

FORVM

Acta Juridica et Politica

IV. évfolyam,
2. szám

SZEGED • 2014 [2015]

GÖRÖG MÁRTA – SZABÓ IMRE
Előszó

ANKA MÁRTON
A zálogjog bejegyzésének joghatása
a hitelbiztosítéki nyilvántartásban

BARTA JUDIT
„Egyszer Egésszé összenőnek a részek”

BARZÓ TÍMEA
Hitelezővédelmi szabályok a házassági vagyonjogban

BODZÁSI BALÁZS
A magyar zálogjogi szabályozás fejlődése
és befolyásoló tényezői

BORONKAY MIKLÓS
A fedezeti szerződésen alapuló kárszámítás egyes kérdései

CSÁSZÁR MÁTYÁS
A Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia egyezmény
tervezete a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról

DÜL JÁNOS
A közös veszélyben elhunytak jogi szabályozásáról
társasági jogi problémafelvetésekkel

FÉZER TAMÁS
Elvek versengése – A felelősség funkciói napjaink
magánjogában

GOMBOS KATALIN
Eljárásjogi harmonizációs törekvések az Európai Unióban

JUHÁSZ ÁGNES
Egy „problematisztikus magánjogi képlet”: a nováció

PÁKOZDI ZITA
Új intézmények a Pp. koncepciójában – az anyagi
pervezetés jogösszehasonlító megközelítésben

POGÁCSÁS ANETT
Megújulás a szerzői jogban

SZUCHY RÓBERT
A szerződéskötési szabadság és annak korlátai az energia-
jogban, különös tekintettel a villamosenergia-szektorban

TÉGLÁSI ANDRÁS
A tulajdonjog védelme a régi és az új Ptk-ban az
Alkotmánybíróság gyakorlatának fényében

TÖKEY BALÁZS
A végintézkedési szabadság korlátai az új Ptk.-ban

ZOVÁNYI NIKOLETT
Utasjogok az Egyesült Államokban és Európában

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

FORVM

Acta Juridica et Politica

IV. évfolyam
2. szám

SZEGED
2014 [2015]

Redigunt

ATTILA BADÓ, MÁRTA DEZSŐ, ZSUZSANNA FEJES, KLÁRA GELLÉN,
ATTILA HARMATHY, MÁRIA HOMOKI-NAGY,
ÉVA JAKAB, JÓZSEF LICHTENSTEIN, LÁSZLÓ NÁNÁSI,
ARNDT SINN, ZSOLT SZOMORA, GERHARD THÜR

Redigit

MÁRIA HOMOKI-NAGY

Nota

FORVM Szeged

Szerkesztőbizottság:

BADÓ ATTILA, DEZSŐ MÁRTA, FEJES ZSUZSANNA, GELLÉN KLÁRA,
HARMATHY ATTILA, HOMOKI-NAGY MÁRIA,
JAKAB ÉVA, LICHTENSTEIN JÓZSEF, NÁNÁSI LÁSZLÓ,
SINN ARNDT, SZOMORA ZSOLT, THÜR GERHARD

Főszerkesztő

HOMOKI-NAGY MÁRIA

Műszaki szerkesztő

MARVANEK JUDIT

Kiadja

HAJDÚ JÓZSEF

dékán

Kiadványunk rövidítése

FORVM Szeged

ISSN 0324-6523 Acta Universitatis Szegediensis

ISSN 2063-2525 FORVM Acta Juridica et Politica

TARTALOMJEGYZÉK

GÖRÖG MÁRTA – SZABÓ IMRE <i>Előszó</i>	5
ANKA MÁRTON A zálogjog bejegyzésének joghatása a hitelbiztosítéki nyilvántartásban.....	7
BARTA JUDIT „Egyszer Egésszé összenőnek a részek”.....	23
BARZÓ TÍMEA Hitelezővédelmi szabályok a házassági vagyonyjogban.....	41
BODZÁSI BALÁZS A magyar zálogjogi szabályozás fejlődése és befolyásoló tényezői.....	55
BORONKAY MIKLÓS A fedezeti szerződésen alapuló kárszámítás egyes kérdései.....	71
CSÁSZÁR MÁTYÁS A Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia egyezmény tervezete a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról.....	85
DÚL JÁNOS A közös veszélyben elhunytak jogi szabályozásáról társasági jogi problémafelvetéssel.....	97
FÉZER TAMÁS Elvek versengése – A felelősség funkciói napjaink magánjogában.....	109
GOMBOS KATALIN Eljárásjogi harmonizációs törekvések az Európai Unióban.....	121
JUHÁSZ ÁGNES Egy „problematis magánjogi képlet”: a nováció.....	133
PÁKOZDI ZITA Új intézmények a Pp. koncepciójában – az anyagi pervezetés jogösszehasonlító megközelítésben.....	145

POGÁCSÁS ANETT	
Megújulás a szerzői jogban.....	155
 SZUCHY RÓBERT	
A szerződéskötési szabadság és annak korlátai az energijogban, különös tekintettel a villamosenergia-szektorban.....	167
 TÉGLÁSI ANDRÁS	
A tulajdonjog védelme a régi és az új Ptk-ban az Alkotmánybíróság gyakorlatának fényében.....	179
 TÓKEY BALÁZS	
A végintézkedési szabadság korlátai az új Ptk.-ban.....	197
 ZOVÁNYI NYIKOLETT	
Utasjogok az Egyesült Államokban és Európában.....	211

ELŐSZÓ

A tudományos közegben való érvényesüléshez két igazán fontos tényező szükséges: a kutató tudomány iránti olthatatlan kíváncsisága, elkötelezettsége és a tudományos diskurzusokra való készsége, igénye. Az első alkalommal Szegeden megrendezett, majd országos útiról hét közbenső év után ugyanoda visszatért Magánjogot Oktató Fiatalok tudományos ülése az éves rendszeres találkozás mellett minduntalan lehetőséget biztosít a magánjogi kutatások eredményeinek bemutatására, megvitatására, újabb kutatási irányok feltárására, a kíváncsiság folyamatos fenntartására.

A Magánjogot Oktatók Egyesületének tagjai viszonylag már korán felismerték a kollégákkal megosztott tudás szemléletformáló, alkotó jelentőségét, s azt, hogy a közösség nem csak megtartó, hanem ösztönző hatással is bír, így ezek az éves konferenciák, találkozások mások mint a megszokott tudományos konferenciák. Sikerüket a tudományos közösség erejének, s minduntalan megújulni törekvő szándékának köszönhetik.

Az első szegedi konferenciával kezdődött a Polgári Törvénykönyv kodifikációját végigkísérő, az azzal kapcsolatos véleményeket, javaslatokat megjelenítő tudományos ülések sora, s a 2015-ös konferencia adott alkalmat a magánjogot oktatók közösségének a polgári eljárásjogi és a nemzetközi magánjogi kódex kodifikációját érintő szakmai diskurzus megkezdésére, amelyet a konferencia címe, „Magánjogunk megújítása - Műhelykonferencia a polgári jogban, a polgári eljárásjogban és a nemzetközi magánjogban felmerülő egyes kérdésekről” is közvetített. A konferencián a dékáni, valamint a konferenciát szervező Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék vezetőjének köszöntője után Bodzási Balázs az Igazságügyi Minisztérium magánjogi jogalkotási törekvéseiről tartott előadása kezdte a plenáris előadások sorát, amelyet Szabó Imre, Darázs Lénárd, Fézer Tamás, Barta Judit és Barzó Tímea előadásai követtek a polgári eljárásjog, a kötelmi jog és a családjog területéről. A konferencia szintetizáló célkitűzésén nyugodva öt szekcióban, így polgári anyagi jogi (I-II. szekció), társasági jogi, szellemi alkotások jogi (III. szekció), polgári eljárásjogi, valamint nemzetközi magánjogi szekcióban folytatódott a beszélgetés számos kiváló kollega előadásától kísérve.

Jelen kötet a tudományos konferencián elhangzott egyes előadások szekciónként egymást követő szerkesztett változatait tartalmazza annak szándékával, hogy a konferencián megfogalmazott eredmények a minél szélesebb szakmai közönség számára is elérhetővé váljanak.

A szervező szegedi Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék, valamint a Magánjogot Oktatók Egyesülete köszöni mind a résztvevőknek, mind pedig az előadóknak a konferencia sikerében való közreműködést!

*Prof. Dr. Szabó Imre
Dr. Görög Márta*

ANKA MÁRTON TIBOR*

A zálogjog bejegyzésének joghatása a hitelbiztosítéki nyilvántartásban

I. Bevezetés

A jelzálogjog bejegyzésének kettős jogvédelmi hatása van. Egyrészt a nyilvántartáson kívüli jogosulttal szembeni védelem, másrészt a ranghely anyagi jogi joghatásán keresztül a nyilvántartáson belüli jogosultakkal szembeni védelem.¹

II. A közhitelesség

A nyilvántartáson kívüli jogosulttal szembeni védelem a hitelbiztosítéki nyilvántartás vételelem hatálya, a nyilvántartás ki nem mondott közhitelessége.

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Továbbiakban: Ptk.) az általános közhitelesség fogalommal adós, így először azt szeretném tisztázni, hogy mit értek közhitelesség alatt. A magyar jogban vannak közhiteles személyek és közhiteles nyilvántartások. Közhiteles személyek közül jogszabály nyíltan csak a közjegyző közhitelességét mondja ki a közjegyzőkről szóló 1991. évi XLI. törvény (A továbbiakban: Kjtv.) 1. § (4)). A Kjtv. nem definiálja a közhitelességet, azonban a közjegyzői tevékenység egészéből levezethető, hogy mit jelent a közjegyző közhitelessége. A közjegyző közhitelességének a lényege leginkább a hagyatékátadó végzés alaki legitimációja és alaki jogereje, érdemének öröklési perrel való megdönthetősége kapcsán domborodik ki. A hagyatékátadó végzés alaki jogereje és az örökös részére nyújtott alaki legitimáció azt jelenti, hogy mindaddig, amíg a bíróság perben a hagyatékátadó végzés tartalmától eltérő döntést nem hoz, a hagyatékátadó végzés tartalmát mindenki köteles az örökös vagyონában bekövetkezett jogutódlás közhiteles tanúsításaként elfogadni.² A közhiteles személy közhitelessége véleményem szerint abban áll, hogy mindaddig lehet a közhiteles személy aktusaira jogot alapítani, ameddig az aktus tartalmát meg nem döntik.

---

* PhD-hallgató. PPKE Doktori Iskola

¹ KURUCZ MIHÁLY: *A nyilvántartási ranghely és rangsor*. Közjegyzők Közlönye, 2004b/2. 4. p.

² PK 262. állásfoglalás.

A közhiteles nyilvántartások tekintetében sincs olyan jogszabály, amely a közhitelességet általános jelleggel meghatározná. A magyar jogban minden közhiteles nyilvántartás olyan tekintetben közhiteles, amilyenben azt a törvény közhitelesnek minősíti.³ A közhiteles nyilvántartások sokszínűségéből adódóan nem is képzelhető el általános és mindegyikre egészében vonatkozó, minden vonatkozásban alkalmazható közhitelesség fogalom. Az olyan nyilvántartások tekintetében azonban, amelyek a nyilvántartás tárgyi és tartalmi egysége folytán egyszerre bírnak általános bizonyító erővel és ehhez a bizonyító erőhöz kapcsolódó jogvédelmi hatállyal, már elvárható bizonyos egységes szabályozás.⁴

Elsősorban az olyan nyilvántartásokra gondolok itt, ahol a bejegyzés nem egyszerűen közhírré tétele bizonyos (jogi jelentőségű) körülményeknek – publicitás elve szerint, – miként ez a helyzet például a vízikönyveknél vagy a közutak törzskönyveinél, hanem azokra, amelyek tartalmához joghatások is fűződnek.⁵ Az ilyen nyilvántartások tekintetében a közhitelesség fundamentuma a nyilvántartás helyessége (ideértve a teljességet is) melletti megdönthető vélelem.⁶ Ez azt jelenti, hogy a jogalkotó a nyilvántartásban feltüntetett állapot tekintetében a nyilvántartás tartalmának helytelenségére hivatkozóra telepíti a nyilvántartás tartalmával szembeni bizonyítási terhet és kötelezettséget. A nyilvántartás bizonyító ereje a közokirathoz kapcsolt [a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: Pp.) 195. §-a szerinti] bizonyító erővel egyenlő⁷, a bizonyítási teher is azonos. A közhitelesség tömören Kurucz megfogalmazásában nem más, mint egy rendező elv arra az esetre, ha a nyilvántartás tartalma eltér az anyagi jogi állapottól.⁸

Véleményem szerint a közhiteles személy tevékenységének hatályában és a közhiteles nyilvántartás hatályában van egy közös és a közhitelesség lényegét jelentő elem, mégpedig a közbizalmi hatály. Tehát az, hogy a közhiteles nyilvántartás tartalmához és a közhiteles személy tevékenységéhez ugyanaz a közbizalmi hatály, a publica fides fűződik, a közhiteles nyilvántartás tartalmára és a közhiteles személy aktusaira jogokat lehet alapítani, mindaddig amíg az aktus tartalmát vagy a közhiteles nyilvántartás tartalmát meg nem döntik.

II. 1. A hitelbiztosítéki nyilvántartás közhitelessége

A hitelbiztosítéki nyilvántartás rendeltetése nem csupán a zálogjog közhírré tétele, hanem a Polgári Törvénykönyv joghatásokat is kapcsol a nyilvántartásba való bejegyzéshez. Ezek közül a legjelentősebb – tekintettel arra, hogy a zálogjogosult és a zálogkötelezett egymás közötti viszonyában jelzálogjogi bejegyzés hiányában is megilleti a kielégítési jog a zálogjogosultat – az, hogy a nyilvántartásba való bejegyzés határozza meg a

³ ANKA TIBOR: *Hátraarc, előre? (Az új polgári törvénykönyv tervezetének zálogjogi szabályairól)* in: Kapás Katalin (szerk.): *Várható változások a zálogjogi szabályozásban – A Magyar Országos Közjegyzői Kamara második műhelykonferenciája*, MOKK, Budapest, 2007., 76–77. pp.

⁴ KURUCZ MIHÁLY: *A nyilvántartási közhitelesség tartalmának sokrétűségéről*. Magyar Jog, 2004a/6. 323. p.

⁵ SZLADITS KÁROLY: *A Magyar Magánjog vázlata I.rész*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1933. 233–235. pp.

⁶ SZLADITS KÁROLY: *Dologi Jog*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1930. 130. p.

⁷ KURUCZ 2004a, 324. p.

⁸ KURUCZ MIHÁLY: *Magyar ingatlan-nyilvántartási jog a bizalomvédelmi joghatások tükrében*. in: Közjegyzői Füzetek, Studia Notarialia Hungarica tom IX., Budapest, 2009. 194. p.

zálogtárgy tekintetében a kielégítési sorrendet a nem zálogjogosult hitelezőkkel szemben, valamint a többi zálogjogosulthoz képest, ha a zálogtárgyat több zálogjog is terheli.⁹ A hitelbiztosítéki nyilvántartás megfelel felfogásom szerinti, a hatályos jogi szabályozásból lesűrhető közhitelesség fogalomnak is: a nyilvántartás helyessége mellett megdönthető vélelem szól.¹⁰ A vélelem nem a bejegyzés valóságától szól, hanem a helyessége mellett. Amellett, hogy a bejegyzés mindenben megfelel a nyilatkozatnak, a bejegyzésben testet öltő nyilatkozatról pedig vélelmezni kell, hogy azt a nyilatkozatot tevő tette a nyilvántartásban rögzített időpontban és a nyilvántartásban szereplő tartalommal. A nyilvántartás helyessége mellett vélelem csak amellett szólhat, amit a nyilvántartás hitelesen tanúsít. Az pedig nem a nyilatkozat valóságtartalma, hanem az, hogy a nyilatkozatot tevő a nyilvántartásban rögzített időpontban és a nyilvántartásban szereplő tartalommal nyilatkozatot tett [a hitelbiztosítéki nyilvántartásról szóló 2013. évi CCXXI. törvény (a továbbiakban: Hbnytv.) 1. § (3) bekezdése]. Ennek a vélelemnek a felállítását éppen a nyilvántartáshoz kapcsolt anyagi jogi joghatás teszi szükségessé. Ha a nyilvántartás határozza meg a versengő zálogjogok kielégítési sorrendjét, akkor a kielégítési sorrendet meghatározó időpont hiteles tanúsítása nélkül a nyilvántartás értelmét vesztené. A hitelbiztosítéki nyilvántartás – bár kimondatlanul – de éppúgy közhiteles nyilvántartás, mint a zálogjogi nyilvántartás.

A hitelbiztosítéki nyilvántartásban a bejegyzésben testet öltő nyilatkozat tekintetében a bizonyítás azt terheli, aki azt állítja, hogy a nyilatkozatot nem a nyilvántartásban feltüntetett személy, nem a nyilvántartásban feltüntetett tartalommal és nem a nyilvántartásban feltüntetett időpontban tette meg. Az más kérdés, hogy a nyilatkozatot tevő nyilatkozatában foglaltak érdemének, a tartalomnak a valósággal egyezőségét már magának a nyilatkozatot tevőnek kell bizonyítania, hiszen a nyilatkozattételhez semmiféle hatósági kontrol nem kapcsolódik, a nyilatkozatot még okiratnak sem kell megalapoznia [Hbnytv. 1. § (2)].

II. 2. A közhitelesség ki nem mondásának az okai

Jogszabály nem mondja ki a hitelbiztosítéki nyilvántartás közhitelességét. Ennek elsődleges oka a zálogjogi nyilvántartás és a hitelbiztosítéki nyilvántartás közötti különbségekben keresendő.

A Ptk. 2014. március 15. napjával hívta életre a hitelbiztosítéki nyilvántartást. Ezzel a zálogjogi nyilvántartás nem szűnt meg, viszont abba új jelzálogjogot már nem lehet bejegyezni [Hbnytv. 34. § (1)]. Így a tanulmányomban a zálogjogi nyilvántartásba való bejegyzés kapcsán múlt időt fogok használni, minden más esetben pedig jelen időt. Az ingó dolgot terhelő jelzálogjogot a Ptk. hatálybalépésével nem a zálogjogi nyilvántartásba, hanem a hitelbiztosítéki nyilvántartásba kell bejegyezni, vagyont terhelő zálogjogot pedig már nem lehet alapítani.

⁹ BODZÁSI BALÁZS in: *A Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*. (szerk.: Osztovcics András) II. kötet, Opten Informatikai Kft., Budapest, 2014. 674. p.

¹⁰ Kampis felfogása szerint a nyilvántartás közhitelessége nem más, mint a nyilvántartási tartalom hiteles tanúsítása. KAMPIS GYÖRGY: *Telekkönyvi Jog*. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1963. 72. p.

A régi Ptk. egységesen zálogjogi nyilvántartásról beszél. A zálogjogi nyilvántartás két részből, tulajdonképpen két adatbázisból áll, de ezek egységet alkotnak. Azonban nemcsak technikai értelemben van a zálogjogi nyilvántartásnak két külön adatbázisa: az ingó zálogjogi nyilvántartás és az egyedi azonosításra kétséget kizáróan alkalmas ingó dolgot terhelő jelzálogjogi nyilvántartás, hanem az ezekre vonatkozó jogi szabályozás is eltérő. A közhitelesség kapcsán a zálogjogi nyilvántartás ingó zálogjogi részével és az azt felváltó hitelbiztosítéki nyilvántartással fogok foglalkozni. Ennek az az oka, hogy az ingó dolgot terhelő jelzálogjog tekintetében a Ptk. hatálybalépésével a közhiteles ingó zálogjogi nyilvántartást a jogszabály által közhitelesnek nem nyilvánított hitelbiztosítéki nyilvántartás váltotta fel, így a két nyilvántartás közötti eltérés vizsgálata fényt deríthet arra, hogy a hitelbiztosítéki nyilvántartás közhitelességét miért nem mondta ki jogszabály.

II. 2.1. Az okirati elv hiánya

A zálogjogi nyilvántartásba okirat alapján volt helye a bejegyzésnek, a zálogjogi nyilvántartást felváltó hitelbiztosítéki nyilvántartásból azonban hiányzik az okirati elv. A hitelbiztosítéki nyilvántartásba a zálogbejegyzés a felek elektronikus nyilatkozatain alapul. Véleményem szerint az csupán forgalombiztonsági kérdés, hogy míg a zálogjogi nyilvántartás a nyilvántartásba bejegyzett ingó dolgot, illetve vagyont terhelő zálogjogot alapító zálogszerződés, valamint a zálogjogviszony létesítésére irányuló bírósági határozat, illetve hatósági döntés létrejöttét illetően közhiteles, a hitelbiztosítéki nyilvántartás csupán a hitelbiztosítéki nyilatkozat tétele tekintetében az.

A forgalom biztonságának igényeit a Ptk. szerinti hitelbiztosítéki nyilvántartás azért nem képes kielégíteni, mert a nyilvántartás mellőzi az okirati elvet. A régi Ptk. szerint az ingó jelzálogjogi szerződést közokiratba kellett foglalni, a nyilvántartásba való bejegyzés pedig csak a szerződés vizsgálatát követően volt elrendelhető. A közokirati forma ezen felül biztosította egyfelől, hogy a hiteles személy jelenléte gátat emeljen az egyik fél kizsákmányolásának, másfelől az ügyletek megkötése során a feleket szakértő tanácsadó igénybevételére kényszerítette. Emellett a közokirat fokozta az ügylet külső megjelenésének hitelességét. A zálogszerződés közokiratba foglalása egyúttal elősegítette a jogosult igényérvényesítését, hiszen ebben az esetben a zálogjog bírósági végrehajtási úton történő érvényesítése csupán a közokirat záradékoltatását tette szükségessé. A hitelbiztosítéki nyilvántartásból elveszett okirati elem nélkül a hitelbiztosítéki nyilvántartás valóban nem más, mint egy, a zálogkötelezettek közösségi oldalán lévő nyilatkozási hírfolyam.

A különbség a közhitelesség céljához kapcsolódik. A közhitelű nyilvántartások a forgalom biztonságát úgy szolgálják, hogy mindenki számára hozzáférhetően tartalmazzanak olyan információkat, melyek helyességében a gazdaság minden szereplője bízhat.¹¹ Az amellet felhozható érv, hogy a Ptk. nem mondja ki a hitelbiztosítéki nyilvántartás közhitelességét és ezzel az eddig is nehezen meghatározható közhitelesség fogalmat tovább rombolja, egyedül az lehet, hogy a hitelbiztosítéki nyilvántartás a bejegyzett jog, feljegyzett tény valóságos fennállását, de még a nyilvántartásba bejegyzett ingó dolgot terhelő zálogjogot alapító szerződés, valamint a zálogjogviszony létesítésére irányuló bírósági határozat, illetve hatósági döntés tényleges létrejöttét sem tanúsítja. A hitelbiztosítéki nyilvántar-

¹¹ KISFALUDI ANDRÁS: *Mitől közhiteles a közhiteles nyilvántartás*. Gazdaság és Jog 2003/7–8. 3. p.

tás a bejegyzett jelzálogjog tényleges fennállása tekintetében nem tartalmaz olyan információkat, melyek helyességében a gazdaság minden szereplője bízhat. A közhiteles nyilvántartásokban az okiraton alapuló bejegyzés erősíti a nyilvántartás legalitását, közbizalmi hatását.¹² A közhiteles nyilvántartás tartalma és a valóságos állapot között az okirat teremti meg a kapcsolatot. Az okirat vizsgálata nélkül a legalitás elvének megfelelően lehetetlen a bejegyzés alapjául szolgáló okirattól eltérő, a nyilvánvalóan érvénytelen okiraton alapuló vagy az okirat nélküli, színlelt nyilatkozatok kiszűrése.

Ez az érvelési is „biceg”. Hiszen miként azt Kurucz is kifejti, a közhiteles nyilvántartás bizonyító ereje a közokirathoz kapcsolt bizonyító erővel egyenlő.¹³ A hitelbiztosítéki nyilvántartás éppúgy tanúsítja azt, hogy a nyilatkozatot tevő a nyilvántartásban rögzített időpontban és a nyilvántartásban szereplő tartalommal hitelbiztosítéki nyilatkozatot tett [Hbnytv. 1. § (1)], mint ahogy a közokirat is tanúsítja a közokiratba foglalt nyilatkozat megtételét, valamint annak idejét és módját [Pp. 195. § (1)]. Ha magát a közokiratot a közokiratba foglalt nyilatkozat valótlansága nem fosztja meg a közokirati jellegétől (közhiteles voltától), akkor nem lehet érv a nyilatkozat valósággal egyezőségének – az okirati elv mellőzéséből szinte óhatatlanul adódó – bizonytalansága a hitelbiztosítéki nyilvántartás közhitelessége ellen sem.

Továbbá a közhiteles ingatlan-nyilvántartásba a Ptk. 5:93. § (3) bekezdése alapján zálogjogot a zálogszerződés benyújtása nélkül, csupán a zálogkötelezett bejegyzési engedélye alapján is be lehet jegyezni. A bejegyzési engedély – miként arra a Legfelsőbb Bíróság a 3/2007. számú közigazgatási és polgári jogegységi határozatában rámutatott – egyoldalú címzett jogügylet, nem megállapodás, hanem a bejegyzett jogosult bejegyzést engedő nyilatkozata. Az egyoldalú nyilatkozat alapján az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett zálogjog éppúgy nem tanúsíthatja közhitelesen a zálogjog alapítását, mint azt a nyilatkozat alapján bejegyzett zálogjog kapcsán a hitelbiztosítéki nyilvántartás sem teheti ezt meg.

A zálogjogot keletkeztető jogügylet nélkül bejegyzett jelzálogjog tekintetében az ingatlan-nyilvántartási közhitelességre vonatkozó szabályok szerinti tanúsító erő (Ptk. 5:170. §) nem állhat fenn (hiába mondja ki ezt a Ptk.), ebben az esetben a tanúsító erőnek a Hbnytv. 1. § (1) bekezdése szerinti tanúsító erővel kellene azonosnak lennie. Mindezek ellenére fel sem merült az, hogy az ingatlan-nyilvántartás a Ptk. hatálybalépésével nem lesz teljes mértékben közhiteles nyilvántartás. Az más kérdés, hogy a Ptk.-nak az okirat nélkül jelzálogjog bejegyzését megengedő szabálya nem áll összhangban a Ptk. ingatlan-nyilvántartási közhitelességet meghatározó szabályaival. Az egyoldalú nyilatkozattal bejegyzett zálogjog tekintetében az ingatlan-nyilvántartás csak azt tanúsítja közhitelesen, hogy a bejegyzett jogosult az ingatlan-nyilvántartásban rögzített időpontban és a nyilvántartásban szereplő tartalommal megadta a bejegyzési engedélyt.

II. 2.2. A személyi alapú nyilvántartás

Nem érv a hitelbiztosítéki nyilvántartás közhitelessége ellen az sem, hogy a hitelbiztosítéki nyilvántartás személyi alapú nyilvántartás (personalfolium). Mivel ez csupán azt jelenti, hogy a nyilvántartás nem vagyontárgyanként tartalmazza a bejegyzéseket, hanem tu-

¹² FENYŐ GYÖRGY: *Közhitelű nyilvántartás az ingatlanokról*, Nyugat-Magyarországi Egyetem Földmérési és Földrendezői Főiskolai Kar, Székesfehérvár, 2000. 47. p.

¹³ KURUCZ 2004a, 324. p.

lajdonosonként tartalmazza azokat a vagyontárgyakat, melyekre a nyilvántartás bejegyzést tartalmaz.¹⁴ Azoknál a vagyontárgyaknál nincs tulajdonjogot tanúsító nyilvántartás, amelyeket sokaságuk folytán célszerűtlen és gazdaságtalan lenne egyedileg nyilvántartani.

A személyalapú nyilvántartás természeténél fogva magában hordozza azt a veszélyt, hogy a vagyontárgy tulajdonosa személyének ismerete nélkül a nyilvántartásba betekintő nem tudja megállapítani, hogy a vagyontárgy záloggal terhelt-e. Így az ingó jelzálogjog megszűnik, ha jóhiszemű személy a dolog tulajdonjogát kereskedelmi forgalomban visszerhesen szerzi meg. Ez a szabály azonban csupán a zálogjog megszűnésének egyik esete, nem pedig a nyilvántartás közhitelessége ellen szóló érv.

II. 2.3. A teljesség

A teljesség elve a reálfolium elvén működő ingatlan-nyilvántartás tekintetében azt is jelenti, hogy a közhiteles nyilvántartás a nyilvántartás tárgyát képező valamennyi ingatlant tartalmazza.¹⁵ Ebből azt a téves következtetést lehet levonni, hogy a personalfolium elvén működő hitelbiztosítéki nyilvántartás a teljesség elvének nem tud megfelelni, mivel nem tartalmaz minden olyan vagyontárgyat, ami hitelbiztosítéki nyilvántartásba bejegyzendő jelzálogjog tárgya lehet. Ezért a hitelbiztosítéki nyilvántartás nem is lehet közhiteles sem. Ez a következtetés téves. Az ingatlan-nyilvántartás tulajdonképpen az általa tanúsított tulajdonjog tekintetében teljes.¹⁶ Az ingatlan-nyilvántartásnak azért kell valamennyi, a nyilvántartás tárgyát képező földrészlet és egyéb önálló ingatlant tartalmaznia, mert az ingatlan-nyilvántartás a tulajdonjogot is közhitelesen tanúsítja és az ingatlan a Ptk. 5:30. § (2) alapján nem lehet uratlan dolog¹⁷. A hitelbiztosítéki nyilvántartás dolog tulajdonjogát nem tanúsítja. A hitelbiztosítéki nyilvántartás által hitelesen tanúsított hitelbiztosítéki nyilatkozat tekintetében a hitelbiztosítéki nyilvántartás éppúgy teljes, mint az ingatlan-nyilvántartás a tulajdonjog tekintetében.

II. 2.4. A valósággal egyezőség

Nem szabad összeemosni a közhitelesség és a valóságghűség fogalmát.¹⁸ Nem érv a hitelbiztosítéki nyilvántartás közhitelessége ellen az sem, hogy a valóság és a nyilvántartás

¹⁴ BODZÁSI 2014. 753. p.

¹⁵ KLISICS DIÁNA: *Jogbiztonság az ingatlanpiacon: szabályozási eszközök szükségessége* – képviselő tanulmány. In Országjelentés és az UINIL 27. Nemzetközi Kongresszusra Írt Tanulmányok MOKK, 2013. 258. p.

¹⁶ Az Inyvt. 18. § (1) bekezdése alapján az egységes ingatlan-nyilvántartás része az ingatlan-nyilvántartási térképi adatbázis, amihez az Inyvt. 5.§ (9) – (10) bekezdése a nyilvántartás tárgyát képező valamennyi földrészlet és egyéb önálló ingatlan létének közhiteles tanúsítását fűzi.]

¹⁷ Bár ez az elv is megdőlni látszik: a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény 9. § (2) bekezdése szerint a jogi személy még a jogelődje tulajdonában álló mező- és erdőgazdasági föld tulajdonjogát sem szeresheti meg, így, ha a jogelőd átalakulás folytán megszűnik, de a megszűnése pillanatában a 2013. évi CXXII. törvény hatálya alá tartozó ingatlantulajdona van, az ingatlan uratlanná válik. Az ilyen ingatlan sorsát a 2013. évi CXXII. törvény nem rendezi és a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény 119. §-a szerinti vagyonrendezési eljárás lefolytatásának sem állnak fenn a feltételei.

¹⁸ Hiszen még az ingatlan-nyilvántartás esetén sem jelenti azt a közhitelesség, hogy a nyilvántartás tartalma megegyezik a valósággal: IM Civilisztikai és Gazdasági Kodifikációs Főosztály: *Az ingatlan-nyilvántartás korszerűsítése körében eldöntendő kérdések*. 19234/1995. 14–15. pp.

között csupán a felek nyilatkozata a kapcsolat, így a nyilvántartási állapot valósággal egyezősége bizonytalan.

A valóságghűség minden nyilvántartásnál csupán elérendő cél. A közhitelesség ellenben joghatály.¹⁹ A közhitelesség nem a valósággal egyezés hiteles tanúsítása. Ha a nyilvántartás valósággal egyező lenne, akkor nem is lenne szükség a közhitelességre mint joghatályra. A közhitelesség éppen arra az esetre szóló rendező elv, ha a nyilvántartás tartalma eltér a valóságos állapottól. Nizsalovszky szerint a közhiteles nyilvántartás célja és értelme az, hogy: „az anyagi jog szerinti állapotnál erősebb külső tényállásokat létesítsen, amelyek az anyagi jog szerinti állapottal ellenkezően is biztos alapot szolgáltatnak a jogszerzésre.”²⁰ Kurucz megfogalmazásában: „a közhiteles nyilvántartás soha nem lehet jogszerű eredeténél fogva”.²¹

Visszatérve a hitelbiztosítéki nyilvántartásra, mit érne a nyilvántartás, ha csupán a „negatív közhitelességgel” lenne felruházva és a zálogjog megalapításához szükséges, a kielégítési sorrendet meghatározó quasi tradíciót nem tanúsítaná közhitelesen.

II. 3. A nyilvánosság

A közhiteles nyilvántartás nyilvánossága többet jelent a széles körben biztosított hozzáférhetőségnél. A nyilvántartás a jogbiztonsági, jogvédelmi feladatának csak akkor tud megfelelni, ha a jogilag jelentős jogok, tények megismerhetőségét úgy biztosítja széles körben, hogy abban a gazdaság minden szereplője bízhatson.²²

A Ptk. 5:112. § (1) bekezdése szerint a hitelbiztosítéki nyilvántartás tartalmazza a nem lajstromozott ingó dolgokon, jogokon és követeléseken alapított jelzálogjogokat, valamint az e törvényben meghatározott egyéb biztosítéki jogokat. A nyilatkozatelvű hitelbiztosítéki nyilvántartás azonban nem kapcsol és nem is kapcsolhat közokirati bizonyítóerőt sem a jelzálogjog, sem egyéb biztosítéki jog fennállásához. Bizonyítóerő híján a hitelbiztosítéki nyilvántartásba bejegyzett jelzálogjog és biztosítéki jog csak üres, tartalom nélküli bejegyzés.

Nem helytálló az az állítás, hogy a hitelbiztosítéki nyilvántartás „a zálogjog teljes nyilvánosságát szolgálja”²³. A zálogjog nyilvánossága teljesen eltűnt, semmilyen értelemben nem beszélhetünk a zálogjog nyilvánosságáról, csupán zálogjogi nyilatkozatok nyilvánosságáról lehet szó. A zálogjog nyilvánossága tehát nem erősödött, hanem eltűnt. A Ptk. szerint nincs nyilvános zálogjog, csak nyilvános nyilatkozat van. A zálogjog alapítását nem tanúsíthatja a hitelbiztosítéki nyilvántartás, mivel legfeljebb a jelképi tradíciót tanúsítja, de azt már nem, hogy az alapításhoz szükséges másik elem, a zálogszerződés is létezik. Az ideális esetben a nyilatkozat megtételekor a zálogjog létrejöttének minden más feltétele is teljesült (van zálog-

¹⁹ KURUCZ MIHÁLY: *A jogerőhatás és a közhitelesség jogvédelmi hatásainak kollóziója az 1997. évi CXLI. törvény által szabályozott ingatlan-nyilvántartásban*. Magyar Jog 2007/8. 458–459. pp.

²⁰ KURUCZ 2009, 184. p.

²¹ KURUCZ MIHÁLY: *A nyilvántartási jog és a nyilvántartási funkciók az új Ptk. hatályba lépése után*. Habilitációs eljárásán tartott tudományos előadás 2015. április 21.

²² KISFALUDI 2003, 3. p.

²³ Igazságügyi és Magánjogi Jogalkotásért Felelős Helyettes Államtitkárság: *Fehér Könyv – Az Új Polgári Törvénykönyv Hatálybalépésével Összefüggő Jogalkotási és Jogalkalmazást Segítő Feladatokról* 16. p.

szerződés, létezik a zálogtárgy, fennáll a zálogkötelezett rendelkezési joga) a nyilatkozat tartalmilag is megfelel a valóságnak, ekkor tényleg a bejegyzéssel lesz a zálogjog megalapított.

II. 4. Összegzés

Mindezek alapján a hitelbiztosítéki nyilvántartás közhitelességét nyugodtan kimondhatta volna a jogszabály, ez dogmatikailag csak erősítette volna a helyzetet. Ugyanakkor a hitelbiztosítéki nyilvántartás nem más, mint egy zálogkötelezettek számára létesített közösségi oldal, ahol a felhasználók bátran „posztolhatnak” bármit a „hírfolyamra”. A felhasználó „profiljára” kattintással pedig megjelennek a zálogkötelezett által „posztolt”, vagy a zálogjogosult által „posztolt” és a zálogkötelezett által „like”-olt jelzálogjogi nyilatkozatok, tulajdonképpen a „mi jár a fejedben” szövegdobozba beírt és az „idővonalon” megjelenített, a felhasználói szabályzatban meghatározott írásjelekből álló halmaz.

A hitelbiztosítéki nyilvántartás életre hívásánál az egyik fő szempont volt az, hogy a bejegyzés díját tekintve a nyilvántartás olcsóbb legyen, mint a zálogjogi nyilvántartás.²⁴ Ebben a tekintetben a hitelbiztosítéki nyilvántartás sikeres, azonban hosszú távon a gazdaság szereplői többszörösen fogják megfizetni annak a hiányát, hogy nincs olyan közhiteles nyilvántartás, amely az ingó zálogjog fennállását úgy tanúsítja, hogy annak helyességében és teljességében a forgalom minden szereplője bízhatson.

A díjcsökkentés oltárán a nyilvántartást vezető szervezetet (és ezen keresztül az okirati elvet) áldozta fel a jogalkotó.²⁵ Azonban ez nem sikerült, nem is sikerülhet maradéktalanul. Egyrészt valamilyen módon össze kell kapcsolni a jogalanyokat a „rendszerbeli profiljukkal”. Ha ugyanis a teljes nyilatkozási elv alapján a nyilatkozattevőnek az elektronikus rendszer nemcsak azt „hinné el”, hogy van érvényes zálogszerződés, hanem azt is, hogy a nyilatkozattevő az, akinek mondja magát, akkor a zálogjogosult teljesen kiszolgáltatottá válna, hiszen bárki állíthatná azt, hogy ő a zálogjogosult és törölhetné a bejegyzett zálogjogot. Másrészt a megszűnt jogalanyok nyilatkozni sem tudnak arról, hogy ki a jogutódjuk. Az emberi közreműködést teljes mértékben nélkülöző nyilvántartás megghiúsult ábránd.

III. Ranghely, rangsor

III. 1. Az eljárásjogi rangsor

A rangsor elve eljárásjogi értelemben a kérelmek elintézési sorrendjét jelenti. A korábban érkezett bejegyzési, feljegyzési kérelem korábbi elintézési helyet kap.²⁶ Eljárásjogi értelemben vett rangsor nincs a hitelbiztosítéki nyilvántartásban (így széljegyzés²⁷ sincs). A

²⁴ GÁRDOS 2012, 24. p.

²⁵ GÁRDOS 2012, 27. p.

²⁶ KURUCZ MIHÁLY: *A nyilvántartási rangsor alakja és anyagi jogi jelentésének összemosása veszélyeiről és következményeiről /két bírósági ítélet margójára/*. Magyar Jog 2009/5. 278. p.

²⁷ Pontosabban nem is a széljegy hiányzik, mivel a széljegy csak arra vonatkozó jelzés, hogy az adott ingatlan vonatkozásában elintézetlen ügy van. A rangsori egyébként sem alak, sem anyagi jogi értelemben nem érinti a széljegyzés. A hitelbiztosítéki nyilvántartásban nincs ügyintézési sorrend.

ranghely anyagi jogi értelemben a bejegyzésre kerülő jogok és tények hatályosulásának a sorrendjét jelenti.²⁸ Több zálogjogbejegyzés esetén az anyagi jogi rangsor határozza meg a kielégítési sorrendet. Az anyagi jogi ranghelyet meghatározó időpont a zálogbejegyzés bejegyzés időpontja, aminek nincs visszaható hatálya a nyilatkozat megtételének időpontjára, így az eljárásjogi rangsor intézményének a hiánya nem fájó.

Ha a nyilatkozattevő a hitelbiztosítéki nyilatkozatát a hitelbiztosítéki nyilvántartás erre kialakított elektronikus felületén teszi meg, a nyilatkozatot a nyilvántartás rögtön, automatikusan rögzíti. Ha a nyilatkozattevő a nyilatkozatát ügyvéd vagy közjegyző előtt teszi meg, a rögzítést az ügyvéd vagy a közjegyző végzi el. Ez esetben a hitelbiztosítéki nyilatkozat megtételének és rögzítésének az időpontja elválhat egymástól. Így elviekben előfordulhatna, hogy a nyilatkozat megtételét követően, de még a rögzítését megelőzően tett más nyilatkozaton alapuló bejegyzés megelőzi a jogi képviselő előtt tett nyilatkozaton alapuló bejegyzést. Ezt a nemkívánatos helyzetet zárja ki az, hogy a jogi képviselő foglalással élhet, így a nyilatkozat rögzítéséig megakadályozhatja más nyilatkozat megtételét (a hitelbiztosítéki nyilvántartás részletes szabályainak megállapításáról szóló 18/2014. (III. 13.) KIM rendelet 19. §-a alapján).

Az eljárásjogi rangsor hiánya két esetben lényeges.²⁹ Egyrészt hatályosan megtett hitelbiztosítéki nyilatkozatnak az a hitelbiztosítéki nyilvántartásban megtett, illetve rögzített nyilatkozat minősül, aminek kapcsán a költségtérítést is megfizette a nyilatkozattevő [Hbnytv. 7. § (3)]. Mindaddig, amíg a nyilatkozat nem minősül hatályosan megtett nyilatkozatnak, minden olyan nyilatkozaton alapuló jelzálog bejegyzés korábbi kielégítési ranghelyet kap, amely esetén a nyilatkozatot később tették ugyan meg, de utána a költségtérítést korábban fizették meg.

Másrészt, ha a zálogjog bejegyzésére irányuló nyilatkozatot a zálogjogosult tette, a nyilatkozat alapján a zálogjog bejegyzésére akkor kerül sor, ha a bejegyzéshez a zálogkötelezett hozzájárult a Ptk. 5:114. § (2) bekezdése szerint. Pontatlan a jogszabály, nem „akkor kerülhet sor”, hanem „akkor kerül sor, amikor”. Tehát ha a hitelbiztosítéki bejegyzéshez a másik fél hozzájárulása szükséges, akkor a zálogbejegyzés időpontja a későbbi nyilatkozat megtételének az időpontja lesz (hozzájáruló nyilatkozat esetén nem kell költségtérítést fizetni, és hozzájáruló nyilatkozatot csak akkor lehet tenni, ha a hozzájárulást igénylő nyilatkozat tekintetében a költségtérítést megfizették). Hozzájárulást igénylő nyilatkozat esetén – tekintettel arra, hogy a hozzájáruló nyilatkozat is nyilatkozat – a felek közös nyilatkozata hozza létre a bejegyzést. Ha a nyilatkozat rögzítéséhez hozzájárulás szükséges, a megtett nyilatkozatot hozzájárulás hiányában mindaddig megelőzheti a kielégítési sorrendben a később hatályosan megtett, de hozzájárulást nem igénylő nyilatkozaton vagy hozzájárulást igénylő, de korábban megadott hozzájárulás folytán bejegyzést nyert jelzálogjog, amíg a hozzájáruló nyilatkozatot az arra jogosult meg nem adja. A jelzálogbejegyzés ranghelyet a bejegyzéssel kap, nem a nyilatkozat megtételével.

Ha a zálogjogosult betekint a hitelbiztosítéki nyilvántartásba és azt látja, hogy a leendő zálogkötelezettel szemben bejegyzett hitelbiztosítéki nyilatkozat nincs a nyilván-

²⁸ KAMPIS 1963, 104–105. pp.

²⁹ Van egy harmadik eset is: az eljárásjogi rangsor határozza meg az alkalmazandó jogot. Mivel itt nemhogy nincs eljárásjogi rangsor, de még eljárás sincs, elvben előfordulhat, hogy a nyilatkozat megtételére és annak elfogadására különböző eljárási szabályok fognak vonatkozni.

tartásban, majd ezt követően hitelbiztosítéki zálogjogosulti nyilatkozatot tesz, mindaddig, míg az általa meg tett zálogjogosulti nyilatkozat bejegyzéséhez a zálogkötelezett nem járul hozzá (pontosabban nem rögzíti a zálogkötelezett vagy képviselője a hitelbiztosítéki nyilvántartásban a hozzájáruló nyilatkozatot), addig széljegy és ranghely hiányában (eljárásjogi ranghely nincs, anyagi jogi ranghelyet pedig a nyilatkozat nem kap, csupán a bejegyzés) a legkorábbi zálogjogi ranghely „szabad préda”.

III. 2. A bejegyzési elv

A hitelbiztosítéki nyilvántartásban érvényesülő ranghely, rangsor elvének az ismertetése előtt ki kell térnem a hitelbiztosítéki nyilvántartásban érvényesülő korlátozott konstitutivitásra, mert ebből adódóan a ranghely, rangsor elve is speciálisan érvényesül.

A bejegyzési elv tartalma alaki szempontból azt jelenti, hogy a nem lajstromozott ingó dolgokon, jogokon és követeléseken alapított jelzálogjogokra, illetve ha ezek tulajdonjog-fenntartással történt eladás, lízing- vagy faktoring szerződés tárgyai, akkor az utóbbiakra vonatkozó hitelbiztosítéki nyilatkozatot kötelező megtenni, a nyilatkozat pedig kötelezően tárgya a hitelbiztosítéki nyilvántartásnak.³⁰

Anyagi szempontból a bejegyzés (vagy konstitutivitás) elve pedig azt jelenti, hogy a dologi jogok nem csupán tárgyai a bejegyzésnek, hanem a bejegyzés keletkezeti, módosítja, szünteti meg őket. Bejegyzés nélkül a jogváltozás nem jön létre, mivel ez előbbi az utóbbinak előfeltétele.³¹

A konstitutivitás speciálisan érvényesül a hitelbiztosítéki nyilvántartásban. Szemben az ingatlan-nyilvántartással, ami az ingatlan tulajdonjogát is hitelesen tanúsítja, a hitelbiztosítéki nyilvántartásnak nem tárgya a zálogtárgy tulajdonjoga. Az ingatlan zálogszerződés nem semmis azon az alapon, hogy a szerződés megkötésekor a zálogkötelezett nem tulajdonosa a zálogtárgynak. A zálogkötelezettnek így nem a zálogszerződés megkötésekor kell tulajdonosnak lennie, hanem az ingatlan-nyilvántartásban legkésőbb azzal egyidejűleg kell tulajdonosként bejegyzést nyernie [ekkor azonban az ingatlan-nyilvántartásról szóló 1997. évi CXLI. törvény (a továbbiakban: Inytv.) 49. § (1) bekezdése folytán már feltétlenül], amikor a jelzálogjog bejegyzésre kerül.³² Ingatlan tekintetében a zálogjog létrejötte és alapítása tehát nem válhat el egymástól.

Mindez a hitelbiztosítéki nyilvántartásban teljesen másképp van. A Ptk. 5:93. § (4) bekezdése szerint a nem lajstromozott ingó dolgok, jogok és követelések esetén lehető-

³⁰ Lásd mindezt az ingatlan-nyilvántartás szempontjából: KURUCZ 2004b, 3. p.

³¹ Lásd mindezt az ingatlan-nyilvántartás szempontjából: KURUCZ MIHÁLY: *Elmélkedések és álmélkodások: a konstitutív hatályú nyilvántartási bejegyzéssel keletkező jogok keletkezésének időpontja kapcsán*. Közjegyzők Közlönye 2003/6. 5. p.

³² A bírói gyakorlat nem tekinti érvénytelennek azt a szerződést sem, amely a fél tulajdonában még nem lévő dolog átruházására vagy megterhelésére irányul, csupán azon az alapon, hogy az eladó vagy megterhelő nem a dolog tulajdonosa a szerződés megkötésekor. A 2003. évben 867. számon közzétett elvi bírósági határozatban kimondja a bíróság, hogy jogszabály nem tiltja azt, hogy az eladó olyan dologra kössön adásvételi szerződést, amely a szerződéskötés időpontjában még nem a tulajdona. Az átruházásért azonban az eladót jogszavatosság terheli – köteles a dolog tulajdonjogát annak érdekében megszerezni, hogy azt a vevőre ruházhassa át. Mindebből következik, hogy az ingatlan zálogszerződés sem semmis pusztán azon az alapon, hogy a szerződés megkötésekor a zálogkötelezett nem tulajdonosa a zálogtárgynak.

ség van nemcsak a zálogszerződés megkötésére azt megelőzően, hogy a szerződéses zálogkötelezett a zálogszerződés tárgya fölötti rendelkezési jogot megszerezte volna, hanem a zálogszerződésre tekintettel hitelbiztosítéki nyilatkozat megtételére és az alapján a zálogjog publikálására is. Ez esetben a hitelbiztosítéki nyilvántartásba való bejegyzés csupán a zálogjog alapítását jelenti, de nem hozza létre a zálogjogot. A zálogjog akkor jön létre, ha a zálogkötelezett a rendelkezési jogot is megszerzi a zálogtárgy felett.³³

A hitelbiztosítéki nyilvántartás semmilyen adatot nem tartalmaz a zálogtárgy feletti rendelkezési jogra vonatkozóan, ilyen tartalmú nyilatkozatot a hitelbiztosítéki nyilvántartási jogszabályok sem ismernek. A hitelbiztosítéki nyilvántartás a zálogjog létrejöttének időpontját nem is tanúsítja (az okirati elv kiiktatása folytán még az alapítás időpontját sem), csupán a hitelbiztosítéki nyilatkozat megtételének időpontját.

III. 3. Az anyagi jogi rangsor

A ranghely anyagi jogi értelemben a bejegyzésre kerülő jogok és tények hatályosulásának a sorrendjét jelenti. A hitelbiztosítéki nyilvántartás kettős jogvédelmi hatása egyrészt a nyilvántartáson kívüli jogosulttal szembeni védelem, másrészt a ranghely anyagi jogi joghatásán keresztül a nyilvántartáson belüli jogosultakkal szembeni védelem.³⁴ A kötelmi joggal ellentétben a dologi jogban a versenyző jogok közül az időben előbb keletkezett jog érvényesül. Így az egyes jogok között hatályosulási rangsor alakul ki. A hitelbiztosítéki nyilvántartás ezt a rangsort úgy valósítja meg, hogy a versengő jogosultságok közül a korábban bejegyzett jog a később bejegyzettet megelőzi. Egymást kizáró jogok és tények tekintetében (pl.: jelzálogjog bejegyzésére irányuló nyilatkozat majd ezt követően jelzálogjog törlésére irányuló nyilatkozat) tehát a későbbi bejegyzés, egymást ki nem záró bejegyzések tekintetében pedig a legkorábbi bejegyzés hatályos (több zálogjog bejegyzésére irányuló nyilatkozat).³⁵ A hitelbiztosítéki nyilvántartást először igénybe vevő szerzőt kell első jogosultnak tekinteni.

A ranghelyet fő szabály szerint a jogok, tények bejegyzésének ideje, a rangsort pedig a bejegyzések sorrendje határozza meg. „A ranghely nem önálló anyagi jog ugyan, de vagyoni értékű jogi helyzet.”³⁶ Rangsróról csak ugyanazon zálogtárgy vonatkozásában és csak több bejegyzés esetén, azok egymás közötti viszonyában lehet szó. Egy-egy bejegyzésnek ugyanis csak ranghelye, nem pedig rangsora van. A rangsor a ranghelyek egymásutánisága. Az anyagi jogi értelemben vett elsőbbség a rangsorozat fontos jogvédelmi hatása.

A jelzálogjog bejegyzésének időpontja és a jelzálogjog által biztosított kielégítési sorrend nem esik feltétlenül egybe. A hitelbiztosítéki nyilvántartásban korlátozottan érvényesül a konstitutivitás: a zálogszerződésre tekintettel tett hitelbiztosítéki nyilatkozat alapján a bejegyzés csak akkor hozza létre a zálogjogot, ha a zálogkötelezett legkésőbb a bejegyzés pillanatában megszerzi a zálogtárgy tulajdonjogát.

³³ BODZÁSI BALÁZS: *Az új Ptk. zálogjogi szabályai által felvetett elméleti és gyakorlati kérdések*. Polgári Jogi Kodifikáció 2008/5–6. 27. p.

³⁴ Lásd ezt az ingatlan-nyilvántartás kapcsán: KURUCZ 2004b, 4. p.

³⁵ KAMPIS 1963, 104. p.

³⁶ SZLADITS 1933, 323. p.

A kielégítési sorrend ezzel szemben a jelzálogjog alapításához és nem a zálogjog létrejöttéhez kötődik (Ptk. 5:118. §). Ha a jelzálogjog bejegyzésekor a zálogkötelezett még nem tulajdonos, a zálogjog nem jön létre, a zálogkötelezett a zálogtárgyból kielégítést sem kereshet. Attól a pillanattól kezdve viszont, hogy a zálogkötelezett megszerzi a zálogtárgy tulajdonjogát, a zálogjog által biztosított kielégítési elsőbbség a zálogbejegyzésre visszamenőleges hatállyal létrejön. Ez alól kivételt képez a rendelkezési jog jogosultja által korábban alapított zálogjog, aminek a kielégítési sorrendben való elhelyezésekor a rendelkezési jog későbbi jogosultja által alapított zálogjog létrejötté, nem az alapítása az irányadó (Ptk. 5:121. §).

III. 3.1. Anyagi jogi ranghely a hitelbiztosítéki nyilvántartásban

A hitelszerződések nagy részénél találkozhatunk a „zálogjog bejegyzése az első ranghelyre” fordulattal a folyósítási feltételeknél. Ezzel önmagában nincs semmi gond, a gond ott kezdődik, ha a hitelező csak akkor folyósít, ha a nyilvántartási bejegyzésben a ranghely rubrikában az egyes szám szerepel.

Csakhowy melyik ranghelyet mutassa a ranghely rubrika? Az eljárásjogi ranghelyet nem lehet mutatni, mert az nincs. Az anyagi jogi ranghely pedig nem állapítható meg, nem is feladata a nyilvántartásnak a kielégítési sorrend felállítás. Amit fel tud tüntetni a rendszer az az, hogy az adott személy tekintetében a zálogjogokat milyen sorrendben jegyezték be a hitelbiztosítéki nyilvántartásba, ami nem egyenlő a kielégítési sorrendet meghatározó anyagi jogi rangsorban elfoglalt hellyel. Pedig maximum ezt tudja mutatni az emberi közreműködés nélkül működő rendszer. Az adott zálogkötelezett tekintetében bejegyzett zálogjogok bejegyzésének a sorrendje viszont elválhat a kielégítési sorrendtől, ami zálogtárgyanként áll fenn.

A hitelbiztosítéki nyilvántartás személyi alapon működik, így a tulajdonos személyére keresve az összes elzálogosított vagyontárgyára bejegyzett zálogjogot mutatni fogja a rendszer. Kielégítési sorrend pedig csak azonos zálogtárgyak között képzelhető el, még ha emberi közreműködéssel is működne a rendszer, akkor sem lehetne pusztán a bejegyzésből megítélni, hogy az adott személy tulajdonában álló zálogtárgyakra mely bejegyzett zálogjogok vonatkoznak és ezek között mi a kielégítési sorrend. Nagyon helyesen a Ptk. sem kívánja meg ezt a hitelbiztosítéki nyilvántartástól. A Ptk. ranghelycsere-re vonatkozó szabályai félreértésre adnak okot, mert a laikus szemlélődő úgy gondolhatja, hogy a nyilvántartásban egymást követik a bejegyzések: van 1., 2., és 3. számú bejegyzés. A ranghelycsere folytán lesz 1., 3. (a korábban 2.), és 2. (a korábban 3.) számú bejegyzés, az arab számokat pedig az egyszerűség kedvéért nevezzük most ranghelyeknek. A dolog egyrészt ennél sokkal árnyaltabb, másrészt pedig a megoldás sokkal egyszerűbb. Először azt mutatom be, hogy miért árnyaltabb a kérdés, miért nem lehet a bejegyzéseket egyszerűen megszámozni, a számokat pedig ranghelynek nevezni.

a) Mert a nyilvántartás személyi alapú.

Mint már írtam, a nyilvántartás zálogkötelezetenként tartalmazza a zálogbejegyzéseket, a zálogtárgyak pedig a zálogbejegyzésben vannak meghatározva. Így egy zálogkötelezett vonatkozásában fennálló millió zálogbejegyzésnek is lehet 1 a ranghelye, feltevé, hogy különböző zálogtárgyakat terhelnek a zálogjogok.

b) Mert egy bejegyzéssel több zálogtárgy is elzálogosítható.

Egy zálogbejegyzés annyi különböző kielégítési ranghelyen biztosíthatja a kielégítési jogot, ahány zálogtárgyat a bejegyzés terhel, mivel a kielégítési sorrend zálogtárgyanként áll fenn. Rövid példával élve: ha az egyedileg meghatározott vagyontárgyon létrejött jelzálogjogot követően a tulajdonos „minden nem lajstromozott ingóságán” zálogjogot alapít, a „minden nem lajstromozott ingóságon” alapított jelzálogjog a már záloggal terhelt ingóság tekintetében a 2., minden egyéb minden nem lajstromozott ingóságt tekintetében az 1. ranghelyen biztosít előnyös kielégítést a zálogtárgyból.

c) Mert körülírással is meg lehet határozni zálogtárgyat.

Még hogyha a számítógépes rendszer az egyedileg meghatározott zálogtárgyak szöveges meghatározását felismerné, egybevetné és a zálogbejegyzéseken belül zálogtárgyanként határozná is meg a kielégítési sorrendet, az így felállított sorrend egészen biztosan hibás lenne. Azonos zálogtárgyat a nyilatkozattevő különböző nyilatkozatokban különböző módon határozhat meg. Az anyagi jogi rangsor így önmagából a nyilvántartásból nem határozható meg. Még ha a rendszer emberi közreműködéssel működne, akkor sem ítéltető meg pusztán a bejegyzésből, hogy az „ilyen meg ilyen telephelyemen lévő minden ingóságom” és az „ilyen meg ilyen alvázszámú gépjárművet” terhelő zálogjogok között mi a kielégítési sorrend. A kielégítési sorrend felállítása a zálogjog érvényesítése során lehetséges csak.

d) Mert lehetséges zálogjogot bejegyezni azt megelőzően is, hogy a zálogkötelezett megszerezte volna a zálogtárgy tulajdonjogát.

Így egyrészt, ameddig nem szerez a zálogkötelezett tulajdonjogot, addig a zálogjog nem jön létre, hiába van bejegyezve a jelzálogjog, a jelzálogjog alapján a tulajdonos semmilyen ranghelyen nem kereshet a zálogkötelezett tulajdonában nem álló zálogtárgyból kielégítést.

e) Másrészt a zálogkötelezett megszerzi a zálogtárgy tulajdonjogát, a jelzálogjog csak akkor biztosít a jogosult számára a nyilvántartási bejegyzés szerinti kielégítési elsőbbséget, ha korábbi tulajdonos által alapított jelzálogjog nincs.

Ha mégis van, akkor a kielégítési sorrendben való elhelyezésben a zálogjog létrejött, és nem az alapítása lesz az irányadó. Viszont a hitelbiztosítéki nyilvántartás semmilyen információt nem tartalmaz a zálogtárgy tulajdonjogára vonatkozóan, így az anyagi jogi ranghely önmagából a hitelbiztosítéki nyilvántartásból soha sem megállapítható.

f) A kielégítési sorrend a biztosított követelés jogcímétől is függ.

Ha végrehajtás során befolyt összeg nem fedezi a végrehajtás során behajtani kívánt valamennyi követelést, a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény 165. § (1) bekezdése a követelések jogcíme szerint kielégítési sorrendet állít fel. Mindaddig, amíg a zálogjoggal biztosított követelést nem kötelező jogcím szerint meghatározni, hanem elég azt a biztosított követelés azonosítására alkalmas módon is meghatározni (például így: „XY-al szemben létrejött valamennyi követelés”), azért sem fogja tudni a zálogjogokat nyilvántartó nyilvántartás az anyagi jogi rangsort meghatározni, mert magából a nyilvántartásból nem fog kitűnni, hogy a jelzálog (részben vagy egészben) a Vht. szerint privilegizált követelést (is) biztosít-e.

III. 3.2. A ranghelycsere a hitelbiztosítéki nyilvántartásban

Mindezekből úgy tűnhet, hogy a ranghelycsere a hitelbiztosítéki nyilvántartásban nem lehetséges. Az biztos, hogy úgy semmiképpen sem, hogy a bejegyzéseket beszámozzuk, és a számokat cserélgetjük. A ranghelycsere csupán egy tényfeljegyzés lehet, ami azt mondja meg, hogy a ranghelycsere megállapodás folytán ez meg ez a bejegyzés megelőzi ezt meg ezt a bejegyzést. Ilyen egyszerű a megoldás. Ezzel összhangban rendelkezik a Ptk. 5:124. § (1) bekezdése a ranghely megváltoztatásának a bejegyzéséről, feljegyzéséről. A feladat annyi, hogy a hitelbiztosítéki nyilvántartás is azt tegye, amit a Ptk. mond: jegyezze fel egy önálló tényfeljegyzésben a ranghely megváltoztatásának a tényét.

III. 3.3. Összegzés

Egyszer és mindenkorra nyilvánvalóvá kell tenni, hogy az anyagi jogi ranghely felállítása nem a hitelbiztosítéki nyilvántartás feladata. A nyilvántartás feladata csupán annyi, hogy a rangsor felállításához alapot nyújtson úgy, hogy egyrészt a bejegyzés időpontját közhitelesen tanúsítja, másrészt jelzi, ha történt ranghelycsere, és megmutatja, hogy a ranghelycsere mely bejegyzések között jött létre. Mindezekből kifolyólag a ranghely rubrikát meg kell szüntetni, mert az anyagi jogi ranghelyet nem az ott feltüntetett szám fogja meghatározni. Vagy ha a ranghely rubrika marad is, abban csupán a bejegyzés időpontját szabad feltüntetni. Ellenkező esetben a nyilvántartás megtévesztő lesz. Értehetetlen, hogy miért kell ragaszkodni ahhoz a ranghely rubrikához, amihez sem a Ptk., sem más jogszabály nem kapcsol semmilyen bizonyítóerőt. Ezzel az erővel azt is fel lehetne tüntetni, hogy a nyilatkozattevőnek mi a kedvenc színe. Éppúgy nem történik semmi, ha a nyilatkozattevőnek nem a bejegyzésben feltüntetett barna a kedvenc színe, hanem a piros és éppúgy nem történik semmi, hogyha a ranghelycsere megállapodás folytán a barnát meg a pirosat cseréli fel a rendszer, mint amikor az arab számokat cserélgeti a ranghely rubrikában.

MÁRTON ANKA

RECHTSWIRKUNG DER EINTRAGUNG DES PFANDRECHTS IM KREDITSICHERUNGSREGISTER ÜBERSICHT

(Zusammenfassung)

Die Eintragung des Pfandrechts hat doppelte Rechtswirkung. Einerseits ist der Schutz gegen den nicht registrierten Gläubiger, andererseits ist der Schutz gegen den registrierten Gläubiger durch die materiell-rechtliche Rechtswirkung der Rangstelle. Der Schutz gegen den nicht registrierten Gläubiger ist die Wirkung der Vermutung des Kreditsicherungsregisters, die unausgesprochene öffentliche Glaubwürdigkeit des Registers.

Die Begriffe „öffentliche Glaubwürdigkeit“ und „Wahrheitstreue“ dürfen nicht verwechselt werden. Es ist kein Argument gegen die öffentliche Glaubwürdigkeit des Kreditsicherungsregisters, dass zwischen den Tatsächlichkeit und Register nur die Erklärung der Parteien das Verhältnis ist, so ist die Parität des Registerstatus mit der Realität ungewiss. Die Wahrheitstreue ist bei jedem Register nur ein Ziel, das erreicht werden soll. Die öffentliche Glaubwürdigkeit ist dagegen eine Rechtswirkung. Die öffentliche Glaubwürdigkeit ist nicht die beglaubigte Zertifizierung der Übereinstimmung mit der Wahrheit. Sollte das Register mit der Wahrheit übereinstimmen, wäre die öffentliche Glaubwürdigkeit, als Rechtswirksamkeit nicht notwendig. Die öffentliche Glaubwürdigkeit ist ein Organisationsprinzip eben für den Fall, wenn der Inhalt des Registers von dem tatsächlichen Zustand abweicht. Der Sinn und Zweck der Register öffentlichen Glaube ist: „Stärkeren äußeren Sachverhalte als nach dem Zustand des materiellen Rechts zu schaffen, die auch entgegen dem Zustand nach dem materiellen Recht zu einer sicheren Grundlage für den Rechtserwerb dient.“ Falls die öffentliche Urkunde selbst nicht von der Unwahrhaftigkeit der in der öffentlichen Urkunde enthaltenen Erklärung von deren Urkundenwesen entzogen wird, dann kann die Ungewissheit der Übereinstimmung der Erklärung mit der Wahrheit – was aus dem Außer-Acht-Lassen des Urkundenprinzips fast unvermeidbar folgt – auch kein Argument gegen die öffentliche Glaubwürdigkeit des Kreditsicherungsregisters sein. Das Kreditsicherungsregister würde seinen Sinn verloren, wenn es nur mit „negativer öffentlicher Glaubwürdigkeit“ ausgestattet würde und zur Feststellung des Pfandrechts erforderliche, die Prioritätsreihenfolge bestimmende quasi Tradition nicht mit öffentlicher Glaube beweisen würde.

Jedoch ist die Behauptung unrichtig, dass das Kreditsicherungsregister der „Öffentlichkeit des Pfandrechts in vollem Umfang dient“. Die Öffentlichkeit des Pfandrechts ist vollständig verschwunden, wir können in keinerlei Weise über die Öffentlichkeit des Pfandrechts sprechen, es kann nur von der Öffentlichkeit der Pfandrechtserklärung die Rede sein. Die Öffentlichkeit des Pfandrechts verstärkte sich also nicht, sondern es ist verschwunden. Nach dem neuen Bürgerlichen Gesetzbuch gibt es kein öffentliches Pfandrecht, gibt es nur öffentliche Erklärung. Das Kreditsicherungsregister kann die Pfandrechtsbegründung nicht beweisen, weil es höchstens die Symboltradition beweist, aber nicht mehr das, dass für die Begründung notwendiger anderer Teil, der Pfandvertrag auch existiert. Dementsprechend sollte es ein für allemal offenbar gemacht werden, dass die Aufstellung der materiell-rechtlichen Rangfolge nicht die Aufgabe des Kreditsicherungsregisters ist.

BARTA JUDIT*

„Egyszer Egésszé összenőnek a részek”¹

A körbetartozások elleni küzdelem tételesjogi eredményei a kivitelezési szerződések körében

I. A kivitelezési szerződés fogalma és lehatárolása

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.) 6:252. § határozza meg a vállalkozási szerződés egyik altípusának, a kivitelezési szerződésnek a fogalmát:

„Kivitelezési szerződés alapján a kivitelező építési, szerelési munka elvégzésére és az előállított mű átadására, a megrendelő annak átvételére és díj fizetésére köteles.”

A Ptk. idézett rendelkezése alapján a kivitelezési szerződés közvetlen tárgya az építési, szerelési munka elvégzése. Annak meghatározása, hogy mely vállalkozási tevékenységeket tekinthetjük építési, szerelési tevékenységnek, azaz pontosan mikor kell kivitelezési szerződést kötnünk, több szempontból bír jelentőséggel: egyrészt, mert az *építőipari kivitelezési tevékenységről szóló 191/2009. (IX. 15.) Korm. rendelet (Épkiv.)* 3. § (1) bekezdése előírja a kivitelezési szerződés írásba foglalását, (2) bekezdése pedig annak kötelező tartalmi elemeit, másrészt a Ptk. is tartalmaz rá vonatkozó egyedi előírásokat. Itt kell megjegyeznünk, hogy a hatályon kívül helyezett Ptk. még két idevágó altípust szabályozott, az építési és a szerelési vállalkozási szerződéseket, mely utóbbi nem feltétlenül kapcsolódott csak kivitelezéshez. Az új Ptk. e két szerződéstípust vonta össze a kivitelezés címszó alatt.

A gyakorlatban, egy-egy munka vonatkozásában bizonytalanságot okoz, hogy melyik szerződést kell megkötni, az írásbeli, kötelező tartalmú kivitelezési szerződést, vagy az egyszerűbb, kötelező alakiséghez és tartalomhoz nem kötött, általános szabályok szerinti vállalkozási szerződést (pl.: egy kocsibehajtó térburkolattal való lekövezéséhez, egy gáztartály földalatti elhelyezéséhez, egy új tetőtéri ablak beépítéséhez, egy konyhabútor elkészítéséhez és „beépítéséhez”, egy lift beszereléséhez, illetve később, javításjellegű szereléséhez, sírbolt kialakításához, kerti filagória létesítéséhez, stb.).

A kivitelezési szerződésekre szintén irányadó szaktörvény, az *épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény (Étv.)* 39. § (6) bekezdése, lé-

---

* Tanszékvezető egyetemi docens, ME ÁJK, Kereskedelmi Jogi Intézeti Tanszék

¹ DÖBRENTAI KORNÉL (1946) költő verscíme In.: Hitel, 2014. december, 12. szám

nyegében a Ptk-hoz hasonlóan szól, az *építési tevékenység* végzésére az *építető*² a vállalkozó kivitelezővel (alvállalkozói szerződés esetén a vállalkozó kivitelező az alvállalkozó kivitelezővel) *kivitelezési szerződést köt*³, ami nem visz közelebb a megoldáshoz. Az viszont kitűnik, hogy a közjogi törvény építetőnek nevezi a megrendelőt (a továbbiakban a közjogi szabályok ismertetése során, ezt a terminológiát használjuk). Szerencsére az Étv. 2. §-a tartalmaz tisztázó fogalom-meghatározásokat, 36. alpontja szerint, *építési tevékenység* az *építmény*, építményrész, épületegyüttes megépítése, átalakítása, bővítése, felújítása, helyreállítása, korszerűsítése, karbantartása, javítása, lebontása, elmozdítása érdekében végzett *építési-szerelési* vagy bontási munka végzése. *Építmény* az építési tevékenységgel létrehozott, illetve késztermékként az építési helyszínre szállított, – rendeltetésére, szerkezeti megoldására, anyagára, készültégi fokára és kiterjedésére tekintet nélkül – minden olyan helyhez kötött műszaki alkotás, amely a terepszint, a víz vagy az azok alatti talaj, illetve azok feletti légtér megváltoztatásával, beépítésével jön létre. Az építmény az épület és műtárgy gyűjtőfogalma (Étv. 2. § 8. alpont).

A fentebbi fogalom-meghatározásokra görbebotként támaszkodhatunk, de érezzük, hogy ettől még mindig eleshetünk. Stabillabb helyzetet az teremt, ha az *építésügyi és építésfelügyeleti hatósági eljárásokról és ellenőrzésekről, valamint az építésügyi hatósági szolgáltatásról* szóló 312/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet szabályaira is figyelemmel vagyunk. A kormányrendelet cizelláltabb szabályaiból egész szépen kikerekedik a szükséges kép. Ez megkülönböztet építési engedélyköteles építési-szerelési, bontási tevékenységeket, és engedély nélkül végezhető tevékenységeket. A rendelet az építési engedély nélkül végezhető építési tevékenységeket sorolja fel taxatív 1. számú mellékletében – konkrét példákkal szolgálva –, viszont, az engedélyköteles építési tevékenységeket nem nevezi meg. Szabályozási megoldása az, hogy minden, amit nem tartalmaz az 1. számú melléklet, az építési engedélyköteles építési tevékenység. Kiindulva a meghatározott kisebb, nem engedélyköteles építési tevékenységekből, könnyű következtetni a nagyobb, engedélyköteles tevékenységekre.⁴ Tovább árnyalja a képet a rendelet 2. számú melléklete, mely az engedélyhez kötött és engedély nélkül végezhető bontási tevékenységeket sorolja fel kimerítően.

Összegezve a leírtakat, csak a közjogi szabályok meghatározásaira figyelemmel lehet egyértelműen lehatárolni, hogy mely vállalkozási tevékenységek minősülnek építési, szerelési tevékenységnek és kell ezért rájuk vonatkozóan kivitelezési szerződést kötni, függetlenül azok nagyságrendjétől. Kivitelezési szerződést kell tehát kötni minden épületet, illetve műtárgyat (építmény) érintő, a szakrendeletben szereplő, vagy azt meghaladó volumenű építési és építéssel összefüggő szerelési tevékenységre.

² Étv. 2. § 4. alpont: *építető* az építésügyi hatósági engedély kérelmezője, az építési beruházás megvalósításához szükséges hatósági engedélyek jogosultja, illetve az építési-bontási tevékenység megrendelője vagy folytatója.

³ A törvény 39. § (1) bekezdése csavarva az építési tevékenységek terminológián, behozza az *építőipari kivitelezési tevékenység* fogalmát, ami az *építési beruházás* megvalósítása keretében végzett *építési tevékenységek* összessége. Az Étv. 2. § 30. alpont szerint, *építési beruházás* az építési tevékenység megvalósításával összefüggésben végzett gazdasági, és építésügyi tevékenységek összessége.

⁴ 312/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet 17. § (1) bekezdés: Az építési tevékenység végzésére – az 1. mellékletben felsoroltak kivételével – jogszabályban meghatározott építésügyi hatóságtól építési engedélyt kell kérni.

II. A láncartozások (körbetartozások) kialakulása és hatása

Az épített környezet létrehozásához és fenntartásához a tervezéstől a használatba vételig több, egymásra épülő szerződés megkötésére van szükség. Magyarországon évente százazres nagyságrendekben kötnek kivitelezési vállalkozási szerződéseket. Ezek egyik (társadalmi – gazdasági – jogi hatásokkal bíró) jellemzője, hogy közvetett tárgyak széles skálán mozog, a milliárdos nagyságrendű építmények megvalósításától (Puskás stadion, Nemzeti Színház építése, 4-es metró építése, Múzeum negyed, autópályák, Várnegyed, stb.) a néhány ezer forintos szélfogó megépítéséig. A nagy építési beruházások megrendelői többnyire az állam vagy önkormányzatok, így közbeszerzési szempontból is frekvenciált területéről van szó. Az építési beruházások megvalósításában résztvevő vállalkozások részesei az építőipari ágazatnak, amely több ezer embernek biztosít megélhetést.

Az elmúlt időszakban bekövetkező gazdasági válságnak is köszönhetően ezen a gazdasági területen számos, nem kívánatos folyamat indult be, vagy erősödött fel, például az *ún. körbetartozások vagy láncartozások kialakulása*. Az ennek táptalajul szolgáló vállalkozói kapcsolatok, láncszerződések keletkezésének gazdasági és jogi okai is vannak. Az összetett építési beruházások körében a megrendelő a könnyebb igényérvényesíthetőség, a munkaszervezés, anyagbeszerzés, stb. terhes feladatának elkerülése érdekében, illetve közbeszerzésnél a részekre bontás tilalma miatt, az egyes részmunkákra nem külön-külön, illetve párhuzamosan köt kivitelezési vállalkozási szerződéseket, hanem inkább egy fővállalkozóval szerződik, aki aztán majd kiválasztja, szerződteti, koordinálja és felügyeli a szükséges közreműködőket, köztük az alvállalkozókat.

Kialakultak ezért a piacon nagyobb cégek, akik nem csak a fővállalkozói szerepre, de arra is szakosodtak, hogy állandóan figyelemmel kísérik a piaci lehetőségeket, közbeszerzési kiírásokat, pályázatokat, kidolgozzák az ajánlatokat, igyekeznek „elnyerni a munkát”. A megvalósításba aztán számos más közreműködőt vonva be, amelyekből idővel mintegy holdudvar képződik, szövevényes vállalkozási szerződési kapcsolatrendszer létrehozva.

Itt kell megemlíteni, hogy a Ptk. a vállalkozási szerződések általános szabályai között már nem tartalmazza az alvállalkozó kifejezést, és nem szabályozza a továbbiakban a fővállalkozási jogviszonyt sem. E kifejezésekkel magyarázólag az Épkiv.-ben találkozhunk, illetve még az Étv. használja. Az Épkiv. több kategóriát is megkülönböztet; *fővállalkozót, megrendelő vállalkozót és alvállalkozót* aszerint, hogy a vállalkozási láncban milyen helyet foglalnak el. *Fővállalkozó* az a kivitelező, aki közvetlenül az építetővel (megrendelő) köti meg a kivitelezési szerződést, függetlenül attól, van-e alvállalkozója.⁵ *Alvállalkozó* pedig az a kivitelező, aki nem az építetővel, hanem egy másik kivitelező vállalkozóval (*megrendelő vállalkozó*) köti az építési szerződést.⁶ Végeredményben az építetővel szerződést kötő vállalkozót nevezi fővállalkozónak, a vele részmunkára szerződöt pedig alvállalkozónak. Az alvállalkozó is köthet további vállalkozási szerződést, ekkor ő megrendelő vállalkozó lesz, akivel köti pedig szintén alvállalkozó. A fővállalkozó, ha van alvállalkozója, egyben megrendelő vállalkozó is. A lánc

⁵ Épkiv. 2. § l) alpont

⁶ Épkiv. 2. § m) és n) alpontok

tehát a következőképp néz ki: építető – fővállalkozó (megrendelő vállalkozó) – alvállalkozó (megrendelő vállalkozó) – alvállalkozó és így tovább.

A *lánctartozások* akkor alakulnak ki, amikor vagy már maga az építető nem fizet a vele szerződő fővállalkozónak, így az sem tud fizetni az általa igénybe vett alvállalkozóknak, akik szintén nem tudnak fizetni saját alvállalkozóiknak, vagy ugyan építető fizet, de a láncban valahol a továbbfizetés elakad, akár rögtön a fővállalkozónál (autópálya építkezések, megyeri híd esete, M5-ös bekötő út esete). Az is előfordul, hogy nincs alvállalkozói lánc, csak a fővállalkozó vesz igénybe párhuzamosan több alvállalkozót, akiket nem fizet ki. A vázoltak a fővállalkozó, alvállalkozók tönkremenetelével, a vállalkozások megszűnésével, és a munkanélküliség növekedésével jár együtt, amely az utóbbi években olyan mértéket öltött, hogy a kormányzati szinten kezdtek vele foglalkozni.

A vállalkozói díj megfizetésének elmaradása több okra is visszavezethető. Előfordul, hogy az építető, illetve a megrendelő vállalkozó eleve nem akart fizetni, vagy a beruházás alatt fogyott el a fedezete. Különösen közbeszerzéseknél fordul elő, hogy építető a szerződéskötéskor rosszul méri fel saját igényeit, és a kivitelezés alatt folyton változtat, pótmunka⁷ megrendelésekkel hozakodik elő, de felmerülhetnek előre nem látható és kalkulálható műszakilag szükséges munkák⁸, melyek ellenértékét a szerződésszerinti vállalkozói díj már nem fedezi, tartalék sincs, illetve a szigorú közbeszerzési szabályok miatt a megkötött szerződés nem módosítható, a vállalkozói díj nem növelhető. Gyakori az is, hogy a vállalkozások a versenyeztetési eljárások során a *kivitelezési munka tényleges költségei alatt kalkulálnak* a nyereség érdekében, aztán később, pótmunkának, műszakilag szükséges munkának minősítve egyes munkafázisokat, próbálnak a szerződött vállalkozói díjon felül – ami azért saját költségeiket fedezi – további díjhoz jutni, hogy abból fizessék ki alvállalkozóikat. Ha ez nem sikerül, akkor az alvállalkozók nem kapják meg díjukat.

A gyakorlatban számos trükk alakult ki arra is, hogy a fizetni nem akaró építető, vagy a megrendelő vállalkozó szándékát jogilag elleplezze (pl.: megrendelő nem működik közre az átadás-átvételi eljárásban, nem fogadja el a teljesítést, elhúzza a teljesítési igazolás kiadását, több hónapos határidővel fizet, vagy valamilyen, nehezen megítélhető szavatossági kifogással hozakodik elő, mint eltakart munkarészek⁹).

A jogalkotó kecseskecsken küzdelmet folytat mindezen jelenségekkel szemben.

⁷ Ptk. 6:244. § (2) bekezdés: A vállalkozó köteles elvégezni az utólag megrendelt, különösen tervmódosítás miatt szükségessé váló munkát is, ha annak elvégzése nem teszi feladatát aránytalanul terhebbé (pótmunka).

A pótmunka a megrendelő által a szerződés megkötése után, pótlólag megrendelt, vagy elrendelt munkátétel, újfajta megrendelői igény. Megrendelő az eredetileg, a szerződésben meghatározott munkaeredményt (műszaki tartalmat) úgy módosítja, illetve többletigényeket fogalmaz meg, amelyek többletköltséggel járnak az eredetileg kalkulált vállalkozói díjhoz képest.

⁸ Ptk. 6:245. § (1) bekezdés: Ha a felek átalánydíjban állapodtak meg, a vállalkozó a többletmunka ellenértékének megtérítésére nem jogosult. A megrendelő köteles azonban megtéríteni a vállalkozónak a többletmunkával kapcsolatban felmerült olyan költségét, amely a szerződés megkötésének időpontjában nem volt előrelátható (műszakilag szükséges munka).

⁹ Eltakart munkarész pl. egy tető vízszigetelése, párazárása, tetőhőszigetelés, falak hangszigetelése, földem szigetelése, alapozás, padló hő- és hangszigetelése, egyes épületszerkezetek, stb.

III. A láncartozások elleni küzdelem közvetlen jogi eszközei

III. 1. A hatályon kívül helyezett jelzálogjog

Az évtizedet is lassan meghaladó harc egyik első lépéseként az Országgyűlés 59/2006. (XII. 20.) számú határozatával felkérte a Kormányt, hogy a „körbetartozások” mérséklése érdekében a szükséges törvényi szabályozás megalkotásáról szóló javaslatát legkésőbb 2007. 03. 31-ig terjessze elő. Így került sor a már hatályon kívül helyezett, a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény módosítására a 2007. évi LXXVIII. törvénnyel. Az építési szerződés mint vállalkozási altípus szabályai közé beiktatták a vállalkozó díjigényét biztosító *törvényes jelzálogjogot*. A módosítás értelmében, építési szerződés esetén a vállalkozót a megrendelő tulajdonát képező, a szerződés szerinti munkák végzésére szolgáló ingatlanon – díjkövetelése erejéig – jelzálogjog illette meg, amely a szerződéskötés ténye és a vállalkozó kérelme alapján az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzéssel jött létre.¹⁰

A módosításhoz fűzött indokolás szerint „az építési szerződés vállalkozója számára a jelzálogjog alapítását azért teszik lehetővé, hogy a szerződésből eredő követelése ki-elégítésére a törvény „valóban hatékony eszközt biztosítson”. A Ptk. szabályai addig csak ingó dolgok esetében biztosították a törvényes zálogjogot, ami a jelentős értékű építési beruházást végző építési vállalkozó díjkövetelése számára nem biztosított kellő fedezetet.” Az indokolás kitért arra is, hogy ezt a törvényes jelzálogjogot indokolt kötelező, eltérést nem engedő rendelkezésként megfogalmazni, hogy a szerződésben ne lehessen azt kizárni, ami a szabály megalkotásának céljával volna ellentétes, és a felek közötti erőviszonyoktól válna függővé.

Röviddel a törvénymódosítás hatálybalépését követően alkotmányossági kifogást nyújtottak be ellene. Az indítványozó arra hivatkozott, hogy az érintett, Ptk.-t módosító rendelkezés a tulajdonhoz való jogot sérti, mert annak tartalmát korlátozza. A jogkorlátozás abban áll, hogy az ingatlantulajdonos megrendelő hozzájárulása nem szükséges a jelzálogjog alapításához, az ingatlan megterheléséhez.

Az Alkotmánybíróság (AB) a jogintézményt tehát abból a szempontból vizsgálta, hogy a törvényi megoldás a tulajdonhoz való jog alkotmányosértő korlátozását eredményezi-e.

Az AB egyik megállapítása – több, korábbi határozatára visszahivatkozva –, az volt, hogy a jelzálogjog biztosítéki célú törvényi előírása, mint az ingatlantulajdon ilyenfajta korlátozása önmagában nem sérti a tulajdonhoz való jogot.

Hivatkozott arra is, hogy hasonló jogintézményt a német polgári törvénykönyv (Bürgerliches Gesetzbuch – BGB § 648.), és a francia Code civil (Art. 2103, 4°) is ismer. A két külföldi megoldás jobb abban, hogy a jogintézményt a jogalkotók részlete-

¹⁰ „Ptk. 402. § (2) bekezdés: A vállalkozót a megrendelő tulajdonát képező, a szerződés szerinti munkák végzésére szolgáló ingatlanon – díjkövetelése erejéig – jelzálogjog illette meg, amely a szerződéskötés ténye és a vállalkozó kérelme alapján a jelzálogjognak az ingatlan-nyilvántartásba történő bejegyzésével jön létre; az ezzel ellentétes rendelkezés semmis. Ha a megrendelő a vállalkozó díját kiegyenlítette, a vállalkozó köteles a jelzálogjog törléséhez hozzájárulni, az ennek elmulasztásából származó kárért felelős.”

sebb szabályokkal (csak a már elvégzett munka értékéig jegyezhető be a jelzálogjog, amely értéket szakértő is megerősít) dolgozták ki.

Az AB ugyanakkor azt is megvizsgálta, hogy a támadott jogszabályi megoldás tulajdonkorlátozása közérdekűnek és arányosnak tekinthető-e. A közérdekűség vizsgáján a jogintézmény nem bukott meg, de az arányosság tesztjén elvérzett, mert a közérdekből történő tulajdonkorlátozás is csak akkor alkotmányos, ha az elérni kívánt cél fontossága és az ennek érdekében okozott alapjogsérelem súlya arányban áll egymással. Az AB szerint az új jogszabályi előírás nem tartalmazott megszorító feltételeket sem az építési beruházások jellege, sem értékhatára tekintetében. Ennek következtében a felek közötti egyensúlyt megbontva egyes (az ingatlan értékéhez mérten jelentősen kisebb értékű munkákat végző) vállalkozókat kiemelten előnyös helyzetbe hozott, mert csekély mértékű munka (lakásfelújítás, vezetékszerelés) esetén is biztosította egy nagyobb értékű ingatlanra a jelzálogjog bejegyzését. A Ptk-t módosító jogszabály nem volt tekintettel arra sem, hogy a megrendelő milyen okból nem fizet, az lehet jogos ok is, mint súlyos szerződésszegés. Az AB arra az eredményre jutott, hogy a differenciálás elmaradása a tulajdonhoz való jog aránytalan korlátozását eredményezi, emiatt a módosítást megsemmisítették.¹¹

III. 2. A fedezethiány elleni fellépés

A kormányzat e kudarctól függetlenül kereste a helyettesítő, illetve más megoldásokat. A Ptk.-val tovább nem próbálkoztak, inkább közjogi szabályokba építettek be pótlólagos magánjogi rendelkezéseket.

A *fedezethiány* megakadályozása és az alvállalkozók kifizetése céljából az Étv. 2009. október 01-től kibővült a 39/A-39/C §-okkal, illetve bevezették az *építetői fedezetkezelő jogintézményét*.¹² Ez utóbbi szabályanyaga a gazdasági kényszerűségek nyomása alatt az évek során szinte elkopott. Ma alkalmazására csak igen szűk körben, az Épkiv. által előírt esetben kerül sor.¹³

Az Étv. alapján a kivitelező az építőipari kivitelezési tevékenységet *csak akkor vállalhatja*, ha a kivitelezési szerződésben vállalt kivitelezési munkák elvégzésének a megrendelt minőségben saját költségén történő teljesítéséhez *szükséges fedezettel rendelkezik* (beleértve az igénybevett alvállalkozók díjazását is).¹⁴

A megrendelő vállalkozók – a törvényi előírástól függetlenül – az esetek többségében nem rendelkeznek fedezettel a felvállalt munka, ezen belül az alvállalkozók díjának

¹¹ 35/2010. (III. 31.) AB határozat

¹² Étv. 39/B. § szerint, az építetői fedezetkezelő (Magyar Államkincstár vagy fizetési számla kezelésére jogosult pénzforgalmi szolgáltató) feladata, hogy megrendelő kötelező megbízása alapján örökadjon a beruházás fedezetén, azaz a vállalkozói díjon, illetve a vállalkozó által nyújtott biztosíték meglétén, hogy azt megrendelő ne hívja le, használja fel indokolatlanul. A fedezetkezelő vezeti a fedezetkezelői számlát, kezeli a számlán nyilvántartott összeget és kifizeti a teljesítési igazolásban megjelölt összeget a kivitelező részére.

¹³ Épkiv. 17. § (2) bekezdése alapján, az építőipari kivitelezési tevékenység fedezete és a kivitelező által nyújtott biztosíték célhoz kötött felhasználásának biztosítása érdekében építetői fedezetkezelő működik közre b) a Kbt. hatálya alá nem tartozó, de a Kbt. szerinti közösségi értékhatárt elérő vagy azt meghaladó értékű építőipari kivitelezési tevékenység megvalósítása esetén.

¹⁴ Étv. 39/A. § (5) bekezdés

kifizetésére, azt az építtetőtől (megrendelőtől) kapott előleg biztosítja, ennek hiányában az alvállalkozók díját az általuk kapott vállalkozói díjból rendezik. Az alvállalkozók nincsenek abban a helyzetben, hogy a kivitelezési szerződések megkötésekor követeljék a megrendelő vállalkozótól a fedezet igazolását. Ha aztán a megrendelő vállalkozó mégsem fizet nekik, mert nem volt fedezete, a fizetési esélyt nem növeli, hogy szerződés-szegésen kívül hivatkozhatnak még arra, hogy megrendelő vállalkozó megsértette a közjogi törvény előírását is. Közjogi következménye az előírás megszegésének nincs.

Megjegyezzük, egyre többször kerül sor viszont büntetőeljárás megindítására a nem fizető vállalkozóval, illetve a nem fizető cég képviselőjével szemben, család bűncselekményére való hivatkozással, melyet épp a kötelezően előírt fedezet hiánya, megrendelői fizetés ellenére az alvállalkozói díj ki nem fizetése, illetve annak haszonként történő megszerzése alapoz meg.¹⁵

Az Épkiv. 2012-ben bővült ki azokkal a rendelkezésekkel, amelyek *fedezethiány esetén értesítési kötelezettséget írnak* elő. A 7. § (2) bekezdés j) pontban foglaltak alapján, *építtető köteles a fővállalkozót* az építési naplón keresztül azonnal értesíteni, ha a még el nem kezdett kivitelezési szakasz ellenértékének fedezete olyan mértékben csökkent, hogy nem elegendő a vállalkozói díj teljesítésére. Ismét egy közjogba ágyazott, de magánjogi konzekvenciák nélkül mit sem érő szabály. Van-e a fővállalkozónak magánjogi mozgástere ilyen helyzetben? Amennyiben előre gondolkodott és a szerződésben erre az esetre kikötötte, felmondhatja a szerződést, ha nem, akkor álláspontunk szerint, alkalmazható a Ptk. 6:151. § (1) bekezdés szerinti előzetes szerződésszegés passzusa. Az előzetes szerződésszegés intézményét a korábbi Ptk. a vállalkozási szerződések körében szabályozta, méghozzá azt kifejezetten a vállalkozó magatartására vonatkoztatva. Az új Ptk.-ban e jogintézmény átkerült a szerződés általános szabályai közé, mert az indokolás szerint az előre látható nyilvánvaló késedelem, illetve hibás teljesítés nem csak a vállalkozási szerződéshez, hanem bármely más szerződéshez kapcsolódhat. Az indokolás alapján előzetes szerződésszegési helyzetnek minősülhet a pénzfizetésre köteles fél oldalán például, ha nyilvánvalóvá válik, hogy a fél időközben bekövetkezett vagyoni viszonyainak megromlása, stb. miatt a vizontszolgáltatás teljesítésére nem képes. Mindezekből nem csak az következik, hogy bármely szerződés esetében alkalmazható a szabály, hanem az is, hogy mindkét szerződő fél magatartásának (a jogosultának is) következményeként. A vállalkozó gyakorolhatja tehát a késedelemből eredő jogokat, de élhet a szerződésszegés általános szabályai között található visszatartási jogával is, így kérhet biztosítékot.

Ide kapcsolódik az Épkiv. 3. § (11) bekezdése, amely szerint a megrendelő vállalkozónak haladéktalanul tájékoztatnia kell alvállalkozóit, ha a vállalkozói díját meghaladja az alvállalkozói munkák ellenértéke. Summa summarum, a megrendelő vállalkozó rosszszul kalkulált, nem lesz fedezete az alvállalkozói munkának. A következetes jogalkalmazó homloka itt ráncokba gyűrődik. Az Étv. már említett 39/A. § (5) bekezdése megköveteli a szükséges fedezetet beleértve az igénybevett alvállalkozók díjazását is. Ha ez nincs is meg, az építtető által kifizetett vállalkozói díjnak fedezni kell valamennyi mun-

¹⁵ KAIBINGER TAMÁS: *Felszámolás helyett börtön*. In.: Építő Élet építőipari havilap 2009. április, 2–3. pp., lásd még: <http://www.police.hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/lezart-akta-nem-fizetett-az-pitesi-vallalkozo> (letöltés 2015. 09. 28.)

ka díját. Felmerülhetnek előre nem kalkulálható, így díjfedezettel az adott pillanatban nem rendelkező munkák, mint pótmunka, előre nem látható műszakilag szükséges munka, de ezek ellenértékét – átalánydíj esetén is – a megrendelőnek teljesítéskor ki kell fizetnie.

A jogszabály tehát bevallatja megrendelő vállalkozóval, hogy valószínűleg nem jogszerűen járt el (fedezet nélkül vállalt) és még rosszul is számolt. Alvállalkozó ilyenkor ugyanazon jogokkal élhet mint amit a fővállalkozó-építtető viszonyában a fedezethiánytalanság kapcsolatban leírtunk.

III. 3. Feltétel a fővállalkozói díj kifizetéséhez

Az Étv. rendelkezik arról is, hogy az építtetővel szerződéses viszonyban álló vállalkozó kivitelező (Épkiv. szabályaira figyelemmel helyesen, fővállalkozó) a kivitelezési szerződésben foglalt kötelezettsége maradéktalan teljesítéséről benyújtott végszámra teljes körű kiegyenlítésére csak akkor jogosult, a közbeszerzésekről szóló törvény (Kbt.) hatálya alá tartozó, 2015. november 1-jét követően megindított építési beruházásokra irányadó kifizetési szabályok alkalmazása kivételével –, ha a kötelezettsége teljesítésében részt vevő alvállalkozó kivitelezők követelésének kiegyenlítését hiánytalanul igazolja, függetlenül azok fizetési határidejétől.¹⁶

Meddig terjedhet fővállalkozó igazolási kötelezettsége, hiszen kötelezettsége teljesítésében a teljes alvállalkozói lánc részt vesz? A fővállalkozó a vele közvetlen szerződéses viszonyban álló alvállalkozók felé köteles teljesíteni a vállalkozói díjat, de a vele szerződő alvállalkozók által igénybe vett alvállalkozók díjának (második, harmadik, stb. lépcsőn álló alvállalkozók) kifizetésére már nincs ráhatással, így álláspontunk szerint, a fővállalkozónak csak a vele szerződő alvállalkozók díjának kifizetését kell igazolnia.

A törvény bár nem mondja ki *expressis verbis*, valójában az építtetőt terhelő kötelező előírásról van szó, arról, hogy addig nem fizetheti ki a fővállalkozó teljes díját, míg az nem igazolta felé az alvállalkozók kifizetését. A gyakorlatban, akár több eredőből is, ezt a kötelező rendelkezést senki nem tartja be. Egyrésztől építtetőnek nem feltétlenül kell tudnia arról, hogy a fővállalkozó alvállalkozót vett igénybe, a kivitelezési szerződésben ugyanis csak azt kell rögzíteni az Épkiv. 3. § (2) f) alpont szerint, ha az építtető alvállalkozó igénybevételehez nem járul hozzá. Ha nincs ilyen nyilatkozat, akkor fővállalkozó igénybe veheti az alvállalkozót az építtető külön tájékoztatása nélkül, kivéve közbeszerzésnél a 10%-ot meghaladó részvételű alvállalkozókat.

Másrésztől, a szerződésekbe kellene beépíteni a rendelkezésnek megfelelő pénzügyi elszámolás – komoly átgondolást igénylő rendjét. Kivétel a közbeszerzés, ahol a törvény kötelező, precízen felépített, az elszámolásra és a számlázás rendjére vonatkozó rendelkezésekkel biztosítja, hogy a fővállalkozó addig ne kapja meg az őt illető vállalkozói díjat, míg alvállalkozóit ki nem fizette.¹⁷

¹⁶ Étv. 39/A. § (6) bekezdés. „Az építtetővel szerződéses viszonyban álló vállalkozó kivitelező a kivitelezési szerződésben foglalt kötelezettsége maradéktalan teljesítéséről benyújtott végszámra teljes körű kiegyenlítésére csak akkor jogosult, ha a kötelezettsége teljesítésében részt vevő alvállalkozó kivitelezők követelésének kiegyenlítését hiánytalanul igazolja, függetlenül azok fizetési határidejétől.”

¹⁷ Kbt. 135. §

E körülményekre is figyelemmel kell tekintenünk az előírást megszegő építetű helyzetére, amelynek igazán hűsbavágó magánjogi relevanciája akkor van, ha a fővállalkozó – kifizetése ellenére – nem teljesít az alvállalkozónak.¹⁸ És itt érdemes megállni néhány gondolat erejéig. Hivatkozhat-e alvállalkozó építetűvel szemben szerződésen kívűli károkozásra, hiszen építetű a jogszabály kötelező előírását figyelmen kívül hagyva, magatartásával hozzájárult az alvállalkozót ért hátrány kialakulásához? Ha építetű betartja az Étv. előírását, azaz jogszerűen jár el, akkor fővállalkozónak ki kellett volna fizetnie az alvállalkozót. Ugyanakkor építetű csak közvetve okozta a hátrányt, magatartásával növelve annak esélyét, hogy a fővállalkozó ne teljesítse szerződési kötelezettségét. Nem épp klasszikus kárfelelősségi kötelem.¹⁹ Ha építetű kártérítés jogcímén fizet alvállalkozónak, kétszer fizet. Egyszer a szerződésszerűen kifizetett fővállalkozói díjba belefoglalva, majd másodszor kártérítésként. Az így gazdagodott fővállalkozótól építetű visszakövetelheti-e a kártérítés összegét és milyen jogcímen; jogalap nélküli gazdagodás, vagy szerződésen kívűli károkozás jogcímen, vagy netán mindkettő?²⁰

Önkéntelenül adódik a költői kérdés, vajon a jogalkotó így akarta-e, erre gondolt-e, mikor a szabályt megalkotta?²¹

Kritikai észrevétel a törvényi előírással szemben, nem foglalkozik azzal, ha fővállalkozó azért nem fizetett, mert alvállalkozója nem szerződésszerűen teljesített. Igazságtalan lenne, ha ilyenkor ő sem kaphatná meg vállalkozói díját, mert nem igazolja az alvállalkozó kifizetését.

III. 4. Tartalékkeret intézménye

A közbeszerzés hatálya alá tartozó kivitelezés során felmerülő pótmunka és előre nem látható műszakilag szükséges munka vállalkozói díjának fedezetére került bevezetésre a *tartalékkeret intézménye*, mely először a *közbeszerzésekről szóló 2011. évi CVIII. törvényben (Kbt.)* jelent meg, majd 2013-tól az Épkiv.-ben. Az *építési beruházások valamint az építési beruházásokhoz kapcsolódó tervezői és mérnöki szolgáltatások közbeszerzésének részletes szabályairól szóló 322/2015. (X. 30.) Korm. rendelet (Épber.)* 20. §-a rendelkezik a tartalékkeretre vonatkozó részletszabályokról. A tartalékkeret kizáró-

¹⁸ Ebben az összefüggésben nem merülhet fel az az eset, ha a fővállalkozó azért nem fizetett, mert hibás volt az alvállalkozó teljesítése, ugyanis, ha elfogadta az alvállalkozói teljesítést, akkor legfeljebb részösszeget nem kell kifizetnie, ha pedig megtagadta a teljesítés elfogadását, emiatt nem fizet, az olyan mértékű hiba, hogy ő maga sem tud építetű felé hibátlanul teljesíteni, nem tud készre jelenteni.

¹⁹ Lásd erről: UJVÁRINÉ ANTAL EDIT: Felelősségtan. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2014. és LANDI BALÁZS: A jogellenesség, mint a deliktális felelősség tényálláselemének jelentősége és jelentés-változásai Grosschmid Béni, Zachár Gyula és Kolosváry Bálint elméleti írásaiban. CSEHI ZOLTÁN et al. (szerk.) *Lex Caeledra et Praxis*. Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából Pázmány Press, Budapest, 2014. 157–185 pp., mint kortárs összefoglaló műveket.

²⁰ Lásd: MENYHÁRD ATTILA: *Kártérítés, prevenció és jogalap nélküli gazdagodás*. CSEHI ZOLTÁN et al. (szerk.) *Lex Caeledra et Praxis*. Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából Pázmány Press Budapest, 2014. 199–200 pp.

²¹ S csak bízhatunk benne, hogy a jogalkotói válasz nem úgy szól, mint az Arany Jánosnak tulajdonított, művét elemző kritikus írására reagáló, mondás: „Gondolta a fene”

lag az építési beruházás teljesítéséhez, a rendeltetésszerű és biztonságos használathoz szükséges munkák ellenértékének elszámolására használható fel, beleértve a pótmunkákat is, értéke nem haladhatja meg a szerződésben foglalt teljes ellenszolgáltatás 10%-át. Valójában arról van szó, hogy a Kbt. hatálya alá tartozó építési beruházás megvalósítására irányuló szerződés esetén, ha az tartalékkeretet is tartalmaz, az ajánlatba foglalt vállalkozói díj a tartalékkeret összegével növelt mértékű. Ugyanakkor alapelv, hogy csak a tartalékkeret összegével csökkentett vállalkozói díj kerülhet kifizetésre, kivéve, ha sor kerül pótmunkára vagy előre nem látható műszaki szükségességből felmerült munkára, mert ezek többletvállalkozói díját a tartalékkeret terhére fizetik ki, így nem kell a közbeszerzési szerződést módosítani.

III. 5. Építési munkaterület birtokban tartása

A lánctartozás megakadályozását elősegítő intézkedésekről szóló 1593/2012. (XII. 17.) Korm. határozat 3. pontja arra kérte fel az illetékes minisztereket, hogy dolgozzanak ki olyan javaslatot, amely az építési munkaterület épített birtokába adásának korlátozásával elősegítheti a vállalkozó jogos követelésének kiegyenlítését. Az elképzelésnek megfelelő szabályozás alapja az Épkiv.-be került beépítésre. Az eredményes műszaki átadás-átvételi eljárást követi a mű és az építési munkaterület átadása. Az építési munkaterület átadásának egyik, Épkiv. szerinti feltétele a fővállalkozó kifizetése, ennek hiányában a fővállalkozónak nem kell átadni az építési munkaterületet. 2013. április 19-ét követően hatályos rendelkezések alapján épített csak akkor kérheti meg, illetve kaphatja meg a használatbavételi engedélyt, ha az építési munkaterületet részére építési naplóban igazoltan átadta a fővállalkozó.²² Ez azt jelenti, hogy ameddig a vállalkozó igazolhatóan vissza nem adja a munkaterületet, aminek feltétele a vállalkozói díj kifizetése, addig az épített nem veheti birtokba és használatba az ingatlant.

III. 6. Nem fizetési jelzés, kamarai szankciók

Az Étv.-be és az Épkiv.-be új szankciókat vezettek be 2013. áprilisától. A fővállalkozó, a megrendelő vállalkozó nem fizetése esetén, ha azt jogerős ítélet állapítja meg, a bíróságok ún. *marasztalási jelzést* küldenek az illetékes miniszter által működtetett *Országos Építésügyi Nyilvántartásnak*, amin keresztül a nyilvántartó területi kereskedelmi és iparkamara is értesítést kap.²³ A ki nem fizetett alvállalkozó közvetlenül is élhet ún. *nem fizetési jelzéssel* a kamara felé, ha a tartozást megfelelően igazolni tudja. A kamara először fizetésre szólít fel, eredménytelenség esetén legfeljebb 6 hónap időtartamra megtiltja a kivitelezési tevékenység folytatását. Ha ez sem segít, a „nemfizetőt” törli a névjegyzékből, amivel megszűnik annak kivitelezési jogosultsága.

²² Az építésügyi és építésfelügyeleti hatósági eljárásokról és ellenőrzésekről, valamint az építésügyi hatósági szolgáltatásról szóló 312/2012. (XI. 8.) Korm. rend. 39. § (4) bekezdés

²³ Étv. 58.§ (11)–(13) bekezdések

III. 7. Kézizálogjog

Az új Ptk. sem csempészte vissza a vállalkozót illető törvényes jelzálogjog intézményét, de továbbra is fenntartja a vállalkozási szerződések általános szabályai között a vállalkozót illető *törvényes zálogjogot* (kézizálog).

A Ptk. 6:246. § szerint, a vállalkozót a vállalkozói díj és a költségek biztosítására zálogjog illeti meg a megrendelőnek azokon a vagyontárgyain, amelyek a vállalkozási szerződés következtében birtokába kerültek.

A vállalkozással együtt járhat, hogy a megrendelő bizonyos vagyontárgyai a vállalkozó birtokába kerülnek, javítandó dolgok, szolgáltatott anyag, stb. Ez lehetőséget nyújt arra, hogy a vállalkozó a vállalkozói díj meg nem fizetése esetén biztosítékot kapjon díjkövetelése erejéig törvényes zálogjog formájában. A törvényes zálogjog csak azon vagyontárgyakra terjed ki, melyek a megrendelő tulajdonát képező vagyontárgyak és azok az érintett vállalkozási szerződés következtében, azzal összefüggésben kerültek a vállalkozó birtokába.

A zálogjog csak a vállalkozó birtokában lévő vagyontárgyakra vonatkozik, nem terjed ki azokra, melyeket a vállalkozó már kiadott a megrendelőnek, nem követelheti azokat vissza.

Ugyanígy nem terjed ki azon vagyontárgyakra, amelyeket vállalkozó beépített a megrendelő ingatlanába (pl.: megrendelő által vásárolt, asztalosnál lévő beépíthető konyhagépek, amelyeket az elkészített konyhabútorral együtt beépített a konyhába). Ennek oka egyrészt, hogy már nincs a birtokában, másrészt mert az a fő dolog alkotórészévé vált.

Ingatlanra nem terjed ki a törvényes zálogjog, mert azon csak jelzálogjog alapítható, amelynek a feltétele az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzés, az ingatlan birtokban tartása nem jogosít jelzálogjogra.

A magyar bírói gyakorlat szerint a vállalkozó törvényes zálogjoga akkor is fennáll a vállalkozási szerződés következtében birtokába került ingóságokra (pl. a tisztítóban hagyott öltöny, a cipésznél megsarkalt cipő, autószerelő által megjavított autó, stb.), ha azok értéke meghaladja a vállalkozót illető vállalkozói díj összegét.

A törvényes zálogjog nem csak a szerződés tárgyát képező dolgokra, hanem a megrendelő által átadott munkaeszközökre, anyagokra, stb. is kiterjed.

Kitérünk még arra is, hogy más jogviszonnyal, pl. más szerződéssel (letét, másik vállalkozási szerződés) összefüggésben a vállalkozóhoz került vagyontárgyakra az érintett, konkrét vállalkozási szerződésből fakadó díjkövetelést biztosító törvényes zálogjog nem vonatkozik.

IV. Lánctartozások elleni küzdelem közvetett eszközei

IV. 1. A szerződés írásba foglalásának és kötelező tartalmi elemeinek meghatározása

Látszólag nem a lánctartozások elleni küzdelemhez tartozik, ugyanakkor közvetett módon kapcsolódik hozzá a kötelező írásbeliség és kötelező tartalmi előírás követelménye. Az Épkiv. 3. § (2) bekezdése kimerítően sorolja mit kell a feleknek a szerződésbe belefoglalni, a (3) bekezdés további tartalmi követelményeket határoz meg az alvállalkozói szerződésre vonatkozóan. Ez az előírás hivatott biztosítani, hogy a felek a szerződés teljesítését érintő olyan részletekben megállapodjanak, mint a vállalkozó díja, pontos teljesítési határidő, fizetési határidő, fizetés módja, elszámolás rendje, stb.

Az írásba foglalás előnye a kétségtelen bizonyíthatóság, ugyanakkor – érdekes módon – nem feltétlenül ösztönöz a szerződés betartására.²⁴ A tartalmi szabályozás hátránya, hogy túllőve a célon, olyan terjengős előírást alkalmaz, amit épp ezért nem szoktak betartani, illetve egyes kívánalmakat egyszerűen nem is értik a vállalkozók.

IV. 2. Minimális rezsiorádij előírása

A lánctartozások kialakulásában szerepet játszik az is, hogy a piaci versenyhelyzetben a fővállalkozók olyan alacsony áron vállalják a munkát, ami nem fedezi a ráfordításokat. Természetesen ez nem náluk, hanem alvállalkozóiknál csapódik, akik emiatt be nem jelentett (fekete munkaerő), vagy nem szakképzett munkaerővel dolgoztatnak. A kormány ezért előírta az *építőipari minimális rezsiorádij*²⁵ meghatározását az Építőipari Ágazati Párbeszéd Bizottság ajánlása alapján. Az adott évre érvényes minimális építőipari rezsiorádij mértékét az építésügyért felelős miniszter rendeletével hirdetik ki. Ennek használatára nem kötelező, viszont a közbeszerzési eljárásokban számon kérhető. Az Épber. előírja, hogy amennyiben értékelési szempont a rezsiorádij mértéke, aránytalanul alacsony árajánlatnak minősül, és köteles az ajánlatkérő indokolást kérni, ha az ajánlattevő által alkalmazott rezsiorádij alacsonyabb a miniszter rendeletében megállapított minimális építőipari rezsiorádij mértékénél.²⁶

²⁴ A formakényszer szerződés teljesítésére gyakorolt hatásáról ír SZALAI ÁKOS: *A magyar szerződési jog gazdasági elemzése* c. könyvében. L' Harmattan Kiadó, 2013. 356-360. (http://lawecon-hu.org/images/PTK-konf/Szalai_-_A_magyar_szerzodesi_jog_gazdasagi_elemeze.pdf)

²⁵ Épkiv. 2.§ h) alpont: *építőipari rezsiorádij* a vállalkozó kivitelező vagy az alvállalkozó kivitelező szakági építési-szerelési termelő tevékenységének elvégzéséhez szükséges, egy aktív munkaórára vetített – a kivitelező tényköltései alapján számított vagy tervezett – összes költsége. Az építőipari rezsiorádij nem tartalmazza a beépítésre kerülő betervezett és az üzemszerű használathoz szükséges beépítésre kerülő építési anyagok, szerkezetek és berendezések közvetlen költségeit, a közvetlen anyagok fuvarozási és rakodási költségeit, a közvetlen gépköltségeket, a kivitelezési dokumentáció tervezési díját, a hatósági eljárások díját, a szükségessé váló minőség-ellenőrzések díját, az üzempróba, beüzemelés szolgáltatási díját. Az építőipari rezsiorádij számítási alapját az Építőipari Ágazati Kollektív Szerződésben évente meghatározott Ágazati Bértarifa Megállapodásban szereplő minimális szakmunkás alappér alapján kiszámított, szakmai ajánlásban rögzített órabér és a jogszabályokban meghatározott közterhek képezik. Az építőipari rezsiorádij tartalmazza a személyi jellegű költségeket, az ellátási költségeket, a fizikai dolgozók rezszi jellegű költségeit, az irányítási és az ügyviteli költségeket.

²⁶ Épber. 25. §

Az aránytalanul alacsony árak minősíti az Épkiv. is, ha a vállalkozó kivitelező által alkalmazott rezsióradij alacsonyabb a minimálisan előírt építőipari rezsióradij mértékénél.²⁷

IV. 3. Átadás-átvételi eljárás és a hozzá kapcsolódó határidők szabályozása

Az új Ptk. a teljesítéshez kapcsolódó ún. *átadás-átvételi eljárást* átemelte az építési szerződésből az általános szabályok közé. A vállalkozó a művet átadás-átvételi eljárás keretében köteles átadni, amelynek során a felek elvégzik az adott üzletágban szokásos azon vizsgálatokat, amelyek a teljesítés szerződésszerűségének megállapításához szükségesek.²⁸

A kivitelezési szerződések körében gyakori, hogy megrendelő indokolatlanul elhúzza az átadás-átvételi eljárás időtartamát, kitolva ezzel a vállalkozói díj fizetésének alapjául szolgáló teljesítési igazolás kiadásának időpontját, vagy egyszerűen nem vesz részt az eljárásban.

A Ptk. meghatározása szerint az átadás-átvétel időtartama harminc nap. Amennyiben a szerződés indokolatlanul tér el a vállalkozó hátrányára az átadás-átvétel időtartamára vonatkozó ezen rendelkezéstől, úgy azt a vállalkozó megtámadhatja.²⁹ A törvény idézett rendelkezése a kereskedelmi ügyletekhez kapcsolódó késedelmes fizetések elleni fellépésről szóló 2011/7/EU irányelv 3. cikk (4) bekezdésének és a 4. cikk (5) bekezdésének való megfelelést szolgálja, annak érdekében, hogy teljesüljön az irányelvnek az átadás-átvételi eljárás keretében történő teljesítés határidejére vonatkozó előírása.

A 3. cikk (4) bekezdés szerint, amennyiben az áruk vagy a szolgáltatások szerződésszerű teljesítését átvételi vagy ellenőrző eljárással kell megállapítani, a tagállamoknak biztosítani kell, hogy ezen eljárás időtartama ne haladja meg a 30 naptári napot kivéve, ha a szerződésben kifejezetten másként állapodtak meg, és ez nem súlyosan hátrányos a hitelezővel (díjra jogosulttal) szemben. A Kbt. 135. § (2) bekezdése külön rendelkezést tartalmaz a közbeszerzés hatálya alá tartozó kivitelezési szerződések vonatkozásában azt illetően, mennyi időn belül kell az átadás-átvételi eljárást megkezdeni.

A kivitelezési tevékenység befejezésekor követendő átadás-átvételi eljárás részlet-szabályait az Épkiv. tartalmazza³⁰, amely *műszaki átadás-átvételi eljárásnak*³¹ nevezi azt. Az eljárás megkezdését a fővállalkozó kezdeményezi az elektronikus építési napon³² keresztül építettnél, a kezdő időpont megjelölésével együtt, mikor készre jelent.

²⁷ Épkiv. 3. § (6) bekezdés

²⁸ Ptk. 6:247. § (1) bekezdés

²⁹ Ptk. 6:247. § (2) bekezdés

³⁰ Épkiv. 31. §–33. §§.

³¹ A műszaki átadás-átvételi eljárás célja annak ellenőrzése, hogy az építető és a fővállalkozó kivitelező közötti építési szerződés tárgya szerinti építési tevékenység vagy a technológiai szerelés a szerződésben és jogszabályban előírtak alapján, a kivitelezési dokumentációban meghatározottak szerint maradéktalanul megvalósult-e, és a teljesítés megfelel-e az előírt műszaki és a szerződésben vállalt egyéb követelményeknek és jellemzőknek.

³² Étv. 2. § 19. alpont: *Építési napló*: az építőipari kivitelezési tevékenység megkezdésétől annak befejezéséig vezetett, hatósági és bírósági eljárásban felhasználható, a szerződés tárgya szerinti építőipari kivitelezési tevékenység jellemzőit – kormányrendeletben meghatározott módon – tartalmazó dokumentum.

Építető hívja össze az elektronikus építési naplóba tett bejegyzéssel az illetékes építés-felügyeleti hatóságot, a fővállalkozó kivitelezőt és egyéb érdekeltet.

A Ptk. és az Épkiv. kettőse igyekszik tehát mind az átadás-átvételi eljárás kitűzését, mind lebonyolítása időtartamát kordában tartani. Előforduló, rosszhiszemű építetői magatartás a kitűzött eljárástól való távolmaradás vagy az eljárás indokolatlan elhúzása. A Ptk. hiába határozza meg, hogy legfeljebb 30 nap lehet – kivéve, ha a felek ettől jog-szerűen eltértek – az átadás-átvételi eljárás időtartama, ha nem rendel jogkövetkezményt ahhoz, ha a megrendelő indokolatlanul mégis elhúzza azt. A Ptk. csak arra reagál, ha a megrendelő az átadás-átvételi eljárást nem folytatja le, a joggyakorlat eredményeit felhasználva (*GKT 92/1973., BDT 2006. 1324*) építi be a törvényszövegbe, hogy ekkor a teljesítési joghatásai a tényleges birtokbavétel, illetve használatbavétel alapján is beállnak.³³

IV. 4. A teljesítési igazolás kiadásával és hibás teljesítés kezelésével kapcsolatos előírások

A műszaki átadás-átvételi eljárásról elektronikus jegyzőkönyvet kell készíteni, és ha vannak, abban meg kell jelölni a megrendelő szavatossági kifogásait és igényeit. Hibátlan teljesítés esetén, vagy a hibák, hiányosságok kijavítását, pótlását követően kerülhet sor a *teljesítésigazolás* kiadására. A megrendelő a teljesítésigazolás alapján kiállított számla ellenértékét fizeti ki a fővállalkozó kivitelezőnek. Ebben a szakaszban vissza-élésszerű megrendelői magatartások a teljesítés elfogadásának indokolatlan elutasítása, illetve a teljesítési igazolás kiadásának elhúzása, mindkettő a vállalkozói díj kifizetésének elnyújtását célozza.

Az átvétel megtagadása a megrendelő részéről nem lehet önkényes, a Ptk. szerint nem tagadható meg az átvétel a mű olyan hibája miatt, amely, illetve amelynek kijavítása vagy pótlása nem akadályozza a rendeltetésszerű használatot³⁴. A mű létrehozatala után végzett javítások természetes velejárója, hogy kényelmetlenséget, a használatban fennakadást okoznak, a teljesítés időpontját illetően azonban csak azoknak van jelentősége, amelyek a létesítmény rendeltetésszerű használatát oly mértékben akadályozzák, hogy ezzel a mű használatát, például a létesítmény működését lehetetlenné teszik.

Természetesen az itt részletezett szabályokra figyelemmel történik az átadás-átvételi eljárás a fővállalkozó-alvállalkozó között is.

A gyakorlatban mind többször fordul elő, hogy megrendelők (fővállalkozók) kitalált hibákra hivatkozva tagadják meg az átvételt azért, hogy késleltessék a teljesítési igazolás kiadását. Emiatt rendelkezett a törvényalkotó az ún. *Teljesítésigazolási Szakértői Szerv (TSZSZ)* felállításáról az *építmények tervezésével és kivitelezésével kapcsolatos egyes viták rendezésében közreműködő szervezetről, és egyes törvényeknek az építésügyi lánc tartozások megakadályozásával, valamint a késedelmes fizetésekkel összefüggő módosításáról* szóló 2013. évi XXXIV. törvényben.

A TSZSZ építészeti-műszaki tervezési, építési, kivitelezési szerződés teljesítéséből eredő, vitás kérdésekben ad szakvéleményt a megrendelő, a tervező, a kivitelező vagy

³³ Ptk. 6:247. § (4) bekezdés

³⁴ Ptk. 6:247. § (3) bekezdés

az alvállalkozó megbízása alapján. A szakvéleményt akkor adja, ha a teljesítésigazolás kiadása nem történt meg, ha a teljesítésigazolás kiadása vitás, vagy a teljesítésigazolás kiadásra került, de a kifizetés nem történt meg. A TSZSZ eljárását a 236/2013. (VI. 30.) Korm. rendelet rendezi részleteiben.

A vállalkozói díj kifizetésének előfeltétele, hogy a teljesítési igazolást az építető a fővállalkozónak, illetve a fővállalkozó és a további megrendelő vállalkozók alvállalkozóiknak kiállítsák, amit szintén határidőhöz köt a szakkormányrendelet. Építető helyett annak felhatalmazása alapján műszaki ellenőre is kiállíthatja a teljesítési igazolást.

Az Épkiv. a kivitelezési tevékenység résztvevőinek teendőit külön-külön szabályozza, ami ismétlésekhez vezet, illetve növeli a hibalehetőségeket. Így a 7. § (2) i) pont az építető esetében – helytelenül – a vállalkozó készrejelentésétől és nem az átadás-átvételi eljárás lezárásától számított 15 napon belül írja elő a teljesítési igazolás kibocsátását, míg a helyette eljáró műszaki ellenőr vonatkozásában a 16. § (3) oa) alpontban „ha szerződés vagy jogszabály átadás-átvételi eljárást határoz meg, ennek lezárásától számított, szerződésben meghatározott, de legfeljebb tizenöt munkanapon belül.”

Az alvállalkozók felé a 13. § (3) mb) alpont szerint a megrendelő vállalkozó felelős műszaki vezetője állítja ki a teljesítési igazolást az átvételt követő 15 napon belül.

IV. 5. A vállalkozói díj kifizetésének határideje

A vállalkozói díj teljesítésére is szigorú határidőt szab az Épkiv., azt a számla kézhezvételének napját követő 30 napon belül kell kifizetni a fővállalkozó kivitelezőnek,³⁵ az alvállalkozók felé teljesítendő díj fizetési határidejét azonban nem szabályozza. Ennek oka, hogy az Étv. tartalmaz idevágó rendelkezést a 39/A. § (6) bekezdésben: „... A kivitelezési szerződés teljesítésében részt vevő alvállalkozó kivitelező kivitelezési szerződésében rögzített fizetési határideje nem haladhatja meg az építető és a vállalkozó kivitelező (helyesen fővállalkozó) által megkötött kivitelezési szerződésben meghatározott fizetési határidejét.”

A közjogi szabályok kógens jellegéből fakad, hogy nem megengedett az eltérés, azaz a fizetési határidő legfeljebb 30 nap lehet, az ettől hosszabb határidők kikötése jogszabályba ütközik, semmis. Természetesen a fizetés feltétele a jogszabálynak és a szerződésnek maradéktalanul megfelelő számla kiállítása, valamint eljuttatása építető, megrendelő vállalkozó részére.

V. Összegzés

Jelen tanulmány, címétől vezérelve, igyekezett összegyűjteni, és összefüggéseiben megmutatni a láncartozások elleni küzdelem jogalkotási eredményeit, hogy egésszé nőhessenek össze a részek.

Értékelve a bemutatott rendelkezéseket megállapíthatjuk, hogy a láncartozások el-

³⁵ Épkiv. 32. § (9) bekezdés

len a jogalkotó aktívan küzd.³⁶ Harcának eszköze – épp a gyors reagálások szükségessége miatt is – nem a magánjogi kódex, hanem az elsősorban közjogi természetű jogszabályok. A szabályozás sajnos széttagolt, többszintű és nem összehangolt. A közjogi jogszabályokba foglalt, nem magánjogászok közreműködésével kimunkált, de magánjogi színezetű rendelkezések hátulütője, hogy nehezen vagy kétségek között illeszkednek a Ptk. szisztémájába, ugyanakkor közjogi következményeik nincsenek.

Sajnáljuk a kivitelező vállalkozó díjigényét biztosító jelzálogjog kiűzését a magyar Ptk.-ból, amely egymagában alkalmas volt a fedezethiány és az egyéb okból felmerült nem fizetés elleni védelemre, emellett tágabb tárgykörben nyújtott biztosítékot, mint a munkaterület birtokban tartásának joga, ami csak azon vállalkozóknak biztosíték, akik olyan munkát végeznek, amelyhez a teljes munkaterületet megkapják.

Megemlítjük, hogy a már emlegetett Német Polgári Törvénykönyv a törvényes jelzálogjogot is meghaladva, törvényt módosítás eredményeként biztosítja, hogy a vállalkozó megrendelőtől fedezeti biztosítékot kérjen meghatározott esetben a vállalkozói díj megfizetése érdekében, például kezesség formájában (BGB § 648a).

Megoldásnak tartanánk a kötelezően előírt okmányos meghitelezés (akkreditív) bevezetését is, amely ellen leginkább azzal érvelnek, hogy drága fizetési módzat, de biztosan nem annyira drága, mint a fedezethiány elleni defenzíva, a csalások miatti nyomozás, a megindult számtalan felszámolás költsége. Csak sejtjük, hogy mellőzésének más okai is lehetnek.

JUDIT BARTA

DIE POSITIVRECHTLICHE ERGEBNISSE DER BEKÄMPFUNG GEGEN DIE VERKETTUNG DER SCHULDEN IM KREIS DER BAUAUSFÜHRUNGSVERTRÄGE

(Zusammenfassung)

In Ungarn berührte die Wirtschaftskrise die Bauindustrie stark, deshalb gibt es zahlreiche nachteilige Folgen. Eine von diesen Folgen ist die sogenannte „Kettenschuldigkeit“. (Das bedeutet auf Ungarisch, dass die Unternehmer einander schulden.) Im Fall von komplexen Bauinvestitionen schließt der Besteller den Bauvertrag mit einem Unternehmer (Generalunternehmer) ab, der dann weitere Unternehmer in Anspruch nimmt (Subunternehmer). Die Subunternehmer können auch einen Teil der Arbeit weiteren Subunternehmern weitergeben, so entstehen die

³⁶ Ennek egyik kézzelfogható eredménye, hogy a 2009-től fokozatosan bevezetett kogens jogszabályi előírásoknak köszönhetően, nem a vitatható jó erkölcsbe ütközés miatt semmis az olyan kivitelezési szerződésbe foglalt kikötés, mely szerint az alvállalkozó a vállalkozói díjat akkor kapja meg, ha megrendelő (építtető) fővállalkozót kifizette, hanem egyértelmű, konkrét jogszabályi előírásokba ütközés miatt. Lásd: BH2015. 302.

Unternehmensketten. Zahlt der Generalunternehmer, oder ein anderer Unternehmer in der Kette nicht, bekommen die in der Kette unter ihm stehenden Unternehmer ihre Vergütung nicht und gehen pleite.

Die Kettenschuldigkeiten bringen ernsthafte wirtschaftliche, soziale Folgen mit, deshalb kämpft man für ihre Verhütung auf regierungsseitiger Ebene. Die Studie sammelt und stellt die auseinandergejagten privatrechtlichen Ergebnisse dieser Bekämpfung vor.

BARZÓ TÍMEA*

Hitelezővédelmi szabályok a házassági vagyonjogban

A családjog tárgykörébe tartozó szabályozás egy nagyon fontos részét képezi a polgári jogi joganyagnak: nemcsak több ponton kapcsolódik a hagyományos polgári jogi intézményekhez (pl. közös tulajdon, a cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes gyermek feletti törvényes képviselő, vagyonkezelés szabályai stb.), de *bizonyos jogintézményei nem is vizsgálhatók másként, mint a polgári jogi dogmatika szemüvegén át*. Jelen tanulmány is egy ilyen jogterületre fókuszál a hitelezővédelmi szabályok házassági vagyonjogban történő érvényesülésének bemutatása során. Másrészt a kutatás arra a kérdésre is keresi a választ, hogy *nem áldoztuk-e fel a házastársak magánautonómiáját a hitelezővédelem szent oltárán?*

Az elmúlt évtizedek alatt kikristályosodott gyakorlat alapján megállapítható, hogy a hitelezők megkárosításának veszélye a leggyakrabban a *házastársak (élettársak) szerződéses viszonyai* során merül fel. Csűri Éva rendszerezését elfogadva a házastársak által egymással kötött ügyletek többfélék lehetnek:

- 1) házassági vagyonjogi szerződések, amelyek irányulhatnak
  - a házastársak házassági vagyonjogi viszonyait átfogó – a családjogi rendelkezésektől eltérő – szabályozására (ún. *szűkebb értelemben vett házassági vagyonjogi szerződés*), illetve
  - az életközösség alatt egymással kötött egyszeri szolgáltatásra mint: adásvételre, cserére, ajándékozássra vagy kölcsönre (ún. *tágabb értelemben vett házassági vagyonjogi szerződés*), továbbá
- 2) a házastársi *közös vagyon megosztására*, a házastársak vagyoni viszonyainak felszámolására.¹

Valamennyi szerződéstípus alkalmas azonban arra, hogy azzal a házastársak valamelyikük korábban keletkezett adóssága, tartozása fedezetéül szolgáló, az adós házastárs

---

* intézeti tanszékvezető egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Polgári Jogi Tanszék

¹ CSÜRI ÉVA: *A társasági részesedések a házassági vagyonjogban*. HVGORAC Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest, 2006. 45. p.

különvagyonába vagy egyébként a házastársi vagyonszösségbe tartozó értéket, vagyontárgyat elvonjanak, és ezzel ellehetetlenítsék a hitelezői igény(ek) kielégítését. Mindezekre tekintettel a fent ismertetett három szerződéstípust magában foglaló, a házastársak vagyoni viszonyait rendező szerződések általában kerülnek górcső alá jelen írásban.

I. A házastársak szerződéses viszonyaiban érvényesülő hitelezővédelmi szabályok fejlődése

A házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. tc. 118.§-sa már foglalkozott a házassági szerződésekkel. A törvény szerint házassági szerződés (*contractus matrimonialis*) volt minden olyan szerződés, mely a házasság vagyoni viszonyait szabályozta.² Almási Antal 1940-ben azonban már házassági vagyoni szerződésként definiálta a házastársaknak vagy a jegyeseknek olyan szerződési megállapodását, amely a házasság vagyoni jogi hatásait a törvénytől eltérő módon szabályozta.³

Már a századfordulón is felmerült a gyakorlatban, hogy az adós házaspár házassági szerződéssel próbálta kimenteni a tartozása fedezetéül szolgáló vagyontárgyakat. Ennek kívánt határt szabni a jogalkotó bizonyos korlátozó intézkedések bevezetésével.⁴

Az egyik ilyen korlátként írta elő a törvény a házassági szerződés alaki kötelekét a közjegyzői okirati formát. Így a házassági vagyoni szerződésre kötelezett házastárs hitelezőinek módja volt kellőképpen tájékozódni a házassági vagyoni szerződés megkötésének nemcsak idejéről, hanem annak pontos tartalmáról is.⁵ A bírói gyakorlat azonban az évek során a szigorú alaki kötelek betartása alól több kivételt engedélyezett.⁶

Ha valamelyik házastárs „csődbe esett”, ez egymagában természetesen nem vonta maga után a házassági szerződés megszűnését. Abban az esetben azonban, ha a házassági szerződés a „csődnyitást” megelőző két éven belül keletkezett, akkor az megtagadható volt, ha a házassági szerződés megkötése által a csődhitelezőket kár érte, s a nem adós házaspár nem tudta igazolni, hogy az adós házastársnak a hitelezők megkárosítására irányuló szándékáról nem volt tudomása.⁷

A házastársak körében érvényesülő szerződési szabadságot változtatta meg alapjaiban a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény (Csjt.). Bár nem volt tilos a házastársak közötti szerződéskötés, a vagyoni viszonyok átfogó rende-

² FODOR ARMIN (szerk.): *Magyar magánjog IV. Családjog*. Singer és Wolfner Kiadó, Budapest, 1896. 671. p.

³ ALMÁSI ANTAL: *Házassági jog*. in: Szladits Károly (szerk.) *Magyar magánjog* 2. kötet Családi jog. Grill Károly Könyvkiadó, Budapest, 1940. 286. p.

⁴ BARZÓ TÍMEA: *A házassági vagyoni szerződés múltja, jelene és jövője*. in: SOMFAI BALÁZS *Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata* 148. Ünnepi tanulmánykötet Filó Erika kandidátus egyetemi docens 70. születésnapjára., Pécs 2010. 21. p.

⁵ ALMÁSI 1940, 288.p.

⁶ A bírói gyakorlat eltekintett a szigorú közjegyzői okirat alakszerűségétől ott, ahol a házastársak vagy a jegyesek a házassági vagyoni szerződés rendelkezéseit közjegyzői okirat nélkül is hosszabb időn át tetteleg megvalósították. Pl. az egyik házastárs úgy vett ingatlant a másik házastársnak, hogy az ingatlan tulajdonjogát a megajándékozott házastárs nevére telekkönyvezette. Érvényesnek tekintette a bírói gyakorlat a nőtartásra vonatkozó kötelezettség vállalását, ha ez alakszerűtlenül történt ugyan, de a férj a nőtartást hosszabb időn át közjegyzői okirat nélkül is teljesítette. ALMÁSI 1940, 288.p.

⁷ FODOR 1896, 680. p.

zésére azonban a törvény szabályaitól eltérően nem kerülhetett sor.⁸ Arra azonban volt lehetőség, hogy a házastársak a vagyonközösségbe tartozó egyes vagyontárgyakat közös megállapodással valamelyikük különvagyonába utalják. A házastársak vagyoni viszonyait a házastársi közös vagyon, illetve különvagyon arányának megváltoztatásával rendező szerződés azonban harmadik személyekkel szemben *nem volt hatályos*.⁹ Az ilyen „átutalt” vagyontárgynak a harmadik személy követeléséért a Csjt. 30.§ értelmében akkor is helyt kellett állnia, ha a házastárs azt az ügyletet, amelyből a követelés keletkezett a vagyontárgynak a különvagyonba utalása után kötötte harmadik személlyel. A hatálytalansághoz tehát nem volt szükség annak bizonyítására, hogy a különvagyonba utalás valamelyik harmadik személy bármilyen vagyoni, vagy egyéb érdekét sértette. Nizsalovszky ezért ezt a rendelkezést nem is tartotta az actio Pauliana szabálya által vezérelt normának.¹⁰

Az 1986. évi IV. törvény (Csjtn.) a házassági vagyoni jogi szabályozásban lényeges változást hozott: a házassági vagyoni szerződés megkötésének lehetővé tételével a házastársaknak és a házastársaknak módjuk lett arra, hogy vagyoni viszonyaikat a Csjt. szabályaitól eltérően rendezzék.

A házassági vagyoni szerződésre korábban jellemző szigorú *alakiság enyhült*, a szerződés a közokirat mellett jogi képviselő által ellenjegyzett magánokirati formában is érvényesen létrejöhetett. Úgy ítélte meg a jogalkotó, hogy a korábbi kötelező közokirati formakényszer enyhítésével is elérhető az a cél, hogy „a szerződés tartalma vita esetén pontosan megállapítható legyen, továbbá, hogy e szerződések a felek megfelelő jogi tájékoztatás után jogaik és a jogkövetkezmények ismeretében kössék meg”.¹¹

A Csjt. korábbi rendelkezését, miszerint a házastársi vagyonközösséghez tartozó vagyontárgy különvagyonba utaló szerződés harmadik személlyel szemben hatálytalan, a Csjtn. hatályon kívül helyezte és pusztán *tájékoztatási kötelezettséget* írt elő. Ez azt jelentette, hogy a házastársak harmadik személlyel kötött ügyleteik során kötelesek voltak tájékoztatást adni arról, hogy közöttük olyan házassági vagyoni szerződés van hatályban, mely alapján a harmadik személlyel kötött szerződéssel érintett vagyontárgy valamelyikük különvagyonába tartozik.¹² A jogalkotó tehát miközben a házastársak autonómiáját (a házassági vagyoni szerződés bevezetésével) jelentősen bővítette, addig – meglehetősen következtelenül – *gyengítette a harmadik személyek jogvédelmét* a korábbi „hatálytalanság” jogkövetkezményének pusztán tájékoztatási kötelezettséggel devalválásával.¹³ A *tájékoztatás elmulasztásának következményét* a Csjt. nem határozta

⁸ A Csjt. 27.§ (1) bekezdésének utolsó mondata úgy rendelkezett, hogy a házasságkötés előtt a házastársi vagyonközösséget sem egészben, sem részben nem lehet kizárni.

⁹ PAP TIBOR: *Magyar Családjog*. Tankönyvkiadó, Budapest 1982. 182.p.

¹⁰ NIZSALOVSKY ENDRE: *A család jogi rendjének alapjai*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1963. 390.p.

¹¹ Az 1986. évi IV. törvény miniszteri indokolása.

¹² Barta Judit szerint a tájékoztatási kötelezettséget a társasági jog körében kötött ügyleteknél is alkalmazni kellett. Így a beltág házastárs a társasági szerződés megkötése során köteles volt a társaságot, illetve annak tagjait arról informálni, hogy vagyoni hozzájárulása az ő különvagyonába tartozik. BARTA JUDIT: *A házassági vagyoni jog egyes társasági jogi kérdései*. in: Acta Conventus de Iure Civili Tomus X. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Polgári és Polgári Eljárásjogi Tanszék kiadványa. Lectum Kiadó Szeged, 2009. 299.p.

¹³ KÖRÖS ANDRÁS: *A házassági vagyoni jogi szerződés*. In: Körös András (szerk.): *A családjog kézikönyve* 2007. HVGORAC Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest, 2007. 198–199.pp.

meg pontosan, így a bírói gyakorlat az akkor hatályos 1959-es Ptk. dogmatikájának figyelembevételével különböző megoldásokat dolgozott ki:

1. Amennyiben a házastársak közötti házassági vagyoni szerződés harmadik személy követelésének kielégítési alapját részben, vagy egészben elvonta, akkor az, mint *fedezetelvonó szerződés* a harmadik személlyel szemben hatálytalan volt. A házastársak közötti közeli hozzátartozói kapcsolatra tekintettel az ingyenességet és a rosszhiszeműséget vélelmezni kellett.¹⁴ A fedezetelvonás szabályainak alkalmazhatósága azonban eltérő attól függően, hogy a házastársak között egyszeri szolgáltatásra irányuló, a házastársi közös vagyon megosztásáról rendelkező szerződésről, vagy a szűk értelemben vett – jelen tanulmány tárgyát is képező – házassági vagyoni szerződésről van szó.¹⁵

2. Abban az esetben, ha a fedezetelvonás jogkövetkezményeinek az alkalmazására nem volt mód, a tájékoztatási kötelezettség elmulasztása *kártérítési kötelezettséget* vonhatott maga után.¹⁶

3. Amennyiben pedig a tájékoztatási kötelezettség elmulasztása az ügyletkötő harmadik személy *tudatos megtévesztésével* párosult annak elhallgatásával, hogy a szerződésben vállalt szolgáltatás valamelyikük különvagyonába tartozik és az ügyletkötő harmadik személy éppen a nem tulajdonos házastárs vagyoni helyzetében bízva kötötte meg a szerződést, akkor felmerülhetett a különvagyonra kötött házassági vagyoni szerződés megtévesztés jogcímén történő megtámadása is, melynek eredményessége az eredeti állapot helyreállításának jogkövetkezményével járhatott.

II. A házastársak vagyoni viszonyait rendező színlelt és a fedezetelvonó szerződés fogalmi elemei és jogkövetkezményei

A házastársak közötti vagyoni szerződések a gyakorlatban a hitelezőket oly módon károsíthatják meg, hogy az adós házastárs meglévő vagy jövőben megszerzendő különvagyonának, illetve a házastársi vagyonközösséghez tartozó vagyoni hányadának átruházásával, ide-oda „osztásával” a hitelezői tartozás fedezetét csökkentik le vagy szüntetik meg. Nehéz volt azonban eldönteni a gyakorlatban, hogy az adós házastárs *színlelt* vagy *fedezetelvonó* szerződést kötött-e. Bár az adós házastárs célja mindkét esetben az volt, hogy a hitelező fedezetétől szolgáló vagyontárgy a nem adós házastárs kizárólagos tulajdonába és rendelkezése alá kerüljön, a színlelt szerződés esetén a felek csak annak látszatát kívánták kelteni, hogy a tulajdon-átruházás valós, míg a fedezetelvonó szerződés esetén a felek szándéka valóban az adott vagyontárgy(ak) tulajdonjogának nem adós házastárs javára történő átadása volt. A színlelt szerződés semmis¹⁷, azaz érvénytelen. Ezzel szemben a fedezetelvonó szerződés a hitelezővel szembeni hatálytalanságot eredményez. Ezért a házastársak vagyoni viszonyait rendező konkrét szerződés esetén először az ügylet mögötti szándék vizsgálatával annak színlelt voltát kellett megítélni, hiszen

¹⁴ 1959-es Ptk. 203.§

¹⁵ Lásd részletesebben KÖRÖS 2007, 200. p.

¹⁶ 1959-es Ptk. 318.§-ára tekintettel akkor irányadó 339.§ (1) bekezdése alapján.

¹⁷ 2013. évi V. törvény 6:92.§ (2) bekezdés.

egy semmis szerződés már nem lehet hatálytalan.¹⁸ A hitelezőt károsító *fedezetelvonó szerződés ugyanis érvényes szerződés*, annak a hitelezővel szembeni relatív hatálytalanságát csak akkor lehetett megállapítani, ha a szerződés az adós házastárs vagyontárgyának az átruházására irányuló szándék tekintetében nem volt színlelt, tehát a másik szerződő fél házastárs ténylegesen is megszerezte az adós házastársnak azt a vagyontárgyat, amely a hitelező követelésének kielégítési alapja volt.¹⁹ Éppen ezért a jogosult perben érvényesített igénye a vagyonszerző házastárssal szemben az átruházott vagyontárgyból való kielégítés türéseire irányult. Mivel a relatív hatálytalan szerződés nem érvénytelen, ezért nem lehetett jogkövetkezménye a szerződéskötést megelőző állapot visszaállítása, vagyis az elvont fedezet visszaszolgáltatását a jogszabályok akkor sem tették lehetővé. Amennyiben azonban az adós házastárs a követelés behajtásának a megghiúsulása érdekében azt a látszatot akarta kelteni, hogy a fedezetül szolgáló vagyontárgy – a közte és házastársa közötti megállapodás alapján – nem az ő, hanem a házastársa tulajdona, az ilyen szerződés a szerződési akarat hiánya miatt színlelt volt, azaz semmis szerződésnek minősült. Semmis szerződés alapján azonban valós tulajdon-átruházásra nem kerülhet sor, így a színlelt szerződés tárgyát képező vagyontárgy – az adós házastárs tulajdonaként – a hitelezői igény kielégítési alapjául továbbra is lefoglalható volt.²⁰

Az 1/2011. (VI.15.) PK vélemény jelenleg is megfelelően irányadó rendelkezései értelmében, ha a jogosult mind érvénytelenségre, mind pedig fedezetelvonásra hivatkozik a keresetében, de a kereset ténybeli alapját mindkét esetben a kielégítési alap elvonásában jelöli meg, a bíróság az érvénytelenségi keresetet elutasítja és a pert a szerződés relatív hatálytalanságára vonatkozóan folytatja le. Amennyiben a jogosult a jogi érdeke fennállásának igazolása mellett más, ténybeli alapjában is érvénytelenségi okokra alapítottan kéri a kötelezett és a szerző fél közötti szerződés érvénytelenségének megállapítását, *a szerződés érvénytelenségének vizsgálata megelőzi a relatív hatálytalanság megállapíthatóság vizsgálatát*.²¹

A házastársak közötti vagyoni viszonyokat rendező szerződés *fedezetelvonó jellege és ezzel együtt relatív hatálytalansága* tekintetében mind az 1959-es Ptk., mind pedig az 1/2011. PK vélemény több konjunktív feltétel együttes meglétét írta elő:²²

1) *A fedezetelvonó ügylet szereplői*. A fedezetelvonó házassági vagyoni jogi ügylet szereplői az adós házastárs és a vele szerződő házastársa, a harmadik személy pedig az a jogosult volt, akinek a kielégítési alapját a házastársak által egymással kötött ügylete részben vagy egészben elvonta. Ez utóbbi személy – klasszikus értelemben hitelező – azonban a fedezetelvonó ügyletnek nem volt alanya.

¹⁸ GELLÉN KLÁRA: *A fedezetelvonó és a fedezetelvonás céljából kötött színlelt szerződés elhatárolása*. Jogelméleti Szemle 2005/4. 1. p.

¹⁹ BH2001. 62.

²⁰ BARZÓ TÍMEA: *Házassági vagyoni jog*. In: Csehi Zoltán (szerk.): *Az új Polgári Törvénykönyv magyarázata. Kommentár a 2013. évi V. törvényhez*. Menedzser Praxis Szakkiadó és Gazdasági Tanácsadó Kft., Budapest, 2014. 4. Könyv 82. p.

²¹ 1/2011. (VI.15.) PK vélemény 10. pontja.

²² Ezek a feltételek jórészt megegyeznek a 2013-as Ptk. 6:120. §-ban foglalt kitételekkel és a jelenleg is megfelelően irányadó 1/2011. (VI.15.) PK véleményben foglaltakkal.

2) *A fedezetelvonó ügylet.* A jogosult kielégítési alapjának elvonása jellemzően az adós házastárs különvagyonába, illetve a házastársi vagyontörségbe tartozó vagyona, vagyontárgya, illetve vagyoni értékű joga átruházásával valósult meg. Ilyen volt tipikusan a házastársak közötti adásvétel, ajándékozás, a házastársak különvagyonát és közös vagyonát a családügyi szabályoktól eltérően rendező, a két alvagyon nagyságát és arányát szabályozó házassági vagyoni szerződés, valamint a házastársi vagyontörségbe tartozó vagyontárgyak megosztása körében születő szerződések.

3) *A kötelezett házastárssal szemben fennálló követelés léte.* A kötelezett házastárssal szembeni követelés léte szintén előfeltétel volt a szerződés fedezetelvonó jellegének megállapításának. A követelésnek a házastársak közötti szerződés megkötésekor már léteznie kellett, az azonban nem volt szükséges, hogy a követelés ekkor már lejárt és esedékes követelés, azaz keresettel érvényesíthető igény is legyen. Elegendő volt, hogy az adós házastárssal szembeni követelés a fedezetelvonás megállapítása iránti *per megindításakor került az igény állapotába*. A kötelezett házastárssal szembeni igény bírósági úton történő előzetes érvényesítése tehát nem volt előfeltétele a kereset előterjesztésének.

4) *A kötelezett házastárssal szemben fennálló követelés keletkezésének időpontja.* A kielégítési alap elvonásának tényét a bíróság a fedezetelvonó házassági vagyoni viszonyokat rendező szerződés megkötésének időpontjára vonatkozóan vizsgálta. Nem mérülhetett fel a relatív hatálytalanság a házastársak által egymással kötött olyan szerződései tekintetében, amelyek a jogosultnak az adós házastárssal szembeni követelése előtt keletkeztek. „Amennyiben a szerződés megkötésekor harmadik személy követelése még nem áll fenn, a szerződés fedezetelvonó jellege nem állapítható meg.”²³

5) *A kötelezett házastárs vagyona nem nyújt fedezetet.* A szerző házastárs marasztalásának további feltétele volt, hogy az adós házastárs ne rendelkezzen olyan egyéb vagyonnal, amely a jogosult követelésére egészben vagy részben fedezetet nyújtott. Amennyiben az adós házastárs – az átruházott vagyontárgyon túl – bizonyíthatóan rendelkezett más forgalomképes és megfelelő ellenértékkel bíró, végrehajtás alá vonható, a hitelező követelésének kielégítésére alkalmas vagyonnal, akkor a szerződés relatív hatálytalanságának megállapítására irányuló kereset elutasításának volt helye akkor is, ha egyébként a szerződést a házastársak a fedezetelvonás szándékával kötötték meg. A szerződés hitelezőt károsító fedezetelvonó jellegének megállapítása tehát azt feltételezi, hogy a hitelező követelése a vagyontárgyat átruházó adóson nem hajtható be, vagy a behajtás csak részben vezet eredményre. Ilyen volt, amikor a *házassági közös vagyont megosztó szerződésben* a házastársak úgy rendelkeztek, hogy az adós házastárssal semmiféle olyan ingó, illetve ingatlanvagyonra nem maradt, amely végrehajtás alá lett volna vonható. Továbbá a közös ingóságok megosztása tárgyában létrejött megállapodásból sem a közös ingóságok köre, sem azok értéke nem volt megállapítható, a szerződések alapján az adós házastársat megillető pénzbeli ellenérték, illetve értékkülönbség sorsa és az átadásának a megtörténte nem volt nyomon követhető, az adós házastárs a tartozását önként nem egyenlített ki, holott az általa állítólag felvett értékkülönbség felhasználásával erre módja lett volna, az ellene indított végrehajtás pedig eredménytelen maradt.²⁴

²³ BDT 2008. 1922.

²⁴ BH 2001. 62.

6) *Ingyenes szerzés.* További vagylagos feltételként vizsgálta a bíróság azt is, hogy a szerződésből a szerző házastárs javára – valós ellentételezés nélkül – ingyenes előny származzon. Ha az ingyenes előnyszerzés megállapítható volt, akkor a szerző házastárs jó- és rosszhiszeműségének vizsgálatára már nem volt szükség.

Egy konkrét ügyben az adós házastárs kölcsönt vett fel a házassági életközösség alatt, majd ezt követően „*Házassági különvagyon elismerő megállapodás*” elnevezésű okiratokat írt alá a feleségével, amelyben arról nyilatkoztak, hogy az ingatlan-nyilvántartásban egyébként is a feleség kizárólagos tulajdonaként nyilvántartott két ingatlan a feleség különvagyonához tartozik. A bíróság ítéletében megállapította, hogy a házassági különvagyon elismerő megállapodások megkötésével a felek *ún. deklaratív házassági vagyoni szerződést kötöttek*, tekintettel arra, hogy a szerződések tárgyát képező ingatlanoknak az alperes különvagyonába utalása már korábban végbement. Erre tekintettel sem ingyenes, sem pedig visszerthes vagyonátruházás nem történt, azaz a szerződésekből a nem adós házastársra ingyenes vagyoni előny nem származott, így a megállapodások megkötése nem jelentette a hitelező kielégítési alapjának jogellenes elvonását.²⁵ A Pécsi Ítéltábla egy másik ügyben szintén ugyanerre az álláspontra jutott a deklaratív házassági vagyoni szerződések tekintetében. Kimondta, hogy az ilyen szerződések a fennálló vagyoni helyzetet, az adott ingatlantulajdon nem adós házastárs különvagyonába tartozását deklarálják, azonban tényleges vagyonmozgást, ingyenes tulajdonszerzést, vagyoni előnyt nem eredményeznek.²⁶

7) *Visszerthes szerzés esetén a szerző házastárs rosszhiszeműsége.* Amennyiben a visszerthesen szerző házastárs a megszerzett vagyonnal, vagyontárggyal vagy vagyoni értékű joggal egyenértékű ellenszolgáltatást nyújtott az adós házastárs javára, akkor a jogosult harmadik személy követelésének fedezete elvileg a kötelezett vagyonában rendelkezésre áll. Ennek ellenére a szerző házastárs rosszhiszeműsége mégis alapul szolgált a közöttük fennálló szerződés fedezetelvonás miatti relatív hatálytalanságának megállapításához. A bírói gyakorlat alapján *a szerző házastárs akkor minősült rosszhiszeműnek*, ha a szerződéskötéskor tudott, vagy tudnia kellett a házastársát terhelő követelésről és arról is, hogy a közöttük létrejött házassági vagyoni kérdéseket rendező megállapodással a jogosult kielégítési alapját részben, vagy egészben elvonják. A szerző házastárs rosszhiszeműségét megalapozta, ha az ellenszolgáltatás valós volt ugyan, de tudta, hogy a befolyt ellenértéket a kötelezett házastárs a jogosult elől elvonta (pl. másra elköltötte) vagy ha a *nyújtott ellenszolgáltatás a jogosult kielégítésére alkalmatlan volt* (pl. beszámítással vagy végrehajtás alól mentes vagyontárggyal történt a teljesítés). Egy konkrét esetben a boltvezető férj a házassági életközösség alatt folytatólagosan, jelentős értékre, üzletszerűen elkövetett sikkasztás bűncselekménnyel okozott kárt. Az ezt követő évben a férj a feleségével házassági vagyoni közösséget megszüntető okiratot írt alá, melyben rögzítették, hogy a házassági életközösségük megszakadt, továbbá a perbeli ingatlanon fennálló tulajdonközösségüket megszüntetik akként, hogy a férj nevén lévő tulajdoni illetőség a feleség nevére kerüljön. A házastársak rögzítették azt is, hogy a férjet a közös kiskorú gyermekek tekintetében gyermektartásdíj fizetési kötelezettség terheli, azonban *a feleség által fizetendő megváltási árba beszámítják a férj által fizetendő,*

²⁵ DIT-H-PJ-2013-143. bírósági határozat

²⁶ BDT 2008. 1922.

konkrétan megjelölt gyermektartásdíjat. A bíróság döntése értelmében a házasság fennállása alatt kötött szerződés tekintetében a házastársak, mint hozzátartozók rosszhiszeműen jártak el: a céljuk arra irányult, hogy a károsult igényének a kielégítési alapját részben vagy egészben elvonják. Így a szerződés alapján tulajdont szerző házastárs rosszhiszeműsége folytán nem volt jelentősége annak, hogy a szerződésből reá nézve ingyenes vagyoni előny származott-e vagy sem.²⁷ Egy másik ügyben a házassági életközösség megszűnését követő két év elteltével kötött a későbbi adós házastárs olyan szerződést, melyből tetemes tartozása halmozódott fel. A házastársi közös vagyon megosztása tárgyában kötött, a házastársi vagyontöredékbe tartozó ingatlant – valós ellentételezés mellett – a nem adós házastárs kizárólagos tulajdonába juttató szerződést a bíróság azért nem tartotta fedezetelvonónak, mert a felmerült adatok, időpontok, előzmények és körülmények összevetése alapján egyértelműen megállapítható volt, hogy a nem adós házastárs nem tudott a házastársa tartozásáról, így az ezzel kapcsolatos *jóhiszeműsége minden kétséget kizáróan bizonyítást nyert.*²⁸

A hozzátartozók – így a házastársak, illetve jegyesek – között létrejött szerződés esetében az ingyenességet, illetve a rosszhiszeműséget vélelmezni kellett. Erre tekintettel mindig a szerző házastársat terhelte annak bizonyítása, hogy rosszhiszeműsége nem állapítható meg, illetve hogy a szerződéskötés körében ingyenes előnyszerzés nem történt.

Egy konkrét ügyben a felek a *házasságkötésük előtt két héttel* olyan tartalmú házassági vagyoni szerződést kötöttek, amelyben a házassági vagyontöredéket egymás között teljesen kizárták és megállapodtak abban, hogy a nem adós házastárs által a házasságkötés előtt megszerzett ingatlanon a házassági életközösség ideje alatt pénzügyi hitel igénybevétele folytán az adós házastárs az ingatlanban semmilyen arányban nem szerez tulajdonjogot és ilyen követeléssel sem élhet. A Legfelsőbb Bíróság ítéletében kimondta, hogy az alperes házastársak az egymás közötti vagyoni viszonyaikra irányadó házassági vagyoni szerződést a házasságkötésüket megelőző és legalább 16 nappal a házasságkötési szándékuk bejelentését követően „házasságkötésként” kötötték meg. Ebből pedig az következik, hogy a szerződés megkötésének időpontjában „jegyesnek”, tehát hozzátartozónak minősültek. Ennek további jogkövetkezménye pedig az volt, hogy a fedezetelvonás vonatkozásában fennálló rosszhiszeműségük mellett törvényes vélelem szólt.²⁹

Ha a fedezetelvonás megállapíthatóságának törvényi előfeltételei megvalósultak, a *szerző házastárs helytállási kötelezettsége korlátozott volt*: csak a megszerzett vagyontárgyra, vagy annak értékére korlátozódott. A jogosult követelése csak arra irányulhatott, hogy a szerző házastárs az adós házastárstól megszerzett vagyontárgyból tűrje a jogosulti követelés kielégítését, de a szerző házastársat nem lehetett kötelezni arra, hogy más vagyontárgyával is helytálljon jogosulti követelés kielégítéséért, amennyiben a megszerzett vagyontárgy a teljes követelést nem fedezte.

²⁷ BH 2000. 546.

²⁸ BDT 2000. 127.

²⁹ Pfv.II.20.103/2008/4. Lásd részletesebben BARZÓ TÍMEA: A házasságkötés egyben jegyesek is? A jegyesség, mint családjogi jogintézmény helyének és szerepének újragondolása. In: Tattay Levente – Pogácsás Anett – Molnár Sarolta (szerk.): Pro Vita et Scientia. Ünnepi kötet Jobbágyi Gábor 65. születésnapja alkalmából. Szent István Társulat, Budapest, 2012. 13–22. pp.

A 2013-as Ptk. házastársak szerződéses viszonyaira vonatkozó rendelkezéseinek életbe lépéséig a bíróságok egyedileg vizsgálták a konkrét ügyekben a fedezetelvonó szerződésre vonatkozó fent részletezett kritériumokat. Így a házastársak vagyoni viszonyait rendező házassági vagyoni jogi vagy közös vagyont megosztó konkrét szerződés hitelezővel szembeni relatív hatálytalanságának megállapítására csak a fent részletesen ismertetett feltételek megvalósulása esetén kerülhetett sor.

III. Hitelezővédelmi szabályok a 2013-as Ptk. Családjogi Könyvében

A Családjogi Könyv (CSJK) a hitelezők védelme érdekében szigorítja a házastársak szerződéses viszonyaira vonatkozó szabályait:

- a) egyrészt az életközösség fennállása alatt kötött szerződések kötelező alakításainak kiterjesztésével,
- b) másrészt a szerződések harmadik személyekkel szembeni hatályának korlátozásával.

ad a) A CSJK a házassági életközösség fennállása alatt a házastársaknak egymással kötött adásvételi, csere, ajándékozási és kölcsönszerződése tekintetében, valamint az egyik házastárs által az életközösség ideje alatt tett, házastársával szemben fennálló tartozást elismerő nyilatkozatra kötelező, érvényességi, alaki kellékeként írja elő a közokirati, illetve ügyvéd által ellenjegyzett magánokirati formát. A CSJK – bizonyos kivételekkel – ugyanilyen alakításokat ír elő a közös vagyont megosztása [4:57. § (2) bekezdés], a lakáshasználat előzetes szerződéses rendezése [4:78. § (1) bek.] körében kötött megállapodásokra, valamint a házassági vagyoni jogi szerződésre [4:65. § (1) bek.] is.

ad b) A forgalom biztonsága és a házastársak érdeke egyaránt megköveteli, hogy azok a harmadik személyek, akik a házaspárrel vagy egyikükkel ügyletet kötnek, az ügylettel érintett vagyontárgy közös, illetve különvagyoni jellegéről tájékozottak legyenek. Amennyiben ugyanis a házastársak között olyan szerződés van hatályban, melyben teljes vagy részleges vagyonekülönülést kötöttek ki, az ítélkezési gyakorlat szerint az ilyen szerződés a házastársnak a másik házastárs által kötött ügyletért való helytállási kötelezettségét kizárja.³⁰ Ez indokolta azon – kifejezetten hitelezővédelmi – rendelkezés bevezetését, amelynek értelmében a házastársak egymással kötött olyan szerződése, amelyek akár a közös vagyont, akár a különvagyont oly módon érintik, hogy azok valamelyikének megváltozásával járnak, érvényességük ellenére harmadik személlyel szemben csak akkor hatályosak, ha harmadik személy tudott vagy tudnia kellett volna arról, hogy a vagyontárgy a szerződés alapján a közös vagy a különvagyonhoz tartozik [4:41. § (2) bek.]. Az az érintett harmadik személy, akit nem tájékoztattak arról, hogy általa az egyik házastárssal kötött megállapodás biztosítékát vagy tárgyát képező vagyontárgy – a házastársak egymás közötti külön ügylete következtében – nem a házastársak közös vagyona, hanem a másik házastárs különvagyona, úgy léphet fel mindkét házastárssal szemben, mintha a házastársak a szerződést meg sem kötötték volna. A hatálytalanság fontos feltétele azonban, hogy az ügyletkötő harmadik személy jóhiszemű legyen, azaz ne tudjon és ne

³⁰ BH 2002. 57.

is tudhasson arról, hogy a házastársak közötti megállapodás alapján az adott vagyontárgy melyik alvagyonba (a házastársak közös vagyonába, vagy valamelyik házastárs különvagyonába) tartozik.³¹

Több kérdés is felmerül azonban a fenti normaszöveg értelmezése kapcsán:

– Az első, hogy ez a jogszabályi rendelkezés csak a *már megkötött* – közös vagyon, illetve különvagyon körét érintő – *szerződésről* ír elő tájékoztatási kötelezettséget a házastársak által közösen, vagy akár külön-külön harmadik személlyel kötendő szerződések esetén, vagy fordítva is? Azaz a közös adósság vagy valamelyik házastárs által egyedül vállalt különadósság jogosultját is tájékoztatni kell-e a házastársak által később kötött szerződés tartalmáról? Véleményem szerint a tájékoztatási kötelezettség mindkét esetben fennáll.

– Ez utóbbi esetben felmerülő újabb kérdés, hogy amennyiben valamelyik házastárs által vállalt, illetve viselt tartozás vagy más kötelezettség keletkezését követően a házastársak *szerződéssel osztják meg a közös vagyonukat* és rendelkeznek a házastársi vagyontöbbségbe tartozó, illetve a különvagyonukat jelentő vagyontárgyak, vagyoni értékű jogok elosztásáról vagy átruházásról, akkor a családjogi rendelkezések értelmében elegendő-e erről a tartozás jogosultját (hitelezőt) pusztán tájékoztatni, vagy szükséges a jogosult hozzájárulását is kérni a szerződés hatályosulásához.

– A harmadik jogértelmezési kérdés, hogy a *tájékoztatás megtörténte kizárja-e annak lehetőségét*, hogy a bíróság adott esetben a házastársi vagyontöbbség megszüntetése és a közös vagyon megosztása tárgyában megkötött szerződés fedezetelvonó jellegének és relatív hatálytalanságának megállapítása tárgyában folytasson le bizonyítást a Ptk. 6:92.§ (2) bekezdése és az 1/2011. PK véleményben foglalt kritériumok alapján. Véleményem szerint nem.

– Végül elgondolkodtató az a jogi helyzet is, hogy *ha elmarad a jogosult (hitelező) tájékoztatása* a házastársakat együttesen vagy külön-külön terhelő kötelezettség keletkezését követően vagy azt megelőzően általuk – a házastársi közös vagyont, különvagyont érintő – szerződés lényeges tartalmi elemeiről, akkor a tájékoztatás elmaradása egymagában ez utóbbi szerződés hatálytalanságát eredményezi. A hatálytalanság kimondása függetlenül attól, hogy az adott szerződés hátrányosan – azaz a harmadik személy (hitelező) – terhére változtatta-e meg a közös vagyon – különvagyon arányát, maradt-e az adós vagyonában más, a tartozás fedezetéül szolgáló vagyontárgy, illetve hogy a nem adós házastárs rosszhiszeműsége tetten érhető-e az ügyletkötés során, avagy sem.

A CSJK – szintén hitelezővédelmei okból – tartalmaz több, *csak a házassági vagyoni jogi szerződésekre* vonatkozó szigorítást is.

a) Egyrészt rendelkezik a *házassági vagyoni jogi szerződések országos nyilvántartásba vételéről* és egyben kimondja, hogy a házassági vagyoni jogi szerződés harmadik személyekkel szemben csak akkor hatályos, ha a szerződést az országos nyilvántartásba bejegyezték, vagy a házastársak bizonyítani tudják, hogy a velük vagy egyikükkel szerződést kötő harmadik személy a szerződésről és annak tartalmáról tudott vagy tudnia kellett [4:65.§ (2) bekezdés]. A CSJK megvalósítja tehát a házassági (élettársi) va-

³¹ BARZÓ 56.p.

gyonjogi szerződések országos elektronikus nyilvántartását, melynek elsődleges célja megkönnyíteni a vagyoni szerződések fennállásának bizonyítását. A házassági vagyoni szerződés tartalmáról felvilágosítás azonban csak valamelyik szerződő fél írásbeli felhatalmazása alapján adható.

A nyilvántartásba nem vett házassági vagyoni szerződés hatálytalansága tehát megállapítható függetlenül attól, hogy a szerződésről *nem tudó harmadik személy hitelező-e*, azaz már létező és fennálló követelése van valamelyik házastársal szemben, vagy *csak egy jövőbeni potenciális szerződő fél*. Másrészt miért lesz a nyilvántartásba nem vett egész házassági vagyoni szerződés hatálytalan akkor, ha a házastársak a jövőbeni szerződő felet csak az ügylettel érintett vagyontárgy hovatartozása – azaz közös vagyoni vagy különvagyoni jellege – tekintetében tájékoztatták, de nem tárták fel előtte a házassági vagyoni szerződés teljes tartalmát?

b) Másrészt a CSJK előírja, hogy akár a házassági vagyoni szerződés vagy annak későbbi módosítása, illetve a helyébe lépő másik vagyoni szerződés *nem tartalmazhat olyan visszamenőleges hatályú rendelkezést*, amelyik bármelyik házastársnak harmadik személlyel szemben, a szerződés megkötése előtt keletkezett kötelezettségét a *harmadik személy terhére változtatja* meg. Az indoklás szerint a házastársaknak azon hitelezőit is védelemben kell részesíteni a házastársak alvagyoni közötti vagyonmozgás során, akiknek a követelése korábban keletkezett, mint amikor a házastársak a szerződést megkötötték vagy módosították [4:67.§ (1) bekezdés]. Ebben a körben is merülnek fel jogértelmezési kérdések. Egyrészt a CSJK nem határozza meg a törvényi előírás megszegésének szankcióját: azaz, hogy a törvényi tilalom ellenére megkötött szerződés vagy tilalmazott rendelkezés hatálytalan lesz az érintett harmadik személlyel szemben, vagy mint jogszabályba ütköző szerződést, illetve rendelkezést a Ptk. 6:95. § alapján semmisnek kell tekinteni. Másrészt a korlátozás kissé túlzónak tűnik, hiszen általános tilalmat állít fel tekintet nélkül arra, hogy pl. a módosítás elvonta-e harmadik személy igényének kielégítési alapját, azaz a módosító szabályok ellenére maradt-e az adós házastárs vagyonában olyan vagyontárgy, amelyre harmadik személy végrehajtást kérhet, és ami fedezetül szolgálhat, vagy hogy a változások eredményezték-e a másik házastárs vagyonában ingyenes vagyongyarapodást, stb.

A Családjogi Könyv értelmében a házastársak olyan szerződése, amely valamely vagyontárgynak a közös vagyonhoz vagy a különvagyonhoz tartozását a korábbi nyilvántartott házassági vagyoni szerződésben kikötött rendelkezésektől *eltérően változtatja* meg, *harmadik személlyel szemben akkor hatályos*, ha a harmadik személy tudott vagy tudnia kellett arról, hogy a *vagyontárgy* a szerződés rendelkezése szerint a közös vagy a különvagyonhoz tartozik [4:67.§ (2) bekezdés]. Itt a jogalkotó még azt sem szabta további feltételként, hogy a szerződés módosítása bármelyik házastársnak a harmadik személlyel szemben fennálló korábbi kötelezettségét a harmadik személy terhére változtassa meg. Így elvileg még az a későbbi szerződésmódosítás is a hatálytalanság jogkövetkezményét vonhatja maga után, mely esetleg a harmadik személy számára kedvezőbb vagyoni viszonyokat eredményez.

Továbbá egyik szigorítás sem foglalkozik annak a jóhiszemű, *ellenérték fejében vagyoni értéket szerző nem adós házastársnak a jogaival*, aki azért nem tudta értesíteni, tájékoztatni az adós házastársa hitelezőjét a korábbi házassági vagyoni szerződés akár

visszamenőleges, akár jövőbeni hatályú módosításáról, mert egyáltalán nem is tudott a házastársa adósságáról, illetve harmadik személlyel szembeni kötelezettségéről.

Összességében elmondható, hogy messzemenően üdvözlendők a – korábbiakhoz képest – részletesen meghatározott hitelezővédelmi szabályok, amelyek többek között a bírói gyakorlat által kikristályosodott elvek mentén kerültek kialakításra. A házastársak vagyoni viszonyait rendező szerződések hatálytalanságának – pontosabb és körültekintőbb tényállási elemek nélküli – általános szabályként történő kimondása során azonban óhatatlanul is felmerül a kérdés, hogy az új szabályozás vajon nem korlátozza-e túlzott mértékben a házastársak szerződési szabadságát és magánautonómiáját. A kérdésre feltehetően az elkövetkezendő évek, illetve évtizedek bírói gyakorlata adja majd meg a helyes választ.

TÍMEA BARZÓ

REGULATIONS OF PROTECTION OF CREDITORS IN THE FIELD OF MATRIMONIAL PROPERTY LAW

(Summary)

Family law are not just connecting to the institutions of general civil law, but some institutions of family law should be analysed by the dogmatical thinking of civil law. This paper is focusing on this kind of area of law, because its aim is the presentation of effectiveness of the regulations of protection of creditors in the community property law. The researching seeks to answer for the question, whether the private autonomy of spouses would not have been sacrificed on the saint altar of protection of creditors?

Upon the crystallized practice of the past few decades, it can be stated, that the danger of causing damage to the creditors mostly occurs in the *contracting relationships of spouses (cohabitants)*. These contracting relations can be contracts concluded by the spouses with each other in the time of the conjugal community (e.g. sale, exchange, loan etc.), marital agreements, and agreements on distribution of community property. All of the contracts can be used for the concealing of assets and hereby the satisfaction of creditors' claims would be sabotaged.

After the presentation of development instruments of protection of creditors in matrimonial property the paper will survey the distancing of the false contract and agreement to draw off funds, then the conditions, dogmatical questions and the existing practice of relative invalidity of agreement to draw off funds regarding to property relations of the spouses.

After this section of the paper the new regulations on protection of creditors in the Book of Family Law of the Act V of 2013 will be presented and analysed. Part of these regulations needs to be applied to all of the agreements relating to the property relations of spouses, while other part of them contains restriction rules only to the marital agreements. One of the restrictive rules stipulates that any contract of the spouses concerns

any asset, charge, or debt community property or separate property status, or alters or change the ratio the community property or separate property status of an asset in derogation from the provisions of the marriage contract, this agreement shall be considered effective to a third party, if the third party was aware or should have been aware that the certain asset is belonging to community property or separate property under the agreement. Thus, in case of breaching the disclosure obligation, the abovementioned contract settling the property relations of spouses will be invalid in dealing with everybody (*absolute invalidity*), regardless of whether the third party is a creditor or not, and if he is, then the legal and judicial conditions of agreement to draw off funds would be applicable in relation to this third (creditor) party.

We can pose the question, whether the declaration of invalidity as a general rule would not restrict the freedom of contract and private autonomy of spouses without any reason? The reason of the question is that, the law regulates the disclosure of the whole content of the contract, when it does not serve any strictly speaking interest of protection of creditors. These restrictions refer to the agreements on property relations of spouses, and to the cohabitant property contracts. Special regulations cannot be found in relation to the agreements concluded by the cohabitants between each other in the time of their existing cohabitant relationship, unilateral acts and contracts of cohabitants relating to the distribution of assets.

In the respect of the latter issues general civil law rules of agreement to draw off funds can be applicable in the future too.

BODZÁSI BALÁZS*

A magyar zálogjogi szabályozás fejlődése és befolyásoló tényezői

I. A dologi hitelbiztosítékok és a gazdaság kapcsolata

I. 1. Közgazdasági háttér

Közgazdasági kutatások igazolják a dologi hitelbiztosítékok és a gazdaság közötti szoros kapcsolatot. A dologi hitelbiztosítékoknak kiemelkedő a jelentőségük a hitelélet működése szempontjából.¹

A hitelbiztosítékok legfőbb közgazdasági funkciója, hogy ösztönözzék a szerződéses ígéret betartását. A biztosítékok a jogügyletből származó gazdasági kockázatok mérséklését – esetleg teljes megszüntetését – célozzák. A kockázatelkerülés és a biztosítéknyújtás között tehát szoros összefüggés áll fenn.

A biztosítékok alkalmazására irányuló megállapodás másodlagos, kisegítő ügyletnek tekinthető, amely feltételezi a főügyletet, a hitelnyújtásra irányuló megállapodást.² A biztosítéki ügylet mindaddig a háttérben marad, amíg a hitelezési elemet tartalmazó ügylet szerződészerűen teljesítésre kerül. Ha azonban a főügylet teljesítése során valamilyen hiba keletkezik – különösen, ha annak teljesítésére az adós részéről nem kerül sor –, előtérbe kerülnek a biztosítékok. Ebben az esetben az életre kelt biztosítéki ügylet a főügylet helyébe lép.³

A biztosítékok fontos szerepet játszanak a hitelnyújtással kapcsolatos döntésben is. A biztosítékok léte és értéke visszahat magára a főszolgáltatásra, vagyis az esetek többségében a pénzkölcsönre. Ennek megfelelően a valóságban nem létező vagy hiányos

---

* PhD, tudományos munkatárs, Budapesti Corvinus Egyetem, Pénzügyi és Gazdasági Központ

¹ DUTTLE, JOSEF: *Ökonomische Analyse dinglicher Sicherheiten*. Marchal Wissenschaftsverlag, Krefeld, 1986. 9–150. p.; RUDOLPH, BERND: *Zur Funktionsanalyse von Kreditsicherheiten*. Die Bank – Zeitschrift für Bankpolitik und Bankpraxis. 10/1985. 503–507. pp.; DORNDORF, EBERHARD: *Kreditsicherungsrecht und Wirtschaftsordnung*. C.F. Müller Verlag, Heidelberg, 1986. 75. p.

² A jogi szaknyelv ezt járulékoságnak nevezi. A járulékoságról részletesen I. MEDICUS, DIETER: *Die Akzessorietät im Zivilrecht*. Juristische Schulung (JuS), 10/1971. 497–504. pp.

³ BÜLOW, PETER: *Recht der Kreditsicherheiten*. Heidelberg, C.F. Müller Verlag, 1984. 1. p.

biztosítékok a hitelnyújtást meg is hiúsíthatják, illetve lényegesen megnehezíthetik és megdrágíthatják.⁴

Közgazdasági szempontból a hitelnyújtásra vonatkozó döntés mellett a biztosítékok fontos szerepet játszanak a hitelezés feltételeinek meghatározásában is. Kapcsolat áll fenn a biztosítékok és a hitel árának, a kamatnak a mértéke között. Ez a kapcsolat abban is jól tükröződik, hogy a biztosítékkal ellátott (fedezett), valamint a biztosíték nélküli hitelek kamata különböző. A kamatszint meghatározása több tényezőtől függ, de ebben a refinanszírozási költségek mellett az is szerepet játszik, hogy a hitelezőnek milyen mértékben kell számolnia az adós fizetéseképtelenségével. A hitelező emiatt a kockázat miatt felárat számít.⁵

I. 2. A hitelnyújtás különböző formái

A zálogjogi szabályozás szempontjából is kiemelkedő a jelentősége annak, hogy a jogalkotó milyen hitelezési fajtát tekint tipikusnak, milyen hitelezési formát kíván szabályozni. A hitelnyújtás ugyanis számos formában ölthet testet.

A hitel egyrészt készpénz, illetve számlapénz rendelkezésre bocsátását, másrészt fizetési halasztást is jelenthet. Ezek a különböző hitelnyújtási formák alapvetően két nagy csoportba sorolhatók: a fizetési típusú hitelek, illetve a felelősségi típusú hitelek.⁶ Felelősségi típusú hitelnyújtás például a kezesség-, vagy garanciavállalás (ezeket aval-hitelnek is nevezik).⁷ Ebbe a csoportba tartozik a váltóleszámitolás is, amikor a hitelező arra vállal kötelezettséget, hogy az adós által kiállított váltót egy meghatározott összeghatáron belül elfogadja.⁸

⁴ DROBNIG, ULRICH: *Empfehlen sich gesetzliche Maßnahmen zur Reform des Mobiliarsicherheiten?* Verhandlungen des 51. Deutschen Juristentages. Band I (Gutachten), Teil F., München, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1976. 15. p.

⁵ SCHÄFER, HANS-BERND – OTT, CLAUS: *Lehrbuch der ökonomischen Analyse des Zivilrechts*. 4. Auflage, Berlin-Heidelberg, Springer Verlag, 2005. 591. p.

⁶ A felelősségi típusú hitelek lényege, hogy a felelősséget vállaló személy (jellemzően egy bank) egy másik személyt (ügyfél) terhelő pénzfizetési kötelezettséget átvállal. Felelősségi típusú hitelnyújtásnál a hitelező arra tesz ígéretet, hogy helytáll egy olyan kötelezettségért, amely a hitelfelvevőt egy harmadik személy irányában terheli. Ez jellemzően pénzvisszafizetési kötelezettség. Ez rendszerint ellenérték fejében történik, de lehet ingyenes is. A hitel fogalmának a használata ezen ügyletek esetében azért indokolt, mert a bank részéről történő felelősségátvállalás révén az ügyfél a fizetési hitelhez hasonlóan vásárlóerőt nyer. Erről l.: BOLLENBERGER, RAIMUND – DEHN, WILMA: *Kreditgeschäft*. in: Apathy, Peter – Iro, Gert – Koziol, Helmut (Hrsg.): *Österreichisches Bankvertragsrecht*. Band IV. 2. Auflage, Wien, Springer Verlag, 2012. 137. p.

⁷ Garancia-, illetve kezességvállalás esetén a bank hasonló tevékenységet végez, mint hitelnyújtás során. Emiatt a (bank)garanciát és a bankkezeséget is hitelműveletnek, a hitelnyújtás egyik formájának tekintik. Mindkét ügylet ugyanolyan kockázatvállalás a bank részéről, mint ha fizetési hitelt nyújtana, ezért hasonló feltételeket is támaszt, mint hitelnyújtás esetén. A banki üzletszabályzatok ezzel kapcsolatban azt rögzítik, hogy a garancia-, illetve a kezességvállalás kiadására irányuló megbízás elbírálása a hitelnyújtással azonos módon történik. Ezzel kapcsolatban a Ptk. 6:382. § (1) bekezdése azt mondja ki, hogy a garancia vagy kezesség kiadására irányuló jogviszonyt hitel-szerződésnek kell tekinteni. Ez azonban megítélésünk szerint vitatható, ez ugyanis egy megbízási jellegű jogviszony. Erről l.: BODZÁSI BALÁZS: *A garanciaszerződés*. In: Osztoivits András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*. III. kötet. 1081. p.

⁸ BOLLENBERGER – DEHN 2012, 136–139. pp.

Fizetési hitel esetén tényleges hitelnyújtásra kerül sor olyan értelemben, hogy a hitelező vagy egy meghatározott pénzösszeget bocsát a hitelfelvevő rendelkezésére, vagy az egyik fél a saját szolgáltatását időben korábban teljesíti, esetleg halasztást ad az ellenszolgáltatás teljesítésére. Ezen belül is számos alcsoport különböztethető meg egymástól. A pénzkölcsön mellett fizetési típusú hitel a szívességi kölcsön, az áruban adott hitel (áruhitel) és az értékpapírkölcsön is. Ezeknek nemcsak gazdasági és értékbeli jelentősége, hanem jogi természete, alakszerűsége, feltételei és szavatossági következményei is mások, mint amelyek a hagyományos pénzkölcsönre irányadók.⁹

Hitelezési elemet valamennyi visszerthes szerződés tartalmazhat. Minden olyan jogügylet esetében hitelnyújtásra kerül sor, amikor az egyik fél a saját szolgáltatását időben korábban nyújtja, az ezért járó ellenszolgáltatást pedig a másik fél időben később teljesíti.¹⁰ Ez fennállhat egy egyszerű adásvétel vagy egy vállalkozási szerződés esetében is, ha a vételár, illetve a vállalkozói díj kifizetésére utóbb kerül csak sor. Az ilyen ügyletekhez kapcsolódó hitelt áruhitelnek, valamint előteljesítési hitelnek nevezik, szemben a kölcsönszerződésből származó pénzhittel. Mindhárom fizetési típusú hitel.

A hitelek különböző típusainál lényegesen eltérnek egymástól a hitelnyújtás és a biztosítékok alapításának a feltételei.¹¹

1. 3. A zálogjogi szabályozás által mintának tekintett hitelezési formák

A magántulajdonra épülő modern magánjog megszületése, vagyis a 19. század második fele óta a jogalkotás szintjén is különbséget kell tenni az üzleti-kereskedelmi hitel, valamint az ezen a körön kívül eső hitelnyújtás között. Ez a kettősség a zálogjogi szabályozáson mind a mai napig végigvonul, sőt a Ptk.-ban fel is erősödik, hiszen a fogyasztói zálogszerződésekre speciális szabályok vonatkoznak.¹² Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a Ptk. a fogyasztóknak nyújtott hitelt tekintené a szabályozás mintájának, sőt még csak azt sem, hogy növelné a fogyasztóvédelem szintjét.

Fontos azt is kiemelni, hogy a zálogjogi szabályozás kapcsán elsődlegesen bankok – tágabb értelemben hitelintézetek – által nyújtott hitelek, illetve kölcsönök biztosításáról van szó. Ettől lényegesen eltérő sajátosságokkal rendelkezik az áruhitel, amelynek gazdasági szerepe ugyancsak jelentős, de más jellegű biztosítékokat igényel. A tulajdonjog-fenntartás tipikusan az áruhitelhez kapcsolódó biztosítéki forma, ezzel szemben a zálogjog a pénzhitelhez kapcsolódik.

További jogpolitikai kérdés, hogy a jogalkotó kit tekint tipikus hitelezőnek. Nemcsak a hitel természete határozza meg ugyanis az alkalmazandó biztosíték formáját, hanem az is, hogy ki nyújtja a hitelt. Erre a kérdésre az adott ország pénz- és tőkepiacának az ismerete

⁹ BATOR VIKTOR: *Kölcsön*. in: Szladits Károly (szerk.): *A Magyar Magánjog. 4. kötet. Kötelmi jog különös rész*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1942. 156. p.

¹⁰ ZOLTÁN ÖDÖN: *Kölcsönszerződés*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1972. 13. p. Ezt tükrözi a Ptk. 6:389. § (2) bekezdése is. Eszerint a kölcsönszerződés szabályait kell megfelelően alkalmazni minden olyan esetben, amikor az egyik fél által nyújtott szolgáltatás megelőzi a másik fél által nyújtandó pénzzolgáltatást, vagy az ellenérték megfizetése megelőzi a főszolgáltatás teljesítését.

¹¹ DROBNIG 1976, 19.

¹² Ptk. 5:90. §, Ptk. 5:128. §

alapján lehet csak választ adni. Amíg az angolszász országokban a vállalatok tipikusan kötvény vagy részvénykibocsátással fedezik a tőkeigényüket, addig a kontinentális országokban a bankhitel az elterjedtebb vállalatfinanszírozási forma. Ha az idegen tőkének a megszerzése társulás, gazdasági társaság vagy szövetkezet alapítása útján megy végbe, akkor az idegen tőkéből társvállalkozó lesz. A vállalkozó azonban igen gyakran nem társvállalkozó bevonása, hanem pénzkölcsön útján szerzi meg a vállalkozása fejlesztéséhez szükséges tőkét. Ennek alapján a kontinentális Európa országaiban a tipikus hitelezők a bankok, illetve más hitelintézetek. Ez vonatkozik Magyarországra is.

A magyar zálogjogi szabályozás az 1850-es évek óta alapvetően a kereskedelmi-üzleti hitelezést tartja szem előtt, amelynél a tipikus hitelező a bank. Emellett azonban a jogi szabályozás nem hagyhatja figyelmen kívül a nem üzleti célú hiteleket sem.

Itt kell utalni arra, hogy az európai jogban egyre nagyobb szerephez jutó fogyasztóvédelem már elérte a fogyasztói hiteleket.¹³ Az uniós jog ugyan a tagállamok dologi jogi szabályozásától még távol tartja magát, azonban a kötelmi jogon belül a fogyasztóvédelmi magánjog már ma is szinte különálló jogterület.¹⁴

1. 4. A pénzügyi intézmények egymás közötti viszonya

A zálogjogi szabályozásnak a fentiekén túlmenően a hitelnyújtó bankok és más pénzügyi szereplők egymás közötti viszonyára is figyelemmel kell lennie. Napjainkban a pénzügyi szektorban végrehajtott innovatív fejlesztéseknek köszönhetően nagyon gyorsan jelennek meg újabb finanszírozási formák és befektetési eszközök. Ez a fejlődés, valamint a folyamatosan megújuló pénzügyi és befektetési termékek a magánjogra is hatással vannak. Dogmatikai és gazdasági szempontból is a legfontosabb kérdéssé a zálogjoggal biztosított követelések tömeges átruházása vált.

Az elmúlt évtizedben a tőke- és hitelpiacokon végbement jelentős változások, amelyek révén a hitelnyújtás új formái alakultak ki, a hitelszerződések jogára is hatással voltak.¹⁵ Az elmúlt évtized egyik legfontosabb tőkepiaci jelenségévé a bankokat, illetve más vállalkozásokat megillető követelésállománnyal való tömeges kereskedés vált.¹⁶

¹³ L. a fogyasztói hitelmegállapodásokról szóló 2008/48/EK irányelvet, illetve az azt átültető 2009. évi CLXII. törvényt.

¹⁴ A zálogjogi szabályozásnak fogyasztóvédelmi szempontokra alapvetően a zálogjog érvényesítése során kell tekintettel lennie. A fogyasztó számára alapvető fontosságú kérdés, hogy a zálogjogosult milyen feltételek mellett gyakorolhatja kielégítési jogát. Ebből a szempontból a Ptk. meglehetősen hátrányos a fogyasztó számára, hiszen a Ptk. 5:126. § (3) bekezdése a zálogjogosult egyoldalú választási lehetőségévé emeli annak a kérdésnek az eldöntését, hogy kielégítési jogát bírósági végrehajtás keretében vagy bírósági végrehajtáson kívül kívánja-e gyakorolni. A Ptk. 5:127. §-a ezt azzal egészíti ki, hogy a kielégítési jognak a bírósági végrehajtáson kívüli gyakorlásának egyes esetei között is a zálogjogosult választhat. A fogyasztói zálogszerződésre nézve korlátozást csak a Ptk. 5:128. §-a tartalmaz. Megítélésünk szerint a Ptk.-nak a zálogjog érvényesítésére vonatkozó szabályai európai jogi szempontból is aggályosak, nincsenek ugyanis összhangban az Európai Bíróságnak a 93/13/EGK irányelvhez kapcsolódó több döntésével. L.: C-415/11. számú ügyben 2013. március 14-én hozott ítélet, a C-537/12. és C-116/13. számú egyesített ügyekben 2013. november 14-én hozott ítélet, valamint a C-482/12. számú ügyben 2013. november 21.-én kelt főtanácsnoki indítvány.

¹⁵ BITTER, GEORG: *Kreditverträge in Umwandlung und Umstrukturierung*. Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht und Wirtschaftsrecht, 173. Band, Mai 2009. 379–435. p.p

¹⁶ A német jogirodalom már a 2000-es évek elejétől foglalkozik ezeknek a tranzakcióknak – és általában az új hitelezési struktúráknak – a jogi vonatkozásaival. L.: FRÜH, ANDREAS: *Abtretungen, Verpfändungen, Unterbeteiligungen*,

Ezeknek a tranzakcióknak egy sajátos típusa az ún. értékpapírosítás. Ennek során a követeléseket úgy értékesítetik, hogy menet közben értékpapírba foglalásukra kerül sor.¹⁷ Ezeknek az ún. Asset-Backed-Securities (ABS) tranzakcióknak számos megjelenési formája és altípusa alakult ki.¹⁸ Európában 2010-ben 363 milliárd euró értékben történt valamilyen ABS tranzakció keretében kibocsátás.¹⁹

A nemzetközi tőke- és pénzpiacok legújabb fejleményeit a magyar jogalkotó sem hagyhatja figyelmen kívül.²⁰ Ennek alapján a zálogjogi szabályozás során a jogalkotónak különbséget kell tennie a hitelezés különböző formái (pénzhitel vs. áruhitel, üzleti hitel vs. fogyasztói hitel) között, egyúttal azonban figyelemmel kell lennie a pénzügyi szereplők egymás közötti viszonyaira és tranzakcióira is (így pl. a zálogjoggal fedezett követelésállományok tömeges átruházására).

1. 5. Részösszefoglalás

A modern magyar zálogjogi szabályozás másfél évszázada az üzleti-kereskedelmi hitelnyújtást tekinti szabályozási mintának, számol azonban a fogyasztóknak nyújtott hitelekkel is.

A vállalati hitelnyújtás alapul vételével egyidejűleg különbséget kell tenni a nemzetközi nagyvállalatoknak nyújtott hitelek, a hazai kis- és középvállalkozásoknak nyújtott hitelek, valamint – a magyar gazdaság és társadalom sajátosságaira is tekintettel – a mezőgazdasági termelőknek nyújtott hitelek között. A különböző csoportba tartozó hitelfajták jelentősen eltérnek egymástól és ennek alapján eltérő biztosítékokat is igényelnek.

Témánk szempontjából az üzleti és a nem üzleti célú hitelek közötti legfontosabb különbség, hogy a jogrendszer milyen mértékben teszi lehetővé a biztosítékok forgalomképességét. A két fő – részben egymással is szembenálló jogpolitikai célkitűzés – a zálogjog forgalomképességének a növelése, illetve a tulajdonosvédelem.

Az üzleti-kereskedelmi célú hitelezés szempontjait, valamint a hitelnyújtó pénzügyi intézmények egymás közötti viszonyát szem előtt tartva, a jogalkotónak lehetővé kell tennie, hogy a jelzálogjoggal biztosított követelések minél könnyebben átruházhatóak legyenek. Ehhez kapcsolódóan pedig meg kell teremteni azokat a jogi eszközöket, amelyek a zálogjog forgalomképességének növelését szolgálják. Ezzel szemben a lakossági-fogyasztói hitelek vonatkozásában a biztosítékot nyújtó tulajdonos érdekei kerülnek előtérbe, összhangban a fogyasztónak minősülő személyes adósok egyre növekvő védelmével.

Verbriefungen und Derivate bei Kreditforderungen vor dem Hintergrund von Bankgeheimnis und Datenschutz. Zeitschrift für Wirtschafts- und Bankrecht Wertpapier Mitteilungen, 10/2000. 497–504. pp.

¹⁷ Ezekről magyar nyelvű áttekintést l.: JÁNOSKUTI LEVENTE: *Eszközök által fedezett értékpapírok*. Bankszemle, 2001/1-2. sz. 27–40. pp.

¹⁸ KLÜWER, ARNE – MARSHALL, FABIAN: *Whole Business Securitisation. Die Verbriefung eines Unternehmenscashflows*. Zeitschrift für Bankrecht und Bankwirtschaft, 4/2005. 255–265. pp.; REINER, GÜNTHER – SCHACHT, A. JOHANN: *Credit Default Swaps und verbriefte Kreditforderungen in der Finanzmarktkrise*. Zeitschrift für Wirtschafts- und Bankrecht Wertpapier Mitteilungen, 8/2010. 337–346. p., 9/2010. 385–395. pp.

¹⁹ <http://www.true-sale-international.de>

²⁰ Az Európai Bizottság 2015. szeptember 30-án tette közzé az értékpapírosításra vonatkozó legújabb rendelettervezetét. Ennek alapján várhatóan 2016 tavaszán Magyarország is megalkotja az értékpapírosításról szóló törvényt, amely a biztosítékokat is érinti. Erről l.: http://ec.europa.eu/finance/securities/securitisation/index_de.htm

Egy kiegyensúlyozott jogi szabályozás ezt a két szempontot úgy veszi figyelembe, hogy egyik célkitűzés se kerüljön túlsúlyba. Az adósok túlzott védelme közgazdasági szempontból ugyanolyan veszélyes, mint a hitelezőknek való kiszolgáltatottságuk. Ilyen körülmények között nem lesz ugyanis hitelező, aki hitelezne, vagy ha mégis, az jelentős mértékben megdrágítja a hitelnyújtást.

Amellett, hogy a jogalkotónak figyelembe kell vennie a hitelezés különböző formáit és a hitelnyújtók közötti különbségeket, alapvetően arra kell törekednie, hogy megkönnyítse a hitelhez jutás feltételeit, vagyis olcsóbbá és gyorsabbá tegye azt. A magyar jogalkotót már a 19. század második fele óta ez a gazdaságpolitikai célkitűzés vezérli. Ez szorosan kapcsolódik ahhoz, hogy a magyar gazdaság hagyományosan tőkebehozatalra szorul. Ez a jogpolitikai törekvés ugyanakkor azt az általános közgazdasági tapasztalatot is figyelembe veszi, amely szerint 1 százalékos vállalati hitelállomány-emelkedés 0,5-2 százalék GDP növekedést hoz magával.²¹

Összességében megállapítható, hogy az egész zálogjogi szabályozás vizsgálata során megkerülhetetlen a gazdasági háttér elemzése. A gazdasági alapokon nyugvó megközelítés nélkül ez a téma a maga teljességében nem lenne érthető.

II. A dologi hitelbiztosítékok és a tulajdoni berendezkedés közötti kapcsolat

A dologi hitelbiztosítékok szabályozása a gazdaság mellett az adott társadalom tulajdoni rendjével is nagyon szoros kapcsolatban áll. Modern értelemben vett dologi hitelbiztosítékokra csak a magántulajdonra épülő piacgazdaság körülményei között van szükség. Ezt a szoros összefüggést egyrészt a feudális tulajdoni viszonyokból a kapitalista viszonyok irányába történt átmenet, másrészt pedig a szocialista időszak támasztja alá.

Feudális viszonyok között magántulajdona kizárólag a nemeseknek volt. A nemesi tulajdont azonban a nemzetségi elv határozta meg, amelynek egyik külső jele az osztályra bocsátás intézménye volt. A javak osztályra bocsátásának kötelezettségét fejezte ki Nagy Lajos király 1351. évi dekrétuma, amely törvényerőre emelte az ősiséget. Ez előírta, hogy az elhunyt földjének testvéreire, rokonaira és nemzetségére kell szállnia.²²

A feudális nemesi tulajdonjog egyik fő jellegzetessége ennek alapján az volt, hogy tulajdonjog a mai értelemben csak az ingókra nézve állt fenn. Az ingatlanok a nemzetségnek olyan jogi közössége alatt álltak, amely az egyén rendelkezési jogát a lehető legszűkebb körre próbálta szorítani. A nemzetségi elv az ingatlantulajdonos jogát lényegében a haszonélvező jogaira szűkítette le. Az ingatlan tulajdonosának nem volt több joga, mint a haszonélvezőnek, vagy a birtokosnak.²³

Összességében megállapítható, hogy a feudális magyar jog alapját az ősiség, az adományrendszer és az úrbériség által meghatározott nemesi földbirtokvagyon képezte. A földbirtokvagyon szabályozása szorosan kapcsolódott a feudális társadalom rétegződéséhez és

²¹ KOVÁCS LEVENTE: *A bankszektor helyzete és kihívásai 2013-ban.* in: KERÉKES GYÖRGY (főszerk.): *Magyar Pénzügyi és Tőzsdei Almanach 2013-2014.* XXIII. évfolyam, Budapest, TAS-11 Kft., 2013. 72. p.

²² ENGEL PÁL: *Beilleszkedés Európába, a kezdetektől 1440-ig.* In: GLATZ Ferenc (szerk.): *Magyarok Európában.* I. kötet. Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1990. 304. p.

²³ ÁGOSTON PÉTER: *A tulajdonjog alapjai.* Politzer Zsigmond és Fia kiadása, Budapest, 1903. 48. p.

szorosan összefonódott az öröklés rendjéhez is. Mindez alapvetően meghatározta a korabeli zálogjogi szabályozást.²⁴

Modern zálogjog csak a feudális tulajdoni viszonyok és az ösiség megszűnését követően, az 1848-49-es forradalom és szabadságharc leverése után alakulhatott ki. A magyar fejlődés sajátosságaiból adódóan azonban erre már nem a magyar jog szerves fejlődésének eredményeként, hanem az osztrák magánjog közvetlen hatása alatt került sor.²⁵

Hasonló következtetés vonható le a szocialista időszak jogi szabályozásának ismerete alapján is. 1945 után Magyarországon a magántulajdonra épülő társadalmi berendezkedést az erőszakos államosítás következtében a szocialista állami tulajdon váltotta fel. Megvalósult a szocialista pénz- és tőkegazdálkodás. Bevezették az állami tervgazdálkodást és az állami hitelmonopóliumot.²⁶ A kereskedelmi bankok és a hitelezés gyakorlatilag megszűntek. Magántulajdon és hitelezés hiányában hitelbiztosítékokra valójában nem is volt szükség.²⁷

A hitelbiztosítékok iránti igény az 1989-90-es rendszerváltást követően jelent meg ismét. Ekkor vált szükségessé a banki finanszírozási eszközök, mindenekelőtt a zálogjog újraszabályozása.

III. A mezőgazdaság szerepe

A zálogjogi szabályozás gazdasági háttéréhez kapcsolódóan külön szükséges kitérni a mezőgazdaság szerepének vizsgálatára. Magyarországon a mezőgazdaság ma is meghatározó tényező, így a mezőgazdaságnak a hitelezésben is kiemelkedő szerep jut (illetve kellene, hogy jusson).

Az agrárium domináns szerepéből következően a gazdasági reformjavaslatok már a 19. század elején is elsődlegesen a mezőgazdasághoz kapcsolódtak. *Balászházy János* 1829-ben megjelent munkájában a hitel hiányából adódó problémákat elemezte. *Széchenyi István* pedig az 1830-ban megjelent könyve címének is a hitelt adta. *Széchenyi* Hitel című munkája azért kiemelkedő jelentőségű, mert Magyarországon ez volt az első – a társadalom és a gazdaság egészét átfogó – modernizációs program. Átfogó gazdasági és jogi programot ő nyújtott először és ő ismerte fel először a gazdaság és a jog összefüggéseit is.²⁸

A mezőgazdaság meghatározó szerepe a Ptk. tervezeteihez fűzött indokolásokban is megjelenik. A mezőgazdaságba áramló tőke számára vonzó befektetési lehetőségek teremtmése mellett, a korabeli földbirtokos réteg érdekeinek a védelme is fontos szempont volt. Ennek alapján a Ptk. 1900-as tervezetéhez írt indokolás – bár fontos jogpolitikai célkitűzésnek tartotta a jelzálogjog forgalomképességének a növelését – sem a jelzálogadáslevélnek, sem pedig a telekadósságnak a német jogból történő átvételét nem tartotta szükségesnek. Az in-

²⁴ Erről részletesebben l.: BODZÁSI BALÁZS: *Zálogjog a feudális magyar jogban*. Jog, Állam, Politika, 2013/1. 143–157. pp. Interneten elérhető: <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/2010/>

²⁵ Erről részletesebben l.: BODZÁSI BALÁZS: *Zálogjog a dualizmus időszakában*. Állam- és Jogtudomány, 2012/2–3. 293–378. pp. Interneten elérhető: <http://real.mtak.hu/25611/>

²⁶ Erről l.: a hitelrendszerről szóló 19/1952. (III. 13.) Minisztertanácsi rendelet

²⁷ Részletesen áttekintést l. HARMATHY ATTILA: *Das Recht der Mobiliarsicherheiten – Kontinuität und Entwicklung in Ungarn*. in: Kreuzer, Karl F. (Hrsg.): *Mobiliarsicherheiten – Vielfalt oder Einheit?*, Nomos, Baden-Baden, 1999. 78–83. pp.

²⁸ HORVÁTH ATTILA: *Széchenyi István modernizációs programjának hiteljogi vonatkozásai*. Jogtudományi Közlemény, 1991/7. 35. p.

dokolás szerint nemzetgazdasági viszonyaink nem kívánták meg a jelzáloghitel túlságos megkönnyítését, illetve a jelzálogi forgalom ilyen gyorsítását. Az elutasítás indokai egybeesnek a telekadóssággal szembeni érvekkel. Az indokolás szerint egyáltalán nem mutatkozott kívánatosnak, hogy nagyobb számban olyanok szerezzenek jelzálogjogot, akiknek a célja csupán az, hogy a jelzálogos követelésen minél előbb túladjanak, akiknek tehát a jelzálogjog szerzése, a jelzálogos követelés nyereséges átruházása, a jelzálogjoggal való üzérkedés üzletszerű foglalkozásuk.²⁹

Az I. világháború, valamint az azt követő gazdasági összeomlás kellett ahhoz, hogy a magyar jogalkotó erre a kérdésre teljesen más választ adjon. Alig negyedszázaddal később a jelzálogjogról szóló 1927. évi XXV. tc. (a továbbiakban: Jt.) mindazokat a jelzálogjogi intézményeket átvette, amelyektől a Ptk. tervezetei még idegenkedtek.

Az 1920-as évek gazdasági környezetében a magyar jogalkotó célja az volt, hogy a hitelezést elősegítő jogszabályokat alkosson. Különösen a mezőgazdasági hitelezés élénkítése volt fontos célkitűzés.³⁰ Ennek a gazdasági szükségletnek a kielégítése érdekében születtek a korszak zálogjoggal kapcsolatos jogszabályai.

A hitelezés feltételeinek javítását célozta a korszak egyik legkiválóbb jogalkotási eredménye, a Jt. is. A Jt. miniszteri indokolása külön kiemelte, hogy a háború után a hitelkeretek megcsappantak és a gazdasági forgalom nélkülözte azt a pénzmennyiséget, ami a normális hitelélet lebonyolításához szükséges lett volna. Ezt a pénz gazdasági körforgását meggyorsító intézkedésekkel próbálták orvosolni. Így ugyanis aránylag kisebb pénzmennyiséggel is ugyanaz a gazdasági eredmény volt elérhető. A Jt. egyik fő célja az volt, hogy a tőke áramlása az ingatlanra nyújtott kölcsön esetében is lehetővé váljon. Ennek érdekében fektették szélesebb alapokra és tették átruházhatóvá a biztosítéki jelzálogjogot, illetve teremtették meg a telekadósság és a telekadóslevél intézményeit is.³¹

A rendszerváltás kezdetén, a kétszintű bankrendszer létrehozatala során ismét előtérbe került a mezőgazdasági hitelezés. A bankrendszer átalakulása és a tőkehiány különösen súlyosan érintette a mezőgazdaságot. A mezőgazdasági termelés a volt szocialista országok piacainak összeomlása, valamint a kárpótlás eredményeképpen széttöredezett birtokszerkezet miatt radikálisan csökkent. Komolyan felmerült egy önálló agrárbank létrehozásának a gondolata is. Mindez elsősorban a mezőgazdasági termelés és finanszírozás sajátosságaival indokolható. Önálló agrárbank alapítására végül nem került sor, a hagyományos kereskedelmi bankok azonban nem tudtak megfelelően reagálni a mezőgazdaság sajátosságaira. Az áringadozás kockázatonvelő hatására a pénzintézetek további biztosítékokat kértek a termelők-től, így például a családtagokat is garanciavállalásra kötelezték.

Mindennek egy 2010-es kutatás szerint az lett a következménye, hogy a mezőgazdasági beruházások nagy hányada nem jelentett hatékonyságnövekedést. A hagyományos pénzintézetek csak szigorú feltételekkel adnak a mezőgazdasági vállalatoknak hitelt, a mezőgazdasági

²⁹ Indokolás a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezetéhez. Második kötet. Dologjog. Grill Károly Könyvkereskedése, Budapest, 1901. 669. p.

³⁰ Ezzel kapcsolatban I. a mezőgazdasági hitel megszerzését könnyítő egyes rendelkezésekről szóló 1925. évi XV. törvénycikket. A törvény célja az volt, hogy a háború alatt megrongálódott vagy a győztesek által elhurcolt gazdasági berendezések felújításához szükséges hitelnyújtás feltételeit megteremtse. Különösen a külföldi tőke bevonását akarta a jogalkotó elősegíteni.

³¹ NIZSALOVSZKY ENDRE: *A jelzálogjog jogszabályainak magyarázata*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1929. 2–5. pp.

termelés sajátosságai miatt a hitel kihelyezését nagyon kockázatosnak tartják, és emiatt az elbírálás során a benyújtott hiteligényléseket jellemezően elutasítják.³²

A mezőgazdaságra a hitelbiztosítékok szabályozása során egyrészt ennek az ágazatnak a magyar gazdaságban betöltött szerepe, másrészt a mezőgazdasági termelés sajátosságai miatt irányult (illetve kell volna, hogy irányuljon) nagyobb figyelem. A jogalkotónak ezeket a sajátosságokat a biztosítékok mellett a szövetkezetek, valamint a mezőgazdasági termékértékesítési szerződés mint az 1959-es Ptk.-ban nevesített önálló szerződéstípus szabályozása során is figyelembe kellett vennie.³³

A mezőgazdasági termelés már jelzett sajátosságai közül is kiemelkedik, hogy általában hosszú ciklusú, ahol a termék a ciklus végén jelenik meg, magára a termékre azonban folyamatosan igény mutatkozik. E ciklikusság miatt egy adott termelőgazdasági döntés meghozatala és a piacon mutakozó döntési eredmény időpontja között időbeli eltérés áll fenn. Az éppen aktuális piaci viszonyokhoz azonban nem lehet alkalmazkodni, azaz keresleti hiány esetén csak néhány hónap múlva lehet kielégíteni a keresletet, viszont kínálati piac esetén néhány hónapra konzerválni kell a többletet. Az értékesítési anomáliák, a különböző betegségek, a támogatási és szabályozási rendszerek eltérő módon hatnak és befolyásolják a ciklus hosszát. Emellett a termék mennyisége az esetek többségében előre pontosan nem határozható meg, hiszen ezt nagymértékben befolyásolják a természeti tényezők. Ezzel is összefüggésben a piacon több termelő terméke általában egyszerre jelenik meg, ezt az árumennyiséget azonban a piac csak fokozatosan tudja fogadni, ezért szükséges a tárolásról és a minőség megőrzéséről való gondoskodás.³⁴

A hazai viszonyokra tekintettel a hitelbiztosítékok jogi szabályozása során a mezőgazdasági hitelezés sajátosságait sem szabad figyelmen kívül hagyni. Olyan zálogjogi konstrukciókra is szükség van, amelyek a mezőgazdasági termelők számára kínálnak megfelelő eszközt ahhoz, hogy kedvezőbb feltételek mellett jussanak hitelhez (pl. ingó-jelzálogjog, vagyont terhelő zálogjog).

IV. A rendszerváltás utáni zálogjogi reformok Magyarországon

IV. 1. Közvetlen előzmények: a szocialista időszak tulajdoni és gazdasági viszonyai

1945 után a magyar magánjog radikális változáson ment keresztül. A korábbi viszonyokhoz képest lényeges különbséget jelentett a társadalom és a gazdaság mindenre kiterjedő állami irányítása, ami a magánjognak közjogi természetű elemekkel való feltöltődésével járt. A tulajdoni rend 1945 után bekövetkezett megváltozásának máig ható következményei vannak.³⁵

³² GÖR ARNOLD: *Miért van szükség egy magyar agrárbankra?* Hitelintézeti Szemle, Különszám, 2012. augusztus, 5. p.

³³ Erre is tekintettel megítélésünk szerint szakmailag nem volt teljes mértékben alátámasztva, hogy a Ptk. a mezőgazdasági termékértékesítési szerződést nem szabályozza önálló szerződéstípusként. A mezőgazdasági termékértékesítési szerződés – önálló szabályozását is alátámasztó – sajátosságairól l.: BODZÁSI BALÁZS: *A mezőgazdasági termékértékesítési szerződés* (Ptk. 417–422. §). in: OSZTOVITS ANDRÁS (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata*. 2. kötet, Budapest, Opten Kiadó, 2011. 1596–1623. pp.

³⁴ BOBVOS PÁL: *A mezőgazdasági termékértékesítési szerződés*. Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica, Tomus LXVII. Fasc. 3. Szeged, 1995. 5. p.

³⁵ HARMATHY ATTILA: *Jogpolitika – polgári jog*. Magyar Jog, 2010/12. 709. p.

1959-ben megszületett a szocialista viszonyokra szabott Polgári Törvénykönyv. Ez ugyan megőrzött néhány zálogjogi rendelkezést, de a zálogjog hosszú évtizedeken keresztül csak egy csökevény maradt a szocialista polgári jogban.

A Ptk.-ban a zálogjogi szabályozás nem a gazdasági igényekhez igazodott, hanem a kódex készítőinek a régi magyar magánjog iránti tisztelete miatt maradt fenn. Erre utal például a keretbiztosítéki jelzálogjog szabályozás vagy a bankhitelt biztosító zálogjog intézménye, amely igazi kuriózumnak számított a szocialista polgári jogban. A bankhitelt biztosító zálogjog egy sajátos ingó zálogjog volt, az ilyen típusú zálogjog ugyanis a bankhitel folyósítása által, a zálogtárgy átadása nélkül is létrejött. Az átadás-átruházás hiányában kézzzálogjognak nem volt tekinthető, bejegyzés hiányában azonban jelzálogjog sem volt.

A zálogjog megváltozott szerepére utalt az is, hogy az 1959-es Ptk. nem a dologi jogon belül, hanem a kötelmi jogban, a szerződést biztosító mellékkötelezettségek között szabályozta a zálogjogot.

Ez a visszafejlődés nemcsak a dologi, hanem a személyi biztosítékok vonatkozásában is megfigyelhető. A kezesség alkalmazása is kivételessé vált, valójában szinte kizárólag a magánszemélyek áruvásárlási hiteleihez kapcsolódott. Az 1959-es Ptk. indoklása ezzel kapcsolatban azt emelte ki, hogy a kezesség az állampolgárok közötti szerződések biztosításának gyakori formája. A szocialista állami szervek egymás közötti viszonyaiban ezzel szemben a kezességnek nem volt jelentősége, a Ptk. ezért megszüntette az állam kezesi felelősségét vállalatának tartozásaiért. A Ptk. megalkotásáig, az 1950-es években a szocialista szervezetek egymás közötti szerződéseinek körében kezességvállalásra szinte egyáltalán nem került sor, így az indoklás joggal számolt azzal, hogy a Ptk. hatálybalépése után a kezesség csak kivételesen fog érvényesülni.³⁶

Változásra csak az 1980-as években került sor. Ez egyrészt szorosan összefügg az azal, hogy az 1980-as években Magyarországon már megjelentek az első vállalkozási formák, illetve, hogy lazult az állami tulajdon és a tervgazdálkodás monopóliuma.

IV. 2. A gazdasági viszonyok megváltozása az 1990-es években

Az állami tulajdon lebontása és a magántulajdonra épülő társadalmi rend kiépülése már az 1980-as években megindult. A szocialista tulajdoni rendet több tényező is gyökeresen átalakította:

- az állami tulajdon leépítése: privatizáció;
- az államosított vagyon egy részének, illetve az azért járó ellenértéknek a visszaadása: kárpótlás;
- az önkormányzatok, egyházak, társadalmi szervezetek, pártok állami tulajdonhoz való juttatása.

A tulajdoni berendezkedés alapvető átalakulása következtében a magánszektor részesedése a GDP 15-20 %-áról 1989 és 1993 között 40-45 %-ra emelkedett. Az egyéni vállalkozások száma az 1990-es 393.000-ról 1996-ra 745.000-re emelkedett. Az 1988-

³⁶ A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1963. 292. p.

as első társasági törvény nyomán megjelentek a társas vállalkozások, a gazdasági társaságok is. A magántulajdonban lévő társaságok száma az 1990-es 45.770-ről 1997-re 280.000 fölé emelkedett. Ezzel egyidejűleg drasztikusan csökkent az állami vállalatok száma: amíg 1990-ben 1859 állami vállalat működött, addig 1997-re a számuk 3-ra csökkent. A társaságok számának növekedésével együtt emelkedett a fizetésképtelenségi eljárások száma is.³⁷

A hitelélet szempontjából a legfontosabb változás az volt, hogy jelentősen megnőtt a külföldi befektetések értéke. 1988-ban a külföldi befektetések értéke 23 millió USD volt. Ez 1995-re 8,1 milliárd USD fölé emelkedett. A külföldi befektetéseknek a belföldi tőkehiány miatt kiemelkedő jelentőségük volt.³⁸

A külföldi tőke beáramlásával párhuzamosan került sor a bankrendszer reorganizációjára is. A bankrendszer átalakítása már 1984-ben kezdetét vette, a legfontosabb mérföldkő 1987 volt. Ekkor jött létre az ún. kétszintű bankrendszer, vagyis ekkor jelentek meg a kereskedelmi bankok (korábban a szocializmus időszakában egyetlen lakossági bank létezett). Ezt követően a Magyar Nemzeti Bank már nem finanszírozott közvetlenül vállalkozásokat, ezt a feladatot a kereskedelmi bankok vették át. 1987-ben már 9 kereskedelmi bank működött Magyarországon. Az 1990-es években megjelentek a specializált hitelintézetek is, így 1997-ben az első jelzáloghitel-intézetek.

A bankrendszer átalakulása és a tőkehiány különösen súlyosan érintette a mezőgazdaságot. A mezőgazdasági termelés a volt szocialista országok piacainak összeomlása, valamint a kárpótlás eredményeképpen széttöredezett birtokszerkezet miatt radikálisan csökkent. Nem véletlen, hogy a Ptk. zálogjogi szabályainak a módosítására irányuló 1993-as javaslat mögött alapvetően a mezőgazdasági hitelezés élénkítésére irányuló törekvés állt.³⁹

A magántulajdonra való áttérés, valamint a tőkehiány az összes volt szocialista országban arra kényszerítette a jogalkotót, hogy a vállalatfinanszírozás jogi eszközeit újr szabályozzák.⁴⁰

IV. 3. Zálogjogi novellák

A hitelbiztosítéki jog átfogó reformját 1989-90 után elsődlegesen a megváltozott tulajdoni rend, illetve a bankszektor is elérő átalakulás kényszerítette ki. Emellett a hiteléletet is megbénították a hiányos és korszerűtlen fizetésképtelenségi szabályok. A jogirodalomban már korán jelentkeztek a zálogjogi szabályok és a fizetésképtelenségi eljárások összehangolására vonatkozó igények.⁴¹

³⁷ HARMATHY 1999, 84. p.

³⁸ HARMATHY 1999, 85. p.

³⁹ Az 1993-as javaslatból született meg az 1996. évi XXVI. törvény (ún. első zálogjogi novella).

⁴⁰ PISTOR, KATHARINA: *Aktien und Kredite als Mittel der Unternehmensfinanzierung und Unternehmenskontrolle in Transformationsländer*. In: Drobning, Ulrich – Hopt, Klaus J. – Kötz, Hein – Mesmäcker, Ernst-Joachim: *Systemtransformation in Mittel- und Osteuropa und ihre Folgen für Banken, Börsen und Kreditsicherheiten*. Mohr Siebeck, Tübingen, 1998. 109–134. pp.

⁴¹ ZÁMBÓ TAMÁS: *A zálogjoggal kapcsolatos elvi és gyakorlati problémák a csőd- és felszámolási eljárásban*. Magyar Jog, 1993/8. 491–496. pp., továbbá ZÁMBÓ TAMÁS: *Jelzálogjog érvényesítése a felszámolási eljárás során*. Gazdaság és Jog, 1995/5. 16–19. pp.

A zálogjogi szabályozást az 1996. évi XXVI. törvény (első zálogjogi novella) kívánta a magántulajdonra épülő piacgazdaság viszonyaihoz igazítani. A módosítás fő célja az volt, hogy mind a fogyasztói, mind pedig a vállalati szférában új megoldásokkal segítsék elő a hitelhez jutást úgy, hogy a zálogjogi konstrukciók tényleges fedezetet és biztonságot nyújtsanak a hitelezők számára.

A novella legfontosabb újításai a következők voltak:

- az ingó jelzálogjog megteremtése;
- vagyont terhelő jelzálogjog;
- a keretbiztosítéki jelzálogjog alkalmazási körének a kibővítése;
- a ranghelyhez kapcsolódó jogintézmények;
- a jogon vagy követelésen fennálló zálogjog szabályainak a kibővítése;
- az önálló zálogjog (nem-járulékos zálogjog);
- a bírósági végrehajtás szabályainak módosítása.

Az új jogintézmények – elsősorban az ingó jelzálogjog – elsődlegesen a kis- és közepes vállalkozások tőkéhez jutását kívánták elősegíteni. A jogon vagy követelésen fennálló zálogjog kibővített szabályai a társasági részesedések elzálogosítását is lehetővé tették.

Az ingó jelzálogjog melletti gazdasági érvek már a 20. század elején megjelentek a jogirodalomban. Ezek szerint a kézizálogjog a gazdasági igények kielégítése szempontjából nem volt teljes mértékben kielégítő. Célszerűnek látszott elismerni azoknak az adósoknak az érdekeit is, akiknek a felveendő kölcsön biztosítására ingóságaikon kívül más leköthető vagyonuk nem volt. Az ingóságok kézizálogjoggal való lekötése ugyanakkor megakadályozta a zálogtárgyak tulajdonosait foglalkozásuk, kereső tevékenységük folytatásában. Ezek a személyek zálogkölcsönt azért nem vehettek igénybe, mert ezáltal meg lettek volna fosztva ingóságaik használatától. További érv volt az is, hogy aki ingóságát egyszer már elzálogosította az – szemben az ingatlan tulajdonosával – erre a zálogtárgyra újabb kölcsönt legfeljebb ugyanattól a hitelezőtől vehetett csak fel.⁴²

Az ingó jelzálogjog megteremtésére vonatkozó elképzelések mintegy 80 év elteltével valósultak meg. Ekkor teremtették meg az ehhez szükséges közhiteles nyilvántartást is: a közjegyzői kamara vállalta az ingó jelzálogjogok, valamint a vagyont terhelő zálogjogok nyilvántartásának a vezetését.⁴³

Az első zálogjogi novella – számos újítása ellenére – több kérdésre sem adott megfelelő választ. Problémát jelentett, hogy az 1996-os zálogjogi módosítást a joggyakorlat nem sajátította el teljes egészében illetve, hogy a szabályozás meglehetősen elnagyolt volt.

Emiatt a jogalkotó 2000-ben ismét módosította a Ptk. zálogjogi szabályait. A zálogjoggal kapcsolatos törvényi szabályozás módosításáról szóló 2000. évi CXXXVII. törvény (ún. második zálogjogi novella) ezeknek az időközben felmerült kérdéseknek a rendezését célozta. A második zálogjogi novella új intézményeket már nem vezetett be, csupán pontosította, részletezte az 1996-os módosításokat.

⁴² BOZÓKY GÉZA: *Ingó jelzálogjog*. in: Emlékkönyv Grosschmid Béni jogtanári működésének harminczadik évfordulójára. Budapest, Rényi Károly Bizománya, 1912. 88. p., 95. p.

⁴³ HARMATHY ATTILA: *Kreditsicherheiten im sozialistischen System*. in: Drobning, Ulrich – Hopt, Klaus J. – Kötz, Hein – Mesmacker, Ernst-Joachim: *Systemtransformation in Mittel- und Osteuropa und ihre Folgen für Banken, Börsen und Kreditsicherheiten*. Mohr Siebeck, Tübingen, 1998. 314. p.

Ilyen előzmények után került sor a Ptk. 2014. március 15-én történt hatályba lépése után a magyar zálogjogi szabályozás újabb jelentős, a korábbiaktól alapvetően más szempontú módosítására. Megítélésünk szerint bár a Ptk. számos előremutató új szabályt tartalmaz, több olyan jogintézményt is megszüntetett, amelyre a magyar gazdaságnak szüksége lett volna. Ebből a körből kiemelkedik az önálló zálogjog intézménye.

V. Összegzés

Egy adott ország zálogjogi – tágabb értelemben: hitelbiztosítéki – szabályozását alapvetően két tényező határozza meg: az ország gazdasági fejlettsége, illetve gazdasági viszonyai, valamint tulajdoni berendezkedése. Modern zálogjogról kizárólag a magántulajdonra épülő piacgazdaság körülményei között beszélhetünk.

A zálogjogi szabályozással szemben támasztott egyik legfontosabb elvárás, hogy segítse elő a hitelezés feltételeinek a javítását, könnyítse a hitelhez jutást. Különösen így van ez Magyarországon, hazánk ugyanis jellemzően, immár közel 150 éve tőkehiánnyal küszködő, ezért tőkeimportra szoruló, nyitott gazdaságú ország. A magyar zálogjog fejlődése szempontjából ezért mindig is meghatározók voltak azok a külföldi minták, amelyek a tőke gazdaságon belüli körforgását, a minél könnyebb és minél gyorsabb hitelhez jutást tudták elősegíteni.

Különösen tanulságos annak alaposabb elemzése, hogy az I. világháború után, a radikálisan megváltozott gazdasági körülmények között a magyar jogfejlődés milyen irányba mozdult el. Ezt is a gazdasági igények, a hitel iránti megnövekedett kereslet határozta meg, az osztrák jog befolyása azonban csökkent, és előtérbe kerültek a hazai viszonyoknak jobban megfelelő jogi megoldások. Ezzel magyarázható a Jt. relatíve részletes szabályozása, a tulajdonosi jelzálogjog elismerése, a telekadósság átvétele a német jogból, valamint a keretbiztosítéki jelzálogjog átruházhatóságának bővítése is. A korabeli zálogjogi szabályozás fő mozgatórugója a hazánkban az 1920-as években kialakult, az átlagosnál jóval nagyobb tőkehiány volt. Az 1920-as évek jogszabályai, valamint a Jt. több jogrendszer mintáit ötvöző megoldásai azt tükrözik, hogy a magyar jogalkotó rendkívül kreatívan próbált segítséget nyújtani ahhoz, hogy a gazdaságba minél több tőkét sikerüljön bevonni.

Ezt a célt szolgálták azok a jogi megoldások is, amelyek lehetővé tették a hitelezők számára, hogy követelésük eladása révén már a hitel lejárta előtt visszakapják pénzüket vagy legalábbis annak egy részét. Ez hitelezői oldalon azt az igényt vette fel, hogy a jelzálogjogot vagy annak egy részét – újabb hitelek bevonása érdekében – a követeléssel együtt lehessen továbbadni. Alapvetően ez a hitelezői igény váltotta ki a keretbiztosítéki jelzálogjog átruházása körüli jogirodalmi vitákat.

Emellett az adós azon igényét is méltányolni kellett, hogy időszakonként újabb hitelhez jusson. Ez hívta életre a ranghellyel való rendelkezést és ez hatott a keretbiztosítéki jelzálogjog alkalmazási körének bővítése irányába is.

A korabeli jogirodalmi viták háttérében alapvetően a zálogjog és a követelés – együtt vagy külön-külön történő – átruházhatósága, forgalomképessége állt. Arra az alapvető kérdésre kellett a jogalkotónak választ adnia, hogy a jelzálogjognak kell-e forgalomképességgel rendelkeznie. A kérdésre a Jt. egyértelmű választ adott, hiszen ezt

nemcsak a keretbiztosítéki jelzálogjog körében tette lehetővé, hanem ennél is szélesebb körben a zálogjog nem-járulékos formájának a szabályozásával (telekadósság). Ugyanaz a hiteligény húzódott tehát meg a telekadósság szabályozása mögött is.

A régi magánjogunk ezt a gazdasági igényt próbálta meg minél több és minél változatosabb jogi eszközzel kielégíteni. Mindeközben természetesen a telekkönyvi elvekre is figyelemmel kellett lenni. Az új jogi megoldások több esetben (pl. keretbiztosítéki jelzálogjog átruházásakor) áttörték a telekkönyvi elveket, ezáltal is lazítva a biztosított követelés és a jelzálogjog közötti kapcsolaton. Ez arra utal, hogy a jelzálogjog forgalomképességének a növeléséhez fontosabb jogpolitikai érdek fűződött, mint a járulékoság fenntartásához.

Hasonló gazdasági igényekhez kapcsolódtak a rendszerváltás után lezajlott zálogjogi reformok is. A helyzet a Ptk. kodifikációja során is hasonló volt: a Ptk. indokolása – utalva a gazdasági igényekre – ugyanis azt emeli ki, hogy az új kódex fő törekvése, hogy a zálogjog oly módon segítse a hitelfelvételt, hogy hatékony biztosítékot nyújt a hitelező számára, ugyanakkor megfelelő védelemben részesíti a zálogkötelezett tulajdonos érdekeit.⁴⁴

A Ptk. 2014. március 15-ei hatálybalépése óta a helyzet annyiban változott meg, hogy határozottan felmerült az igény az önálló zálogjog mint a zálogjog nem-járulékos formájának a visszaállítása iránt. Megítélésünk szerint a Ptk. kodifikációjának egyik nagy hiányossága, hogy fiduciárius jellege miatt megszüntették az önálló zálogjog intézményét.

Az önálló zálogjog iránti megújult érdeklődés hátterében az áll, hogy a Magyar Nemzeti Bank a jelzáloglevél-piac élénkítésére készül. Ennek érdekében született meg a hitelintézetek forint lejáratí összhangjának szabályozásáról szóló 20/2015. (VI. 29.) MNB rendelet. A jelzáloghitelekre vonatkozó új szabályozás nyomán legalább három új szereplő megjelenésére számítanak a hazai jelzálogbanki piacon.⁴⁵

A kérdés ezzel kapcsolatban ma már sokkal inkább az, hogy ha a gazdasági szereplők – mindenekelőtt a hitellelet résztvevői – részéről intenzív igény mutatkozik a nem-járulékos zálogjogi konstrukciónak az újraszabályozása iránt, arra a Ptk. egy esetleges felülvizsgálata során kell-e sort keríteni, vagy ágazati törvényekben kellene kodifikálni ezt a konstrukciót.

Megítélésünk szerint, ha a magyar jogalkotó a jövőben úgy döntene, hogy akár a Ptk.-ban, akár ágazati törvényben ismét szabályozni kívánja az önálló zálogjogot, akkor az új szabályozást nem az 1959-es Ptk.-ra, hanem a Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi CXX. törvény rendelkezéseire kellene építenie. Az önálló zálogjognak a 2009. évi CXX. törvényben foglalt szabályai megfeleltek a hitelezők gazdasági igényeinek, emellett pedig megvédték a zálogkötelezettet a kétszeres teljesítéssel szemben, hiszen kizárták az önálló zálogjog kifogásoktól mentes, jóhiszemű megszerzésének a lehetőségét.

Mínde az egy jó példája lehetne annak, hogy a jogalkotó úgy vette figyelembe az erre irányuló gazdasági igényeket, hogy egyúttal valamennyi résztvevő érdekeinek védelmét szem előtt tartotta.

⁴⁴ Általános indokolás a Polgári Törvénykönyvről szóló T/7971. számú törvényjavaslatához, 530. p.

⁴⁵ <http://www.vg.hu/penzugy/harom-jelzalogbank-johet-455693>

BALÁZS BODZÁSI

DIE ENTWICKLUNG DER UNGARISCHEN PFANDRECHTLICHEN
REGELUNGEN, SOWIE DIE REGELUNGEN BEEINFLUßENDEN FAKTOREN

(Zusammenfassung)

Die Entwicklung des ungarischen Pfandrechts wurde sowohl von den wirtschaftlichen Verhältnissen als auch von der Eigentumsordnung der jeweiligen Epoche bestimmt.

Wegen des ständigen Kapitalbedarfs Ungarns war das Ziel der ungarischen Gesetzgeber, die Bedingungen der Kreditvergabe zu erleichtern. Auch die Einführung des Rechtsmittels des nicht-akzessorischen Pfandrechts diente diesem Ziel des Gesetzgebers. In diesem Zusammenhang hat das ungarische Privatrecht während des 20. Jahrhunderts mehrere Formen des nicht-akzessorischen Pfandrechts gekannt und geregelt.

BORONKAY MIKLÓS*

A fedezeti szerződésen alapuló kárszámítás egyes kérdései

Az új Polgári Törvénykönyv 6:141. §-ában szabályozott ún. fedezeti szerződés jogintézménye egyike az új Ptk. kontraktuális felelősséget érintő újdonságainak. Tekintettel arra, hogy a szabályozás közvetlen mintáját a Bécsi Vételi Egyezmény¹ 75. cikke jelenti,² a felmerülő jogértelmezési kérdések vizsgálata során indokolt a Bécsi Vételi Egyezmény szakirodalmára és joggyakorlatára támaszkodni.³ A jelen írás célja, hogy bemutassa a fedezeti szerződésre vonatkozó nemzetközi szabályozási megoldásokat, továbbá elemezze a Ptk-beli jogintézmény alkalmazása során felvetődő főbb kérdéseket.

I. A jogintézmény fogalma és szabályozása

I.1. A fedezeti szerződésre fogalma

A fedezeti szerződés egy speciális kárszámítási módot, pontosabban annak alapját jelenti. A fedezeti szerződés azt a helyzetet jelöli, amikor a jogosult a kötelezett szerződésszegése folytán eláll a szerződéstől, ill. felmondja azt, és a megszűnt szerződéssel azonos célra új szerződést köt (*substitute transaction, Deckungsgeschäft*). Ha a fedezeti szerződés feltételei a jogosultra nézve kedvezőtlenebbek, mint az eredeti szerződés feltételei (elsősorban a kikötött ellenérték), akkor ez a jogosultnál kárként jelentkezik. Ilyen esetben a kár három fő elemből áll: egyrészt az eredeti (megszegett) szerződésben, valamint a fedezeti szerződésben foglalt ellenérték különbözetéből, másrészt a fedezeti szerződés megkötésének költségeiből, harmadrészt pedig a jogosult esetleges további káraiból.

---

* megbízott oktató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar

¹ Az Egyesült Nemzeteknek az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló, Bécsben, az 1980. évi április hó 11. napján kelt Egyezménye (CISG), kihirdette az 1987. évi 20. törvényerejű rendelet.

² VÉKÁS LAJOS (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. CompLex, Budapest, 2008. 813. p.

³ A Bécsi Vételi Egyezmény kommentárjai részletesen elemzik a fedezeti szerződés szabályait, I. SÁNDOR TAMÁS – VÉKÁS LAJOS: *Nemzetközi Adásvétel*. HVG Orac, Budapest, 2005. 446–450. pp., ill. SZABÓ SÁROLTA: *A Bécsi Vételi Egyezmény, mint nemzetközi lingua franca. Az egységes értelmezés és alkalmazás újabb irányai és eredményei*. Pázmány Press, Budapest, 2014. 172–178. pp.

I.2. A fedezeti szerződés szabályozása a különböző egyezményekben és mintatörvényekben

A fedezeti szerződés szabálya integráns része az adásvételi szerződésre, ill. a szerződések jogára vonatkozó nemzetközi mintatörvényeknek és egyezményeknek.⁴ A jogintézmény már az 1964. évi Hágai Egységes Adásvételi Törvényben (ULIS)⁵ is megjelent. Az egyezmény 85. cikke a következőképpen rendelkezik: „If the buyer has bought goods in replacement or the seller has resold goods in a reasonable manner, he may recover the difference between the contract price and the price paid for the goods bought in replacement or that obtained by the resale.” A fejezetcimből derül ki, hogy e kárszámítási mód előfeltétele, hogy a fél elálljon a szerződéstől („Damages Where the Contract is Avoided”). A 86. cikk pedig arról rendelkezik, hogy a jogosult további kára-ért is jogosult kártérítésre, azonban csak az előreláthatóság keretein belül.⁶

A Bécsi Vételi Egyezmény 75. cikke némileg továbbfejlesztette az ULIS szabályozását, amikor a következőképpen rendelkezik: „A szerződéstől való elállás, illetve annak felmondása esetén, ha ezt követően a vevő ésszerű módon és ésszerű időn belül helyettesítő árut vásárolt, vagy az eladó az árut újra eladta, a kártérítést igénylő fél követelheti a szerződéses ár és a fedezeti ügylet ára közötti különbözet, valamint a 74. cikk szerint járó valamennyi egyéb kára megtérítését.” Újdonság az ULIS-hoz képest, hogy kifejezetten az elállást, ill. felmondást követően lehet a fedezeti szerződést megkötni, és követelmény, hogy a megkötésre ésszerű időn belül kerüljön sor.

UNIDROIT Alapelvek (*Unidroit Principles of International Commercial Contracts*, 2010) 7.4.5 cikke alapvetően a Bécsi Vételi Egyezmény szabályozását absztrahálja – figyelemmel arra, hogy az UNIDROIT Alapelvek nem csak adásvételi szerződéseket szabályoz –, tartalmilag azonban nem változtat a Bécsi Vételi Egyezmény 75. cikkében foglalt szabályon.⁷ Nem hoz érdemi változást a PECL (*Principles of European Contract Law*, 2002) 9:506 (ex 4.505) cikke sem,⁸ amely gyakorlatilag szó szerint megegyezik az UNIDROIT Alapelvek 7.4.5 cikkével.

Végül meg kell említeni a közös referenciakeretet (DCFR – *Draft Common Frame of Reference*)⁹ és a közös európai adásvételi jogi rendelettervezetet (CESL – *Common Euro-*

⁴ CSÖNDES MÓNKA: *A kártérítés korlátozása a nemzetközi és az európai jogegységesítő dokumentumokban az előreláthatóság szabálya útján szerződésszegés esetén*. Európai Jog, 2013/3. 24–25. pp.

⁵ Convention relating to a Uniform Law on the International Sale of Goods (The Hague, July 1, 1964).

⁶ Article 86 „The damages referred to in Articles 84 and 85 may be increased by the amount of any reasonable expenses incurred as a result of the breach or up to the amount of any loss, including loss of profit, which should have been foreseen by the party in breach, at the time of the conclusion of the contract, in the light of the facts and matters which were known or ought to have been known to him, as a possible consequence of the breach of the contract.”

⁷ UNIDROIT Alapelvek 7.4.5 cikk: „Where the aggrieved party has terminated the contract and has made a replacement transaction within a reasonable time and in a reasonable manner it may recover the difference between the contract price and the price of the replacement transaction as well as damages for any further harm.”

⁸ PECL 9:506 (ex 4.505) cikk: „Where the aggrieved party has terminated the contract and has made a substitute transaction within a reasonable time and in a reasonable manner, it may recover the difference between the contract price and the price of the substitute transaction as well as damages for any further loss so far as these are recoverable under this Section.”

⁹ DCFR : „A creditor who has terminated a contractual relationship in whole or in part under Section 5 and has made a substitute transaction within a reasonable time and in a reasonable manner may, in so far as entitled to damages, recover the difference between the value of what would have been payable under the

pean Sales Law),¹⁰ amelyek teljes egészében a modelltörvények szabályozásán alapulnak, és mindössze annyi újdonságot hoznak, hogy a szerződéstől történő részleges elállás esetére is lehetővé teszik a fedezeti szerződésen (a magyar szöveg szerint: „helyettesítő ügyleten”) alapuló kárszámítást.¹¹

Összességében megállapítható, hogy igazán érdemi különbség nem fedezhető fel az egyes nemzetközi instrumentumok között, legfeljebb megfogalmazásban, ill. egy-egy rész kérdés tekintetében térnek el egymástól.

1.3. A fedezeti szerződés a régi Ptk. bírói gyakorlatában

A régi Ptk. nem tartalmazott kifejezett szabályt a fedezeti szerződésre, azonban a bírói gyakorlat enélkül is elismerte a fedezeti szerződés alapján történő kárszámítás lehetőségét. Ennek oka feltehetőleg az, hogy a fedezeti szerződésen alapuló kárszámítás levezethető az általános kártérítési szabályokból is. Fedezeti eladás (bérbeadás stb.) esetén a jogosult kára abból ered, hogy a befolyó vételár (ellenérték) nem éri el az eredeti (megszegett) szerződésben kikötött vételárat, ami ekként elmaradt haszonnak minősül. Fedezeti vétel (megrendelés, beszerzés, bérlet stb.) esetében pedig a kár abból ered, hogy a jogosult a fedezeti szerződés alapján magasabb ellenértéket kénytelen fizetni, mint az eredeti (megszegett) szerződés alapján, ami a vagyonban következett értékcsökkenésnek minősül. A fedezeti szerződéssel egy, folyóiratban közzétett ítélet foglalkozik (BH 2004. 191., amit korábban BDT 2003. 890. sz. alatt is közzétettek), továbbá a Bírósági Határozatok Gyűjteményében¹² is fellelhetők a jogintézményt elismerő és alkalmazó ítéletek.¹³

1.4. A fedezeti szerződés szabályozása az új Ptk-ban

A Ptk. 6:141. §-a kifejezett szabályt tartalmaz a fedezeti szerződésre, amely a következőképpen szól: „A jogosult – elállása vagy felmondása esetén – a szerződéssel elérni kívánt cél megvalósítására alkalmas szerződést köthet, és – a kártérítés szabályai szerint – követelheti a kötelezettől a szerződésben és a fedezeti szerződésben kikötött ellenértékek közötti különbség, továbbá a fedezeti szerződés megkötéséből eredő költségek megtérítését.”

---

terminated relationship and the value of what is payable under the substitute transaction, as well as damages for any further loss.”, I. BAR, CHRISTIAN VON – CLIVE, ERIC – SCHULTE-NÖLKE, HANS (ed.): *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition*. Sellier, Munich, 2009. 251. p.

¹⁰ Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on a Common European Sales Law COM(2011) 635 final (2011. október 11.).

¹¹ CESL 164. cikk: „A creditor who has terminated a contract in whole or in part and has made a substitute transaction within a reasonable time and in a reasonable manner may, in so far as it is entitled to damages, recover the difference between the value of what would have been payable under the terminated contract and the value of what is payable under the substitute transaction, as well as damages for any further loss.”

¹² <http://birosag.hu/ugyfelkapcsolati-portal/anonim-hatarozatok-tara>.

¹³ A Kúria Pfv.V.20.824/2012/6. sz. ítélete, a Győri Ítéltábla Gf.II.20.424/2008/6. sz. ítélete, a Fővárosi Bíróság 10.G.40.566/2008/61. sz. ítélete, a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság 6.G. 20.951/2007/9. sz. ítélete.

Bár kétségtelen tény, hogy a Ptk. fedezeti szerződésre vonatkozó szabálya a Bécsi Vételi Egyezmény vonatkozó rendelkezésén alapul, a két szabályozás között lényeges különbségek fedezhetők fel. Ezeket azért szükséges hangsúlyozni, mert a normaszövegek közötti eltérések miatt nem lehet a Bécsi Vételi Egyezmény gyakorlatát és szakirodalmát a Ptk. értelmezése során mechanikusan átvenni.

A két szabályban közös, hogy a fedezeti szerződés szabályainak alkalmazásához szükséges a jogosult elállása vagy felmondása és egy helyettesítő (fedezeti) ügylet megkötése. Közös vonás továbbá, hogy mindkét norma szerint megtérítendő kár az eredeti szerződésben szereplő ellenérték és a fedezeti szerződésben kikötött ellenérték közti különbség.

Csak látszólagos különbség a két szabály között, miszerint a Bécsi Vételi Egyezmény kifejezetten lehetővé teszi a jogosult számára, hogy valamennyi egyéb kára megtérítését követelje, míg a Ptk. ilyen szabályt nem tartalmaz. A Ptk. által követett teljes kártérítés elvéből levezethető, hogy ha a jogosult a 6:141. § alapján nem jut teljes kártérítéshez, a 6:142-6:143. §§ szerint követelheti további kárai megtérítését. Szintén látszólagos az a különbség, hogy csak a Ptk. említi kifejezetten a fedezeti szerződés megkötéséből eredő költségek megtérítését, hiszen ezek a költségek a Bécsi Vételi Egyezmény alapján „egyéb kárként” szintén megtérítendőek (lásd részletesen a III.3. pontban).

Valódi különbséget jelent azonban, hogy a Bécsi Vételi Egyezmény alapján kizárólag az ésszerű módon és ésszerű időn belül kötött fedezeti ügylet esetében alkalmazható az egyezmény 75. cikke, míg a Ptk. ilyen megkötést nem tartalmaz. Ennek gyakorlati következményei is lesznek (lásd részletesen a II.3 pontban). További eltérés, hogy a Bécsi Vételi Egyezmény tartalmazza az ún. „piaci ár szabályt” (76. cikk), a Ptk. azonban nem.¹⁴ Végül lényeges különbség, hogy amíg a Bécsi Vételi Egyezmény csak adásvételi szerződéseket szabályoz, addig az új Ptk. fedezeti szerződésre vonatkozó rendelkezése elvileg valamennyi szerződés, így akár tartós jogviszonyok esetén is alkalmazható (pl. bérleti szerződés megszégése esetén).

Fontos hangsúlyozni, hogy a fedezeti szerződés a kártérítés számítási módja, nem pedig önálló felelősségi alakzat. Ezért a kötelezett mind a Bécsi Vételi Egyezmény,¹⁵ mind a Ptk.¹⁶ alapján kimentheti a szerződésszegését, sikeres kimentés esetén pedig nem terheli kártérítési kötelezettség a fedezeti szerződés szabályai alapján sem.

¹⁴ Megjegyzendő, hogy Vékás szerint továbbra is irányadó a régi Ptk. talaján kialakult bírói gyakorlat, amely alkalmazza a piaci ár szabályt (BH 2004. 191.), VÉKÁS LAJOS: 6:141. §. In: Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz. Wolters Kluwer, Budapest, 2014. 2. kötet, 1532. p. A piaci árról, valamint a fedezeti szerződéshez való viszonyáról I. BORONKAY MIKLÓS: *Kártérítés fedezeti szerződés alapján*. Magyar Jog, 2015/5. 279–282. pp.

¹⁵ A Bécsi Vételi Egyezmény 79. cikk (1) bekezdése értelmében „Nem tehető felelőssé a fél valamely kötelezettségének elmulasztásáért, ha bizonyítja, hogy azt olyan akadály okozta, amelyet el nem háríthatott, s ésszerűen az sem volt elvárható tőle, hogy a szerződéskötés idején ezzel az akadállyal számoljon, azt elhárítsa vagy következményeinek elejét vegye.” A 79. cikk (5) bekezdése egyértelművé teszi, hogy a mentesülés a kártérítési igényekre vonatkozik, nem fosztja meg a felet az Egyezmény alapján őt megillető, bármely, nem kártérítés követelésére vonatkozó joga érvényesítésétől.

¹⁶ MOLNÁR AMBRUS: *A szerződésszegés általános szabályai*. In: Wellmann György (szerk.): Polgári Jog. Kötelmi jog. Első és Második Rész. (Az új Ptk. magyarázata V/VI). HVG Orac, Budapest, 2013. 226. p. A Ptk. 6:141. §-a kifejezetten akként fogalmaz, hogy a jogosult „a kártérítés szabályai szerint” követelhet kártérítést fedezeti szerződés alapján, ezért a kimentési szabályok is alkalmazandóak. A korábbi Ptk. alap-

II. A fedezeti szerződésen alapuló kártérítés feltételei

Ahhoz, hogy a jogosult a fedezeti szerződés szabályai szerint érvényesíthesse kártérítési igényt, két fő feltételnek kell teljesülnie: a jogosult álljon el az eredeti (megszegett) szerződéstől, ill. mondja fel azt (II.1), valamint kössön fedezeti szerződést (II.2). A Bécsi Vételi Egyezmény alapján további feltétel, hogy a fedezeti szerződés megkötésére ésszerű időben és módon kerüljön sor. Ez az elvárás a Ptk-ból is levezethető, azonban a feltétel elmaradásához a két szabályozás alapján eltérő jogkövetkezmények fűződnek (II.3). Az egyes feltételek tekintetében a bizonyítási teherről a jelen tanulmány IV. pontjában lesz szó.

II.1. A jogosult elállása, ill. felmondása

A fedezeti szerződésen alapuló kártérítés egyik legalapvetőbb feltétele a kötelezett szerződésszegése, méghozzá olyan szerződésszegése, amely miatt a jogosult teljesítéshez fűződő érdeke megszűnik.¹⁷ Mind a Bécsi Vételi Egyezmény, mind a Ptk. elvárja a jogosulttól, hogy a szerződéstől elálljon, ill. azt felmondja, és csak ebben az esetben teszi lehetővé a fedezeti ügylet alapján történő kárszámítást.¹⁸ Az elállás, ill. felmondás következménye azonban eltérően érvényesül a két szabályrendszerben.

II.1.1. Az időbeli sorrend kérdése

A Bécsi Vételi Egyezmény 75. cikke kifejezetten az elállást, ill. felmondást „követően” kötött fedezeti szerződésre vonatkozik. Az egyezmény szövegéből az uralkodó álláspont arra következtet, hogy a 75. cikk csak abban az esetben alkalmazandó, ha a jogosult először elállt a szerződéstől, és csak utána kötötte meg a fedezeti szerződést.¹⁹ A kisebbségi álláspont szerint akkor is lehetőség van a 75. cikk szerinti kárszámításra, ha a kötelezett olyan magatartást tanúsított (pl. teljesítés megtagadása), amely alapján egyértelmű, hogy a szerződést nem fogja teljesíteni.²⁰ Van olyan nézet is, amely szerint a 75. cikken

ján a Kúria is elismerte a kimentés lehetőségét a fedezeti vétel alapján történő kártérítési igény esetére, I. a Kúria Pfv. V.20.824/2012/6. sz. ítéletét.

¹⁷ Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a Ptk. 6:140. § (1) bekezdése szerinti érdekmúlásnak kellene fennállnia. A fedezeti szerződés szabályainak alkalmazásához bármilyen szerződésszegésre alapított felmondás vagy elállás megfelelő.

¹⁸ Az elállási, ill. felmondási jognyilatkozatnak értelemszerűen érvényesnek és hatályosnak kell lennie: HUBER, PETER: *Art. 75 CISG*, In: Krüger, Wolfgang – Westermann, Harm Peter (Hrsg.): *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Band 3 – Schuldrecht Besonderer Teil*. C.H.Beck, München, 2013. 2435. p., SAENGER, INGO: *CISG Art. 75*. In: Ferrari, Franco et al.: *Internationales Vertragsrecht*, C.H. Beck, München, 2011. Rdnr. 3.

¹⁹ JOHN GOTANDA: *Article 75*, In: Kröll, Stefan – Mistelis, Loukas – Viscasillas, Pilar Perales (eds.): *UN Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG)*. München, C.H.Beck-Hart-Nomos, 2011, 1014. p., CISG Advisory Council: *Opinion No. 8: Calculation of Damages under CISG Articles 75 and 76*, 2.3.3. bek.

²⁰ SÁNDOR-VÉKÁS 2005, 448. p., GOTANDA 2011, 1014–1015. pp., STOLL, HANS – GRUBER, GEORG: *Article 75*, in Schlechtriem, Peter – Schwenger, Ingeborg (eds.): *Commentary on the UN Convention on the International Sale of Goods (CISG)*, C.H.Beck, München, 2005. 776. p.

alapuló kártérítési igény előterjesztése is felfogható elállásnak (ill. felmondásnak), mert ki-
fejezésre juttatja a jogosult azon elhatározását, hogy a szerződést meg kívánja szüntetni.²¹

A Ptk. 6:141. §-a szerint fedezeti szerződésen alapuló kártérítésnek a jogosult „elállása vagy felmondása esetén” (nem pedig ezt „követően”) van helye. A Ptk. tehát – nyelvtani értelmezés szerint – nem várja el a jogosulttól, hogy először tegye meg elállási vagy felmondási jognyilatkozatát, és csak utána kössön fedezeti szerződést. Nézetünk szerint semmi nem indokolja a törvény szövegétől történő eltérést: az elállást, ill. felmondást azért követeli meg a jogszabály, mert a fedezeti szerződés a megszegett szerződéssel elérni kívánt cél megvalósítására szolgál, ezért az eredeti szerződés teljesítése és a fedezeti szerződésen alapuló kártérítés kölcsönösen kizárják egymást. Elengedőnek tűnik ezért annak megkövetelése, hogy a jogosult tegye meg az elállásra, ill. felmondásra vonatkozó jognyilatkozatát, a nyilatkozattétel időpontja ebből a szempontból irreleváns.

II.1.2. Fedezeti szerződés lehetetlenülés, ill. a teljesítés megtagadása esetén

Kérdés, hogy alkalmazható-e a fedezeti szerződés szabálya akkor, ha a szerződés elállás vagy felmondás nélkül, de szerződésszegés következtében szűnik meg. Ilyen eset az a lehetetlenülés, amiért a kötelezett felelős [Ptk. 6:180. § (2)–(3) bekezdései], valamint a teljesítés megtagadása, ha a jogosult a lehetetlenné válás jogkövetkezményeinek alkalmazását választja (6:183. §). Egyetértünk *Vékás* álláspontjával, aki szerint ezekben az esetekben is alkalmazhatóak a fedezeti szerződés szabályai.²² Ezt a magunk részéről annyival egészítjük ki, hogy teljesítés megtagadása esetén a fedezeti szerződésen alapuló kárigény előterjesztése felfogható a lehetetlenülés jogkövetkezményei választásának.²³

II.2. Fedezeti szerződés megkötése

II.2.1. A szerződés „fedezeti” jellege

Magától értetődő, hogy mind a Bécsi Vételi Egyezmény 75. cikke, mind a Ptk. 6:141. §-a alkalmazásához szükséges a fedezeti szerződés megkötése. A fedezeti szerződés a szerződésszegéssel okozott hátrány reparálására szolgál, elsődleges szerepe az, hogy általa kielégítést nyerjen a szerződésszegő fél partnerének a teljesítéshez fűződő jogos érdeke.²⁴ A Ptk. éppen ezért a fedezeti szerződést „a szerződéssel elérni kívánt cél megvalósítására alkalmas

²¹ HUBER, PETER – MULLIS, ALASTAIR: *The CISG. A new textbook for students and practitioners*, Sellier, München, 2007, 284. p.

²² VÉKÁS 2014, 1531. p. Hasonlóan foglalt állást a korábbi Ptk. alapján a Kúria a Pfv.V.20.824/2012/6. sz. ítéletében, a Győri Ítéltábla Gf.II.20.424/2008/6.számú ítéletében, valamint a Fővárosi Bíróság 10.G.40.566/2008/61. sz. ítéletében.

²³ A Bécsi Vételi Egyezmény alapján hasonló következtetésre jut HUBER 2013, 2435. p. A Ptk. 6:183. §-a értelmében ha valamelyik fél a teljesítést jogos ok nélkül megtagadja, a másik fél választása szerint a késedelem vagy a szolgáltatás lehetetlenné válásának jogkövetkezményeit kell alkalmazni. Késedelem esetén követelhető a szerződés teljesítése (6:154. § (1) bek.), ami kizárja a fedezeti szerződésen alapuló kárszámítást. Ezért ha a jogosult fedezeti szerződés alapján kárigényt érvényesít, akkor ez azt jelenti, hogy a megszegett szerződés teljesítését már nem kívánja, vagyis a lehetetlenülés jogkövetkezményeinek – mindenekelőtt a kártérítésnek (6:180. § (2) bek.) – az alkalmazását választja.

²⁴ VÉKÁS 2014, 1531. p.

szerződés"-ként határozza meg. Ez a meghatározás egybecseng a Bécsi Vételi Egyezmény kommentárjaival, amelyek egyrészt azt a követelményt támasztják, hogy a fedezeti ügylet alkalmas legyen az eredeti szerződés által célzott érdek megvalósítására (*Erfüllungseignung*), másrészt mutasson kapcsolatot az eredeti szerződéssel (*Vertragsbezug*).²⁵ Nyilvánvalóan nem tekinthető fedezeti szerződésnek, ha a bérlő a bérbeadó szerződésszegésére tekintettel felmondja a bérleti szerződést, és helyette saját tulajdonú ingatlant vásárol.

II.2.2. A kártérítés alapjául szolgáló fedezeti szerződés kiválasztása több hasonló szerződés közül

A gyakorlatban sok esetben gondot okozhat annak eldöntése, hogy a jogosult kártérítési igényének alapjául szolgáló szerződés tekinthető-e fedezeti szerződésnek. Különösen akkor merül fel ez a kérdés, ha a jogosult azonos jellegű áruk folyamatos adásvételével foglalkozik (*rolling stock*). Ha például egy gyár több beszállítótól is napi szinten, nagy mennyiségben vásárol ugyanolyan alkatrészt, akkor az egyik beszállító szerződésszegése esetén nehéz eldönteni, hogy a többi beszállítóval kötött számtalan szerződés közül melyik tekinthető fedezeti ügyletnek. Visszaélésekre adhat lehetőséget, ha a jogosult a legmagasabb árú beszerzést veszi a kártérítés alapjául, jöllehet a szerződésszegés folytán kiesett mennyiséget ténylegesen másik, alacsonyabb árú vétellel pótolta.²⁶ Ennek megakadályozására született a „*first purchase after avoidance rule*”, amely szerint az elállást, ill. felmondást követő első ügyletet kell fedezeti ügyletnek tekinteni.²⁷ Bár ez a szabály sem nyújthat tökéletes megoldást minden egyes ügyben, kiindulópontként a Ptk. alkalmazása során is elfogadhatónak tűnik. Ha azonban bizonyítható, hogy a jogosult valamely más szerződése szorosabb kapcsolatot mutat a megszegett szerződéssel, akkor ez utóbbit kell fedezeti ügyletnek tekinteni. Mindenesetre a fedezeti ügylet megkötése tekintetében a bizonyítási teher a jogosulton van (lásd részletesen a IV. pontban), ezért jogosult számára előnyös lehet, ha a fedezeti szerződés megkötéséről előre tájékoztatja a kötelezettet, mert ilyenkor a kötelezett utólag nehezebben vitathatja az adott ügylet fedezeti jellegét.²⁸

II.3. Ésszerű módon és időben történő megkötés

II.3.1. Eltérő megközelítés a Bécsi Vételi Egyezmény és a Ptk. alapján

A Bécsi Vételi Egyezmény 75. cikke kifejezetten megköveteli, hogy a jogosult a fedezeti ügyletet „*ésszerű módon és ésszerű időn belül*” kösse meg. A Ptk. 6:141. §-a ilyen követelményt nem támaszt, azonban a fedezeti szerződés ésszerűtlen módon vagy időben történő megkötése a jogosult kárenyhítési kötelezettségének megszegéseként ér-

²⁵ HUBER 2013, 2435. p., STOLL-GRUBER 2005, 774. p.

²⁶ HUBER 2013, 2436. p.

²⁷ HUBER-MULLIS 2007, 285. p., GOTANDA 2011, 1015. p.

²⁸ HUBER-MULLIS 2007, 285. o GOTANDA 2011, 1015. p., STOLL-GRUBER 2005, 775. p.

tékelhető [6:144. § (1) bekezdése alapján alkalmazandó 6:525. § (1) bekezdése].²⁹ A két eltérő megközelítésnek gyakorlati következményei vannak: a Bécsi Vételi Egyezmény alapján ésszerűtlen módon vagy időben kötött fedezeti szerződés esetében a 75. cikk – az uralkodó álláspont szerint – egyáltalán nem alkalmazható, hanem a jogosult csak az általános szabályok szerint (74. cikk) vagy a piaci ár szabály (76. cikk) alapján követelhet kártérítést.³⁰ A Ptk. ezzel szemben nem zárja ki, hogy a jogosult ilyen fedezeti szerződés alapján érvényesítsen kártérítési igényt, azonban a károsult önhibájára tekintettel ilyenkor kármegosztásnak van helye. A Ptk. 6:525. § (2) bekezdése értelmében a károkozó és a károsult között a kárt magatartásuk felróhatósága arányában, ha ez nem megállapítható, közrehatásuk arányában, ha pedig ez sem állapítható meg, egyenlő arányban kell megosztani. A kármegosztásnál álláspontunk szerint abból kell kiindulni, hogy a jogosulttól milyen tartalmú fedezeti szerződés kötése lett volna elvárható. Kártérítésként akkora összeg megítélése indokolt, amekkora kár a jogosultat akkor érte volna, ha kárenyhítési kötelezettségének eleget tesz. Ez a megközelítés összhangban van a korábbi Ptk. bírói gyakorlatával (BH 2004. 191.), továbbá fedezeti vétel esetén levezethető abból a szabályból is, miszerint csak a kár kiküszöböléséhez szükséges (ésszerű és indokolt) költségek érvényesíthetők kárként.³¹

Az eltérő dogmatikai megoldások ellenére a Bécsi Vételi Egyezmény által elvárt ésszerű mód és idő valójában megfeleltethető a Ptk. szerinti kárenyhítési kötelezettségnek, ezért a Bécsi Vételi Egyezmény vonatkozó gyakorlata a Ptk. alkalmazása során is figyelembe vehető.

II.3.2 A jogosulttól elvárható magatartás

Ebben a körben azt kell a bíróságnak vizsgálnia, hogy megfelelő, azaz az adott helyzetben általában elvárható legkedvezőbb ellenérték mellett került-e sor a fedezeti ügylet megkötésére.³² Más szóval: egy ésszerűen eljáró üzletember azonos módon és időben megkötötte-e volna a fedezeti szerződést.³³ A Bécsi Vételi Egyezmény kommentárjai hangsúlyozzák, hogy a jogosult nem köteles részletes piackutatást végezni a fedezeti szerződés megkötése előtt, ezért önmagában az a tény, hogy a fedezeti szerződést nem az objektíve elérhető legkedvezőbb áron kötötte, nem feltétlenül róható a terhére.³⁴ Az sem elvárás, hogy a fedezeti szerződés feltételei teljes mértékben megegyezzenek az eredeti

²⁹ CSÉCSY ANDREA: *A szerződésszegés*. In: OSZTOVITS ANDRÁS (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*. III. kötet. Opten, Budapest, 2014. 346–347. pp.

³⁰ GOTANDA 2011, 1020–1021. p., HUBER 2013, 2437. p., SAENGER 2011, Rdnr. 5., CISG Advisory Council: Opinion No. 8: Calculation of Damages under CISG Articles 75 and 76. 2.4.4. bek., SZABÓ 2014, 175. p. A kisebbségi álláspont szerint a kártérítést az alapján kell kiszámítani, hogy ésszerű fedezeti szerződés esetében mekkora lett volna a kár, I. STOLL–GRUBER 2005, 778. p.

³¹ A korábbi Ptk. 355. § (4) bekezdése, ill. az új Ptk. 6:522. § (2) bek. c) pontja.

³² VÉKÁS 2014, 1532. p.

³³ HUBER–MULLIS 2007, 286. p., SÁNDOR–VÉKÁS 2005, 448. p., HUBER 2013, 2437. p.

³⁴ HUBER–MULLIS 2007, 286. p., HUBER 2013, 2437. p., SZABÓ 2014, 174. p. Fuglinszky Ádám hívta fel a figyelmemet arra, hogy itt tulajdonképpen a PK 36. sz. állásfoglalásban szereplő azon szempont érvényesül, hogy a károkozótól (kötelezettől) nagyobb mértékben lehet elvárni, hogy felismerje a kár bekövetkezésének lehetőségét, mint a károsultól (jogosulttól) a károsodás veszélyének a felismerését. A károkozás rendszert váratlanul éri a károsultat, ezért nem róható a terhére, ha a kár megelőzésének, elhárításának nem a legmegfelelőbb módját választja.

szerződéssel.³⁵ A jogosultnak törekednie kell azonban arra, hogy a megszegett szerződéssel lehetőség szerint egyező feltételekkel kössön fedezeti szerződést, ezzel csökkentve a kárát.³⁶

Az ellenérték megfelelőségének vizsgálatánál fontos szempont lehet a fedezeti ügyletkötés időpontjának megválasztása,³⁷ ugyanis ha az adott dolog vagy szolgáltatás ára szezonálisan változik, akkor a fedezeti ügylet megfelelő időben történő megkötése esetén a kár mértéke jelentősen csökkenhet. A késedelmesen kötött fedezeti szerződésre a magyar bírói gyakorlatban is találni példát. A BH 2004. 191. sz. ügyben a felperes kukoricát vásárolt az alperestől, azonban az alperes a szerződés szerinti 4000 tonna helyett – saját beszállítójának szerződésszegése következtében – csak kb. 2000 tonnát szállított le. A felperes 1996. április 23-án szerzett tudomást a szerződés részbeni meghiúsulásáról, majd 1996. júniusában fedezeti vételeket eszközölt. A bíróság szerint a fedezeti szerződéseket már 1996. májusában meg kellett volna kötni, ezért a kárszámításnál a májusi (alacsonyabb) árszintet vette alapul. Egy másik, búza adásvételével kapcsolatos ügyben szintén az volt a kérdés, hogy a jogosult megfelelő időpontban kötötte-e meg a fedezeti szerződést. A konkrét ügyben a kötelezett 2007. július 26-án tagadta meg a teljesítést, ezt követően felek tárgyalásokat folytattak, amelyek 2007. augusztus 13-án zártak le, majd a jogosult 2007. szeptember 26-án kötött fedezeti adásvételi szerződéseket, az eredeti szerződésnél lényegesen kedvezőtlenebb feltételekkel. Az ügyben eljáró Győri Ítéltábla elfogadta a jogosult érvelését, miszerint a búza árának jelentős áremelkedése miatt a termelők az eladással kívártak, ezért hosszabb idő volt szükséges a kiesett búzamennyiség pótlására.³⁸

III. A fedezeti szerződésen alapuló kártérítés mértéke

III.1. A kártérítés számítási módja

Alapvetően azonos módon számítandó a fedezeti szerződésből eredő kár a Bécsi Vételi Egyezmény és a Ptk. szerint. Mindenekelőtt megtérítendő kár az eredeti (megszegett) szerződésben és a fedezeti szerződésben foglalt ellenérték különbsége. Kárról értelemszerűen csak akkor van szó, ha a fedezeti ügyletben foglalt ellenérték a jogosultra nézve kedvezőtlenebb, mint az eredeti szerződésben foglalt ellenérték (pl. eladó olcsóbban ad el, vevő drágábban vásárol).³⁹ A Bécsi Vételi Egyezmény bírói gyakorlata alapján ez a kártérítés a fedezeti szerződésben kikötött pénznemben jár.⁴⁰ Az Egyezmény kommentárjai szerint a fedezeti szerződést elegendő megkötni, nem szükséges annak teljesedésbe mennie.⁴¹ Ez a megközelítés visszaélésekre adhat lehetőséget, ugyanis ténylegesen nem teljesített (később felbontott, esetleg egyenesen színlelt) szerződés alapján is lehe-

³⁵ SÁNDOR–VÉKÁS 2005, 449. p., SZABÓ 2014, 174. p., GOTANDA 2011, 1017. p., CISG Advisory Council: Opinion No. 8: Calculation of Damages under CISG Articles 75 and 76. 2.3.1 bek.

³⁶ STOLL–GRUBER 2005, 776. p.

³⁷ VÉKÁS 2014, 1532. p.

³⁸ Győri Ítéltábla Gf.II.20.424/2008/6. számú ítélete.

³⁹ SÁNDOR–VÉKÁS 2005, 446. p.

⁴⁰ HUBER–MULLIS 2007, 287. p., SÁNDOR–VÉKÁS 2005, 449. p.

⁴¹ SÁNDOR–VÉKÁS 2005, 448. p., HUBER 2013, 2435. p.

tőséget ad a kártérítési igény érvényesítésére. A késedelmi kamatot sem indokolt a fedezeti szerződés megkötésének időpontjától megítélni, mert a kár nem ekkor következik be.⁴² A Ptk. alkalmazása során ezért helyesebbnek tűnik, ha a bíróság csak ténylegesen teljesített fedezeti szerződés alapján ítélt meg kártérítést.

III.2. Alkalmazható-e az előreláthatósági korlát?

A Bécsi Vételi Egyezmény 74. cikke – a kártérítési felelősség általános szabálya – szerint a kártérítés nem haladhatja meg azt a veszteséget, amelyet a szerződésszegő fél a szerződés megkötésének időpontjában előre látott vagy amelyet előre kellett látnia azon tények és körülmények alapján, amelyekről mint a szerződésszegés lehetséges következményeiről az említett időpontban tudott vagy tudnia kellett. A Bécsi Vételi Egyezmény kommentárjaiban vitatott kérdés, hogy ez az előreláthatósági korlát alkalmazható-e a fedezeti szerződésre. Vagyis hivatkozhat-e a kötelezett arra, hogy a fedezeti szerződésből eredő kár, vagy annak egy része nem volt előrelátható. Az uralkodó álláspont szerint az előreláthatósági elv nem érvényesül a fedezeti szerződésből eredő károk esetében.⁴³ A magunk részéről azzal az állásponttal értünk egyet, miszerint kivételes, egészen rendkívüli piaci áralakulás előre látása a fedezeti ügylettel kapcsolatban sem várható el,⁴⁴ vagyis az előreláthatósági elv kivételes esetekben alkalmazható.

A kérdés a Ptk. alkalmazása körében is felmerül. A 6:141. § kifejezetten akként fogalmaz, hogy a jogosult „a kártérítés szabályai szerint” követelhet kártérítést fedezeti szerződés alapján. A kártérítés szabályai szerint a szolgáltatás tárgyában keletkezett kár (tapadó kár) teljes egészében megtérítendő [6:143. § (1) bek.], viszont a szerződésszegés következményeként a jogosult vagyonában keletkezett egyéb károkat és az elmaradt vagyoni előnyt olyan mértékben kell megtéríteni, amilyen mértékben a jogosult bizonyítja, hogy a kár mint a szerződésszegés lehetséges következménye a szerződés megkötésének időpontjában előre látható volt [6:143. § (2) bek.]. A kérdés tehát akként merül fel, hogy a fedezeti szerződésből eredő kár a szolgáltatás tárgyában keletkezett kárnak („tapadó kárnak”), vagy következménykárnak, ill. elmaradt vagyoni előnynek tekintendő-e. Vékás szerint ezek a károk a szolgáltatás tárgyában keletkezett kárnak (tényleges kárnak) minősülnek, és ezért teljes egészében megtérítendők.⁴⁵ Ugyanerre az eredményre jut Fuglinszky, aki ezt azzal egészíti ki, hogy a Ptk. 6:141. § speciális szabály az

⁴² A késedelmi kamat szempontjából a kiindulási pont a fedezeti szerződés teljesítésének időpontja. Fedezeti vétel esetében a késedelmi kamat a magasabb ellenérték kifizetésének napjától jár, mert a kár abból ered, hogy a jogosult magasabb vételárat kényszerült fizetni. Fedezeti eladás esetében késedelmi kamat jár az eredetileg kikötött teljes vételárra az eredeti teljesítési határidőtől a fedezeti szerződés teljesítéséig, ez utóbbi időponttól pedig csak a kieső vételár részre jár a kamat. Természetesen a további károk esedékessége eltérhet a fenti időpontoktól.

⁴³ HUBER–MULLIS 2007, 283. p., HUBER 2013, 2437–2438. p., SZABÓ 2014, 173. p.

⁴⁴ SÁNDOR–VÉKÁS 2005, 446. p., STOLL–GRUBER 2005, 777. p.

⁴⁵ VÉKÁS 2014, 1532. p., hasonlóan: CSÉCSY 2014, 346. p., valamint CSÖNDES MÓNKA: *Előrelátható károk? Az előreláthatósági korlát hatása szerződésszegési kártérítési jogunkra* (kézirat – PhD értekezés). Budapest, 2014, 185. p. A Szakértői Javaslat 5:123. § (3) bekezdése még kifejezetten kimondta, hogy a fedezeti szerződés és a piaci ár szabály esetén a károsultnak nem kell bizonyítania, hogy a kár a szerződés megkötésének időpontjában előrelátható volt.

előreláthatósági elvet kimondó 6:143. § (2) bekezdéséhez képest, és ekként a fedezeti eladás és vétel is mentes az előreláthatóság vizsgálata alól.⁴⁶ Ezzel az állásponttal szemben felvethető, hogy fedezeti eladás esetében a jogosult kára abból ered, hogy a befolyó vételár nem éri el az eredeti (megszegett) szerződésben kikötött vételárat. Ez alapján inkább azt lehet mondani, hogy a fedezeti eladásból eredő kár elmaradt vagyoni előny, amelyre az előreláthatósági korlát vonatkozik. Fedezeti vétel (megrendelés) esetében a kár abból ered, hogy a jogosult a fedezeti szerződés alapján magasabb ellenértéket kénytelen fizetni, mint az eredeti (megszegett) szerződés alapján. Itt tehát egy olyan többletköltségről van szó, amely a jogosult vagyonában bekövetkezett egyéb kárnak minősül, és amelyre ezért az előreláthatósági korlát alkalmazandó. Ez utóbbi gondolatmenet igaz a fedezeti szerződés megkötéséből eredő költségekre is.

Mindezek alapján álláspontunk szerint a fedezeti szerződésből eredő kár nem tapadó kár, ezért ebben az esetben is irányadó az előreláthatósági korlát. Ettől függetlenül helyes abból kiindulni, hogy a fedezeti szerződés megkötésével a szerződésszegő kötelezettnek általában számolnia kell, ezért az ilyen károk az esetek túlnyomó részében bizonyosan előreláthatóak. Nem szükséges tehát megkövetelni, hogy a jogosult e károk előreláthatóságát bizonyítsa, az előreláthatóság vélelmezhető. Azokban a kivételes esetekben pedig, amikor előre nem látható piaci változások miatt a jogosult csak rendkívül előnytelen fedezeti szerződést tud kötni, az ebből eredő többletkárokat maga köteles viselni. A Ptk. kodifikációja során számos, súlyos érvet hoztak fel az előreláthatósági korlát mellett, amely a szerződéses kockázatok elosztásának kulcsfontosságú eszköze és a szigorú, objektív kontraktuális felelősség szükség-szerű korlátja.⁴⁷ A magunk részéről nem látunk olyan jogpolitikai érvet, amely miatt a fedezeti szerződés esetében mellőzni kellene az előreláthatósági elv alkalmazását. Figyelemmel kell lenni arra is, hogy míg a Bécsi Vételi Egyezmény adásvételi szerződéseket szabályoz, amelyeket a felek jellemzően rövid időn belül teljesítenek, addig a Ptk. fedezeti szerződésre vonatkozó szabálya alkalmazható tartós, akár sok évre kötött szerződések esetén is. Az előreláthatóság kockázattelepítő szerepe a Ptk. alapján tehát erőteljesebben jelentkezik, ezért is indokolt az elv alkalmazása fedezeti szerződésen alapuló kártérítés esetén.

Az viszont biztosan nem lehet vita tárgya, hogy szándékos szerződésszegés esetén a jogosult teljes kárát meg kell téríteni, ezért ilyenkor az előreláthatósági korlát fedezeti szerződésen alapuló kártérítés esetében sem alkalmazható (6:143. § (3) bek.). Ilyen szándékos szerződésszegés lehet például a teljesítés megtagadása.

III.3. További károk

A Bécsi Vételi Egyezmény 75. cikke lehetővé teszi a jogosult számára, hogy a fedezeti szerződésből eredő kárán túl valamennyi egyéb kára megtérítését követelje. Ilyen további kár lehet a fedezeti szerződés megkötéséből eredő kár (szerződéskötési költségek), szállítási többletköltségek, raktározási költségek, a fedezeti szerződés tárgyának megvizsgálásával kapcsolatos költségek, sikertelen fedezeti szerződés megkötésére irá-

⁴⁶ FUGLINSZKY ÁDÁM: *Kártérítési jog*. HVG Orac, Budapest, 2015, p. 165–166. pp., 737.

⁴⁷ VÉKÁS LAJOS: *Előreláthatósági klauzula szerződésszegésből eredő igényekből*. Magyar Jog, 2002/9. 513–526. pp.

nyuló költségek (pl. tenderen való részvétel költségei), a fedezeti szerződés teljesítéséig bekövetkező árfolyammozgásból eredő károk stb.⁴⁸

Vitatott kérdés, hogy a jogosult követelhet-e kártérítést elmaradt haszon címen. A többségi álláspont szerint a fedezeti szerződésnek éppen az a célja, hogy a jogosult szert tegyen az eredeti szerződés alapján várt haszonra, ezért az eredeti és a fedezeti szerződés ellenértéke közti különbsözetten felül elmaradt haszon címen nem jogosult kártérítésre.⁴⁹ Eltérő megítélés alá eshet azonban az az eset, amikor a jogosult a felmondott szerződés miatt elesik valamilyen, vásárolt (megrendelt) mennyiségen alapuló árkedvezménytől. Ilyenkor az elveszett árkedvezményből eredő kár a fedezeti szerződésből eredő káron felül megtéríthető.⁵⁰ Ugyancsak megtéríthető lehet az abból eredő többletkár, hogy a jogosult a fedezeti szerződés megkötése miatt elesik egy további ügylet megkötésétől.⁵¹ Végül *Fuglinszky Ádám* hívta fel a figyelmet arra a lehetséges esetre, amikor a jogosult a fedezeti vételt eszközöl, de így is csak késedelmesen tud teljesíteni a saját szerződő partnere felé, és ezért ez utóbbi felmondja a közöttük fennálló, tartós keretszerződést. A jogosultnak az ebből eredő kára (elmaradt haszna) az előreláthatóság keretei között (lásd részletesen a III.2 pontban) – a fedezeti szerződésből eredő káron felül – megtérítendő.

A Ptk. kifejezetten megtérítendő kárként említi a fedezeti szerződés megkötéséből eredő költségeket, viszont további károk megtérítéséről nem rendelkezik. Ettől függetlenül álláspontunk szerint a törvényből levezethető, hogy a fedezeti szerződésből eredő károkon kívül, a 6:141. § alapján meg nem térülő károk tekintetében is követelhető kártérítés, értelemszerűen a kárszerzés tilalmának figyelembevételével. Más szóval: a károsult a kártérítés folytán nem kerülhet kedvezőbb helyzetbe, mintha a kötelezett szerződésszerűen teljesített volna.

IV. Bizonyítási teher

A bizonyítási teher hasonlóan alakul a Bécsi Vételi Egyezmény és a Ptk. alapján. Ha a jogosult fedezeti szerződés alapján kíván kártérítési igényt érvényesíteni, őt terheli annak bizonyítása, hogy az eredeti (megszegett) szerződésnél kedvezőtlenebb fedezeti szerződést kötött. A fedezeti szerződés tényleges teljesítését a Bécsi Vételi Egyezmény kommentárjai szerint a jogosultnak nem kell bizonyítania, a Ptk. alkalmazása során azonban helyesebbnek tűnik megkövetelni a teljesítés bizonyítását (lásd részletesen a fenti III.1 pontban). A Bécsi Vételi Egyezmény alapján azt is bizonyítania kell, hogy a fedezeti szerződés megkötésére ésszerű módon és időben került sor.⁵² A Ptk. alapján ezzel szemben a kötelezettet terheli annak bizonyítása, hogy a jogosult megszegte kárenyhítési kötelezettségét, azáltal, hogy ésszerűtlen módon vagy időben kötötte a fedezeti szerződést.

⁴⁸ HUBER–MULLIS 2007, 287. p., GOTANDA 2011, 1019. p., STOLL–GRUBER 2005, 778–779. pp., CISG Advisory Council: Opinion No. 8: Calculation of Damages under CISG Articles 75 and 76. 3.1 bek., SZABÓ 2014, 175. p.

⁴⁹ GOTANDA 2011, 1021. p., CISG Advisory Council: Opinion No. 8: Calculation of Damages under CISG Articles 75 and 76. 1.3.1 bek.

⁵⁰ HUBER–MULLIS 2007, 287. p.

⁵¹ SAENGER 2011, Rdnr. 7.

⁵² SÁNDOR–VÉKÁS 2005, 449. p., STOLL–GRUBER 2005, 777. p.

MIKLÓS BORONKAY

CERTAIN QUESTIONS CONCERNING THE CALCULATION OF
LOSS BASED ON SUBSTITUTE TRANSACTIONS

(Summary)

The new Hungarian Civil Code (Act V of 2013) (HCC) contains a special rule for the calculation of loss based on substitute transactions. The aim of my paper is to analyse this method of loss calculation based on the commentaries and the case law related to the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (Vienna, 1980) (CISG). The first part of the paper presents the rules of substitute transactions in the international sales and contract law instruments (ULIS, CISG, UNIDROIT Principles, PECL, DCFR) as well as the relevant practice used by Hungarian courts before the entry into force of the HCC. The second part of the study analyses some of the main questions about how the new HCC rule on substitute transactions should be applied. In attempting to answer these questions I rely on the practice of the CISG, as the HCC contains a rule which is similar to Art. 75 of the CISG (even though there are certain differences which I analyse specifically). The HCC requires the creditor to terminate the contract with the debtor in order to have a damages claim based on a substitute transaction. I argue that, contrary to the CISG, it is not necessary that the creditor first terminates the contract before concluding the substitute transaction and that, instead, the termination may follow the substitute transaction. I also argue that the creditor may claim damages based on a substitute transaction in certain cases even without terminating the original contract (e.g. if the debtor refuses performance). In the case of rolling stock situations (where the creditor concludes a number of similar contracts on a regular basis), I believe that the 'first purchase after avoidance rule' may be applied as a starting point. The HCC, unlike the CISG, does not expressly require the creditor to conclude the substitute transaction in a reasonable manner or within a reasonable time. However, such a requirement follows on from the creditor's general duty to avoid and/or mitigate its own losses. The consequence of the breach of this obligation is not that the creditor loses its right to calculate its losses based on the substitute transaction (the solution adopted by most commentators of the CISG), but rather that the damages have to be reduced by the amount the creditor could and should have mitigated its losses by. I also deal with the question of whether the foreseeability rule is applicable to the damages based on a substitute transaction. Contrary to most Hungarian authors I argue that it is. Finally, I also argue that, contrary to the CISG's commentators, it is not sufficient for the creditor to prove that it entered into the substitute transaction; it also has to prove performance under the substitute transaction.

CSÁSZÁR MÁTYÁS*

A Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia egyezmény tervezete a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról

I. Bevezetés

A Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia keretében 1992-ben indult ún. „Judgments Project” kapcsán felállított Working Group on the Judgments Project Hágában, 2015.02.03. és 2015.02.06. között megtartott negyedik ülésén elfogadta a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló egyezmény (továbbiakban Egyezmény) tervezetét.¹

Jelen tanulmány célja az Egyezmény tervezet bemutatása, bizonyos megoldásainak minősítése, értékelése, néhány kritikai észrevétel megfogalmazása. A tanulmány talán hozzájárul egy univerzális jogegységesítési törekvés ismertetésével nemzetközi magánjogunk jelenleg folyamatban lévő újrakodifikálásához.

II. Jogegységesítési cél, a kodifikáció állása

A határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló Egyezmény elfogadásával a Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia deklarált célja:

- a bírósági határozatok globális áramlásának biztosítása,
- az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés elősegítése,
- a határon átnyúló gazdasági kapcsolatok könnyítése.

A Judgments Projekt keretében felállított Munkacsoport (Working Group on the Judgments Project) Hágában, 2015. február 3. és 2015. február 6. között tartotta negye-

---

* egyetemi adjunktus, SZTE ÁJTK

¹ www.hcch.net/index_en.php?act=text.display&tid=149, Report of the Fourth Meeting of the Working Group on the Judgments Project (3 – 6 February 2015) and Preliminary Draft Text Resulting from the Meeting, Prel. Doc. No 7B February 2015c (utolsó letöltés 2015.09.16.)

dik ülését, melyen 14 állam és az Európai Unió képviseltette magát.² A munkában résztvevő államok a nemzetközi gazdasági kapcsolatok, a nemzetközi kereskedelem meghatározó szereplői, így az Egyezmény esetleges elfogadása esetén valóban jelentős hatást fejthet ki globális szinten. A Munkacsoport e negyedik ülésén fogadta el az Egyezmény szövegének első tervezetét. A Munkacsoport újabb ülésére 2015. október 26-31. között került sor, további két ülést prognosztizált és az elképzelések szerint az Egyezmény tervezete 2016-ban kerülhet a Konferencia Általános Ügyeinek és Politikájának Tanácsa³ (továbbiakban: Tanács) elé.

A Tanács 2015. március 24 – 26. között megtartott üléséről elfogadott Konklúzióiban és Ajánlásaiban üdvözölte a Munkacsoport által elért jelentős előrelépést és felkérte a munka folytatására. Azért, hogy a Munkacsoport befejezhesse munkáját, tárgyköröket jelöl ki a szakértői csoport mandátumában és megfelelő ajánlásokat fogalmaz meg. A Munkacsoport 2016-ban jelentést készít a Tanács számára ebben a kiemelt témában.⁴

Az Egyezmény tervezetének szövegét végigolvasva igen erőteljes az a benyomás, hogy a tervezet megszövegezői komolyan támaszkodtak az Európai Unióban a polgári ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés keretében elért eddigi jogharmonizációs eredményekre. Olybá tűnik, mintha a tervezet szövegének kidolgozói a Brüsszel I.⁵, Brüsszel Ibis⁶, Róma I.⁷, Róma II.⁸ rendeleteket ollózták volna össze, azok megoldásait gyűrták volna egybe.

III. Az Egyezmény hatálya

A tervezet szerint az Egyezmény hatálya a polgári és kereskedelmi ügyekben hozott bírósági határozatokra terjedne ki. Az Egyezmény elismerési és végrehajtási szabályait az egyik szerződő államban olyan bírósági határozat elismerésére és végrehajtására kell alkalmazni, amelyet egy másik szerződő államban hoznak meg, tehát kifejezetten lényeges nemzetközi elem fennállása esetén, határon átnyúló ügyekben.⁹ Az Egyezmény azonban nem határozná meg, hogy mit kell polgári vagy kereskedelmi ügy alatt érteni. Ennek az értelmezése az adott ügyben eljáró bíróságra maradna.

² Ausztrália, Brazília, Kanada, Kína, Ciprus, Németország, India, Japán, Korea, Oroszország, Spanyolország, Svájc, Egyesült Királyság, Egyesült Államok

³ Council on General Affairs and Policy of the Conference

⁴ Conclusions & Recommendations adopted by the Council on General Affairs and Policy of the Conference, 24-26 March 2015, http://www.hcch.net/index_en.php?act=text.display&tid=150_gap2015concl_en.pdf-SumatraPDF (utolsó letöltés 2015.09.16.)

⁵ Tanács 44/2001/EK Rendelete (2000. december 22.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról

⁶ Európai Parlament és Tanács 1215/2012/EU Rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról

⁷ Európai Parlament és Tanács 593/2008/EK rendelete (2008. június 17.) a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról

⁸ Európai Parlament és Tanács 864/2007/EK rendelete (2007. július 21.) a szerződésen kívüli költelmi viszonyokra alkalmazandó jogról

⁹ Egyezmény tervezet I. Cikk

Az Egyezmény ugyanakkor tartalmazna egy negatív taxációt, melyben felsorolásra kerülnek azon ügyek, amelyek nem tartoznak az Egyezmény hatálya alá, tehát amelyekre az Egyezmény nem alkalmazandó. Ezek a következők:

- adó-, vám-, közigazgatási ügyek,
- személyállapoti ügyek, természetes személyek jogképessége,
- tartási ügyek,
- családi jogi ügyek,
- öröklési viszonyok,
- felszámolási, fizetéseképtelenségi és hasonló eljárások,
- nukleáris károkért való felelősség,
- jogi személyek érvényessége, semmissége, megszűnése, szerveik határozatának érvényessége,
- közhitelű nyilvántartásba való bejegyzés érvényessége,
- választottbíráskodás,
- [fogyasztói ügyek]
- [munkaszerződés, kollektív megállapodás]
- [személy- és áru fuvarozás]
- [tengeri szennyezés, hajókár, rakománymentés és vontatás]
- [jóhírnév sértés]¹⁰

A kapcsos zárójelek azokat a tárgyköröket jelölik, melyeket a Munkacsoport – maga számára is – további megfontolásra, további átgondolásra ajánl.

Ha megvizsgáljuk az Egyezmény hatálya alól kizárt ügyeket, akkor megállapíthatjuk, hogy ezek jórészt azon tárgykörök, melyekre a Róma I. és Róma II. rendelet hatálya nem terjed ki. Véleményem szerint nem indokolt ilyen széles körben meghatározni az Egyezmény hatálya alól kizárt ügyek listáját, mivel minél szélesebb az Egyezmény hatálya alá nem tartozó ügyek köre, annál szűkebb körben lesz alkalmazandó az Egyezmény. Ezáltal kiüresedhet, meghíúsulhat az elérni kívánt jogegységesítési cél. Nyilván minden egyes tárgykör esetében megvan a szükséges magyarázat, hogy miért ne tartozzon az Egyezmény hatálya alá (nem polgári vagy kereskedelmi ügy, regionális vagy univerzális jogegységesítés terén korábban elért jelentős eredmények, az egyes jogrendszerek anyagi jogában található jelentős eltérések), azonban mégsem indokolt széles körben meghatározni azokat a tárgyköröket, amelyekben az Egyezmény nem alkalmazandó.

Ami a bizonytalan kivételeket illeti, a magam részéről azt támogatom, hogy ezen tárgyak is az Egyezmény hatálya alá tartozzanak.

Kétség kívül globális szinten eltérő a fogyasztóvédelem, a munkavállalók jogi védelme vagy a személyiségi jogok védelmének szintje a különböző nemzeti jogrendszerekben, továbbá a fogyasztói ügyekben és a munkajogi ügyekben egységes elismerési és végrehajtási rezsim érvényesül az Európai Unióban. Mégis univerzális elismerési és végrehajtási szabályok akkor lehetnek hatékonyak, ha minél tágabb körben nyernek alkalmazást. A „forum shopping” veszélye elkerülhető a fogyasztót, a munkavállalót, a személyiségi jogában sértett jogalanyt védő joghatósági szabályokkal (a fogyasztó, a munkavállaló, a

¹⁰ Egyezmény tervezet 2. Cikk

személyiségi jogaiban sértett jogalany szokásos tartózkodási helye, létérdekének központja mint joghatósági ok), továbbá az eltérő belső anyagi jogi szabályozások egységesítésével.

A nemzetközi fuvarozás anyagi jogát jórészt nemzetközi egyezmények uralják, így nemzetközi fuvarozási jogviszonyból származó vagy azzal összefüggő ügyekben az elismerés-végrehajtás tárgyát képező bírósági határozatok bizonyos szinten egységes anyagi jogot jelentő nemzetközi egyezmények vagy nemzetközi kereskedelmi szokásjog alapján születnek. Az érem másik oldala, hogy eltérőek a fuvarozó és fuvaroztató nemzetek érdekei, illetve a különböző nemzetközi egyezményeknek – különösen a tengeri áru fuvarozás terén – nem azonosak azon részes államai, akik meghatározó szerepet töltenek be a nemzetközi fuvarozásban.

A tervezet szerint az Egyezmény hatálya alól nincs kizárva a határozat, ha

- egyébként kizárt ügyben előzetes kérdésként és nem az ügy fő tárgyaként merül fel,
- egyébként kizárt ügyben védekezésként és nem az ügy fő tárgyaként merül fel,
- az ügyben az egyik fél az állam.¹¹

IV. Értelmező rendelkezések:

Az Egyezmény tervezet 3. Cikke értelmező rendelkezéseket tartalmaz, melyek a *határozat* és a *nem természetesen személy szokásos tartózkodási helye* fogalmait adják meg.

IV.1. Határozat

Határozat (*judgement*) alatt a bíróság által az ügy érdemében hozott döntés értendő, függetlenül annak elnevezésétől, továbbá a költségek és kiadások bíróság (beleértve bírósági tisztviselőt) általi meghatározása, feltéve, hogy érdemi döntéshez kapcsolódnak. Az Egyezmény kifejezetten kiemeli, hogy az ideiglenes intézkedés nem tekinthető határozatnak.¹²

IV.2. Nem természetes személy szokásos tartózkodási helye

Az Egyezmény tervezet meghatározása szerint nem természetes személy esetében szokásos tartózkodási hely (*habitual resident*) alatt

- a létesítő okirat szerinti székhely,
- a bejegyzés helye vagy alapítás helye,
- központi ügyintézés helye,
- üzleti tevékenység fő helye értendő.¹³

¹¹ Egyezmény tervezet 2. Cikk 3. és 5. bekezdés

¹² Article 3. 1. „In this Convention, „judgement” means any decision on the merits given by the court, whatever it may be called, including a decree or order, and a determination of costs or expenses by the court (including an officer of the court), provided that the determination relates to a decision on the merits which may be recognised or enforced under this Convention. An interim measure of protection is not a judgment.”

¹³ Article 3. 2. „A defendant that is an entity or person other than a natural person shall be considered to be habitually resident in the State –

a) where it has its statutory seat;

b) under whose law it was incorporated or formed;

A tervezet azonban nem tisztázza, hogy a fentiek vagylagos vagy konjunktív feltételek. Nyilván ez problémát abban az esetben okoz, ha egy jogi személynek eltérő a létesítő okirat szerinti székhelye és pl. az üzleti tevékenységének fő helye.

*V. Az elismerés és végrehajtás általános szabályai*¹⁴

Az Egyezmény alkalmazása során két viszonylat merül fel. A *származási ország* alatt azon ország értendő, amelyben megszületik a határozat, amely ország bírósága meghozza a határozatot. A *címzett ország* alatt pedig azon állam értendő, amelyben a származási ország bírósága által hozott határozat elismerése vagy végrehajtása történik.

Az Egyezmény tervezet 4. Cikke tartalmazza az elismerésre és végrehajtásra vonatkozó általános elveket, szabályokat.

- A származási ország bíróságának határozata az Egyezmény rendelkezései szerint ismerendő el vagy hajtandó végre a címzett országban.
- Az elismerés vagy végrehajtás az Egyezményben meghatározott alapon utasítható kizárólag el.
- Az elismerés vagy végrehajtás során a határozat érdemben nem vizsgálható felül.
- A címzett ország bírósága köteve van a származási ország bíróságának joghatóságra vonatkozó ténymegállapításaihoz.
- A határozat a címzett államban akkor ismerhető el, ha a határozatnak valamilyen hatása van a származási országban.
- A határozat akkor hajtható végre a címzett államban, ha végrehajtható a származási országban.

VI. Elismerés/végrehajtás kizárólagos alapon

Az Egyezmény tervezetének 6. Cikke az elismerés vagy végrehajtás kizárólagos alapon történő szabályait fogalmazza meg.

El kell ismerni vagy végre kell hajtani

- *iparjogvédelmi jog érvényességére vonatkozó határozatot*, ha az oltalmi bejelentés vagy az oltalom bejegyzése a származási országban történt,
- *ingatlanon fennálló dologi jogra vonatkozó határozatot*, ha az ingatlan fekvési helye a származási országban van.¹⁵

---

c) where it has its central administration; or
d) where it has its principal place of business.”

¹⁴ Egyezmény tervezet 4. Cikk

¹⁵ Egyezmény tervezet 6. Cikk

VII. Elismerés/végrehajtás megtagadása

Általánosságban elmondható, hogy az elismerés vagy végrehajtás megtagadásának okait az Egyezmény tervezete túlzottan széles körben határozza meg.

Az elismerés vagy végrehajtás megtagadásának okai két csoportba sorolhatók:

- standard megtagadási okok,
- különös megtagadási okok.

Véleményem szerint az Egyezmény tervezete túl sok megtagadási okot fogalmaz meg. Ez az Egyezmény kiüresedéséhez vezethet, illetve visszaélésre is okot adhat. Amennyiben az Egyezmény túl széles körben határozza meg az elismerés vagy végrehajtás megtagadásának okait, akkor veszélybe kerülhet az Egyezménnyel elérni kívánt célok megvalósítása. Túlzott mértékű megtagadási okok felsorolásával valójában az elismerés vagy végrehajtás megtagadása válik főszabállyá és maga az elismerés vagy végrehajtás lesz a kivételes, ugyanis könnyen található lesz olyan ok, amely alapján a címzett államban a származási ország bíróságának határozata megtagadható az elismerés vagy végrehajtás tekintetében. Továbbá az elismerés vagy végrehajtás megtagadása visszaélésszerűen is gyakorolható, ugyanis egy külföldi határozat végrehajtása során a címzett államban a pervesztes, elmarasztalt fél, azaz az adós ügyvédei azonnal valamilyen elismerés vagy végrehajtás megtagadási okot fognak keresni és arra történő hivatkozással próbálják megakadályozni a származási ország határozatának végrehajtását a címzett országban. Sok megtagadási ok közül könnyebben található olyan, amely megfelelő hivatkozási alap lehet vagy legalábbis az eljárás elhúzására ad lehetőséget, amely alatt az adós kiüríthető és végrehajtható vagyon hiányában a végrehajtás nem fog eredménnyel jární.

VII.1. Standard megtagadási okok:

Standard megtagadási okok alatt azon megtagadási okokat értem, amelyek rendszeresen szerepelnek külföldi határozatok elismerésével, végrehajtásával foglalkozó nemzetközi instrumentumokban.

Az Egyezmény tervezete szerint ezek a következők:

- a) védelemhez való jog megsértése,
- b) a határozat eljárási visszaélés útján született,
- c) közrendbe ütközés,
- d) *res iudicata* címzett államban,
- e) *res iudicata* másik államban és fennállnak az elismerés feltételei,
- f) a határozat a származási államban jogorvoslat tárgya, a határozattal szembeni jogorvoslati határidő nem telt el.¹⁶

---

¹⁶ Egyezmény tervezet 5. Cikk 1. és 2. bekezdés

a) Védelemhez való jog megsértése

A határozat elismerése és végrehajtása megtagadható, ha az eljárást megindító iratot vagy azzal azonos értékű iratot, amely az igény lényeges elemeit tartalmazza

- nem olyan megfelelő időben kézbesítették az alperes számára, hogy gondoskodni tudjon megfelelő védekezésről, kivéve, ha az alperes perbe bocsátkozott és nem kifogásolta a kézbesítést a származási bíróság előtt,
- a származási ország kézbesítési szabályainak lényeges megsértésével kézbesítették az alperes számára a származási államban.¹⁷

b) A határozat eljárási visszaélés útján született

Az elismerés és végrehajtás megtagadásra adhat okot, ha a bírósági határozat eljárási visszaélés útján született.¹⁸

c) Közrendbe ütközés

A címzett állam bírósága megtagadhatja a határozat elismerését, végrehajtását, ha az elismerés vagy végrehajtás nyilvánvalóan összeegyeztethetetlen a címzett állam közrendjével, beleértve azt is, ha a határozat meghozatalához vezető speciális eljárási szabályok nem összeegyeztethetőek a címzett államban a tisztességes eljárás alapvető elveivel.¹⁹

d) Res iudicata a címzett államban

További megtagadási ok, ha a bírósági határozat nem összeegyeztethető a címzett államban egy azonos felek között, azonos ténybeli alapból, azonos jog iránt született korábbi határozattal.²⁰

e) Res iudicata másik államban és fennállnak az elismerés feltételei

Akkor is megtagadható a külföldi határozat elismerése, végrehajtása, ha a bírósági határozat nem összeegyeztethető egy harmadik államban egy azonos felek között, azonos ténybeli alapból, azonos jog iránt született korábbi határozattal, feltéve, hogy a korábbi határozatra a harmadik állam és a címzett állam viszonylatában fennállnak az elismerés és végrehajtás feltételei.²¹

f) A határozat a származási államban jogorvoslat tárgya, a határozattal szembeni jogorvoslati határidő nem telt el

A címzett ország bírósága megtagadhatja vagy elhalaszthatja a határozat elismerését, végrehajtását, ha

- a határozat a származási országban jogorvoslat tárgya, vagy
- a származási államban a határozattal szembeni rendes jogorvoslati határidő még nem telt el.

---

¹⁷ Egyezmény tervezet 5. Cikk 1. a)

¹⁸ Egyezmény tervezet 5. Cikk 1. b)

¹⁹ Egyezmény tervezet 5. Cikk 1. c)

²⁰ Egyezmény tervezet 5. Cikk 1. d)

²¹ Egyezmény tervezet 5. Cikk 1. e)

A megtagadás nem akadályozza meg a határozat későbbi elismerésének vagy végrehajtásának kérelmezését.²²

Mint látható, ezen ok esetében a címzett állam bírósága nemcsak megtagadhatja az elismerést vagy végrehajtást, hanem el is halaszthatja az arról való döntést a jogorvoslat lezárulásáig.

VII.2. Különös megtagadási okok

Különös megtagadási okok alatt azon megtagadási okokat értem, amelyeket az Egyezmény tervezete az 5. Cikk 3. bekezdése alatt sorol fel a) - j) pont alatt. Ezen megtagadási okok esetében az elismerés vagy végrehajtás a címzett államban megtagadható, ha a származási bíróság határozata a felsorolt követelmények valamelyikének nem felel meg. Fordítva megfogalmazva, a származási ország bíróságának határozata akkor ismerhető el és hajtható végre a címzett államban, ha az 5. Cikk 3. bekezdés a) - j) pontjaiban megfogalmazott követelményeknek megfelel.

Az Egyezmény tervezete szerinti különös megtagadási okok a következők:

- az elmarasztalt fél szokásos tartózkodási helye nem a származási országban van,
- a származási bíróságnak nem lett volna joghatósága a címzett állam joga szerint,
- az alperesnek fióktelepe, telephelye képviselte van a származási országban, de a per tárgya nem ezek tevékenységével kapcsolatos,
- az alperes kifejezetten vitatta a származási bíróság joghatóságát,
- szerződéses igény esetén az alperes nem folytatott érdemi tevékenységet a származási országban,
- szerződéses igény esetén a teljesítés helye nem a származási államban van, pénzszolgáltatást kivéve,
- kártérítési igény esetén a károkozó magatartás vagy mulasztás nem a származási országban történt,
- iparjogvédelmi jog megsértése esetén a bejelentés vagy bejegyzés nem a származási államban történt,
- trust esetén a határozatot
  - nem a kikötött bíróság hozta,
  - nem a kikötött jog bírósága hozta,
  - nem a trust központi ügyintézési helye szerinti bíróság hozta,
- viszontkeresetre vonatkozó határozat esetén a viszontkereset nincs kapcsolatban a kereset szerinti jogviszonnyal,
- ha a kártérítésnek büntető, elrettentő, megtorló és nem reparáló jellege van.

A különös megtagadási okok indoka minden bizonnyal a „kapcsolatszegény határozatok” elkerülése. Annak elkerülése tehát, hogy esetlegesen a határozatot hozó származási bíróság és az érvényesített igény között ne legyen túl távoli a kapcsolat, és az ne üresedjen ki. Azaz megfelelően szoros kapcsolat álljon a határozatot hozó bíróság és az

²² Egyezmény tervezet 4. Cikk 4. bekezdés

eset között. A különös megtagadási okok többsége ugyanis az Európai Unió nemzetközi magánjogában ismert, az egyes igénytípusokra vonatkozó, joghatóságot megalapozó kapcsoló tényező hiányát fogalmazza meg.

VIII. Eljárás

A származási ország bírósága határozatának a címzett államban történő elismerésére vagy végrehajtására eljárási szempontból a címzett állam joga alkalmazandó.²³

A származási állam bírósága határozatának címzett államban történő elismeréséhez vagy végrehajtásához a kérelmezőnek a címzett államban az alábbi okiratokat kell csatolnia:

- a határozat hiteles másolata,
- amennyiben a határozat a pervesztes fél mulasztásának következményeként született, az eljárást megindító irat pervesztes fél részére történő szabályszerű kézbesítését igazoló okiratok,
- igazolás a határozat származási államban való végrehajthatóságáról,
- a fenti okiratok hiteles fordítása.²⁴

Az Egyezmény az Európai Unió elismerési és végrehajtási rendeleteihez hasonlóan intézményesíteni kíván a származási bíróság által kiállított, az elismerés vagy végrehajtás tárgyát képező határozatra vonatkozó, egységes *tanúsítványt*.²⁵ Ennek a részleteit, formáját az Egyezmény tervezete nem tartalmazza.

Az Egyezménynek a bírósági határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó szabályai megfelelően alkalmazandóak a perbeli egyezséget jóváhagyó bírósági végzésre, illetve a bíróság által jóváhagyott perbeli egyezsége.²⁶

IX. Következtetések

Az Egyezmény által elérni kívánt cél mindenképpen üdvözlendő. Megállapítható, hogy szükség van globális szinten határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó nemzetközi egyezményre. Egy jövőbeni univerzális elismerési-végrehajtási Egyezmény nagyban hozzá fog járulni a határozatok globális áramlásához, közvetetten a határon átnyúló gazdasági kapcsolatok előmozdításához. Jelentősen megkönnyíti az egyik államban meghozott bírósági határozatnak egy másik államban történő elismerését és végrehajtását. Elegendő, ha csak az Egyesült Államok és Magyarország közötti viszonylatra gondolunk, ahol alapvetően polgári és kereskedelmi ügyekben a bírósági határozatok elismerése és végrehajtása viszonyossági alapú, azonban viszonyosság csak igen szűk körben, tartási ügyekben áll fenn.

---

²³ Egyezmény tervezet 11. Cikk

²⁴ Egyezmény tervezet 10. Cikk

²⁵ Egyezmény tervezet 10. Cikk 3. bekezdés

²⁶ Egyezmény tervezet 9. Cikk

Kétségtől még csak egy tervezetről, a szöveg első nyilvános változatáról van szó. A további munkák során az Egyezmény tervezeteinek szövege – akár jelentősen is – változni, érni fog.

Az Egyezmény tervezetének jelenlegi állapotában túl sok az Egyezmény hatálya alól kizárt tárgykör. Érdemes ennek szűkítése. Minél szélesebb az Egyezmény hatálya alól kizárt ügyek köre, az Egyezmény annál szűkebb körben alkalmazandó, annál kevesebb külföldi határozat esetében érvényesülhet a más államban történő elismerhetőség és végrehajthatóság.

Hasonló megállapítás tehető az Egyezmény jelenlegi tervezete szerinti megtagadási okok körére. A tervezet készítői a megtagadási okokat túl tág körben határozták meg, így a tényleges elismerés és végrehajtás kevés számú külföldi határozatra érvényesülhet. Az elismerés és végrehajtás megtagadási okainak túl széles körű meghatározásával az Egyezmény által elérni kívánt célok csorbulnak. Előfordulhat az, hogy több évtizedes előkészítő munka után „vajúdnak a hegyek és egeret szülnek”.

A határozatok valódi globális szabad áramlásának eléréséhez a külföldi határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó szabályok egységesítése szükséges, de önmagában nem elegendő. Emellett szükség van univerzális szinten egységes joghatósági szabályok megalkotására is. Nyilvánvaló, hogy ez egy újabb „projekt” tárgya lehet.

MÁTYÁS CSÁSZÁR

HAGUE CONFERENCE ON PRIVATE INTERNATIONAL LAW DRAFT CONVENTION ON THE RECOGNITION AND ENFORCEMENT OF JUDGMENTS

(Summary)

In the Hague Conference on Private International Law within the framework of the Judgments Project from 3 to 6 February 2015 the Working Group on the Judgments Project (“the Working Group”) met in The Hague for its fourth meeting. At its meeting the Group further developed its proposed provisions for a future Convention on the recognition and enforcement of judgments. There was general acceptance within the Group of the key pillars for this proposed Convention, which would make a significant contribution to circulation of judgments on a global basis, and thus improve access to justice and facilitate cross-border trade. The Group prepared a common draft text attached to his report, which sets out a possible architecture and draft provisions relating to the scope of the Convention, criteria for recognition and enforcement and procedure for recognition and enforcement. The Group has identified certain matters for further examination and discussion.

The aims of the present paper are the brief review of the Draft Convention, the assessment of certain institutions applied by it and the formulation of some critical remarks. This paper might be a contribution to the actual recodification process of our private international law by the review of an endeavour of universal lawunification.

Reading the text of the Draft Convention one may have the impression that the codificators of the Draft Convention are definitely leaning on the results of legal harmonisation reached in the cooperation of civil matters in the European Union. It seems that the drafters tried to mix the solutions of Brussels I, Brussels II, Rome I and Rome II.

No doubt that the objectives of the Convention are warmly welcome. A convention on the recognition and enforcement of judgments on global level is necessary. A universal convention would make a significant contribution to circulation of judgments on a global basis, and thus improve access to justice and facilitate cross-border trade.

At the present state of the Draft Convention the scope of the Draft Convention is less broad, there are too many matters which fall outside the scope of it. The same remark refers to the refusal of recognition or enforcement. The reasons of refusal are too wide, in consequence the real recognition and enforcement of foreign judgments become limited. To reach the aim of the proper circulation of judgments on a global basis beside the unification of recognition or enforcement rules the global unification of the rules of jurisdiction is also required.

DÚL JÁNOS*

A közös veszélyben elhunytak jogi szabályozásáról társasági jogi problémafelvetésekkel

I. Bevezetés

Jelen munkánkban először a közös veszélyben elhunytak utáni öröklést mutatjuk be nemzetközi és jogtörténeti példákkal megvilágítva, majd néhány társasági jogi szempontból relevánsnak minősíthető részt említünk meg.

Az 1959. évi IV. törvénytől (a továbbiakban: régi Ptk.) eltérően a 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) már tartalmaz szabályt a közös veszély témakörében, az a vélelem, hogy a közös balesetben vagy más közös veszélyhelyzetben elhunyt személyek a halál beálltának idejétől függetlenül kiesettnek tekintendők.¹

A megfogalmazásból kitűnik, hogy ez az eset a kiesési okok közé tartozik, ezáltal az örökléshez az kell, hogy a kiesési ok az érintett személy vonatkozásában ne álljon fenn.²

E szabálynak a megjelenését napjaink felgyorsult technikai fejlődésével, a motorizáció rendkívüli térhódításával indokolta a jogalkotó.³ Gyakran előforduló eset az, hogy egy család tagjait (szülők, gyermekek) végzetes baleset éri, és nem lényegtelen kérdés, miképp megy végbe az öröklés e személyek után, mert a különböző szabályok igencsak eltérő megoldásokhoz vezethetnek.

II. A közös veszélyben elhunytak utáni öröklés rendezésének lehetséges változatai

II. 1. A három út

A téma jogszabályi rendezésére a nemzetközi, illetve hazai példák alapján három lehetséges módozatot találhatunk. Ezek közül valójában csak az első kettőként bemutatásra kerülő változat jelenti a kérdés rendezését, a harmadik nem jelent valódi megoldást.

* PhD-hallgató, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék – Külön köszönetünket fejezzük ki Papp Tekla professzor asszonynak az előadás és az írás során nyújtott segítségéért.

¹ Ptk. 7:4. § (1) bek. második fordulat.

² A kiesési okokat a Ptk. 7:4. § tartalmazza. Az öröklés feltételeit vö. VÉKÁS LAJOS: *Öröklési jog*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2013. 21–33. pp.

³ T/7971. számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről indokolásából; WELLMANN GYÖRGY (szerk.): *Bevezető és Záró rendelkezések, Az ember mint jogalany, Öröklési jog*. 2. átdolgozott, bővített kiadás, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014. 219. p.

II. 1.1. A fizikai ellenálló képességen alapuló vélelmek

A közös veszélyben elhunytak utáni öröklés rendezésének igénye már az ókori Rómában is jelentkezett. A fellelhető források például háborúban elesett katonák (apa-fia),⁴ valamint különböző utazási (hajó) szerencsétlenségek miatt elhunytak (anya és csecsemő fia) utáni öröklésről⁵ tesznek említést. Azonos ezekben az esetekben – ami a mai viszonyokra is igaz –, hogy olyan személyek utáni/közötti öröklési viszonyokra igyekeztek szabályt felállítani, akik egymásnak rokonai, de legalábbis az egyikük örököl a másik halála esetén. Ennek hiányában lényegtelen lenne a haláluk sorrendjének bárminemű meghatározására tett kísérlet. A források áttekintése alapján megállapítható, hogy közös veszélyben elhunytak esetén sok esetben nem az örökhagyó vérszerinti rokonai, hanem házastársa, illetve annak rokonai örökölnének. A vérszerinti rokonok peres ügyeiben a jogtudósok ezen helyzetek kiküszöbölésére igyekeztek megoldást találni.⁶ A posztklasszikus korra a római jogtudósok vélemeztek, hogy a serdületlen gyermek a szülő előtt hal meg, serdült gyermek és szülő közül viszont a szülő hal meg hamarabb, míg nő és férfi esetében előbb a nő veszíti életét.⁷

A probléma modernkori megoldására egészen a 18-19. századig vámi kellett. A római joghoz hasonló megoldással a francia *Code Civil* él. Eszerint a 15 év alatti elhunytaknál az idősebb éli túl a másikat, 60 felettiéknél a fiatalabb, míg ha az egyik elhalt személy 15 év alatti, a másik pedig 60 év feletti, akkor a fiatalabbat kell a másikhoz képest túlélőnek tekinteni. 15-60 év közötti személyek esetében pedig nem a vélhető fizikai ellenálló képességre alapoz, hanem fő szabály szerint különböző neműek esetén a férfi a túlélő, azonos neműek esetében „az örökséghez jutásuk természetes sorrendjét véve alapul a fiatalabbat kell túlélőnek tekinteni.”⁸

Ezeket a szabályokat az általános biológiai tapasztalatok hatására alkották meg, de az iskolapéldának számító felvetés szerint⁹ egy repülőgép-szerencsétlenségben elhunyt házaspár halálának sorrendjénél aligha számít az, hogy a férj cirkuszi erőművész. Meg kell azt említeni, hogy „a *Code Civil* rendszerében ez a törvényi vélelem azonban csak szubszidiárius jellegű, vagyis csak akkor alkalmazható, ha ténylegesen nem állapítható meg, hogy a kölcsönösen öröklésre jogosultak közül, akik egyazon eseményben (*événement*) pusztultak el, melyik hunyt el később.”¹⁰

Ehhez a megoldáshoz sorolható még az 1925-ös brit *Law of Property Act* rendelkezése is, amely szerint, ha olyan körülmény áll be, ami miatt nem lehet megállapítani a halál sorrendjét, a fiatalabbat kell a túlélőnek tekinteni.¹¹

⁴ Tryph. D. 34, 5, 9, 1.

⁵ Gai. D. 34, 5, 23.

⁶ NÓTÁRI TAMÁS – PAPP TEKLA: *Az együtt elhalás problematikája a történetiség és az új Ptk. koncepciójának tükrében*. in: Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica, Tomus LXVI. (2004) Fasc. 16. 16–17. pp., HAMZA GÁBOR – SAJÓ ANDRÁS: *Az együtt elhalás néhány jogi kérdése*. Magyar Jog 1976/3. 192. p.

⁷ Tryph. D. 34, 5, 9, 1, 4.

⁸ NÓTÁRI – PAPP 2004, 13. p.

⁹ NÓTÁRI – PAPP 2004, 13. p., HAMZA – SAJÓ 1976, 194. p.

¹⁰ HAMZA – SAJÓ 1976, 193. p.

¹¹ HAMZA – SAJÓ 1976, 197. p.

II.1.2. Az egyszerre elhalás vélelmezése

A második megoldási variáció egyik legjobb példának az osztrák *Todeserklärungs-gesetz*¹² (holtta nyilvánítási törvény) és a német *Verschollenheitsgesetz*¹³ (eltűnési törvény) számít. Mindkét törvény 11. §-a ugyanúgy rendelkezik: „*Kann nicht bewiesen werden, dass von mehreren gestorbenen oder für tot erklärten Menschen der eine die anderen überlebt hat, so wird vermutet, dass sie gleichzeitig gestorben sind.*” Azaz ha nem lehet megállapítani, hogy több elhalt vagy holtta nyilvánított személy közül egyik a másikat túlélte-e, azt kell vélelmezni, hogy egyszerre haltak meg. Ezzel együtt ez azt is jelenti, hogy nem lesznek az ilyen körülmények között elhunytak egymás örökösei. A német szabályozással teljesen megegyező megoldással élnek a svájciak is.¹⁴ A svájci *Zivilgesetzbuch* 32. § (2) bekezdése csak szóhasználatában tér el a német és az osztrák megfogalmazástól,¹⁵ amellyel kapcsolatban érdekességgént megjegyezhető, hogy a szabályt nem az öröklési jog, hanem a személyek jogának szabályai között találhatjuk meg.

A holland Ptk., a *Burgerlijk Wetboek* 4. könyvének 2. cikkelye¹⁶ azt a vélelmet állítja fel, miszerint ha két vagy több személy elhalálozásának sorrendje nem állapítható meg, úgy kell tekinteni őket, mint akik egyszerre haltak meg, azaz egyikük hagyatékából semmilyen előny nem származik a másikra nézve. A vélelem azonban megdönthető, ugyanezen cikkely (2) bekezdése szerint ugyanis a bíróság akár többszöri haladékot is adhat annak az érdekeltnek, aki neki nem felróható nehézségek miatt akadályozott a közös veszélyben elhaltak közötti halálozási sorrend bizonyításában, feltéve, hogy ésszerűen feltehető, hogy a bizonyítás a haladék elteltéig lehetségessé válik.¹⁷ Azaz, ha nem lehet megállapítani a haláluk sorrendjét, akkor nem egy törvényi sorrendet állít fel, hanem a hatályos magyar jogszabályhoz hasonlóan egyszerre kiesést állapít meg. A szubszidiaritást nemcsak a korábban említett francia, illetve holland jog ismeri, hanem további európai példaként említhetjük meg a fentebb leírt svájci jogot is.¹⁸

II.1.3. A kódex hallgatása

A harmadik út, ami tulajdonképpen nem minősül megoldásnak, az a jogi helyzet, ami a régi Ptk.-ban is volt: a jog nem ad semmilyen vélelmet e tárgykörben, hallgat erről az esetről. Ekkor csupán az öröklésben érdekeltak bizonyításán múlik a halál sorrendjének megállapítása, ami igazságtalan eredményekhez is vezethet.¹⁹ Az 1959. évi IV. törvény

¹² Todeserklärungs-gesetz - BGBl. Nr. 23/1951 zuletzt geändert BGBl. I Nr. 112/2003. https://www.juslibe.at/11_TEG.html (Utolsó letöltés ideje: 2015.09.25.)

¹³ Verschollenheitsgesetz in der im Bundesgesetzblatt Teil III, Gliederungsnummer 401-6, veröffentlichten bereinigten Fassung, das zuletzt durch Artikel 182 der Verordnung vom 31. August 2015 (BGBl. I S. 1474) geändert worden ist. <https://www.gesetze-im-internet.de/verschg/BJNR011860939.html> (Utolsó letöltés ideje: 2015.09.25.)

¹⁴ PARDY BALÁZS: *Commorientes, vagyis a közös veszélyben elhunytak utáni öröklés kérdése* <http://www.arsboni.hu/commorientes-vagyis-a-kozos-veszelyben-elhunytak-utani-orokles-kerdese.html> (Utolsó letöltés ideje: 2015. 09. 25.)

¹⁵ „*Kann nicht bewiesen werden, dass von mehreren gestorbenen Personen die eine die andere überlebt habe, so gelten sie als gleichzeitig gestorben.*”

¹⁶ <http://www.wetboek-online.nl/wet/Burgerlijk%20Wetboek%20Boek%204.html> (Utolsó letöltés ideje: 2015.09.25.)

¹⁷ CSIZMAZIA NORBERT: *Az új holland öröklési jog*. Polgári Jog Kodifikáció 2003/2. 30. p.

¹⁸ ZGB 32. § (1) bek.: *Wer zur Ausübung eines Rechtes sich darauf beruft, dass eine Person lebe oder gestorben sei oder zu einer bestimmten Zeit gelebt oder eine andere Person überlebt habe, hat hierfür den Beweis zu erbringen.*

¹⁹ Ehhez kapcsolódóan különböző esetvariációkat mutat be NÓTÁRI – PAPP 2004, 19–22. pp.

miniszteri indokolása szerint miután „nincs vélelem az elveszületés, a születések sorrendje, valamint az életbenlét mellett sem, ugyanúgy nincs a halál tényére, valamint annak időpontjára sem. Ilyen sorrend megállapítása ugyanis megnehezítené a jogviszonyok megfelelő rendezését; bizonyos esetekben még a vélelem megdöntésének lehetősége sem enyhítene számottevően a vélelemből eredő kötöttségen.”²⁰ Meglátásunk szerint helyesen járt el a jogalkotó, amikor változtatott ezen az állásponton, és bevezette a korábban említett új szabályt.

II. 2. A közös veszély szabályozásának első megjelenése a magyar jogban

„Törvényes védelmet a magyar jog sem az elveszületés, sem a közös veszedelemben elhaltak halálának sorrendje tekintetében nem ismer” írta *Szladits Károly* 1933-as munkájában.²¹ A magánjogi kodifikációs munkálatok során a Hoffman Pál által készített 1871. évi Általános Magánjogi Törvénykönyv Tervezet személyekre vonatkozó részének 31. §-a állította fel először azt a védelmet, miszerint egy időben haláloztak el a több ugyanazon halálvesztélyben kimúlt személyek.²² Az 1900-as tervezet²³ Lányi Bertalan által írt személyjogi részének 15. §-a is ezt vélelmezte. Egyetértett ezzel az állásponttal a kolozsvári egyetem professzora, *Haller Károly* is. Véleménye szerint nem tesz eleget a törvényes szabályozás követelményének az, ha az öröklésben érdekeltre hagyják a halálozás sorrendjének bizonyítását. Példaként állítja egy házaspár halálát, akik közül „a szakértők valamelyiknek korábbi halálát valószínűnek tartják, de azt határozottan nem állíthatják, ebben az esetben a bíró helyzete meg lenne nehezítve.”²⁴ Az 1913. évi magánjogi törvénytervezet²⁵ 18. §-a is az egy időben való halált vélelmezte, a javaslatához fűzött indokolás szerint továbbra is a bizonyítási nehézségek elkerülése érdekében.²⁶ Ehhez képest az 1928-as Magánjogi Törvénykönyv Javaslatában²⁷ ilyen szabály nem szerepel, abszolút a felek bizonyítására alapozza a helyzet rendezését.²⁸ Vélhetően ennél a nézetnél maradva döntöttek 1959-ben is a vélelem hiányáról.

²⁰ *A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve, Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1960. 39. p.

²¹ SZLADITS KÁROLY: *A magyar magánjog vázlatja I. rész.* 4. átdolgozott kiadás, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1933. 60. p.

²² *Általános Magánjogi Törvénykönyv Tervezete Magyarország számára.* I. Közlemény Általános Rész, Pest, 1871.

²³ *A magyar általános Polgári Törvénykönyv tervezete, Első szöveg.* Grill Károly cs. és kir. udv. könyvkereskedése, Budapest, 1900. 4. p.

²⁴ *A magyar általános Polgári Törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő föelőadmány és a tervezetre bírálati anyag.* I. kötet, Grill Károly cs. és kir. udvari könyvkereskedése, Budapest, 1904. 43. p.

²⁵ *A Polgári Törvénykönyv törvényjavaslata, az Országgyűlés elé terjesztett szöveg.* Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1914.

²⁶ *Indokolás a Polgári Törvénykönyv törvényjavaslatához.* I. kötet Bevezetés. Személyi és családi jog. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1914.

²⁷ *Magyarország Magánjogi Törvénykönyve.* A m. kir. igazságügyminiszter által 1928. március 1-én az Országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslat. Budapest, 1928.

²⁸ HAMZA – SAJÓ 1976, 198. p.

II. 3. A közös veszély a hatályos magyar szabályozás szerint

A Ptk. elfogadásakor végül a közös veszélyhelyzetben elhunyt személyek utáni öröklés tekintetében vélelem felállítása mellett törtek lándzsát. A vélelem nem a halál sorrendjére vonatkozóan tartalmaz rendelkezést, hanem átvágva a gordiuszi csomót (követve ezzel a német jogi hagyományokat), a közös balesetben vagy más hasonló közös veszélyhelyzetben elhunyt személyeket az egymás után történő öröklés tekintetében a halál beálltának sorrendjétől függetlenül kiesettnek kell tekinteni. Ezzel az új szabállyal talán kiküszöbölhetőek lesznek a kodifikátorok által is észlelt anomáliák.²⁹

Nem a kiesési okok köre, hanem a kiesésre vonatkozó szabályok bővültek.³⁰ Kétségtelen, hogy akkor minősülnek egyszerre kiesetteknek az ilyen körülmények között elhaltak, ha legalább szoros időbeli kapcsolat van a haláluk között, de az egyidejűség valószínűsége nagyon kicsi. Osztjuk azt az álláspontot, mi szerint a bírói gyakorlatra vár annak tisztázása is, hogy azon személyek körében hogyan állapítja meg az egyszerre kiesettséget, akik egy baleset miatt, de egyértelműen időben jól elkülöníthetően haltak meg. Még nehezebb kérdés az, hogy használják-e a vélelmet akkor, ha ugyanabban a veszélyhelyzetben, de egymástól térbeli különbséggel (pl. az egész Balatonra kiterjedő viharban) hunytak el.³¹ Önmagában a közös veszélyhelyzet megfogalmazás is problémás, nem teljesen mentes az aggályoktól. E fogalom a *Preußisches Allgemeines Landrecht* vonatkozó rendelkezésében tűnt fel (*gemeinsames Unglück*),³² később ez került a magyar terminológiába is. Az 1794-es porosz törvénykönyv is ugyanúgy szabályozta ezt a helyzetet, ahogy azt ma a Ptk. is teszi.³³ További kérdések is felvethetők, amelyek a mai szabályozás alapján is megválaszolatlanul maradnak, pontosabban szólva a bírói gyakorlatra várnak. Ezek közé tartozik, mely esetekben kell vagy lehet vélelmezni az egy időben történő elhalást. A fogalommal önmagában is gondok vannak, ugyanis a közös veszéllyel nem azonos az a konkrét ok, amely a halálhoz közvetlenül vezet. *Hamza Gábor és Sajó András* szerint helyesebb lenne a közös esemény kifejezés használata.³⁴ A közös esemény fogalmát is megfelelően kell értelmezni mind térbeli, mind időbeli szempontból. Aggályokat támaszthat az is, ha nem ugyanazon ok miatt haltak meg a személyek, megállapítható-e a közös esemény miatti kiesés.³⁵

Egyetértünk az alábbi állásponttal: „Valójában azonban törvényi vélelem felállításával sem lehet elkerülni a méltánytalan és igazságtalan eredményt; nem szólva arról, hogy a törvényi vélelem megdönthetőségének elvén ugyancsak nagyon nehezen kezelhető bizonyítási eljárások indulhatnak. Emiatt a jogalkotó e helyütt nem vélelmet állított fel az öröklési sorrendet illetően, hanem kötelező szabályt alkotott a kiesésnek erre az esetkörére.”³⁶

²⁹ NÓTÁRI TAMÁS – PAPP TEKLA: *Commorientes – on the problem of simultaneous death in the law of inheritance*. In: Matters of relevance in economy, law, and studies in 2013 (Collection of Scientific Articles – International Scientific Practical Conference). Kauno Kolegija – Ekonomikos ir teises fakultetas, Kaunas, 2013. 205–206. pp.

³⁰ OROSZ ÁRPÁD: *Kiesés az öröklésből*. In: OROSZ ÁRPÁD – WEISS EMILIA (szerk. SÁRINÉ SIMKÓ ÁGNES): *Öröklési jog – Anyagi jog, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014a. 20. p.*

³¹ OROSZ 2014a, 21. p., WELLMANN 2014, 219–220. pp.; OROSZ ÁRPÁD: *Öröklési jogunk az új Polgári Törvénykönyvben*. Jogtudományi Közlöny 2014b/6. 266. p.

³² HAMZA – SAJÓ 1976, 195. p.

³³ NÓTÁRI – PAPP 2004, 14. p.

³⁴ HAMZA – SAJÓ 1976, 200–201. pp.

³⁵ HAMZA – SAJÓ 1976, 201–202. pp.

³⁶ OROSZ 2014a, 20. p.; WELLMANN 2014, 219. p.

Megemlíthető még az is *Orosz Árpád* nyomán, hogy bár azok, akik az adott kiesési okra vonatkozó szabályozás hiányát felvetették, családtagok (hozzátartozók) haláláról szoltak, a Ptk. szövegében nincs ilyen tartalmú szűkítő rendelkezés. Következésképpen ez a rendelkezés mindazokra is kiterjed, akik egymással nem hozzátartozói, hanem egyéb öröklési jogi kapcsolatban (pl. örökhagyó és végrendeleti, vagy szerződéses örökös) állnak.³⁷

III. A közös veszély folytán kialakult helyzet gazdasági társaságokként

III. 1. Házastársi társaságok

Vizsgáljunk meg először olyan gazdasági társaságokat, amelyben a tagok egy házaspárt alkottak, akik egy balesetben meghaltak, melyre minden további aggály (a jogirodalom által felvetett probléma) nélkül alkalmazható az új vélelem.

III. 1.1. A közkereseti és betéti társaságok

Amennyiben nincs meg a megfelelő tagi létszám (kkt-k esetében legalább kettő személy,³⁸ bt-k esetében legalább egy beltag és egy kültag),³⁹ jogutód nélkül megszűnnek az utolsó tag kiválásától (jelen esetben halálától) számított 6 hónapos jogvesztő határidőn belül, ha a társaság nem jelenti be a cégbírásnál újabb tagok belépését.⁴⁰ A házaspár halála esetén nem lesz már több tag, aki ezt megtehetné, ki fog üresedni a társaság, nem fog működni. E társaságokba való belépés csak jogügyleti alapon lehetséges, a Ptk. 3:149. § alapján a meghalt tag örököse a társaság többi tagjával való megegyezés alapján a társaságba tagként beléphet, ez öröklés útján nem lehetséges. Esetünkben azonban nincs olyan tag a halál miatt, aki az örökösrel megegyezne és a társasági szerződést módosítsa, így az örököseik nem tudnak belépni, nem folytathatják a társaságot. Ebben az esetben a vélelem ugyan a hagyaték többi részének elosztásában segíteni fog, de a társaságot nem képes megmenteni.

III. 1.2. A korlátolt felelősségű társaságok és a részvénytársaságok

A korlátolt felelősségű társaságoknál és a részvénytársaságoknál nincs jogutód nélküli megszűnésre vonatkozó határidő, mint kkt-k és bt-k esetében. Elképzelhető az a helyzet, miszerint olyan személy a kft. ügyvezetője, aki nem a társaság tagja. Az ügyvezető az üzletrész átszállása esetén⁴¹ a Ptk. 3:170. § szerint bejegyezheti a tag halála esetén az örököst annak kérelmére ebbéli minőségének igazolása mellett, így továbbműködhet a társaság.

³⁷ WELLMANN 2014, 220. p.; OROSZ 2014a, 21. p., OROSZ 2014b, 266. p.

³⁸ Ptk. 3:138. §

³⁹ Ptk. 3:154. §

⁴⁰ Ptk. 152. § (1) bek., 3:158. § (1) bek.

⁴¹ Az üzletrész átszállása a tagok személyében nem jogügyleti jogcímen bekövetkező anytváltozás, jogutódlás. FARKAS CSABA: *Az üzletrész átszállása*. In: Papp Tekla (szerk.): *Társasági jog*, Lectum Kiadó, Szeged, 2011. 412. p.

A részvénytársaságoknál pedig az igazgatóság bejegyeztetheti a részvénykönyvbe az örökösöket, mert a részvényes csak attól az időponttól tudja gyakorolni részvényesi jogait a részvénytársasággal szemben.⁴² Meg kell azonban jegyezni, hogy kétszemélyes (ráadásul házastársi) korlátolt felelősségű társaságoknál valószínűleg nincs a házaspár tagjainak személyétől különböző ügyvezető, amely a helyzet megoldását nem feltétlen tudja biztosítani.

III. 1.3. Cégeljárási vetületek

Kérdésként vethető fel, miképp szerez a cégbíróság tudomást arról, ha valamely gazdasági társaság tagja(i) meghalt(ak). A hagyatéki eljárásról szóló 2010. évi XXXVIII. törvény (a továbbiakban: Hetv.) 91. § (2) bekezdése adja meg a választ: ha a hagyatékot teljes hatállyal átadó végzés vagy a teljes hatályúvá vált ideiglenes hatályú hagyatékátadó végzés jogkövetkezményeinek foganatosításához közhiteles nyilvántartásba való bejegyzés szükséges, annak foganatosítása iránt a közjegyző a nyilvántartást vezető belföldi hatóságot a végzés egy példányának megküldésével megkeresi. A cégjegyzék közhiteles nyilvántartásnak minősül a Ctv. 22. § szerint, és ahhoz, hogy az örököst bejegyezzék a gazdasági társaság tagjaként, hagyatékátadó végzés szükséges.

Ezekben az esetekben elképzelhető a fantomizálódás, amelynek eredményeként szankciót alkalmaznak a társasággal szemben. Ha a cégbíróság tudomást szerez arról, hogy a cég a székhelyén, illetve telephelyén, fióktelepén sem található, és a cég képviselőjére jogosult személyek lakóhelye is ismeretlen vagy kézbesítési megbízottja nem fellelhető (ismeretlen székhelyű cég), a cégbíróság a megszüntetési eljárást megindítja és a cég cégjegyzékbe bejegyzett tagjait közvetlenül megkeresi vagy szükség esetén a Céglőnyben közzétett hirdetményben felhívja, hogy a cég törvényes működéséhez szükséges intézkedéseket hatvan napon belül tegyék meg.⁴³ A cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény (a továbbiakban: Ctv.) 90. § (1) bekezdése szerint abban az esetben, ha valamennyi tagja ismeretlen, a Céglőnyben felhívást tesznek közzé, hogy jelentkezzen az, akinek bármilyen információja van a cég székhelyére, működésére (ideértve azt az esetet is, ha a cég ellen per van folyamatban), illetve a képviselő lakóhelyére vonatkozóan. Ha az intézkedés nem vezetett eredményre, mert ez valószínűsíthető hasonló esetben, akkor ezt az eljárást a cégbíróság megszünteti, és a céget megszüntté nyilvánítja,⁴⁴ ezzel együtt a 116. § (1) bek. a) pont alapján a cégbíróság kényszerítő eljárást rendel el.

III. 2. Kiskorú örökös

Elképzelhető az az eset, hogy a közös veszélyben elhunyt házaspárnak egy közös kiskorú gyermeke volt. Ez a gyermek nem válhat a szülei közkereseti társaságának tagjává, illetve a betéti társaság belfogójává a Ptk. rendelkezései szerint, mivel kiskorú gazdasági

⁴² Ptk. 3:246. § (1) bek.

⁴³ Vö. 2006. évi V. törvény a cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról (Ctv.) 89. §

⁴⁴ Ctv. 90. § (3) bek.

társaság korlátlanul felelős tagja nem lehet.⁴⁵ Ebből a contrario az a következtetés vonható le, hogy a kiskorú lehet kültag, kft tagja, valamint részvényes.

A gazdasági társasággal kapcsolatos döntések meghozatala olyan ügynek minősül, ami nem tartozik abba a körbe, amiben egy cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes kiskorú önmaga dönthet, az ilyen jognyilatkozatok semmissék, ezért szüksége van törvényes képviselőre, aki el fog járni a nevében.⁴⁶ Ez a törvényes képviselő a gyám lesz, ugyanis az a kiskorú, aki nem áll szülői felügyelet alatt, gyámság alá tartozik,⁴⁷ és a gyám, ha a Ptk. eltérően nem rendelkezik, a gyámsága alatt álló gyermek gondozója, nevelője, vagyonának kezelője és a gyermek törvényes képviselője.⁴⁸ Továbbá a gyám köteles a gyermek pénzét és értéktárgyait – ha azokat a rendes vagyonkezelés szabályai szerint készen tartani nem kell – a gyámhatóságnak átadni.⁴⁹

A hagyatéki eljárás során a leltár egy példányát az illetékes gyámhatóságnak is meg kell küldeni a szükséges intézkedések megtétele végett, és a gyámhatóság rendeli ki a gyámot, erről pedig a közjegyzőt értesíteni köteles.⁵⁰ Ha ez a leltározás során nem történt meg, akkor a közjegyző keresi meg a gyámhatóságot eseti gyám kirendelése végett, mert az öröklésben érdekeltnek nincs törvényes képviselője és kiskorú.⁵¹

Adott esetben, ha egy házastársi korlátozott felelősségű társaságról van szó, és csupán egy örökösük van, akkor egyszemélyes kft. fog létrejönni. Attól az időponttól, amikortól létrejön az egyszemélyes társaság, mert valamennyi üzletrészt egyetlen személy, jelen esetben a kiskorú örökös szerzi meg, az egyszemélyes társaságra vonatkozó szabályok szerint működik, de társasági szerződés helyett akkor kell alapító okiratot⁵² készíteni, ha az egyszemélyessé válástól számított egy éven belül nem jelent be újabb tagot.⁵³

III. 3. Kettőnél több tagból álló gazdasági társaságok

Kevésbé problémás a vélelem alkalmazhatósága a kettőnél több személyből álló gazdasági társaságoknál. Közkereseti és betéti társaságoknál továbbra is igaz, hogy pusztán a halál tényével nem lesz az örökös tag, hanem, ahogy azt már a korábbiakban említettük, a társaságban maradt taggal való megegyezés és a társasági szerződés egyhangú módosítása szükséges. Azaz az öröklés a vélelem alapján kevésbé problematikus, de az öröklési jogot „felülírja” a társasági jog. Korlátozott felelősségű társaságoknál a tagjegyzéken, részvénytársaságoknál a részvénykönyvben történő átvezetéshez, ha az örökös(ök) kiskorú(ak), akkor a kérelem benyújtásához törvényes képviselő szükséges.

⁴⁵ Ptk. 3:90. § (1) bek. második fordulat. Ez a rendelkezés kógensnek minősül, az attól való eltérés a Ptk. 3:4. §-ába beillesztett diszpozitívási teszt alapján nem lehetséges.

⁴⁶ Ptk. 2:14. § (1) bek.

⁴⁷ Ptk. 4:223. §

⁴⁸ Ptk. 4:224. §

⁴⁹ Ptk. 4:236. §

⁵⁰ Vö. Hetv. 24. §

⁵¹ Hetv. 49. § (1) bek. a) pont

⁵² Vö. Ptk. 3:94. §

⁵³ Ptk. 3: 208. § (2) bek.

IV. Néhány további eljárásjogi kérdés

Kettő, további eljárással kapcsolatosan felmerülő meglátásainkat szeretnénk ismertetni.

IV.1. A közkereseti, illetve betéti társaság megszűnése kénysztörlési eljárás során

Tipikusan házastársi társaságoknál következhet be a tényállás (a társaság tagjainak száma a törvényi fogalomnak megfelelő létszám alá csökken, ebben az esetben közös veszély folytán bekövetkező halál miatt), ami a társaság jogutód nélküli megszűnéséhez vezethet. Ha a cégbíróság tudomást szerzett a betéti (illetve közkereseti) társaság ex lege megszűnését eredményező anyagi jogi tényállás megvalósulásáról, annak jogkövetkezményét törvényességi felügyeleti eljárásban kell megállapítania, amit a cégbíróságnak hivatalból kell megindítania.⁵⁴ A cégbíróság a törvényes 6 hónapos határidő eltelte után mindenféleképpen megszűntnek nyilvánítja a céget,⁵⁵ aminek következményeként kénysztörlési eljárást indít,⁵⁶ majd az eljárás menetétől (pl. a cég vagyontalan; illetve fedezi-e a várható felszámolási költségeket a cég vagyona, amennyiben van; érkezett-e bejelentés céggel szembeni követeléssel kapcsolatban) függően (a kénysztörlési eljárás megszüntetésére sor kerül-e, és helyette felszámolási eljárást indít-e) a céget törli a cégjegyzékből. A kénysztörlési eljárás során – amennyiben annak a Ctv. 118. § (6) bekezdésében foglalt feltételei fennállnak – alkalmazni kell a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény (Cstv.) 61. §-át, ami szerint a végelszámolásra vonatkozó szabályok szerint fel kell osztani a társaság hitelezői követelések kielégítése utáni vagyonát a tagok között. Miután a társaság tagjai elhaláloztak, ezzel a tagsági jogviszonyuk megszűnt, a hagyatéki tárgya pedig az elhalt tagot kiválása esetére megillető elszámolási igény,⁵⁷ az igény alapján az esetleges kiskorú örökösök is „megkapják a jussukat”, akkor is, ha közkereseti társaságról van szó, amelynek egyébként nem lehetnének tagjai. (Betéti társaságban pedig – ahogy azt korábban is jeleztük – beltagok nem lehetnének.)

IV. 2. Ügygondnok részvétele a jogutód nélküli megszűnés megindításánál

A Hetv. 32. § (2) bekezdése a tagsági jogok gyakorlására a társaság vagyonának megóvása és a társaság működőképességének biztosítása érdekében a hagyatéki eljárás szakaszától függően a jegyző, illetve a közjegyző a társaság vagy a működésben érintett más személy, szervezet indokolt kérelmére ügygondnokot rendelhet ki. Ahogy azt a hagyatéki eljárásról szóló kommentár írja,⁵⁸ nem a vezető tisztségviselőt ellátására rendelik ki az ügygondnokot, hanem például annak érdekében, hogy az ő szavazatával megválasszák az új ügyvezetőt. Ha erre sor is kerülne, az ügyvezető akkor sem tudná biztosítani a társaság további működését, ennek az az oka, amit már fentebb is írtunk, hogy

⁵⁴ BDT 2014. 3086., vö. ÍH 2009. 81.

⁵⁵ Ctv. 84. §

⁵⁶ Ctv. 116. § (1) bek. a) pont

⁵⁷ Papp Tekla professzor asszony a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán 2015. márc. 27-én elhangzott Társasági jog II. előadása alapján.

⁵⁸ ANKA TIBOR: *Öröklési jog – Hagyatéki eljárás*. 2. hatályosított kiadás, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014. 101. p.

legalább egy, a társaságban maradt tag szükséges egy újabb tag belépésére. Ráadásul, ha kiskorú örökös(ök) vannak, akkor csak kültagi pozícióba léphet(nek). Amennyiben még a törvényi határidő letelte előtt sor is kerülne az ügygondnok kirendelésére, akkor sem tud olyan intézkedést hozni, amivel elkerülhető lenne a társaság jogutód nélküli megszűnése. Ehhez képest úgy véljük, nem szükséges kényszersztörlési, illetve felszámolási eljárás megindítása abban az esetben, ha még a 6 hónapos határidő letelte előtt az ügygondnok végelszámolási eljárást kezdeményez. Azért véljük így, mert a kirendelésétől fogva a tagsági jogok gyakorlására jogosult, így mint a legfőbb szerv, elhatározhatja a cég ilyen módon történő megszűnését.⁵⁹ (Ha több ügygondnokot rendelnek ki az egyes tagok jogainak gyakorlására, megegyezésük szerint szintén eljárhatnak így.) Habár ez ellentétesnek tűnhet azzal, mint amilyen célra a Hetv. 32. § (2) bekezdése engedélyezi az ügygondnok kirendelését (a társasági vagyon megóvása és a társaság működésének biztosítása), célszerűnek találjuk ennek az eljárásnak a lefolytatását, mivel mindenféleképpen meg fog szűnni a társaság (ahogy azt már fentebb is említettük), még akkor is, ha az örökösök nagykorúak, és egyébként a társaság tagjaivá válhatnak. A társasági vagyon ugyanis csak akkor csökken, ha az részben vagy egészben ingyenes vagyónát ruházás miatt következett be,⁶⁰ és nem volt korábban a hitelező részéről szolgáltatás, azaz a végelszámolási eljárás során bekövetkező hitelezői igények kielégítése megtörténhet, a fennmaradt vagyont – ha maradt – a korábban írtaknak megfelelően szétosztják az örökösök között.

V. Összegzés

Elmondhatjuk, hogy a közös veszélyben elhunytak esetére felállított vélelem az érintett személyek utáni öröklést megkönnyíti, de csak akkor, ha a törvényi szabályozást megfelelően értelmezik a jogalkalmazók, szem előtt tartva annak célját. Ez a cél pedig a közös veszélyben elhunytak utáni öröklés lehető legigazságosabb rendezése volt. A nemzetközi példák jó iránytűnek minősültek abból a szempontból, hogy megmutassák, a helyzet kezelésére nincsen egyedüli helyes megoldás, az egyes országok hatályos szabályozására hatása volt a történeti példáknak is.

A vélelem társasági jogi szempontból releváns megnyilvánulásai kapcsán elmondhatjuk, hogy nem minden esetben képes orvosolni a kialakuló – egyelőre hipotetikus – helyzeteket, mert azt nagymértékben befolyásolják a társasági jognak a Polgári Törvénykönyvön belüli, de még jobban azon kívüli szabályai.

⁵⁹ Ctv. 94. § (3) bek.

⁶⁰ ANKA 2014, 101. p.

JÁNOS DÚL

THE REGULATION OF COMMORIENTES WITH RAISING OF
PROBLEMS IN COMPANY LAW

(Summary)

This article is the written version of the presentation that was held on a conference organized by Association for Lecturers of Civil Law on 29th May 2015.

This topic is seasonable due to the new regulation concerning commorientes in the effective Hungarian Civil Code (Act V of 2013). It consists of a new rule instead of previous ambiguous probation: Persons who died in the same accident or in any similar incident shall be considered debarred in terms of consecutive succession irrespective of the time of their death.

In the introduction we allocate this legal institution among the requirements of succession, and then we present the possible solutions those we can notice in several legal systems. In the second part we call attention for some misleading questions. In the third part of the article we introduce the common points of this very special legal institution and company law with some really extreme examples. These examples, although there is a small chance for their materialization in real life, show well the connection of these topics, the problems, and the opportunity of solutions, finally we present some probate procedural issues.

FÉZER TAMÁS*

Elvek versengése

A felelősség funkciói napjaink magánjogában

I. Bevezető gondolatok

Még a XX. század első felében is igaz volt az a kijelentés, hogy a kártérítési jogot az egyetemen praktikumorientált formában, a kártérítés funkciójáról szóló elméleteket szinte teljesen mellőzve is kiválóan lehetett oktatni és tanulni. A felelősségi alakzatok szabályai a felelősség alanyát, valamint a kimentési lehetőségeket rögzítették, melyek kevés kétséget hagytak a jogalkalmazóban. Az angolszász jogrendszerek voltak talán az elsők, melyek szembesültek a XX. század második felétől egyre változó, a kártérítési jog fejlődésében új fejezetet nyitó társadalmi, gazdasági környezettel. A precedensjogban ugyanis pontosan a precedensek szerepe kezdett visszaszorulni azáltal, hogy hirtelen a robbanásszerű technikai fejlődés megindulásával a több esetben évszázados múltra visszatekintő kártérítési jogi dogmák átértelmezésre szorultak. A precedensjogot így a kártérítési jog területén napjainkig tartó folyamatként valójában az esetről esetre döntés joga váltotta fel a *common law* jogrendszerekben. A formális vagy informális alapelvekre való hivatkozások idejét múlttá váltak, és a bíró jogértelmező és jogfejlesztő szerepe a kártérítési perekben felértékelődött.¹

A kontinentális jogban ez a változás sokkal kevésbé volt szembevetendő, hiszen a normatív szabályozás szintjén igazán csak az 1990-es években Európa-szerte megindult polgári jogi rekodifikációs hullám mutatta a megváltozott erőviszonyokat a kártérítési jogra ható folyamatok versenyében. Nem tagadható azonban, hogy a polgári jogi kódexek egyébként is széles körű mérlegelésre lehetőséget biztosító klauzulái és jogintézményei (mindenekelőtt az okozatosság, vétkesség megállapíthatósága) a bírói gyakorlatban már jóval korábban, a kodifikációt, rekodifikációt megelőzően lehetőséget biztosítottak az átértelmezésre. A kártérítési jog legújabb kori fejlődésében tagadhatatlanul nagy jelentőséget kaptak a jogpolitikai megfontolások, és a korábban a károkozó rossz cselekvési választásának szankcionálása, a károsultat ért veszteség reparálása funkciókat jelentősen megbonyolították azok a jogpolitikai célok és eszmék, melyek napjainkban is éreztetik hatásukat. *Marshall Shapo* amerikai jogtudós már 1970-ben megállapította, hogy a kártérítési jog a hata-

* egyetemi docens, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

¹ CARDOZO, BENJAMIN: *The Growth of the Law*. Yale University Press, 1924. 5. p.

lom újabb eszköze dominanciájának és akaratának kinyilvánítására.² Még ha ennyire kiélezettnek és alkotmányjogi kérdéseket is felvetőnek nem látjuk a problémát, mindenképpen egyet kell értenünk azzal a megállapítással, mely már nem a kárkötelemben érintett jogalanyok szemszögéből, hanem a köz vagy ha úgy tetszik az állam céljainak elérése érdekében avatkozott be a kártérítési jog fejlődésének folyamatába. Ennek az intervenciónak a legnyilvánvalóbb bizonyítéka a számos új, jellemzően objektív alapokra helyezett felelősségi alakzat megszületése, mely általában egy új technológia bevezetésével állt kapcsolatban. Az objektív felelősségi alakzatok elterjedése mellett a másik, a polgári jogi felelősség klasszikus célkitűzéseit lerontó tényező a biztosítási konstrukciók elterjedése, elsősorban a kötelező felelősségbiztosítások megnövekedett jelentőségén keresztül. Néhányan a kártérítési jogot éppen ezen tényezők miatt már tisztán közgazdasági megközelítésben látják, a kártelepítés társadalommérnöki hozzáállásával felépített jogterületként, mely közcélok megvalósulását szolgálja, a magánérdekek helyett.³ A kártérítési jog bizonyos értelemben erősen átpolitizált területté vált a XX. század második felében, és így magánjogi dominanciáját megtépták közjogi célok. *Shapo* jogi realistaként azzal az egyszerűsítéssel élt, hogy a kártérítési jogot valójában közjogi területként azonosította.⁴

A tanulmány arra vállalkozik, hogy a polgári jogi felelősség szerteágazó funkcióit a modern kor útkereső elméleteinek tükrében vizsgálja és elemze. Célunk annak bizonyítása, hogy a polgári jogi felelősség olyan komplex rendszer, amelynek belső törvényszerűségei, a felelősséggel terhelt személy azonosításának folyamata nem írható le egyetlen gondolati sémával, hanem a felelősségi alakzatokon belül is sokszor esetspecifikusan, társadalmi és jogpolitikai elvektől vezérelve működik a felelősség magánjogi rendszere.

II. A 'civil recourse' elmélet

A közjogi elemek begyűrűzésével népszerűséget szerző közgazdasági jogi elemzések ellenpontjaként jelent meg az a mozgalom, mely a magánjog területére kívánja visszatelelni a kártérítési jogot, klasszikus magánjogi szankcióra jellemző célokkal felvértezve azt. *Goldberg* ennek megfelelően a kártérítési jogot öt egymással versengő teória, cél-elmélet gyűrűjében képzei el: kompenzáció és visszatartás, vállalati felelősség hangsúlyozása, gazdasági szankcióval fenyegetés, társadalmi igazságtétel és egyéni igazságtétel. Az egyéni igazságtétel három alkategóriája pedig a kiigazító igazságszolgáltatás, a viszonzosság teóriája, valamint a szabadságjogok teóriája.⁵ A kompenzáció és visszatartás a hagyományos reparáció és prevenció dualizmusára épül. A vállalati felelősség kidomborítása azonban már véleményünk szerint politikai szempontokat is felvesz az értékelés körébe, hiszen társadalmi kíváncsalként fogható fel, miszerint a tőkeerős társaságok társadalmi felelősségvállalását hangsúlyosabban kell megjeleníteni a társadalmi kárelosztás rendszerében. Ennek nyomán indult fejlődésnek a *corporate governance* teória világszerte mindenhol. A gazdasági szankcióval fenyegetés a prevenció sajátos

² SHAPO, MARSHALL: *Changing Frontiers in Torts: Vistas for the '70s*. 22 Stanford Law Review, 1970. 330. p.

³ GOLDBERG, JOHN C. P. – ZIPURSKY, BENJAMIN C.: *Seeing Tort Law from the Internal Point of View: Holmes and Hart on Legal Duties*. 75 Fordham Law Review, 2006. 1580. p.

⁴ SHAPO 1970, 335. p.

⁵ GOLDBERG, JOHN C.P.: *Twentieth-Century Tort Theory*. 91 Georgetown Law Journal, 2003. 513. p.

megjelenési formája. Sajátosságai abban keresendők, hogy a profitszerzésre törekvő, kiélezett szabad piaci versenyben igyekszik limitálni az igénybe vehető eszközök körét. Más kárára ugyanis nem lehet vagyoni előnyhöz, versenyelőnyhöz jutni. A társadalmi igazságtétel egy balanszírozó teória, mely a vétkességi koncepció hangsúlyozása is egyben. A társadalmi rend – és ennek egyik lényeges eleme, a jogrend – ellen vétő személynek kell lennie annak, aki az okozott károk megtérítésére köteles. Az egyéni igazságtétel a károsult szempontjainak és érdekeinek megjelenése azáltal, hogy a károsultat ért sérelmek, az elszenvedett hátrányok megtérítésre kerülnek. Ennek az egyéni igazságtételnek fontos összetevője az egyén szabadságjogainak védelme. A tulajdon szentsége és a személyiségi jogok – másik oldalról állampolgári jogok vagy emberi jogok – védelme a polgári jog eszközeivel is biztosított kell, hogy legyen. A viszonyosság ebben a kontextusban azt fejezi ki, hogy a károkozó abban a tudatban felel az okozott kárért, hogy amennyiben neki okoz majd kárt a jövőben a károsult, úgy ő is a felelősség alanyaként kártérítéssel fog tartozni irányába. A kiigazító igazságszolgáltatás pedig az ideális vagyoni viszonyok (jogsértés előtti vagyoni viszonyok) megbomlásának helyreállítására törekszik. *Goldberg* nézetei szerint a fenti öt tényező, funkcióelmélet kell, hogy minden helyzetben szolgálja a kártérítési jogot, és a jogalkalmazók ezen célok szem előtt tartásával alkalmazhatják a kártérítési jog intézményeit. Ezt a gondolatmenetet követve jutunk el a napjainkban igen divatos és elsősorban a jogtudományban hangsúlyozott ún. *civil recourse*, polgári jogi igény koncepciót hirdető kártérítési elmülethez. A *civil recourse* koncepció valójában valamennyi XXI. századi kártérítési teória összegyűrése, és egyben visszatérés a gyökerekhez. Lényegében a magánjogi jogsértések és a felelősségre vonás régi alapelveihez való visszatérést hirdeti, ennek megfelelően pedig valódi szankciós jellegű intézményként tekint a kártérítési jogra. Az elmélet egyik fontos alaptétele, hogy a kárkötelem résztvevői közötti, magánjogi jogviszonyról szól, melybe sem a közérdek, sem jogpolitikai célok hangoztatásával nem avatkozhatnak be a társadalom tagjai és az állam sem. A károsult azon igényéről van szó, hogy a kárát okozó meghatározott személytől kártérítést követeljen. *Goldberg* megközelítésében az állam ebbe a tisztán magánjogi jogviszonyba csak az igényérvényesítésnek keretet biztosító eljárásan keresztül kapcsolódik be, és így kizárólagos szerepe és feladata, hogy a károsult számára szabályozott eljárási kereteket adjon – a kártérítés végrehajtására is kiterjedő módon – igénye érvényesítésére. A kártérítési igény lehetőségének elismerésében merül ki az állam és a köz szerepe, azaz csak intézményi kereteket biztosít a károsultnak a jogvita rendezéséhez. Hangsúlyozottan nem jogvédelemről van szó, hanem egy egyenrangú feleket feltételező jogvita eldöntését segítő mechanizmus működtetéséről. Nem prejudikál ez a modell, hiszen ezzel rögtön felelőssé tenné a károkozót. A jogvita során dől el, hogy a hivatkozott magatartás valóban magánjogi jogsértésnek minősül-e, és ez a károkozónak felróható-e. Az elmélet elveti a források hatékony elosztására vagy éppen egy kompenzációs rendszer kialakítására irányuló elképzeléseket⁶, a magánjogon kívüli externáliáknak bélyegezve ezeket. Nem az az elsődleges célja a kártérítési jognak, hogy valamiféle helyi kompenzációt vagy biztosítási modellt dolgozzon ki, vagy az antiszociális viselkedési formákat a köz érdekében szankcionálja, hanem a két

⁶ LANDES, WILLIAM M. – POSNER, RICHARD A.: *The Economic Structure of Tort Law*. Harvard University Press, 1987. 36. p.

szereplő – sértett és jogsértő – viszonyában jogvitát bíráljon el.⁷ Az egydimenziós kártérítési modell azonban bármennyire is csalogató egy magánjogász számára, mégsem képes kiszolgálni a XXI. századi társadalmi viszonyokat. A kártérítési jog átpolitizált jellege ugyanis véleményünk szerint nem egyszerűen jogalkotói beavatkozás, hanem társadalmi igény. A technológiai fejlődés ugyanis gyakorta kettős felhasználású megoldások alkalmazásához vezet. A legtöbb modern találmány esetében a közjó szolgálatába állítható felhasználási módok mellett szinte mindig létezik egy jogsértést lehetővé tevő oldal is. Ezen jogsértési kockázat kivédése pedig igényli a jogalkotó beavatkozását, akár úgy, hogy a tevékenység folytatásának közjogi engedélyezése során felelősségbiztosítás meglétét kell igazolni, vagy éppen objektív, vétkességre tekintet nélküli felelősséget ír elő a technika felhasználásával okozott károk megtérítése vonatkozásában. Ugyanígy egyes szakmák károkozási kockázata nagyobb, mint más szakmák esetében, így fel kell adni azt az ideát, miszerint egy koherens, zárt polgári jogi felelősségi rendszer minden élethelyzetet azonos megközelítéssel képes szabályozni. A felelősségi rendszer belső differenciálódása pedig sok esetben a jogalkotás szintjén sem képzelhető el. Vagy azért, mert annyira gyorsan változó területről van szó, hogy mire a jogalkotó felismerné a cselekvése iránti társadalmi igényt, addigra máris koncepciót kellene váltania (pl. az internettel összefüggő jogsértések), vagy mert a társadalmi elvárások rendkívül eset specifikusan változnak (pl. szüléssel, születéssel összefüggő kárigények). A *civil recourse* elképzelés ezt a komplexitást nélkülözi és nincs tekintettel arra a tényre, hogy az életviszonyok és a jogviszonyok különállósága a XXI. században már nagyon nehezen védhető álláspont. Ha elfogadjuk azt az alaptételt, hogy jogviszonnyá csak azok az életviszonyok válnak, melyet a jogi szabályozás körébe von a jogalkotó, akkor látható, hogy pont a kártérítési jog az a terület, ahol a jogi szabályozás szinte csak absztrakt szabályok mentén képzelhető el, és konkrét életviszonyokat a legtrikább esetben van értelme e körben rendezni. A bírói gyakorlat kezei között formálódó kártérítési jogról pedig elmondható, hogy olyan problémával foglalkozik, amit a felek a peres eljárás során előhozhatnak. Az elmúlt évtizedek tapasztalatai pedig azt mutatják, hogy minden új felbukkanása előbb vagy utóbb jogi problémaként jelentkezik a bíróságokon. A kártérítési jog körében így véleményünk szerint csak azok az életviszonyok nem válnak jogviszonnyá, amelyeket még nem peresítettek. Ekkor sem jelenthető ki, hogy jogviszonyként nem értékelhetők, hiszen holnap lehet, hogy ezek képezik jogvita tárgyát a bíróságon. Nem állítjuk azonban, hogy a kártérítési jog funkciókeresése során az anarchizmusba való belenyugvás lenne a megfelelő megközelítés, és tisztán a bírói pragmatizmus mentén kellene a területet felépítenünk. A felelősségi alakzatokat ugyanis kellő absztrakcióval lehet csak megközelíteni, és a jogbiztonság érdekében természetesen léteznie kell olyan vezérfonalaknak, melyek mentén az ítélkezés is haladhat. Ez azonban nem egy, hanem akár felelősségi formánként más-más idea meghatározását is megkívánja korunkban. Ennek hiányában minden kártérítési joggal foglalkozó jogi kutatás „olyan tudósok vitája lenne, akik sosem tapasztalták meg az utca illatát”.⁸ A XXI. század új típusú jogsértései alapjaiban térnek el a korábbi évszázadokban tapasztalt technológiai fejlődésből eredő

⁷ GOLDBERG, JOHN C.P.: *Unloved: Tort in Modern Legal Academy*. 55 Vanderbilt Law Review, 2002. 1501. p.

⁸ RUSTAD, MICHAEL L.: *Twenty-First-Century Tort Theories: The Internalist/Externalist Debate*. 88 Indiana Law Journal, 2013. 427. p.

jogellenes magatartásoktól. Míg a XX. század második felének új fenoménjai, a termék-felelősség, a tájékozott beleegyezés problémái, az ingatlantulajdonosok felelősségi kérdései csupán új élethelyzetekként, új igényekként jelentkeztek, addig a XXI. század cyber cselekményei olyan virtuális jogsértéseket tesznek lehetővé, ahol a károkozás helye, a károsodás bekövetkezése nem egyszerűen relatív, hanem megfoghatatlan fogalmak. A bekövetkezett károk, sérelmek nagysága, intenzitása az esetek egy részében mérhetetlen, hiszen a sérelmes helyzet megszüntetése a világhálón majdnem lehetetlen feladatnak tűnik. Az eredeti jogsértő közlemény eltávolítása még nem garancia arra, hogy más tükrörfalak nem vették át azt. Éppen ezért tartjuk nehezen elképzelhetőnek, hogy a mai világban a kártérítési jog funkciójával kapcsolatban általános következtetéseket, egyetlen vezérelvet, doktrínát lehetne találni, mellyel megmagyarázható ennek a magánjogi jogkövetkezménynek a célja, léte. A nyitott teoretikus megközelítés megkerülhetetlen, hiszen felelősségi alakzattól, azaz a vizsgált szituációtól függ, hogy milyen elvek mentén kerül alkalmazásra a kártérítés. Az objektív felelősségi esetkörök – ahogyan láttuk – jogalkotói döntések döntő többségükben, azonban pontosan a fokozott veszéllyel járó tevékenységek körében támaszkodik a jogalkotó a bíróságok józan értelmezésére, és – ahogyan például Magyarországon – definíció nélkül adja meg a lehetőséget a jogalkalmazónak az e körbe értett tevékenységek meghatározására. Ebben a folyamatban már nem feltétlenül érvényesül majd a kártérítési jog közgazdasági megközelítése, a kockázatok minél hatékonyabb elosztásának az elve. A *civil recourse* mozgalom a sértett, károsult felfegyverzésének elvén alapul, és mint ilyen, alapjaiban mindenképpen helyes. Ahogyan a szerződések joga körében a konszenzussal, de önként létrejövő kontraktusokban foglalt kötelezettségek kikényszerítésére is van lehetőség az állami szervezetrendszer – mindenekelőtt a bíróságok – segítségül hívásával, úgy a szerződésen kívüli jogsértések – legyenek azok jogszabályi vagy morális kötelezettségek megsértéséből eredők – ugyanúgy igényérvényesítési lehetőséget követelnek. Amíg azonban egy szerződéses jogvitában jellemzően könnyen megtalálható a jogellenesség, hiszen egy önként vállalt kötelezettség megsértéséről van szó, és csak ilyen jogsértés szolgáltatathat alapot a felelősség jogkövetkezményének érvényesítésére, addig a deliktualis felelősség esetében a megsértett jog vagy érdek, az elmulasztott kötelezettség nem mindig egyértelműen azonosítható. Annak ellenére, hogy szükségképpen közjogi döntések is belekeverednek az alapvetően magánjogi jellegű kártérítési felelősség rendszerébe, még nem gondoljuk, hogy a kártérítési jog megszűnt magánjogi intézménynek lenni. Erre pedig mi sem jobb bizonyíték, mint hogy az adott esetben ugyanazon cselekmény miatt beálló büntetőjogi felelősség és kártérítési felelősség kettősevel kapcsolatban nem merül fel senkiben, hogy a kétszeres értékelés tilalmába ütköznék. Amíg ugyanis a büntetőjog esetében az elkövető személyére szubjektivizált felelősségi modell alapján történik felelősségre vonás, az állam büntetőhatalmának érvényesítése körében, addig a kártérítési jog szükségképpen feltételez egy károsultat, akinek a javára rendel pénzfizetést a felelőssé tett személy terhére. A valódi kérdés, hogy mely felelősségi alakzatok esetében dominál a károsult kompenzálására hangsúlyt helyező megközelítés, és hol kap szerepet a jogsértés szankcionálása. Utóbbi esetben sem büntető elemekkel átszőtt szankcióként tekint a kártérítési jogra az európai államok döntő többsége, hanem valamely veszteség kompenzálásaként alkalmazza azt.

A *civil recourse* teória abban a tekintetben mindenképpen figyelemre méltó, hogy a jogsértés fogalmát sajátosan, de korunk elvárásaihoz viszonyítva véleményünk szerint helyesen közelíti meg. A *Lauer v. City of New York* amerikai eset⁹ jól mutatja, milyen veszélyekkel járhat az, ha a jogellenesség keresése során csak jogi kötelezettségek fennállását vizsgálja a jogrendszer vagy az ítélkező bíró. Az ügy felperesének a gyermeke elhalálozott, azonban a boncolást követően a városi kórház patológusai a boncolási jegyzőkönyvben olyan téves megállapításokat tettek, melyek egy sor problémát idéztek elő az apa oldalán, míg végül hosszú nyomozás eredményeként a rendőrségnek sikerült tisztáznia, hogy a felperes fia természetes halált halt. A bíróság döntésében megállapította, hogy a város patológusait nem terheli felelősség a hibás jelentés miatt, hiszen semmilyen jogi kötelezettségük nem állt fenn a felperes irányába. A döntés lényegét azoknak a makroszintű politikáknak az erős befolyása adja, mely a jogellenességet továbbra is jogi kötelezettség megsértésével, konkrét jogi előírással való szembe helyezkedéssel azonosítja. A *civil recourse* teória nagy előnye, hogy a kereseti kérelmet nem a jogellenesség vizsgálatára alapozva utasította volna el a példaként használt esetben, mielőtt még más tényezőket figyelembe vett volna, hanem a két fél viszonyában megvalósuló kötelmi helyzetre koncentrált volna nagy valószínűséggel. Bár a jogrendszer előírásait vizsgálva valóban nem volt azonosítható semmilyen kötelezettségsértés, a társadalmi igény mindenképpen az a XXI. században, hogy az ilyen tevékenységet végző személyek, az alperesek a morális kötelezettségen feltétlenül túlnövő gondossággal tartoznak a hozzátartozóját elvesztő apa irányába. *Goldberg* a *Lauer* esetet negatív típusesetként vizsgálja, és általános jelleggel elítéli a pusztán a jogalkotó döntésére – lényegében politikai, jogpolitikai megfontolásokra – alapított jogellenesség teóriáját.¹⁰ Vitába szállnánk azonban modelljének hézag nélküli voltával. A személyiségi jogok megsértésére alapított kártérítési, illetve kompenzációs célú igények esetében mindenképpen helytállónak tartjuk a *civil recourse* mozgalom elképzelését, hiszen a védett jogtárgy, a személyiségi jogok köre meglehetősen szubjektív és nagyon nehezen kategorizálható. A kárfajták megtalálása és elismerése során így valóban van keresnivalója a társadalmi morálnak, egy társadalom kulturális sajátosságainak. Egy másért való felelősség esetében azonban mindenképpen helytálló, hogy a jogalkotó pontosan kijelöli a tényleges károkozó helyett azt a személyt, aki az okozott károk megtérítésére köteles. Ez egy jogpolitikai döntés, sok esetben azért, mert a tényleges károkozóval szemben például nem lenne behajtható a kártérítés összege, így a jogszabály egy tökeerős személyt (pl. a munkáltatót a munkavállaló károkozása esetén) határoz meg, mint a felelősség alanyát. Hiba lenne, ha pusztán a tényleges károkozó, példánkban a munkavállaló erkölcsileg mélyen elítélendő jogellenes magatartása – amely tehát nem feltétlenül jelenti azt, hogy a munkavállaló szándékosan okozta a kárt – alapot adna a bíróságoknak, hogy őt közvetlenül kötelezzék a kár megtérítésére, pusztán azon az alapon, hogy ne a jogpolitikai szempontok domináljanak egy kártérítési perben.

⁹ *Lauer v. City of New York* 733 N.E.2d 184 (N.Y. 2000)

¹⁰ GOLDBERG 2002, 1519. p.

III. A kártérítési jog közgazdasági megközelítése

A *civil recourse* mozgalom legfőbb kritikusai a másik, modern kártérítési teória képviselői, a kártérítés gazdaságtanával foglalkozó szerzők. Közülük is kiemelkedik *Guido Calabresi*, aki a *civil recourse* mozgalom legfőbb problémáját abban látja, hogy a kárkötelelem elrelativizálása, a jogellenesség fogalmának teljes egészében bizonytalan alapokra helyezése a kártérítési jogot egy hermetikusan elzárt rendszerben vizsgálja, holott az része egy nagy egésznek, a jogi felelősség rendszerének. A jogi felelősség – még közelebből a polgári jogi felelősség – pedig nem vizsgálhatja a problémának csak részkérdéseit. Amikor egy termékfelelősségi kérdést a polgári jogi igény teóriájának képviselői két magánjogi szereplő jogvitájaként láttatnak, amelybe az államnak, a jogpolitikai megfontolásoknak nem szabadna beleszólnia, akkor nem foglalkoznak azzal, hogy individuális esetek nem képesek preventív hatást gyakorolni a társadalomra, és akár adott esetben is figyelmen kívül hagyhatják a kompenzációt, mint célkitűzést.¹¹ A kártérítési jog közgazdasági szempontú megközelítésével foglalkozók ugyanis a megelőzés és a kompenzáció kettős céljának szintézisét úgy igyekeznek megtalálni, hogy keresik, milyen szinten előzhetők meg leghatékonyabban azok a „balesetek”, melyek a károsodáshoz vezetnek majd. Ebben a felfogásban pedig a jogalanyoknak pontosan kiszámítható kötelezettségeket kell kapniuk, és tudniuk kell, milyen veszélyt hordoz tevékenységük, miért és milyen védekezésre kötelesek. Ennek hiányában oly sok immunitás lenne elérhető akár a veszélyes tevékenységet folytató jogalanyok számára is, amely már a károsult érdekei ellen hatna. *Calabresi* a *civil recourse* mozgalom redukcionista szemléletét kritizálja és felveti: mit veszítenénk, ha teljesen megszüntetnénk a kártérítési jogot, és helyette az Új-Zélandon sikerrel alkalmazott, konfliktuskerülő kompenzációs rendszerre térnénk át, amely értelmetlenné teszi a peres eljárás lehetőségének biztosítását. A valódi kérdés sokkal inkább az, hogy bizonyos esetekben miért látunk egy cselekvési kényszert kötelezettségként, míg más esetekben a másként cselekvés nem keletkeztet felelősséget. Erre a kérdésre *Calabresi* azzal válaszol, hogy a különböző felelősségi alakzatok más-más gazdasági megfontolásból születtek, így a megelőzés egyes esetekben kalkulálható és ésszerű, más esetekben azonban olyan véletlenszerű és extrém magatartásokkal állunk szemben, amelyek nem reálisak, tömegesen nem fordulnak elő, így a megelőzésre a jogalkotó nem helyezett hangsúlyt.¹²

A kártérítési jog közgazdasági megközelítését vallók arra keresik a választ, miként lehet az optimális prevenciót elérni. Az optimális prevenció elérése érdekében pedig az elmélet képviselői azt vallják, hogy a kártérítési felelősség alapvetően a védekezési költségek áthárítása arra a jogalanyra, aki képes a baleseteket, károkozó szituációkat megelőzni, illetve a károsodás kockázatát minimalizálni. Mivel a költségek áthárítása egyik jogalanyról a másikra is költségekkel jár, így fel kell térképezni, mikor éri meg ez a kockázattelepítés. A vétkességi alapú kártérítési felelősség körében a védekezés költségeinek áthárítása akkor racionális, ha az költség-hatékony. A költség-hatékonyság akkor valósul meg, ha a védekezés költségei alacsonyabbak, mint a fenyegető kár nagysága.

¹¹ CALABRESI, GUIDO: *The Cost of Accidents: A Legal and Economic Analysis*. Yale University Press, 1970. 24–26. pp.

¹² CALABRESI, GUIDO: *The Complexity of Torts – The Case of Punitive Damages*. in: MADDEN, STUART (ed.): *Exploring Tort Law*, Cambridge University Press, 2005. 333. p.

Egy példával érzékeltetve, ha egy tevékenység végzése 1 millió forintos kár potenciális bekövetkezését hordozza magában, és a károk elkerülése érdekében egy 900 ezer forintos beruházást kellene eszközölni, akkor ésszerű, ha a védekezés költségeit a tevékenység folytatója bevállalja. Fordított esetben, amikor a potenciálisan bekövetkező kár alacsonyabb, mint az annak kivédéséhez szükséges beruházás költsége, már nem célszerű és nem ésszerű a védekezés költségeit erre a szintre telepíteni. Ha tehát el tudok kerülni valamilyen károkozást azzal, hogy a várható kár mértékénél alacsonyabb összegű védekezési költségeket felvállalok, akkor ezen védekezés elmulasztása olyan irracionális döntés, mely a vétkességemet megalapozza, így a felelősségem megállapítható a tevékenységből eredő károk megtérítéséért. Ha azonban csak úgy tudnám a károkozást elkerülni, hogy a várható kár mértékénél magasabb összegű költségek mellett védekezek, akkor a védekezés elhanyagolása gazdaságilag indokolható döntés, nem ésszerűtlen, így vétkesség a károkozással kapcsolatban engem nem terhel. Ha bárki elszenvedi ezt a kárt, maga köteles azt viselni. Ez a megközelítés azt eredményezné – ideális esetben –, hogy mind a potenciális károkozók, mind a potenciális károsultak megtennének minden költséghatékony intézkedést a károsodásra vezető situációk elkerülése érdekében. Amennyiben minden károkozási potenciállal rendelkező tevékenység folytatója ésszerűen viselkedik e tekintetben, a lehetséges károsultak szintén megtennének minden költséghatékony intézkedést annak érdekében, hogy ne váljanak jogsértések áldozatává, jóval körülményesebbek lennének, hiszen tudnák: a jogsértés bekövetkezése esetén minden kárukat maguk lennének kötelesek viselni. Ez a teória egy optimális kockázatvállalási és kockázatosztási rendszert eredményezne a társadalomban.

Érdekessége a modellnek, hogy a vétkességi alapú felelősség esetében nem individualizálja a költségek összemérése során az eseteket. *Hammer* és *Duss* például pont az individualizálás miatt kritizáltak egy svájci szövetségi legfelsőbb bíróság által hozott döntést.¹³ A berni egyetemi kórházban egy páciens súlyos tudatzavarral diagnosztizáltak, mely egy szívműtét következtében beállt, ideiglenes állapot volt. A tudatzavar mint szövödmény jellemzően legfeljebb egy hétig tart. Jól ismert tény volt orvosi körökben, hogy a delíriumban szenvedő betegek körében már feljegyeztek több olyan esetet, amikor a páciens a kórház ablakán kiugorva vesztette életét. Ennek megelőzése érdekében a kórház a beteg kórtermében lezárta az összes ablakot és a balkontra vezető ajtót. Emellett a páciens szoros megfigyelés alatt tartották, melynek keretében rendszeresen ellenőrizték, hogy az ágyában van-e. Egy éjjel azonban a betegnek sikerült átmennie a szomszédos kórterembe, amelynek erkélyéről kiugrott és életét vesztette. A szövetségi legfelsőbb bíróság a kórház felelősségének megállapítása során a felelősség közgazdaságtani megközelítését alkalmazta és a költséghatékony elvét szem előtt tartva foglalt állást a jogvitában. Abból indult ki, hogy a szerencsétlen baleset bekövetkezésének valószínűsége a nullára lett volna csökkenthető, amennyiben éjjelre egy őrt ültetnek a beteg kórterme elé. Az őr óránkénti díját 30 svájci frankra becsülték. Tekintettel arra, hogy a delírium legfeljebb egy hétig áll fenn az ilyen betegeknel, és éjjelente napi 8 órással számoltak, az éjjeli őr teljes bekerülési költségét 1680 frankban állapította meg a bíróság. A közgazdasági elemzés modelljét követve ez az összeg nyilvánvalóan elhanyagolható volt egy emberi élet elvesztése mellett, így a védekezés költségei sokkal

¹³ BGE 130 I 337.

alacsonyabbak voltak, mint a potenciális – és a perbeli esetben sajnos megvalósult – kockázat miatti károk. A bíróság emiatt állapította meg a gondosság követelményének megsértését a kórház oldalán, és kötelezte az egyetemet kártérítés megfizetésére. *Hammer* és *Duss*, a jog közgazdaságtani megközelítésének prominens svájci képviselői azonban arra hívják fel a figyelmet, hogy a bíróság tévesen alkalmazta a modellt és így téves következtetésre jutott. Véleményük szerint a bíróság kizárólag a konkrét esetre egyediesítette a költségkalkulációt és nem vette figyelembe, hogy a felelősségi jog komplex megközelítést igényel. A helyes kérdés ugyanis az lett volna, hogy ha a perbeli eset tényállásának bekövetkezési valószínűsége egy a millióhoz, akkor valójában a kórház egymillió beteg esetében kényszerülne megfizetni az éjjeli őr költségeit annak érdekében, hogy az egymillióból egyetlen ember életét megmenthesse. Számszerűsítve 1,7 milliárd svájci frank védekezési költség mellett lehetne egy ember életét megmenteni. *Hammer* és *Duss* álláspontja szerint ez már olyan ésszerűtlen és nem költségghatékony „befektetés” a kórház oldaláról, amit nem kötelesek vállalni, így az ablakon való kiugrás megelőzésére tett intézkedések megfelelőek voltak, tehát a gondosság követelményét nem sértette meg az egyetemi kórház.¹⁴ A jogeset és a svájci kritikusok véleménye jól mutatja, hogy a kockázatosztás közgazdasági koncepciója még a személyiségi jogok megsértése esetén beálló felelősség körében sem hagy fel a számszerűsítésre irányuló célkitűzéseivel. Eltekintve attól, hogy álláspontunk szerint az érvelés kifejezetten gyenge pontja az emberi élet valamilyenösszegszerű becslésének alapulvétele, nehezen meghatározhatónak tartjuk – és az elmélet kiszámítható voltát erősen lerontó módon szubjektívnek is – a baleset vagy kockázat bekövetkezési valószínűségének meghatározását minden jogesetben.

Az objektív, vétkesség hiányában beálló felelősséggel kapcsolatban a fenti érvelés alapján azt gondolhatnánk, hogy nem alkalmazható a kártérítési jog közgazdaságtani megközelítésének elmélete. Ez azonban nem így van. Ha valamilyen tevékenységgel okozott károkért én vétkességemre tekintet nélkül felelek, és e potenciális kár mértékénél alacsonyabb védekezési költségek mellett nullára csökkenthetem a kár bekövetkezésének kockázatát, akkor ugyanúgy felvállalom ezeket a költségeket, mint a vétkességi alapú felelősségi rendszer potenciális károkozója. Ebben a rendszerben az objektív felelősséggel terhelt károkozó pozíciója és motivációi a vétkességi alapú felelősség károsultjával egyeznek meg. A vétkességi alapú felelősség károsultja is tisztában van azzal, hogy a kár bekövetkezéséért való felelősséget senki nem háríthatja át, maga köteles viselni minden kárát, így ésszerű megelőző intézkedéseket foganatosít majd a károsodás elkerülése érdekében.

A közgazdasági megközelítés komoly hiányossága azonban, hogy azon az alaptételen nyugszik, mely szerint egy tevékenység folytatója mindig meg tudja határozni azt az alanyi kört, akit tevékenységével veszélyeztet. Kötelezettsége ugyanis csak ezen jogalanyokkal szemben áll fenn, így a védekezés költségeinek kalkulálása során is csak ezeknek a jogalanyoknak a nézőpontjából tud költségelemzést végezni. A gyakorlatban azonban a kártérítési perek ennél jóval összetettebb természetűek. A kötelezettségszegés azonosítása pontosan azokban az esetekben különösen nehéz, ahol nem volt direkt kap-

¹⁴ HAMMER, BALZ – DUSS, SANDRA: *The „Hand Rule” as a Standard of Care in Swiss Tort Law?* in: MATHIS, KLAUS (ed.): *Law and Economics in Europe – Foundations and Applications*, Springer, New York, 2014. 179. p.

csolat és logikus viszony a károkozó és a károsult között. A közgazdasági megközelítés alapján nem tarthatók felelősséggel az olyan személyek kárainak megtérítéséért, amelyeket nem is kellett figyelembe vennem mint kalkulálható kockázatokat a védekezés szempontjából. A másik kritika az elmélettel szemben már strukturális problémának tekinthető. A gyakorlatban a károsultak nem az alapján választják meg a kártérítési per alperesét, hogy kinél lett volna leginkább költséghatékony a védekezés, hanem azt a személyt perlik, aki megsértette valamely jogukat.

IV. Záró gondolatok

Véleményünk szerint még *Calabresi* teóriájánál is komplexebb rendszer a kártérítési jog. Helyét és funkcióját ugyanis először az egész jogrendszert átható felelősségen belül kell elhelyeznünk és tekintettel kell lennünk a más jogágakban megjelenő felelősségi elemek miatt a kétszeres értékelés tilalmára. Ez a probléma egyben a büntető elemek magánjogi felelősség körébe történő integrálása vonatkozásában is számos kérdést vet fel, melyekre a magánjog kontinentális felfogásának eredetileg határozottan elutasító választát napjainkban már nem feltétlenül tudjuk támogatni. Másrészt a kártérítési tényállások maguk is jelentősen különböznek egymástól és funkciójukat tekintve más hozzáállást és sok esetben paradigmaváltást várnak el akár a jogalkotótól, akár a jogalkalmazótól. Jó példa erre a vagyoni károk reparálására hivatott tényállások és a személyiségi jogok megsértésével előálló nem vagyoni sérelmek kompenzálására rendelt vagyoni szankciók közötti hatalmas különbségek. A kötelezettség, melynek megsértése felelősséget keletkeztet véleményünk szerint továbbra is dominánsan eredményorientált kell, hogy legyen, azaz kár, hátrány, vagyoni vagy nem vagyoni sérelem okozása esetén lehet azt csak megállapítani. Sem a szimbolikus, hátrány hiányában megítélt kártérítési összegek, sem a büntető célzatú vagyoni szankciók nem férnek össze a polgári jog felelősségi eszméjével, méghozzá pontosan más jogágak (pl. büntetőjog) hasonló indíttatású, párhuzamos reakciói okán.

TAMÁS FÉZER

BATTLE OF PRINCIPLES – FUNCTIONS OF CIVIL LIABILITY

(Summary)

Civil liability has always been a diverse area of private law in terms of functions and ideas behind. The dynamic and often very sudden changes and development of technology, society and economy forced civil liability to serve political and public agendas. The traditional reparation-prevention functions of civil liability have long been changed melting in a much larger pot of theories and purposes this ever changing area of law has to serve. The essay aims to systemize and analyze two relatively modern concepts about

the functions of tort law and civil liability in general. Representatives of the civil recourse movement see a fragmented and complex regime of liability these days. Believers of the economy of law movement think of liability law as a homogenous and straightforward core of private law. The study tries to get behind these remarkable ideas and concepts using model cases to support or – in some cases – to destroy them. While the essay is not willing to enact a new theoretical foundation for civil liability law, it points out how some one-sided approaches may lead to limited and simplified views on this field. The diversity of torts and the colorful nature of obligations available to breach make tort law one of the least exact area of civil law. While many agree on the specific nature of damages for non-pecuniary losses, we may see a changing and internally diverse functional approach in judicial practice when it comes to adjudging just monetary damages. The study identifies a real tension between classic civil law dogmas (e.g. reparation and compensation) and expectances coming from the society. Nominal damages and punitive elements in tort law both prove how the ideology of civil liability is evolving and slowly becoming a policy maker instead of being a mirror to the actual morality of a given society.

GOMBOS KATALIN*

Eljárásjogi harmonizációs törekvések az Európai Unióban

A magánjogi jellegű igazságügyi együttműködés a szabályozás szintjén igazi sikertörténet az Európai Unióban, amit az e jogterületen hozott uniós normák pusztá száma is jól mutat. E szabályozás ma is az Unió egyik legdinamikusabban fejlődő jogterülete, mondhatjuk, hogy „húzóágazata.” A jogalkotás szempontjából a legfontosabb lépés a jogterület „közösségiesítése”¹ volt, ami az Amszterdami Szerződéssel következett be, s a jogalkotás azóta is töretlenül halad előre.² Ennek egyenes következménye, hogy a korábbi, főként nemzetközi egyez-

* egyetemi docens, SZTE ÁJTK

¹ Ezzel írható le az a folyamat, hogy a jogterület közösségi szabályozási területre történő átkerülésével közvetlenül közösségi jogforrásokkal való szabályozására nyílt lehetőség.

² Az eddig elfogadott főbb uniós jogforrások e területen:

- A Tanács 2201/2003/EK rendelete (2003. november 27.) a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (Brüsszel IIA)
- Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (Brüsszel I.A)
- Az Európai Parlament és a Tanács 593/2008/EK rendelete (2008. június 17.) a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról (Róma I.)
- Az Európai Parlament és a Tanács 864/2007/EK rendelete (2007. július 11.) a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról (Róma II.)
- A Tanács 1259/2010/EU rendelete (2010. december 20.) a házasság felbontására és a különválásra alkalmazandó jog területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról (Róma III.)
- Az Európai Parlament és a Tanács 650/2012/EU rendelete (2012. július 4.) az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről (Róma IV.)
- A Tanács 4/2009/EK rendelete (2008. december 18.) a tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az e területen folytatott együttműködésről (Róma VI.)
- Az Európai Parlament és a Tanács 1393/2007/EK rendelete (2007. november 13.) a tagállamokban a polgári és kereskedelmi ügyekben a bírósági és bíróságon kívüli iratok kézbesítéséről (iratkezelés), és az 1348/2000/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről
- A Tanács 1206/2001/EK rendelete (2001. május 28.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a bizonyításfelvétel tekintetében történő, a tagállamok bíróságai közötti együttműködéséről
- A Tanács 2003/8/EK irányelve (2003. január 27.) a határon átnyúló vonatkozású jogviták esetén az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés megkönnyítése érdekében az ilyen ügyekben alkalmazandó költségmentességre vonatkozó közös minimumszabályok megállapításáról
- A Tanács 2004/80/EK irányelve (2004. április 29.) a bűncselekmények áldozatainak kárenyhítéséről

ményekkel történő szabályozást a másodlagos uniós jogforrásokkal, azon belül is elsősorban a rendeletekkel való jogalkotás váltja fel, illetve bizonyos területen egészíti ki.

Az uniós jogi szabályok többsége eljárásjogi jellegű,³ ma még kisebb számban találunk anyagi jogi kérdéseket⁴ rendező jogforrásokat. Az azonban tendenciaként látható,⁵ hogy az utóbbi időszak jogalkotásában a komplex jellegű jogforrások váltak uralkodóvá, azaz egy adott témakörhöz tartozóan mind eljárásjogi kérdésekre – elsősorban joghatóság, határozatok elismerése és végrehajtása – mind anyagi jogi kérdésekre – elsősorban alkalmazandó jogra – vonatkozó szabályok megalkotására egy jogforrásban kerül sor.⁶ Az eljárásjogi jogharmonizáció sajátossága, hogy számos technikai jellegű kérdésben (pl. egységes formanyomtatványok használatára⁷ vonatkozó szabályok) is születnek uniós jogforrások. Egy következő sajátosság abból adódik, hogy több tagállam opt-out, illetve opt-in fenntartásokat tett a polgári igazságügyi együttműködéshez,⁸ így az e területen tett nyilat-

- Az Európai Parlament és a Tanács 2008/52/EK irányelve (2008. május 21.) a polgári és kereskedelmi ügyekben végzett közvetítés egyes szempontjairól
- Az Európai Parlament és a Tanács 805/2004/EK rendelete (2004. április 21.) a nem vitatott követelésekre vonatkozó európai végrehajtható okirat létrehozásáról
- Az Európai Parlament és a Tanács 1896/2006/EK rendelete (2006. december 12.) az európai fizetési meghagyásos eljárás létrehozásáról
- Az Európai Parlament és a Tanács 861/2007/EK rendelete (2007. július 11.) a kis értékű követelések európai eljárásának bevezetéséről
- Az Európai Parlament és a Tanács 568/2009/EK határozatával (2009. június 18.) módosított 2001/470/EK Tanácsi határozat (2001. május 28.) az Európai Igazságügyi Hálózat létrehozásáról polgári és kereskedelmi ügyekben
- Az Európai Parlament és a Tanács 655/2014/EU rendelete (2014. május 15.) polgári és kereskedelmi ügyekben a tagállamközi követelésbehajtás megkönnyítése érdekében az ideiglenes számlázást elrendelő európai végzés eljárásának létrehozásáról
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015/848 rendelete (2015. május 20.) a fizetésképtelenségi eljárásról

³ L. pl.: joghatóság, bizonyításfelvétel, kézbesítés, költségmentesség témakörei

⁴ Főként a kollíziós helyzeteket szabályozó alkalmazandó jogra vonatkozó szabályok.

⁵ Jelenleg több jogszabálytervezet is ilyen átfogó szemlélettel készült. L. pl.: Javaslat a Tanács rendeletére a házassági vagyoni jogi rendszerekkel kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (Róma V.), COM/2011/0126 végleges - CNS 2011/0059; Javaslat a Tanács rendeletére a bejegyzett élettársi közösségek vagyoni jogi hatásaival kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (Róma V/Alt), Brüsszel, 2011.3.16. COM(2011) 127 végleges 2011/0060 (CNS).

⁶ Ilyenek pl.: Az Európai Parlament és a Tanács 650/2012/EU rendelete (2012. július 4.) az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről (Róma IV.); A Tanács 4/2009/EK rendelete (2008. december 18.) a tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az e területen folytatott együttműködésről (Róma VI.).

⁷ L. pl.: 2004/844/EK: A Bizottság határozata (2004. november 9.) a határon átnyúló vonatkozású jogviták esetén az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés megkönnyítése érdekében az ilyen ügyekben alkalmazandó költségmentességre vonatkozó közös minimumszabályok megállapításáról szóló 2003/8/EK tanácsi irányelv alapján a költségmentesség iránti kérelem benyújtásához használandó formanyomtatvány kidolgozásáról; 2005/630/EK: A Bizottság határozata (2005. augusztus 26.) a 2003/8/EK tanácsi irányelv alapján a költségmentesség iránti kérelem továbbításához használandó formanyomtatvány kidolgozásáról

⁸ Az Egyesült Királyság, Írország és Dánia kiegészítő jegyzőkönyvet csatolt az Amszterdami majd a Lisszaboni Szerződéshez, melyben a szabadság, a biztonság, és a jog érvényesítése térségére hozandó intézkedések hatálya alól kizárták magukat.

kozatok, határozatok, megállapodások is tartkítják a jogforrások körét,⁹ és a megerősített együttműködés lehetőségével is számolni kell ezen együttműködési területen.¹⁰

A konkrét ügyekben irányadó szabályozás megtalálása, a szabályok közötti eligazodás nem mindig könnyű feladat, ugyanis az uniós jogforrások számának örvendetes emelkedése, és ezáltal a szabályozási területek fokozatos bővülése mellett mind a tagállamok egymás közötti jogsegélyszerződéseinek,¹¹ mind pedig az Európai Unió és más szervezetek között létrejött nemzetközi megállapodásoknak,¹² nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos-elsősorban felhatalmazást teremtő – uniós normáknak¹³ is jelentőségük van a jogalkalmazásban. Árnyalja a helyzetet, hogy bizonyos uniós jogforrások sem belső, sem uniós jogi szempontból nem igényelnek kapcsolódó szabályozást, más jogforrások azonban kifejezett vagy hallgatólagos szabályozási hatáskört engednek a tagállamoknak. Ezeknek két csoportja aszerint különböztethető, hogy az uniós jogalkotó a jogforrás alkalmazását érintő egyik részkérdés, végrehajtási intézkedés tekintetében

⁹ L. pl.: Dánia helyzetéről szóló 22. jegyzőkönyv 1. és 2. cikkével összhangban Dánia nem vett részt az 1215/2012/EU irányelv elfogadásában, ugyanakkor az Európai Unió és Dánia közötti megállapodás 3. cikkének (2) bekezdésével összhangban Dánia 2012. december 20-án levélben értesítette a Bizottságot azon határozatáról, amely szerint végrehajtja az 1215/2012/EU rendeletben foglaltakat; 2009/26/EK: A Bizottság határozata (2008. december 22.) az Egyesült Királyságnak a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról (Róma I) szóló 593/2008/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet elfogadására irányuló kérelméről; A Bizottság határozata (2009. június 8.) az Egyesült Királyságnak a tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az e területen folytatott együttműködésről szóló 4/2009/EK tanácsi rendelet elfogadására irányuló szándékáról.

¹⁰ L. pl.: 2010/405/EU: A Tanács határozata (2010. július 12.) a házasság felbontására és a különválásra alkalmazandó jog területén létrehozandó megerősített együttműködésre való felhatalmazásról; 2012/714/EU: A Bizottság határozata (2012. november 21.) a házasság felbontására és a különválásra alkalmazandó jog területén folytatott megerősített együttműködésben Litvánia részvételének megerősítéséről.

¹¹ L. pl. 1215/2012/EU rendelet 71-73. cikk

¹² L. pl. A tartási kötelezettségekre alkalmazandó jogról szóló, 2007. november 23-án elfogadott Hági Jegyzőkönyv

¹³ L. pl.: 2008/431/EK: A Tanács határozata (2008. június 5.) egyes tagállamoknak a szülői felelősséggel és a gyermekek védelmét szolgáló intézkedésekkel kapcsolatos együttműködésről, valamint az ilyen ügyekre irányadó joghatóságról, alkalmazandó jogról, elismerésről és végrehajtásról szóló, 1996. évi Hági Egyezménynek a Közösség érdekében történő megerősítésére vagy az ahhoz történő csatlakozásra, valamint egyes tagállamoknak a közösségi jog vonatkozó belső szabályozásának alkalmazására vonatkozó nyilatkozat tételére való felhatalmazásáról - Egyezmény a szülői felelősséggel és a gyermekek védelmét szolgáló intézkedésekkel kapcsolatos együttműködésről, valamint az ilyen ügyekre irányadó joghatóságról, alkalmazandó jogról, elismerésről és végrehajtásról; Az Európai Parlament és a Tanács 662/2009/EK rendelete (2009. július 13.) a szerződéses és szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jog bizonyos kérdéseit érintő, a tagállamok és harmadik országok között létrejövő megállapodásokkal kapcsolatos tárgyalásokra és e megállapodások megkötésére vonatkozó eljárás létrehozásáról; A Tanács 664/2009/EK rendelete (2009. július 7.) a házassági ügyekben, a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban, valamint a tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, továbbá a tartással kapcsolatos ügyekben alkalmazandó jogról szóló, a tagállamok és harmadik országok között létrejövő megállapodásokkal kapcsolatos tárgyalásokra és e megállapodások megkötésére vonatkozó eljárás létrehozásáról; 2011/220/EU: A Tanács határozata (2011. március 31.) a gyermektartásdíj és a családi tartásdíjak egyéb formáinak nemzetközi behajtásáról szóló, 2007. november 23-i hági egyezménynek az Európai Unió nevében történő aláírásáról; A Tanács határozata (2011. június 9.) a gyermektartás és a családi tartások egyéb formáinak nemzetközi behajtásáról szóló, 2007. november 23-i hági egyezménynek az Európai Unió nevében történő jóváhagyásáról.

hagyja meg a tagállam szabadságát,¹⁴ vagy nem teljes körű szabályozás esetén megmarad a tagállamok szabályozási hatásköre.¹⁵ Ha uniós jog nem szorítja ki teljes körűen a tagállami szabályozást, a nem szabályozott kérdésekben a tagállami jogok két módon, végrehajtási jellegű szabályokkal, továbbá az uniós jog által nem egyáltalán nem érintett területen elsődlegesen szabályozhatják a kérdéses eljárásjogi kérdéseket.

A magánjogi igények érvényesítését elősegítő eljárásjogi szabályok többféle szempontból csoportosíthatók, és a fenti logika mentén többfajta szabályozási módszer is felvetődhet mind uniós, mind tagállami szinten. Miután az eddig megalkotott uniós szabályok között többségben vannak az eljárásjogi természetű szabályok, ezért több elképzelés is született a tagállamok közötti eljárásjogi együttműködésre, sőt eljárásjogi jogegységesítés lehetősége is felvetődött.¹⁶

Az eljárásjogi kérdéseket összehasonlító szemlélettel vizsgáló szervezetek¹⁷ érdeklődésének fókuszában is számos eljárásjogi probléma áll.¹⁸ Az eljárásjogi jogegységesítés ellenpólusát a tagállami eljárási autonómia elvének hangsúlyozása jelenti, aminek a tartalmát többféleképpen interpretálják. Legsúlyoságesebben a polgári eljárásjogot olyannak tekinti, ami nem tartozik uniós cselekvést szükségessé tevő szabályozási körbe. Az Európai Bíróság ítéleteinek szövegezéséből azonban ennél árnyaltabb megfogalmazás olvasható ki. „Vonatkozó uniós jogi szabályozás hiányában,” „Vonatkozó uniós (közösségi) szabály hiánya esetén,”¹⁹ illetve „amennyiben az adott területet közösségi jog nem szabályozza”²⁰ megfogalmazásokból ugyanis arra lehet következtetni, hogy nincs szó arról, hogy a polgári eljárásjogi szabályozás kizárólagos tagállami hatáskör lenne. Az is utal bizonyos uniós eljárásjogi szabályozottságra, hogy vannak kifejezetten eljárásjogi kérdéseket rendező uniós jogforrások. Ilyenek például az Európai Parlament és a Tanács 1393/2007/EK rendelete (2007. november 13.) a tagállamokban a polgári és kereskedelmi ügyekben a bírósági és bíróságon kívüli iratok kézbesítéséről (iratkezelés), és az 1348/2000/EK taná-

¹⁴ Ilyen pl. a Róma III. rendelet esetében az a lehetőség, hogy a nemzeti jog meghatározhatja azt a legkésőbbi időpontot, ameddig a jogválasztás szabadságával a felek élhetnek, a Róma IV. rendelet vonatkozásában ilyen a szóbeli végrendelet alaki érvényességének meghatározására való szabadság.

¹⁵ „Maradvány hatáskörként” a jogforrásokban egyáltalán nem rendezett kérdésekben tagállami szabályozásra nyílik lehetőség.

¹⁶ 1987-ben hívtak életre egy olyan szakértői csoportot, ami a polgári eljárásjogi harmonizációja alapkérdéseinek kimunkálásán dolgozott. A szakértői csoport irányelvtervezete 1993-ban látott napvilágot, s ebben fogalmazódott meg először a „European Model Code Civil Procedure” gondolata.

¹⁷ Ilyen szervezet például az ALI (American Law Institute), az ELI (European Law Institute), az UNIDROIT (The International Institute for the Unification of Private Law).

¹⁸ 2004-ben az ALI és az UNIDROIT elfogadta és közösen publikálta a „Transznacionális polgári perrendtartás alapelveit” (Principles of Transnational Civil Procedure). Az ELI és az UNIDROIT együttműködésének középpontjában is egységes eljárásjogi szabályozás lehetőségének vizsgálata áll, a jelenleg futó program a „European Rules of Civil Procedure,” melynek keretében az ideiglenes és biztosítási intézkedések, a bizonyításvétel és a kézbesítés, azaz az Európai Unió által már szabályozott területeken munkacsoportok kerültek felállításra és éves jelentések is készültek. A 2014-es jelentéseket l.: http://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Projects/Report_Provisional_Protective_Measures.pdf; http://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Projects/Report_Access_Information_Evidence.pdf; http://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Projects/Report_Service_Documents.pdf

¹⁹ C-46/93. és C-48/93. *Brasserie du Pêcheur SA v Bundesrepublik Deutschland és The Queen v Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd és társai*. ECLI:EU:C:1996:79

²⁰ 212-217/80. *Amministrazione delle finanze dello Stato v Srl Meridionale Industria Salumi és társai; Ditta Italo Orlandi & Figlio és Ditta Vincenzo Divella v Amministrazione delle finanze dello Stato*. ECLI:EU:C:1981:270

csi rendelet hatályon kívül helyezéséről; a Tanács 1206/2001/EK rendelete (2001. május 28.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a bizonyításfelvétel tekintetében történő, a tagállamok bíróságai közötti együttműködéséről; a Tanács 2003/8/EK irányelve (2003. január 27.) a határon átnyúló vonatkozású jogviták esetén az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés megkönnyítése érdekében az ilyen ügyekben alkalmazandó költségmentességre vonatkozó közös minimumszabályok megállapításáról.

Abból, hogy habár az uniós jog jelenlegi szabályozottsága mellett az eljárásjogi jogegységesítés nem állapítható meg, nem következik, hogy semmiféle harmonizáció nincsen. A tagállamok elvileg megtartják ugyan autonómiájukat az eljárásjogi szabályok alkotása területén, azaz vonatkozó uniós szabály esetén a saját eljárási rendjük érvényesül, azonban olyan esetekben, ha uniós jog által garantált jogok tagállami bíróságok előtti érvényesítéséről van szó, az Európai Bíróság ezt a szabadságot az egyenértékűség és tényleges érvényesülés elve alapján vizsgálatnak vetheti alá. Ezzel olyan esetekben is uniós mérce érvényesül az eljárásjog tekintetében, ha a konkrét eljárási rendet tagállami jog szabályozza. Az egyéneknek ugyanis nemzeti bíróságaik előtt is lehetőségük van közvetlenül az uniós jogon alapuló igényeik érvényesítésére.²¹ A Lisszaboni Szerződés hatálybalépése óta az Alapjogi Charta az Európai Unióról szóló Szerződés 6. cikk (1) bekezdésének első albekezdése szerint ugyanolyan jogi kötőerővel bír, mint a Szerződések. Az Alapjogi Charta 47. cikke *expressis verbis* is megfogalmazza a hatékony bírói jogvédelem elvét. A hatékony bírói jogvédelem és jogorvoslatok elvének érvényesülése folytán vannak olyan anyagi jogi szabályok, amelyek közvetlenül az uniós jogból levezethetők, ugyanakkor uniós eljárási szabályok nem, vagy nem teljes körűen társulnak az igényérvényesítés lehetőségéhez. Mindebből az következik, hogy ha a magánfél az uniós jogon alapuló igényeit tagállami bíróság előtt kívánja érvényesíteni, úgy a nemzeti jogi eljárási szabályokhoz kell alkalmazkodnia, és csupán az igény anyagi jogi alapjaként jelölheti meg az uniós jogi szabályokat. A nemzeti eljárási autonómia szabálya tartalmilag helyesen csak azt jelentheti azonban, hogy az uniós jog vonatkozó szabályozásának hiányában az eljárás szabályai – az Európai Bíróság által kialakított korlátok mellett – a nemzeti jogra tartoznak.²² A tagállami szabályokkal kapcsolatos fontos elv, hogy azok nem lehetnek kedvezőtlenebbek a hasonló belső jellegű esetekre vonatkozókhoz képest (az egyenértékűség elve), és nem tehetik a gyakorlatban lehetetlenné vagy rendkívül nehézé az uniós jogrend által biztosított jogok gyakorlását (a tényleges érvényesülés elve).²³ Másként fogalmazva: uniós szabályozás hiányában az eljárási szabályok

²¹ A jogorvoslatok kérdéséről átfogóan I: DOUGAN, MICHAEL: *National remedies before the Court of Justice. Issues of harmonisation and differentiation.* Hart Publishing, Oxford 2004.

²² C-439/08. *Vlaamse federatie van verenigingen van Brood- en Banketbakkers, Ijsbereiders en Chocoladebewerkeren (VEBIC) VZW v Raad voor de Mededinging* Minister van Economie. ECLI:EU:C:2010:739 63. 64. para.

²³ C-378/07–C-380/07. *Kiriaki Angelidaki (C-378/07), Anastasia Aivali, Aggeliki Vavouraki, Chrysi Kaparou, Manina Lioni, Evangelia Makrygiannaki, Eleonora Nisanaki, Christiana Panagiotou, Anna Pitsidianaki, Maria Chalkiadaki, Chrysi Chalkiadaki v Organismos Nomarchiakis Autodioikisis Rethymnis, valamint Charikleia Giannoudi (C-379/07), Georgios Karabousanos (C-380/07), Sofoklis Michopoulos és Dimos Geropotamou. ECLI:EU:C:2009:250 159. para, C-212/04. Konstantinos Adeneler és társai v Ellinikos Organismos Galaktos (ELOG). ECLI:EU:C:2006:443 95. para, C-53/04. Cristiano Marrosu és Gianluca Sardino v Azienda Ospedaliera Ospedale San Martino di Genova e Cliniche Universitarie Convenzionate. ECLI:EU:C:2006:517 52. para, C-180/04. Andrea Vassallo v Azienda Ospedaliera Ospedale San Martino di Genova e Cliniche Universitarie Convenzionate. ECLI:EU:C:2006:518 37. para,*

megállapítása az eljárási autonómia elve alapján az egyes tagállamok belső jogrendjébe tartozik azzal a feltétellel azonban, hogy e szabályoknak meg kell felelniük az egyenértékűség és a tényleges érvényesülés elvének.²⁴ A tagállami eljárási autonómia akkor is érvényesül, ha vannak bizonyos fokú uniós normák, de e normák végrehajtásának részletes szabályai a tagállamok belső jogrendjébe tartoznak.²⁵ A tagállami eljárási autonómia szabályát ellentétes előjellel árnyalja a hivatalbóliság kérdése is.

Az Európai Bíróság C-430/93. és C-431/93. számú van Schijndel és van Veen egyesített ügyben²⁶ egyértelműen elismerte azokat a határokat, amelyeket a nemzeti polgári eljárások különleges jellemzője a nemzeti bíróság hivatalból végzett vizsgálata tekintetében kijelöl. Ebben az ítéletben ugyanis megállapította, hogy az uniós jog nem írja elő a tagállami bíróságok számára az uniós rendelkezések megsértésére vonatkozó érv hivatalból történő figyelembevételét, amennyiben ezen érv vizsgálata arra kötelezné, hogy feladja a rá vonatkozó kérelemhez kötöttséget, és kilépjen a jogvita felek által meghatározott kereteiből, olyan további tényeket és körülményeket figyelembe véve, amelyek túlmutatnak azokon, amelyekre a fél, akinek az említett rendelkezések alkalmazása érdekében áll, a kérelmét alapozta.

Az Európai Bíróság a C-312/93. számú Peterbroeck ügyben hozott ítéletében²⁷ arra a következtetésre jutott, hogy azokban az ügyekben, amikor az adott nemzeti eljárásjogi szabály az uniós jog alkalmazását túlságosan megnehezíti, a vitatott jogszabályt az eljárás egészében, a tagállami bíróságok különböző szintű eljárásainak sajátosságaira is figyelemmel kell vizsgálni.

A Bíróság a Peterbroeck döntést követően több ügyben visszatért az egyenértékűség elvének hangsúlyozásához, aminek értelmében az uniós jog nem ró általános kötelezettséget a tagállami bíróságokra az uniós jog hivatalbóli alkalmazására. Az uniós rendelkezés természetétől függően azok a tagállami jog alkalmazásában közrendi vagy nem közrendi jellegű szabálynak minősülnek, és ennek megfelelően a tagállami eljárásjog alapján a tagállami bíróságok számára kötelezettség²⁸ vagy lehetőség, illetve kizárt²⁹ a hivatalbóli alkalmazás.

C-364/07. Vassilakis Spyridon, Theodoros Gkisdakis, Petros Grammenos, Nikolaos Grammenos, Theodosios Grammenos, Maria Karavassili, Eleftherios Kontomaris, Spyridon Komninos, Theofilos Mesimeris, Spyridon Monastiriotis, Spyridon Moumouris, Nektaria Mexa, Nikolaos Pappas, Christos Vlachos, Alexandros Grasselis, Stamatios Kourtelesis, Konstantinos Poulimenos, Savvas Sideropoulos, Alexandros Dellis, Michail Zervas, Ignatios Koskieris, Dimitiros Daikos, Christos Dranos v Dimos Kerkyras. ECLI:EU:C:2008:346 126. para

²⁴ C-470/12. Pohotovost' s. r. o. v Miroslav Vašuta, a Združenie na ochranu občana spotrebiteľa HOOS részvételével. ECLI:EU:C:2014:101 46. para

²⁵ C-364/07. Vassilakis Spyridon, Theodoros Gkisdakis, Petros Grammenos, Nikolaos Grammenos, Theodosios Grammenos, Maria Karavassili, Eleftherios Kontomaris, Spyridon Komninos, Theofilos Mesimeris, Spyridon Monastiriotis, Spyridon Moumouris, Nektaria Mexa, Nikolaos Pappas, Christos Vlachos, Alexandros Grasselis, Stamatios Kourtelesis, Konstantinos Poulimenos, Savvas Sideropoulos, Alexandros Dellis, Michail Zervas, Ignatios Koskieris, Dimitiros Daikos, Christos Dranos v Dimos Kerkyras. 2008. ECR I-90. 149. para

²⁶ C-430/93. Jeroen van Schijndel és Johannes Nicolaas Cornelis van Veen v Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten. ECLI:EU:C:1995:441

²⁷ C-312/93. Peterbroeck, Van Campenhout & Cie SCS v belga állam. ECLI:EU:C:1995:437

²⁸ C-126/97 Eco Swiss China Time Ltd v Benetton International NV. ECLI:EU:C:1999:269, ahol az uniós versenyjog közrendi státusza került megállapításra.

²⁹ C-222-225/05 sz. egyesített ügyek, J. van der Weerd és társai (C-222/05), H. de Rooy sr. és H. de Rooy jr. (C-223/05), Maatschap H. en J. van 't Oever és társai (C-224/05) és B. J. van Middendorp (C-225/05) v

Az uniós jog főszabályként nem követeli meg a tagállami bíróságtól azt, hogy az uniós anyagi jogi jogalapokra alapított követelésekre vonatkozó bírósági eljárásban olyan jogalapot vegyen hivatalból figyelembe, amely uniós szabályozás rendelkezéseinek megsértésén alapul, mivel ezt sem az egyenértékűség, sem pedig a tényleges érvényesülés elve nem kívánja meg.³⁰ Ez a megállapítás levezethető abból, hogy nem ellentétes a tényleges érvényesülés elvével az a nemzeti rendelkezés, amely szerint a tagállami bíróságok nem hivatkozhatnak hivatalból az uniós jog megsértésére alapított jogalapra, amennyiben a jogalap vizsgálatával fel kellene adniuk a rájuk nézve kötelező passzivitást, túllépnék a felek által körülhatárolt jogvita kereteit, és más tényeket és körülményeket vennének alapul, mint amelyre az említett rendelkezések alkalmazásában érdekelt fél a kérelmét alapította.³¹

Az Európai Bíróság joggyakorlatában sajátos a fogyasztóvédelmi jogterületen született *Océano Grupo* ügy,³² ahol a Bíróság a korábitól eltérően más terminológiát és erősebb megfogalmazást használt, később azonban maga is visszafogottabban minősített.³³ A leginkább meggyőző az az álláspont, ami ezeket a döntéseket az adott eljárásjogi kontextusra korlátozott érvényességűnek látja, aminek meghatározó eleme, hogy a fogyasztó a jogszabályi rendelkezések vagy a tisztességtelen szerződési kikötések miatt jogilag vagy ténylegesen meg van fosztva annak lehetőségétől, hogy a tisztességtelen szerződési kikötésekkel kapcsolatos kifogásait érdemben előterjeszthesse.³⁴ Egyes szerzők ugyancsak meggyőzően érvelnek amellett, hogy mivel a nemzeti eljárási autonómia egyes bástyái (pl. a res judicata tiszteletben tartása) az *Océano Grupo* ügy által meghatározott körben sem dőltek le,³⁵ itt valójában nem a van Schijndel ügyben megfogalmazott alapelvek felülírása történt, hanem azok konkretizálása a speciális fogyasztóvédelmi kontextusban.³⁶

Ugyancsak vitatott az *Océano Grupo* és az abból kinövő esetjog relevanciája a bizonyítás hivatalbóli elrendelésével kapcsolatban. Itt ráadásul a Bíróság ítéleteinek különböző nyelvi verziói is eltérnek. A német (*Befugnis von Amts wegen zu prüfen, ob die Klausel missbräuchlich ist*) szöveg nyitott a hivatalbóli bizonyításfelvételt támogató értelmezésre, szemben a megállapításra korlátozott angol variánssal (*to determine of its*

Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. ECLI:EU:C:2007:318, ahol a száj- és körömfájással kapcsolatos uniós rendelkezések nem közrendi státuszát mondta ki a Bíróság.

³⁰ C-222/05–C-225/05. sz. egyesített ügyek, J. van der Weerd és társai (C-222/05), H. de Rooy sr. és H. de Rooy jr. (C-223/05), Maatschap H. en J. van 't Oever és társai (C-224/05) és B. J. van Middendorp (C-225/05) v Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. ECLI:EU:C:2007:318 36. para

³¹ C-430/93. Jeroen van Schijndel és Johannes Nicolaas Cornelis van Veen v Stichting Pensioenfonds voor Fysiotherapeuten. ECLI:EU:C:1995:441 22. para

³² C-240-244/98 sz. egyesített ügyek, *Océano Grupo Editorial SA v Roció Murciano Quintero* (C-240/98. sz. ügy) és *Salvat Editores SA v José M. Sánchez Alcón Prades* (C-241/98. sz. ügy), *José Luis Copano Badillo* (C-242/98. sz. ügy), *Mohammed Berroane* (C-243/98. sz. ügy) és *Emilio Viñas Feliú* (C-244/98. sz. ügy). ECLI:EU:C:2000:346

³³ Pl. C-473/00 *Cofidis SA v Jean-Louis Fredout* ECLI:EU:C:2002:705.; C-168/05 *Elisa Maria Mostaza Claro v Centro Móvil Milenium SL*. ECLI:EU:C:2006:675

³⁴ CRAIG, PAUL – DE BÜRCA, GRÁINNE: *EU Law – Text, Cases, and Materials*, 5th ed. Oxford University Press, 2011. 233. p.

³⁵ A res judicata jelentős relativizálása történt viszont meg pl. HÉA-ügyekben: C-2/08 *Amministrazione dell'Economia e delle Finanze és Agenzia delle entrate v Fallimento Olimpiclub Srl*. ECLI:EU:C:2009:506

³⁶ WHITTAKER, SIMON: *Who Determines What Civil Courts Decide? Private Rights, Public Policy and EU Law*. Oxford Legal Studies Research Paper No. 46/2012; http://papers.ssm.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2118433.

own motion). A magyar (hivatalból köteles vizsgálni) és francia verzió (pouvoir d'examiner d'office le caractère abusif d'une telle clause) önmagában is többféle értelmezésre ad lehetőséget. A Bíróság egyértelmű rendelkezései és a tagállami hatóságok egyértelmű joggyakorlata hiányában nem állítható, hogy az uniós jog hivatalbóli bizonyításfelvételre vonatkozó kötelezettséget róna a tagállami bíróságokra a fogyasztói szerződések tisztességtelenségével kapcsolatban. A 93/13/EGK irányelv a bizonyítási teher kérdését sem szabályozza általános jelleggel, csak jól elhatárolható területeken (pl. az egyedileg meg tárgyalt jelleg bizonyítása körében).

Ezzel az irányelvvel kapcsolatos C-137/08 sz. VB Pénzügyi Lízing ügyben³⁷ az Európai Bíróság kifejezetten úgy rendelkezett, hogy a nemzeti bíróságnak az irányelv rendelkezései alapján fennálló kötelezettségei keretében azt kell megvizsgálnia, hogy az előtte folyamatban lévő ügy alapjául szolgáló szerződés adott (azaz vita tárgyát képező) kikötése az irányelv hatálya alá tartozik-e.³⁸ Az is vitán felül áll, hogy speciális eljárásjogi helyzetekben³⁹ lehet olyan kötelezettsége a nemzeti bíróságnak, hogy értékelje a fogyasztó által nem sérelmezett szerződési feltételek tisztességtelen jellegét is. Másrészről viszont a C-472/10. sz. Invitel ügyben⁴⁰ az Európai Bíróság tett olyan kijelentést is, hogy a vitatott konkrét szerződési kikötés tisztességtelenségének vizsgálatakor a nemzeti bírónak figyelemmel kell lennie a szerződésben foglalt általános feltételek között szereplő valamennyi kikötésre, valamint a szóban forgó általános feltételekben előírtakat esetleg meghaladó jogokat és kötelezettségeket előíró nemzeti szabályozásra is. A Bíróság említett iránymutatása azonban nem a hivatalbóliság problematikájára vonatkozott, így a jelenlegi eset jog alapján még fogyasztóvédelmi szempontú értékelés esetén is kérdéses, hogy csak az adott feltételre vonatkozik a hivatalból történő értékelés kötelezettsége, vagy az egy általánosabb, valamennyi bírót, bármely, fogyasztói szerződésben foglalt kikötés vizsgálatakor kötelező követelményt tartalmaz. A C-348/14. sz. ügyben azt hangsúlyozta a Bíróság, hogy a nemzeti bírónak valamely szerződési feltétel tisztességtelenségének vizsgálata során figyelembe kell vennie a szerződés megkötésének valamennyi körülményét, amelyek egy részére adott esetben csak a szerződés egészének ismeretében lehet a bírónak rálátása. E megállapítás sem dönti el azonban egyértelműen a kereseti kérelemhez kötöttség és az uniós jog hivatalbóli alkalmazásának kötelezettsége határait.

Az Európai Bíróság gyakorlata alapján – a fogyasztóvédelemmel kapcsolatos jogterületre vonatkozó sajátos kitérők mellett – az látszik körvonalazódni, hogy a tényleges érvényesülés elve akkor nem követeli meg, hogy a tagállami bíróságok hivatalból figyelembe vegyenek valamely uniós jogi rendelkezésre alapított jogalapot, amennyiben a feleknek valóban volt lehetőségük arra, hogy nemzeti bíróság előtt hivatkozzanak az uniós jogra alapított jogalapra.⁴¹ Az eddigi ítélkezési gyakorlatból az a következtetés vonható le, hogy a tagállami eljárási autonómia esetén érvényesülő nemzeti eljárási szabályok folytán a kereseti kérelem-

³⁷ C-137/08. VB Pénzügyi Lízing Zrt. v Ferenc Schneider. ECLI:EU:C:2010:659 49. para

³⁸ Kifejezetten egy konkrét kikötés vizsgálatáról van szó több más ügyben is, pl. a C-618/10. Banco Español de Crédito SA v Joaquín Calderón Camino. ECLI:EU:C:2012:349 ügyben.

³⁹ Pl. az illetékességük megvizsgálása során.

⁴⁰ C-472/10. Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság v Invitel Távközlési Zrt. ECLI:EU:C:2012:242

⁴¹ C-222/05–C-225/05. C-222/05–C-225/05. sz. egyesített ügyek, J. van der Weerd és társai (C-222/05), H. de Rooy sr. és H. de Rooy jr. (C-223/05), Maatschap H. en J. van 't Oever és társai (C-224/05) és B. J. van Middendorp (C-225/05) v Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. ECLI:EU:C:2007:318 41. para

hez kötöttség elvére tekintettel a tagállami bíróságok uniós jog hivatalbóli figyelembe vételére vonatkozó kötelezettsége olyan esetekben nem érvényesül, ha a feleknek ténylegesen fennállt a joguk arra, hogy kereseti kérelemmel éljenek valamely uniós jog által teremtett anyagi joguk megsértésére hivatkozással a tagállami bíróság előtt.

A tagállami intézményi autonómia területén, továbbá a bíróságok szervezetére, szintjeire, a hatáskörök elosztására, a fellebbviteli szabályok megalkotására vonatkozó egységesítési törekvések nem ismertek, azaz az Európai Unióban a tagállamok szintjén egységes bírósági szervezetrendszer létrehozása nem cél, sőt az eltérő tagállami hagyományok éppen az egyes, egymástól független rendszerek fenntartását indokolják.

Bizonyos jogegységesítést céloznak azonban olyan uniós jogalkotási technikák, amelyek eredményeként a tagállami szabályok melletti, uniós elveknek megfelelően zajló eljárási rendben folytathatók bizonyos eljárások. A polgári ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés két egymástól eltérő szabályozási stílusa az eddigi szabályozásból jól látható. Első generációs jogforrásoknak lehet tekinteni azokat a normákat, amelyek a határon átnyúló jogviták könnyebb elintézését hivatottak szolgálni egységes joghatósági, alkalmazandó jog meghatározására vonatkozó, illetve eljárási jogsegély nyújtására irányuló uniós szabályokkal (a könnyebb és egységes alkalmazás érdekében tipikusan a közvetlenül alkalmazandó rendeletekkel). Ehhez képest a második generációs jogforrások olyan alternatív lehetőségeket teremtenek meg a felek számára, amelyekkel sui generis uniós jogi, önálló (esetenként csak kiegészítő jellegű) jogintézményekhez jutnak, amelyek használatával a tagállami jogi lehetőségek mellett uniós jogon alapuló eljárások lefolytatására, jogintézmények használatára nyílik módjuk. Tipikusan ilyennek tekinthető az európai fizetési meghagyásos eljárás, ami nem váltja fel a tagállamokban használatos fizetési meghagyásos eljárásokat, hanem határon átnyúló elemeket tartalmazó ügyekben többlet igényérvényesítési lehetőséget kínál a felek számára.

Az uniós jogalkotási eredmények, továbbá az Európai Bíróság jogértelmezés útján adott iránymutatásai mind-mind egyfajta egységesülő eljárási szabályrendszer felé mutatnak Európában, azonban megfontolandó azon jogirodalmi kutatásokkal alátámasztott iskola elképzelése is, amely azokon a területeken, amelyek egyértelműen határon átnyúló elemet tartalmazó jogvitáknak tekinthetők, koncentrált, egy jogforrásban megjelenő egységes uniós szabályozás létrehozását tűzte ki célul. Arra ugyanis az Európai Bíróságnak a szabadság, biztonság és jog érvényesülése jogterületén kialakított joggyakorlata is egyértelműen rávilágított: eljárásjogi kategóriák tekintetében autonóm uniós fogalomhasználatra van szükség. Hatékony jogvédelmet akkor szolgálhat az eljárásjog, ha az uniós szabályok egységesen kerülnek értelmezésre. Autonóm értelmezés szükségesége esetén nagyobb a veszélye annak, hogy a nemzeti jogalkalmazók, megsértve ezt a szabályt, más értelemben interpretálják a konkrét jogintézményt, különösen olyan esetben, ha a saját nemzeti jogukban egyértelműen meglévő, ugyanolyan elnevezésű, de jelentéstartalmában eltérő jogi fogalomról van szó. (Az uniós jog és a magyar jog viszonylatában is lehet több példát hozni kollíziós alaphelyzetekre, gondoljunk csak a több rendeletben is érintett polgári és kereskedelmi ügy, a perfüggőség beállása, a vagylagos joghatósági szabályok kiválasztása alapjául szolgáló teljesítés, vagy károsodás helye fogalmakra.) Ilyen esetekben akkor is elvész az uniós szabály helyes értelme, ha egyébként az irányadó uniós jog alkalmazási kötelezettsége nem sérül, a jogalkalmazó „pusztán” az értelmezési elsődlegesség elvét sérti meg. Az eddigi harmonizációs lépé-

sek még nem elegendők ahhoz, hogy jogvédelmi szempontból is problémamentes legyen a szabályozás. Az eddig elfogadott uniós szabályok nagy része egységes jogot teremtett, hiszen a rendeleti jogalkotás a nemzeti jogalkalmazók számára a közvetlen alkalmazás kötelezettségét írja elő. Azokon a területeken, ahol irányelvi szabályozás történt, harmonizált szabályozást, elsősorban minimumfeltételek megteremtését tűzte ki célul az uniós jogalkotó. Mindkét szabályozási technika eredménye feltételezi azonban, hogy messzemenőig érvényesül a bírói ítéletek szabad áramlása és a Cassis-elv megszületése⁴² óta általában is a jogharmonizáció legfontosabb alapelvevé vált kölcsönös bizalom, kölcsönös elismerés elve. Ezen elvek maradéktalan érvényesülése esetén is számolnunk kell azonban jogvédelmi problémákkal, még teljesen egységes uniós szabályok esetén is. A magánjog összefoglaló elnevezése alatt található részterületek nem egyforma intenzitású uniós szabályozás alá esnek. Gondoljunk a családi jog, házassági jog területén fennálló visszafogottabb kompromisszum-hajlandóságra, holott ez a jogterület a családi jogi jogviszonyok nemzetköziesedése, a egyes házasságok számának szükségképpen emelkedése révén igen gyakori jogvitás kérdés nemzeti jogalkalmazói szervek előtt.

Vannak továbbá olyan szabályozott kérdések, amelyek a törekvések ellenére nehézkesen alkalmazhatók. Ezt részben a jogforrások viszonylag rövid időn belül bekövetkező módosításaiból következtethetjük,⁴³ részben pedig a jogforrások gyakorlati érvényesülésének problémáiból tudhatjuk.

A jelenlegi uniós szabályozás veszélye annak elaprózott jellege. Történelmi tapasztalat, hogy ha az eljárás rendjére vonatkozó szabályok – az általános és különös szabályok elkülönítése mellett – egy jogforrásban, koncentráltan jelennek meg, annak jobb az ismertsége, elismertsége, alkalmazási hatékonysága. Többek között ilyen praktikus megfontolások miatt is szükséges lenne az uniós eljárásjogi szabályok tematikus rendbe szedésével valamiféle közös eljárási szabályok megalkotása. Az egységes igazságügyi térség igényli az egységes és koncentráltan megjelenő eljárásjogi szabályok megalkotását, így támogatandó az a törekvés, ami közös európai eljárásjogi kódex megalkotását szorgalmazza. Az Amszterdami Szerződést megelőző idők előkészítő munkái után a Bizottság jogalkotási javaslatai kifejezetten az egyének joggyakorlásának megkönnyítésére irányuló törekvéseket mutatják, ami jogvédelmi szempontból üdvözlendő, de talán nem elégséges lépés. Tény, hogy az uniós prioritásokat meghatározó cselekvési tervekben nem szerepel egy közös polgári eljárásjogi kódex kidolgozása, ugyanakkor legalább távlati célkitűzésként ilyen igény megfogalmazására a jogvédelem hatékonyságának biztosítása érdekében szükség lenne. Vannak ugyanis olyan különbözőségek a nemzeti eljárási szabályokban, amelyek kifejezett akadályát jelenthetik a jogérvényesítésnek. A forum shopping elkerülésére és jogvédelmi, garanciális okokból feltétlenül szükséges lenne továbblépni a megkezdett úton: egységes kódex megalkotásával szolgálni a határon átnyúló elemeket tartalmazó jogviták gyors, ésszerű időn belüli, egész Európában ugyanolyan eljárási szabályok szerinti elbírálását.

⁴² A 120/78 számú Rewe-Zentral AG v Bundesmonopolverwaltung für Branntwein ECLI:EU:C:1979:42., de az ügyben szereplő termék alapján csak Cassis de Dijonról vált híressé az ítéletben megfogalmazott elv, a „mutual recognition”, amely mára a jogharmonizáció egyik legfontosabb alapelvevé vált.

⁴³ Említhetjük a hányattatott sorsú házassági rendeletet, vagy a kézbesítési rendelet változásait.

KATALIN GOMBOS

INTENTIONS OF PROCEDURAL LAW HARMONIZATION IN THE
EUROPEAN UNION

(Summary)

The European Union has set itself the objective of maintaining and developing an area of freedom, security and justice. Since the entry into force of the Treaty of Amsterdam, the European Union has adopted several instruments in this field. The first generation sources of law those regulations which aim to facilitate the procedure in case of cross-border matters. The second generation sources are meant to provide to citizens the possibility to chose independent or secondary European legal institutions as an option beside the national ones. The substantive rules of law can be deduced from the European regulations, however European procedural rules usually do not associate with the possibility of legal remedy. So the consequence of these facts is that, if a person wants to enforce his claims based on European regulation in front of the national jurisdiction, he has to accept the use of national procedural law, and he just has the right to make the basis of his claim on the substantive regulations of the EU. So this concept is the real rule of the procedural autonomy related to the enforcement of claims based on European regulation. The question is: where can we find the border of procedural autonomy, can we use European rules ex officio or not. The actual Union regulation's danger is that it became very frittered. It is an experience, that the rules of procedures – along the separation of general and special rules – in the same act, in a concentrated form are better known and recognized, and also applied more effectively. So among others, because of these practical ideas it would be necessary to create some kind of commun procedural rules by putting Union procedural rules.

JUHÁSZ ÁGNES*

Egy „problematicus magánjogi képlet”: a nováció

I. Bevezetés

A címadó – sokak által bizonyára jól ismert – kifejezés *Szladits Károly*tól ered.¹ Szladits fenti megállapítása jól érzékelteti, hogy a nováció (újítás) jogintézményének megítélése már a 20. század elején, a magyar magánjog „virágkorának” időszakában sem volt problémamentes. A nováció fogalmi és tartalmi meghatározása egyaránt megosztotta a korabeli jogásztársadalmat, az egyes kiemelkedő jogtudósaink a felmerülő kérdéseket illetően más és más álláspontot képviseltek.

Napjainkban a novációval kapcsolatos vizsgálódások a jogtudósok és a gyakorlati szakemberek figyelmét egyaránt elkerülik. A fogalmi és tartalmi meghatározás nehézségei ugyanis még ma is jelen vannak a novációval kapcsolatos, esetlegesen felmerülő kérdések megválaszolásakor, így a ma jogászai óvatosabbak, inkább távolságot tartanak a problematikus jogintézményekkel, így az újítással is.

Mindennek ellenére tagadhatatlan, hogy a nováció a magyar magánjogi gyakorlatban nemcsak ismert, hanem alkalmazott jogintézmény, noha a fogalom pontos határainak kijelölése – konkrét jogszabályi rendelkezés hiányában – meglehetősen nehéz, a bírói gyakorlatban megjelenő novációszerű képződmények gyakorta nem jelentenek többet mint a különböző rokonintézmények határainak pusztá összemosását, az egyes tartalmi elemek vegyítését.

A jelen tanulmányban egy már-már elfelejtett, bár manapság ismét gyakorta felmerülő és alkalmanként félreértelmezett jogintézményre, valamint az azzal kapcsolatosan felmerülő kérdésekre szeretnénk felhívni a figyelmet és egyúttal igazolni egy ilyen irányú lehetséges kutatás létjogosultságát.

II. Történeti előzmények

A nováció történeti gyökerei számos más magánjogi jogintézményhez hasonlóan a római jogig nyúlnak vissza. A római jogi eredet rögzítése mellett rögtön említést érdemel az is, hogy a jogintézmény az eltelt évszázadok folyamán komoly tartalmi át-

* egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék

¹ SZLADITS Károly: *A kötelelem jogalkata*, in: ALMÁSI Antal (szerk.): *Glossa Grossschmid Béni* Fejezetek költelmi jogunk köréből című művéhez, II. kötet, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1932. 554. p.

alakuláson ment keresztül: a nováció római jogi és a modernnek nevezhető, így a magyar magánjogban is megjelent megközelítése(i) között tényleges tartalmi azonosság nincs. A római jogban ugyanis a nováció egyfajta „kényszerintézményként” jelent meg, mivel a római jogi hagyományok által a *contractus*on alapuló jogviszony alapvetően lehetővé nem tett – alanybeli vagy tárgybeli – módosítását² helyettesítendő, a kötelelem megújítására, a szerződéses jogviszony módosításának eszközeként jelent meg.

Ulpianus szerint „[...] az újítás egy előző kötelelemnek egy másik kötelemben való átöntése és átvitele, vagyis amikor egy már *meglévő kötelemből* úgy *létesítenek újat*, hogy a korábbi megszűnik.”³ Egy új kötelelem jön tehát létre, amely ugyanakkor az eredeti – és az új keletkezése folytán megszűnő – kötelemből eredeztethető.

A nováció római jogi megközelítése képezte kiindulópontját a jogintézményt övező vitáknak az alapvetően római jogi alapokon kialakuló 19. századi német pandektajogban is. A pandektajogászok egy része szerint ugyanis a nováció nem tesz mást, mint az újonnan keletkező kötelelem által *átváltottatja* (mai szóhasználattal módosítja) a régi kötelemet. Mások az újítás *kötelemszünetelő* hatását emelik ki, tekintve, hogy az ügylet a régi kötelelem megszűnésére vezet azért, hogy helyébe egy új kötelelem lép. Az előbbi álláspontot képviselte Brintz és Salpius⁴, míg a nováció utóbbi, kötelemszünetelő okként való felfogása mellett foglalt állást Liebe, Kuntze, Windscheid, Dernburg és Salkowski.⁵

III. A nováció a magyar magánjogban

A novációval kapcsolatos vizsgálódások, elméleti viták a magánjogi törvénykönyv megalkotására való igény eredményeként megszülető különböző tervezetekkel, szövegjavaslatokkal egyidejűleg jelentek meg a korabeli magyar magánjogtudományban. Jogtudósaink gondolkodására – és ezáltal a jogtudósok keze nyomán megszülető terveze-tekre – ekkoriban komoly hatást gyakorolt a német jogi, különösen a fentebb röviden ismertetett pandektajogi dogmatika; műveikben újra és újra hivatkoznak német kortársaik munkáira, ismertetik és értékelik az ott kialakult álláspontokat. Másrésről, a történelem alakulása folytán a novációt érintően kialakult hazai álláspontok hűen tükrözték az osztrák jog és az akkor még a magyar magánjogban kötelezően alkalmazandó osztrák polgári törvénykönyv (a továbbiakban Optk.) hatását is.

² MARTON GÉZA: *A római magánjog elemeinek tankönyve. Institúciók*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1960. 236. p.; VILLÁNYI LÁSZLÓ: *Követelések megszűnése és elévülése*, in: Szladits Károly (szerk.): *Magyar magánjog III. Kötelmi jog. Általános rész*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941. 627. p.; BOZÓKY ALAJOS: *A római jog pandektáinak tankönyve*, Franklin Társulat, Budapest, 1874. 336. p., 29. sz. jegyzet

³ Dig. 46. 2. De novationibus et delegationibus, 1 pr.

⁴ BRINTZ, ALOIS VON: *Lehrbuch der Pandekten*, 2. Aufl. Band 2, Erlangen, 1879. 368. p.; SALPIUS, BOTHO VON: *Novation und Delegation nach römischem Recht*, Berlin 1864. 354. p.

⁵ LIEBE, FRIEDRICH VON: *Die Stipulation und das einfache Versprechen*, Braunschweig, 1840. 157–158. pp.; KUNTZE, JOHANNES EMIL: *Die Obligation und die Singularsuccession des römischen und heutigen Rechtes. Eine civilist. Studie*, Hermann Mendelssohn Vrlg., Leipzig 1856. 135. p.; WINDSCHEID, BERNHARD: *Lehrbuch des Pandektenrechts*, 3. Aufl., Band 2, Düsseldorf, 1870. 305. p.; DERNBURG, HEINRICH: *Das Obligationenrecht Preußens und des Reichs und das Urheberrecht*, Halle, 1882. 144. p.; SALKOWSKI, KARL: *Zur Lehre von der Novation nach Römischem Recht: Ein Beitrag zum Römischem Obligationsrecht*, Verlag von Bernhard Tauchnitz, Leipzig, 1866. 35. p.

III. 1. Újítás a magánjogi törvénykönyv egyes szövegtervezeteiben

A nováció német dogmatikában gyökerező kettős megközelítése a magyar jogba is átszivárgott és ez kézzel foghatóan megjelenik a magánjogi törvénykönyv 1882-es Apáthy-féle tervezetében⁶ is. A tervezet 328. §-a szerint nováció az, ha a felek a létező jogviszony megszüntetésére irányuló szándékkal új kötelmi viszonyt létesítenek és ez a szerződésen alapuló – eredeti – kötelmi viszony megszűnésére vezet. A tervezet tehát a nováció szükségképpeni elemeként emeli ki a felek jogviszony megszüntetésére irányuló szándékát, az *animus novandit*. (Megjegyezendő, hogy ez az elem, amely napjaink magánjogában is lényeges, hiszen – amint majd ezt a későbbiekben látjuk –, ez fogja megkülönböztetni a novációt a pusztá szerződés módosítástól.)

Az 1900-as szövegtervezetben⁷ a nováció a kötelelem megszűnésénél, a teljesítést és a beszámítást követően, az egyéb megszűnési okok között nyert elhelyezést. Az 1319. § szerint amennyiben a felek a közöttük fennálló kötelmet *ugyanazon szolgáltatásra irányuló új kötelemmel* helyettesítik, az előbbi jogalapon támasztható követelés az új követelés jogérvényes keletkezésével megszűnik. Ahogyan azt a hivatkozott szakasz is egyértelművé teszi (és a tervezethez fűzött indokolás is megerősíti), a novatio nem foglalta magában a kötelelem alanyaiban bekövetkező változás eseteit (*delegatio* vagy *expromissio*).⁸ Az viszont már más kérdés, hogy szerződési szabadságuknál fogva a felek számára mégis adott volt a lehetőség, hogy a közöttük fennálló kötelmi viszony noválását alanyváltozással is összekapcsolják. (Kolosváry az újítás azon eseteit, amikor a felek a kötelelem jogalapjának megváltoztatása mellett az alanyi kört is módosítják [pl. valamelyik alanyi pozíciót többszörözik], *kumulatív novációnak* nevezi.⁹)

A nováció alapját szerződés képezi (újító szerződés), amellyel a felek követelésüket – annak tartalmának megváltoztatása nélkül¹⁰ – részben vagy egészben¹¹ új jogalapra helyezik. Ehhez a szerződéshez ugyanakkor feltétlenül szükséges a felek újításra irányuló szándéka, amelynek egyértelműnek és kifejezettnek kell lennie, hiszen – a tervezet fentebb hivatkozott szakaszában foglaltak értelmében – az újítási szándék nem vélelmezhető.

Az 1914-es törvényjavaslat az 1900-as szövegváltozathoz képest gyakorlatilag változatlan formában tartalmazta az újításra vonatkozó rendelkezéseket (1045-1049. §§)¹², bár lényeges terminológiai változás a „kötelelem” helyett a „követelés” kifejezés használata, vagyis az új szöveg szerint a nováció a követelés – ugyanazon szolgáltatásra irányuló, de más jogalapon nyugvó – követeléssel való helyettesítését jelenti.

⁶ APÁTHY ISTVÁN: *Az általános magánjogi törvénykönyv tervezete. Kötelmi jog*, Budapest, 1882.

⁷ A magyar általános polgári törvénykönyv tervezete. Első szöveg. Készítették az igazságügy minisztérium kebelében szervezett állandó bizottság, szerkesztő tagjai., Grill Károly Cs. és Kir. Udv. Könyvkereskedése, Budapest, 1900.

⁸ Indokolás a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetéhez, Grill Károly Cs. és Kir. Udv. Könyvkereskedése, Budapest, 1901. 681. p.

⁹ KOLOSVÁRY BÁLINT: *Magánjog. Vezérfonal a magyar magánjogból tartott egyetemi előadásokhoz*, Studium, Budapest, 1938. 192. p.

¹⁰ Szemben a magyar tervezettel az Optk. még a szerződés főtárgyának megváltoztatását („cseréjét”) is a nováció fogalma alá vonta. Vö. Optk. 1376. §

¹¹ Vö.: Indokolás a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetéhez, 1901. 683. p.

¹² Vö.: Indokolás a Polgári Törvénykönyv javaslatához, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1914. III. kötet: Kötelmi jog, 191–194. pp.

Ahogy a korábbi magánjogi szövegtervezetek, az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat (a továbbiakban Mtj.) normaszövege is kifejezetten tartalmazott rendelkezést a novációra vonatkozóan. Az Mtj. 1278. §-a újításként határozta meg azt a helyzetet, amikor a felek a követelést egy ugyanolyan szolgáltatásra irányuló, azonban *az eredetihez képest eltérő* jogalapon nyugvó új követelésre változtatják át.

A magánjogi törvénykönyv szövegtervezeteinek, törvényjavasolatainak újításra vonatkozó szakaszai vizsgálatát követően összegzőképpen rögzíthetjük, hogy a nováció mint a kötelelem, illetőleg a követelés megszűnésének egyik esete nyert meghatározást. (A novációt az egyes tervezetek és az Mtj. is következetesen az „Egyéb megszűnési okok” között helyezi el.) Igaz ugyan, hogy a nováció legfőbb joghatásaként az új követelés keletkezése és a keletkezéssel egyidejűleg a régi követelés megszűnése említhető, azonban az újítás a követelés jogalapjának megváltoztatása által a felek között fennálló eredeti szerződésen alapuló jogviszony egyfajta módosításaként is felfogható.

A nováció megítélését illetően tehát a magyar magánjogot a kezdetektől fogva jellemzi az a kettősség, amely a német és osztrák magánjogi dogmatikában egyaránt jelen volt, s ez vezetett oda, hogy a vizsgált jogintézmény még az Mtj. szövegében is megőrizte „kétarcúságát”.

III. 2. Nováció-felfogások a 20. század eleji magyar magánjogtudományban

A nováció jogintézményének vizsgálatakor nemcsak a 20. század elején készülő magyar magánjogi (polgári jogi) törvénykönyv szövegváltozatait érdemes tanulmányozni, hanem a korszak meghatározó magyar magánjogászainak munkásságát is, hiszen csaknem valamennyi magánjoggal foglalkozó jogtudósunk kísérletet tett a nováció lényegének megragadására és állást foglalt a jogintézmény kötelemmódosító vagy kötelemszüntető jellege mellett. Tény ugyanakkor, hogy jogászaink gondolkodása, novációhoz való hozzáállása semmiképpen sem választható el a II. 1. pont alatt ismertetett tervezetektől, javaslatoktól, sőt, tekintettel egyes kiemelkedő jogtudósaink (pl. *Szladits Károly* vagy *Grosschmid Béni*) magánjogi kodifikációs folyamatban való aktív részvételére, komoly közreműködésére, a tervezett jogszabály szövege gyakorlatilag az adott magánjogász gondolkodásmódjának megfelelően formálódott, annak nyomán nyerte el formáját.

Katona Mór szerint az újítás az, „[...] midőn a régi követelést egy új követeléssel egyenlítjük ki. [...] Az újítás gazdaságilag csak átváltozása a szerződésnek; jogi szempontból azonban mégis megszűnés, mert a régi jogviszony odavész egy újnak a helyébe léptetésével.”¹³ Amint látható, a nováció Katona-féle meghatározása egyértelműen kettős tartalmat hordoz: beszél egyrészt a szerződés – grosschmidi terminológiában is megjelenő – átváltoztatásáról,¹⁴ másrészt viszont azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy a nováció az új kötelelem keletkeztetésével egyidejűleg a régi jogviszony megszűnését is eredményezi. Katona álláspontja szerint tehát a nováció mindössze gazdasági értelemben fogható fel a kötelelem módosításaként, jogi értelemben véve viszont az a korábbi kötelelem megszűnését eredményezi.

¹³ KATONA MÓR: *A mai érvényű magyar magánjog vezérfonala*, Stampfel Károly Kiadása, Pozsony–Budapest, 1904. 131. p.

¹⁴ GROSSCHMID BÉNI: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1932. 870. p.

Grosschmid a novációt mint egy fennálló tartozás helyébe egy másik tartozás felvállalását, a másikkal való felváltását, illetőleg a felvállalás általi megszüntetését fogta fel.¹⁵ Értelmezésében a nováció egyfajta *gyűjtőfogalom*, amely többféle ügyletet foglalhat magában, attól függően, hogy az ügylet „milyen középponttal domborodik”. – Grosschmid szerint ugyanis ide tartozhatnak a kötelelem alanyaiban bekövetkező változások (*expromissio* és *delegatio*), valamint a *datio in solutum* is, csakúgy, mint a *promissio in solutum*. – Bármennyire is szűkítjük vagy tágítjuk azonban a nováció fogalmi határait, egy dolog bizonyos: a nováció minden esetben a szerződés megszűnésével jár, hiszen „[a]mi léteben megszűnik, az nem átváltozik, hanem elenyészik.”¹⁶ Másrészt viszont Grosschmid véleménye szerint „[...] a nováció és az átváltoztatás közti kérdés [...] nem ellentét, hanem fokozat dolga. [...] Ezen felül az: hogy az „átváltoztatás” vagy fölváltódás alapján csak kifejezésmódnak a dolga. A nováció [...] csak *felsőbb fokú* „átváltoztatás”. [...] Viszont az átváltoztatás pedig nem egyéb, mint alsóbb fokú nováció.”¹⁷

Amint az a fenti idézetekből is jól látható, Katona és Grosschmid egyaránt a nováció tágabb értelemben való felfogása mellett foglalt állást. Értelmezésük szerint a nováció akár a szerződés módosításának több esetét is magában foglalhatja, miközben a kötelelem végső soron megújul és a korábban fennálló kötelelem helyét egy új kötelelem veszi át. (Katona felhívja a figyelmet arra is, hogy bár a nováció a kötelelem módosítását is jelenti, nem vonható ebbe a körbe a jogosult vagy a kötelezett személyének megváltozása, hiszen ekkor a szolgáltatás lényegét tekintve nem változik, a régi marad, vagyis a kötelelem azonossága továbbra is fennáll, ez pedig nem vezet a régi kötelelem megszűnésére és nem eredményezi új kötelelem keletkezését sem.)

Szászy István szemléletesen ragadja meg a nováció lényegét, amikor párhuzamot von az újítás kötelmi jogban és a feldolgozás dologi jogban betöltött szerepe között.¹⁸ Ahogyan a feldolgozó keze nyomán a régi dologból egy új jön létre, úgy az újító szerződés folytán is egy új kötelelem keletkezik, amely azonban tartalmát tekintve a korábbival azonos. Amíg viszont a dologi jogban a feldolgozott és az újonnan keletkező dolog közötti kapcsolat a dolog fizikális valója, kézzelfoghatósága miatt könnyebben belátható, addig a régi és az új kötelmi viszony közötti kapcsolat, a jogviszony azonosságának vagy az azonosság hiányának bizonyítása már jóval nehezebb feladatot, amely a jogtudósok számára régen – és napjainkban is – komoly kihívást jelent.

III. 3. A magyar polgári törvénykönyvek és a nováció

Amíg a 20. század eleji magyar magánjogtudomány a kötelelem önmagával való azonosságából kiindulva következetesen az újítás és a kötelelem-átváltoztatás közötti határvonalon megvonására törekedett, addig az Mtj. megjelenését követően a nováció elméleti megközelítése gyakorlatilag egységessé vált: a jogintézmény a magyar magánjogban mint a kötelelem megszűnésének egyik esete volt jelen. A nováció hazai megközelítése azonban

¹⁵ GROSSCHMID i.m., 872. p

¹⁶ GROSSCHMID i.m., 873. p

¹⁷ GROSSCHMID i.m., 875. p

¹⁸ SZÁSZY ISTVÁN: *A kötelmi jog általános tanai*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1943. 321. p.

az 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban Ptk. [1959]) elfogadását követően jelentős mértékben megváltozott. A szocialista magánjogi kódex ugyanis már nem tartalmazott konkrét jogszabályi rendelkezést a novációra vonatkozóan, minthogy a jogalkotó a kötelelem jogalapjának megváltoztatását a kötelelemmódosítás körébe vonta, amely így már – a kötelelemmódosítás többi esetéhez hasonlóan – nem járt kötelemszüntető hatással és nem vezetett új kötelelem keletkezésére sem.¹⁹ A jogalap módosítása tehát a novációról „leválva” a szerződésmódosítás egyik sajátos – külön szabályozásra is érdemes – eseteként önállósult. A Ptk. [1959] azt ugyan nem zárta ki, hogy a felek a közöttük fennálló jogviszony jogalapjának módosításához – ügyletüket novációvá emelve – kötelemszüntető hatást is fűzzenek²⁰, erre vonatkozó külön rendelkezés kódexbe iktatása azonban a Ptk. [1959] kötelelemmódosításra és a kötelelem megszüntetésére vonatkozó szabályanyagát tekintve már szükségtelennek, feleslegesnek bizonyult.

Mintegy fél évszázad elteltével, a magánjogi rekodifikációs folyamat során elfogadott, ám végül hatályba nem lépett első új Ptk., a 2009. évi CXX. törvény (a továbbiakban Ptk. [2009]) normaszövege átvette a Ptk. [1959] szerződésmódosításra vonatkozó szakaszát,²¹ vagyis szintén mellőzte a novációra vonatkozó konkrét jogszabályi rendelkezést, miközben a kötelezettségvállalás jogcíme módosításának esetét a szerződésmódosítás körén belül helyezte el. A törvényhez fűzött miniszteri indokolás azt is egyértelművé tette, hogy a nováció intézményének jogszabályba iktatása egyáltalán nem is állt a jogalkotó szándékában, minthogy az a – korábbi Ptk. nyomán már kialakult – joggyakorlatot nem mozdítaná előre. Másrészt azonban – a jogszabály diszpozitivitására tekintettel – a nováció alkalmazásának lehetősége a szerződő felek számára továbbra is adott azzal, hogy a szerződésmódosítás csak a felek ilyen irányú kifejezett rendelkezése esetén, csak az újításra irányuló kifejezett szándék megléte esetén tekinthető novációnak.²² (Megjegyezendő, hogy bár a Ptk. [2009] a szerződés módosítása [jogcímmódosítás] kapcsán a novációs elem, vagyis a korábbi kötelmi viszony megszűnése és a helyén azonos tartalommal létrejövő új kötelelem keletkezése] alkalmazását mellőzi, az mégis helyet kapott egy másik jogintézményre, a szerződésátruházásra vonatkozó rendelkezések között.²³)

A 2014. március 15-én hatályba lépett új magánjogi kódex, a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban Ptk.) a nováció szabályozását illetően a korábban hivatkozott, a 2009-es Ptk. változathoz fűzött miniszteri indokolásban meghatározott irányvonal mentén halad. Az újításra vonatkozóan az új jogszabály kifejezett rendelkezést szintén nem tartalmaz, ugyanakkor annak alkalmazhatóságát sem zárja ki. Lényeges az eltérés azonban a Ptk. [2009] és a Ptk. normaszövege között a szerződésátruházást illetően. Amíg ugyanis a Ptk. [2009] még a szerződésátruházás szabályainál novációs megoldást alkalmazott (és ezzel a szerződésátruházást illetően számos értelmezésembeli problémát generált), addig a Ptk. a fennálló kötelelem megújítására irányuló elemet már teljes mértékben elhagyja. A jogalkotó vélhetően felismerte, hogy a nováció alkalmazása nem lehet megfe-

¹⁹ Ptk. [1959] 240. § (1) bekezdés.

²⁰ L. ZOLTÁN ÖDÖN: *A szerződés módosítása. A tartozáselismerés*, in: Gellért György (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata*, KJK-KERSZÖV, Budapest, 2002. 816. p.

²¹ Ptk. [2009], 5:167. § (1) bekezdés.

²² L. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi CXX. törvény 5:166. §-ához fűzött miniszteri indokolás.

²³ V.ö.: Ptk. [2009] 5:180. § (2) bekezdés.

elő megoldás szerződésátruházás esetén, hiszen a jogintézmény normatív szabályozása hiányában egy novációszerű elem benntartása a szerződésátruházásra vonatkozó rendelkezések körében számos gyakorlati nehézséget okozna. Másrészt a szerződésátruházásra – önálló jogintézménykénti szabályozása ellenére – kiegészítő jelleggel mégis az engedélyezés és a tartozásátvállalás szabályai alkalmazandók, amelyek azonban mint a szerződés alanyaiban bekövetkező változás nem eredményezik a felek között fennálló korábbi kötelmi viszony megszűnését, a jogviszony folytonossága („a jogviszony önmagával való azonossága”) megmarad.²⁴ Ezt figyelembe véve tehát indokolatlan lenne, ha egy hasonló – bár vitathatatlanul nagyobb formátumú – alanybeli módosulás esetén megszakadna a fennálló, dinamikus kötelmi jogviszony.

IV. A nováció megközelítése a kortárs magyar magánjogtudományban

A nováció régi magánjogban ismert és használt, az Mtj. által definiált jogintézménye az 1959. évi Ptk. elfogadását követően – normatív szabályozás hiányában – a magyar magánjogi tudatban fokozatosan elhalványult, napjainkra pedig egyértelműen kiveszni látszik, a ma jogászai számára a nováció legfeljebb történetiségében jelent valamit, többnyire azonban egy ismeretlen, megfoghatatlan, fantomszerű²⁵ jogintézményt takar. A magánjogtudomány művelőinek többsége ugyan bír bizonyos ismeretekkel az újítás jogintézményét illetően, ezek azonban nagyrészt bizonytalanok vagy már-már meglepő határozottsággal éppen a nováció téves (vagy legalábbis dogmatikailag nem feltétlenül indokolt) felfogását jelentik. Jogosan merül fel a kérdés: elvárható-e egyáltalán, hogy a magyar jogásztársadalom magánjoggal foglalkozó képviselői bármily csekély mértékben is ismerjék a novációt? Elvárható-e, hogy a jogalkalmazás maga jelölje ki a határait és töltsön meg tartalommal egy, a hatályos Ptk. által sem definiált és szabályozott jogintézményt?

Nem kétséges, hogy a nováció mint jelenség napjaink magánjogában létezik. Abban viszont már nincs egyetértés a magánjogászok között, hogy az tartalmi értelemben mi mindenre terjedhet ki. Visszatérve tanulmányunk címadó gondolatához, a nováció problematikus jellegét még ma is hordozza, más és más tartalommal bír attól függően, hogy az ügylet milyen célt szolgál, az – Grossschmid kifejezésével élve –, „milyen középponttal domborodik”.²⁶ Annak függvényében, hogy milyen célt kívánunk a kötelmi viszony megújítása által elérni, a nováció hol szűkebb, hol tágabb értelmet nyer, egyszer inkább ilyen, másszor inkább olyan formát ölt.

A nováció kortárs magánjogtudományban megjelenő felfogásai alapvetően ugyan a jogintézmény régi magyar magánjogban betöltött szerepét tekintik kiindulópontnak, magánjogászaik gondolkodására ugyanakkor jelentős mértékben hatást gyakorolnak a

²⁴ A jogviszony önmagával való azonossága képezi a német jogban is a szerződésátruházás és a nováció közötti elhatárolás alapját. A szerződésátruházással foglalkozó monográfiájában Dominik Klimke is úgy foglal állást, hogy a szerződés átruházása (mint tág értelemben felfogott szerződésmódosítás) nem érinti az eredeti kötelem „identitását”. L. KLIMKE, Dominik: *Die Vertragsübernahme*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2010. 7. p.

²⁵ V.ö.: WOLF, A.: *Die Novation, ein Gespenst im preußischen Rechtssystem*. In: *Beiträge zur Erläuterung des preußischen Rechts, des Handels- und Wechselrechts durch Theorie und Praxis*, Jg. 13 (1869), 357–385. pp.

²⁶ GROSSCHMID i.m., 875. p.

novációra vonatkozó különböző külföldi, nyugat-európai (német, angol és francia) szabályozási modellek is.

Manapság a novációt érintő, ha azt definiálni nem is, de legalábbis annak kontúrait megrajzolni kívánó tanulmányok leginkább a kötelmi jogviszony alanyi körében bekövetkező változások, így a tartozásátvállalás és a szerződésátruházás mint a novációval „ölelkező” rokonintézmények²⁷ kapcsán jelennek meg.

Tartozásátvállalással foglalkozó tanulmányában Gárdos Péter például úgy foglal állást, hogy az a szerződés, „[...] amelyben egy szerződés alanyai, valamint egy harmadik személy megállapodnak, hogy a szerződés egyik alanya helyett e harmadik személy fog teljesíteni, nem átruházás és nem is szerződésmódosítás, hanem nováció.”²⁸ Gárdos utal ugyanakkor arra is, hogy tartozásátvállalás esetén a nováció pusztán részlegesen, csak az alanyok által konkrétan megjelölt, a közöttük létező „kötelemhálóból” kiválasztott kötelmi szál vonatkozásában valósulhat meg (*részleges nováció*).

A tartozásátvállalás novációkénti felfogásával szemben történeti és dogmatikai alapon több ellenvetés is megfogalmazható. Ahogyan ugyanis arra korábban már utaltunk, a régi magyar magánjog a kötelmi viszony alanyi körében bekövetkező változásokat nem vonta a nováció fogalma alá.²⁹ Igaz ugyan, hogy a korabeli magánjogtudomány ismerte az *alanyi és tárgyi újítás* közötti különbségtételt (értve előbbi alatt a nováció alanycserével is járó eseteit)³⁰, azonban még a látszólagos hasonlóságok ellenére is helytelen lenne az alanyi nováció³¹ akár aktív (jogosulti oldalon bekövetkező), akár passzív (a kötelezett személyét érintő) formáját³² az engedményezéssel, illetőleg a tartozásátvállalással azonosítani. Noha a régi magyar magánjog az alanyi újításhoz – annak típusától függően – az említett jogintézmények joghatásait kapcsolta, a nováció, az engedményezés és a tartozásátvállalás viszonyában feltétlenül említést érdemel egy lényeges különbség is. Amíg ugyanis az *alanyi újítás* – még a kötelem alanyainak egyidejű megváltozása és kötelemszüntető hatása mellett is – *elsősorban a kötelem jogalapjának módosítására irányult*, addig az engedményezés és tartozásátvállalás a jogalap érintetlenül hagyása mellett tipikusan csak a kötelem alanyi körét érinti, vagyis a kötelem önmagával továbbra is azonos marad (folytonosság). Nem lép tehát új kötelem a régi helyébe, hanem az új jogosult, illetőleg új kötelezett felváltja a régét.³³

Ahogyan arra korábban már utaltunk, a Ptk. [1959] elfogadásával a nováció önálló jogi szabályozása szükségtelenné vált, hiszen abban az esetben, ha a felek a közöttük fennálló jogviszony jogalapjának megváltoztatásához az eredeti kötelem megszűnésének (és új kötelem keletkezésének) joghatását is hozzá kívánták fűzni, ehhez elegendő volt a kötelem (szerződés) megszűnésére és módosítására vonatkozó szabályok megfelelő alkalmazása. Állás-

²⁷ FEHÉRVÁRY JENŐ: *Magyar magánjog kistükre*, Barkóczy László Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1942. 434. p.

²⁸ GÁRDOS PÉTER: *Tartozásátvállalás mint nováció*, in: Polgári Jogi Kodifikáció, 2005/1. 12. p.

²⁹ Ezzel ellentétes módon a francia magánjogban például a kötelem alanyai körében bekövetkező változások is a nováció fogalma alá esnek. L. Code Civil, 1271–1281. §

³⁰ RÖMER: *Die bedingte Novation nach dem römischen und heutigen gemeinen Rechte*, Tübingen, 1863. 50–73. p., KATONA i. m., 131. p., SZÁSZY i. m., 323. p.

³¹ Az alanyi és tárgyi újítás megkülönböztetése mellett Szász az újítás mögött meghúzódó szándék alapján is elhatárolt egymástól két esetkört, így téve különbséget a *novatio voluntaria* (vagyis a kötelmi jogviszony alanyainak szándékán alapuló) és *novatio necessaria* (ún. kényszerű újítás) között. L. SZÁSZY i. m., 323. p.

³² SZÁSZY i. m., 323. p.

³³ Képviselőházi irományok, 1910. XXXIII. kötet, 112. p.

pontunk szerint ahhoz, hogy egy adott ügyletet novációnak tekinthessünk, két alapvető feltételnek kell teljesülnie: szükség van egyrészt arra, hogy a felek a kötelezettségvállalásuk jogcímét kívánják megváltoztatni. Másrészt viszont – a régi magyar magánjogi hagyományokat és a külföldi szabályozási mintákat is alapul véve – úgy véljük, feltétlenül szükséges a kötelelem megújítására irányuló szándék, az *animus novandi* megléte is; ennek hiányában legfeljebb a szerződés módosításáról beszélhetünk. Abban az esetben tehát, ha a kötelelem alanyaiban (bármelyik oldalon) változás áll be, azonban ez nem jár együtt a kötelelem (szerződés) jogalapjának a megváltozásával is, a kötelelem önmagával továbbra is azonos marad, így az ügylet módosításnak és nem újításnak tekintendő. Tény, hogy Gárdos kiindulópontként megfogalmazza, hogy a tartozásátvállalást egyértelműen nem tekinti szerződésmódosításnak. Ezt figyelembe véve sem tartunk azonban helytállónak egy olyan felfogást, amely a tartozásátvállalást a novációval azonosítja. Grosschmid nyomán – aki szerint a kötelelem módosítása („átváltoztatása”) és megújítása közötti különbségtétel „nem ellentét, hanem fokozat dolga” –, úgy tartjuk, hogy a tartozásátvállalás és a nováció egyaránt beférhet a kötelelem (szerződés) módosításának tágabb értelemben vett fogalmába. Mi több, a tartozásátvállalás adott esetben akár novációvá is „átminősíthető”, feltéve, hogy a tartozásátvállalásra irányuló (a Ptk. szerint már háromoldalú) megállapodás alanyai a kötelezett személyének megváltozása mellett a kötelezettségvállalás jogcímében is módosítást eszközölnek és az ügylethez kifejezetten kötelemszüntető hatást is fűznek.

Az engedményezés és a nováció viszonyával foglalkozó tanulmány, egyéb elméleti munka a kortárs magyar magánjogban nem ismert. A tartozásátvállalásnál ismertetett érvelésünk azonban az engedményezés esetén is helytálló lehet, hiszen abban az esetben, ha az engedményezési szerződésben részes felek szándéka nem terjed ki a kötelezettségvállalás jogcímének megváltoztatására és megállapodásukhoz kötelemszüntető (és kötelelemkeletkeztető) hatást sem fűznek, az ügylet sokkal inkább tekinthető tágabb értelemben vett szerződésmódosításnak, mint novációnak.

Az elmúlt évek magánjogi jogirodalmában a nováció legtöbbször talán a szerződésátruházás kapcsán merült fel. Ez nem is lehet különösebben meglepő azt figyelembe véve, hogy – amint arra korábban már utaltunk –, a Ptk. [2009] szerződésátruházásra vonatkozó szabályanyaga még a novációs modellt vette alapul. A szerződésátruházás novációkénti felfogásával szemben *Lászlófi Pál* és *Leszkoven László* közös tanulmányában azon véleményének adott hangot, miszerint *a szerződéses pozíció kicserélése közelebb áll a szerződés módosításához, mint a novációhoz*.³⁴ Ugyanis – ahogyan arra a szerzők helyesen utalnak –, egy adott kötelmi viszony, szerződés alanyai a szerződéses pozíció átruházásakor nem feltétlenül a fennálló kötelmi viszony felszámolását tűzik ki célul, hanem az is lehetséges, hogy szándékuk pusztán a kötelelem alanyi körének módosítására irányul. Erre tekintettel indokolatlan lenne, ha a jogalkotó a szerződés átruházásához kötelemszüntető hatást is fűzne, hiszen ezzel az eredeti kötelmi viszony biztosítékai – bizonyos kivételektől eltekintve – megszűnnének, miközben a felek szándéka egy pusztán alanycserére esetén nyilvánvalóan nem erre irányul. Más a helyzet viszont abban az esetben, ha a jogviszony alanyai kifejezetten a közöttük fennálló jogviszony megszüntetéséről és azt helyettesítendő, egy, az eredetivel azonos tartalmú, új kötelmet létrehozásáról döntenek. Ameny-

³⁴ LÁSZLÓFI PÁL – LESZKOVEN LÁSZLÓ: *Gondolatok a szerződés-engedményezés jogi természetéről*. In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2004/4., 22. p.

nyiben tehát a felek gazdasági érdekét a szerződés adott pozíciójának átruházása helyett az eredeti szerződés megszüntetése és egy új szerződés alapítása szolgálja jobban, úgy ilyen irányú döntésük nem ütközik jogi akadályba. A feleknek mindössze azt szükséges szem előtt kell tartaniuk, hogy a novációs modell alkalmazása a szerződésátruházás Ptk.-ban rögzített joghatásaihoz képest eltérő joghatásokkal jár.

A Lászlófi és Leszkoven által megfogalmazottakkal ellentétben Gárdos Péter kifejezetten a szerződésátruházás novációként történő felfogása mellett foglalt állást. Úgy vélte, a szerződéses pozíció átruházás folytán nem, csak a szerződés megszüntetése és új szerződés létesítése, azaz nováció útján valósítható meg. Az így realizálódó ügylet eredményeként az eredeti szerződés megszűnik, és azzal egyidejűleg létrejön az új szerződés. Hivatkozott tanulmányában Gárdos arra is utalt, hogy a nováció nem jogutódlás, vagyis a szerződés folytonossága megszakad és ez sajátos joghatásokkal jár például a szerződést biztosító mellékkötelezettségek vonatkozásában.³⁵

Petrik Béla a Gárdos-féle álláspontot magáévá téve a szerződésátruházást szintén olyan háromoldalú szerződésként kezeli, „[...] amely nevével ellentétben nem átruházás, hanem lényegében a kötelelem újítás folytán történő megszüntetése és új szerződés létesítése (nováció).”³⁶

Amíg Gárdos és Petrik a szerződéses pozíció átruházásának esetén egyaránt tagadja a jogviszony folytonosságának fennállását és erre tekintettel fogadja el a novációs modell alkalmazhatóságát, addig *Menyhárd Attila* a felek között fennálló jogviszony folytonosságának fennállásából indul ki és erre tekintettel a szerződésátruházást egyértelműen jogutódlási helyzetként kezeli³⁷, amelyből egyenesen következik, hogy a szerződéses pozíció átruházásának novációkénti felfogása helytelen.

A fent ismertetett különböző, a nováció és a szerződésátruházás viszonyát érintő megközelítések áttekintését követően úgy véljük, hogy a szerződésátruházás az engedményezéshez és a tartozásátvállaláshoz hasonlóan – az azokkal való szoros „rokonságra” és a vonatkozó rendelkezések mögöttes alkalmazására tekintettel – a tágabb értelemben vett szerződésmódosítás körében helyezhető el, a szerződés alanybeli módosításának egyik eseteként fogható fel.

V. Összegzés

A jelen tanulmány középpontjába állított jogintézmény, a nováció hosszú múltra tekint vissza: gyökerei a római jogig nyúlnak vissza, fejlődéstörténete ugyanakkor átível egészen napjaink magánjogáig. Tagadhatatlan, hogy a nováció ma is létező jogintézmény, bár annak gyakorlati jelentősége ma már elenyésző, ily módon az a Ptk. normatív rendelkezései között sem kapott helyet.

Manapság ugyanakkor a magánjogászok ismét fel-felhívják a figyelmet a nováció létezésére, teszik ezt azonban anélkül, hogy a jogintézménynek lenne egy, a magyar magánjogban

³⁵ GÁRDOS PÉTER: *Szerződésátruházás*. In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2005/3., 20–26. pp.

³⁶ PETRIK BÉLA: *Alanyváltások az új Ptk.-ban*. In: *Gazdaság és Jog*, 2013/12. 3–9. pp.

³⁷ MENYHÁRD ATTILA: *Szerződésátruházás*. In: Osztovits András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*, Opten Informatikai Kft., Budapest, 2014, 489–490. pp.

általánosan elfogadott fogalma. Ennek köszönhető a novációt övező bizonytalanságok és az, hogy bizonyos, a Ptk. által elismert és szabályozott jogintézményeket a jogtudomány egyes képviselői a novációval kívánnak azonosítani vagy legalábbis rokonítani. Úgy véljük, ilyesfajta megállapításnak csak akkor van helye, ha képesek vagyunk legalább egy viszonylagos nováció fogalmat megalkotni. Ez azonban nem könnyű feladat, hiszen ahogyan arra Szladits is utalt, a jogintézmény meglehetősen problematikus jelleggel bír. Vélhetően ennek köszönhető, hogy a magyar magánjogban a novációt illetően átfogó mű egészen a mai napig nem született. A jelen tanulmányban hivatkozott jogtudósok foglalkoztak ugyan az újítás bizonyos aspektusaival, ezek a vizsgálódások azonban inkább *ad hoc* jellegűek voltak, többnyire egy-egy komolyabban vizsgált konkrét problémához kapcsolódtak, nem a nováció jogintézményének teljes körű feldolgozását tűzték ki célul.

A régi magyar magánjogi hagyományokat alapul véve és a figyelembe véve a jogintézmény jelentéstartalmában a 20-21. század folyamán bekövetkezett változásokat a nováció legfőbb jellemzői, ha úgy tetszik, szükségképpeni fogalmi elemei az alábbiak szerint foglalhatók össze:

1. A nováció (újítás) kettős jogi arculattal bíró kötelmi jogi intézmény, amely egyidejűleg ötvözi a kötelelem módosításának és megszűnésének (megszüntetésének) elemeit.

a) A jogintézmény alapvetően a felek közötti kötelmi viszony jogalapjának megváltoztatására irányul; ez a jellemzője teszi hasonlatossá a kötelelem (szerződés) módosításához. A nováció ugyanakkor nem azonosítható pusztán jogcímváltoztatással, ehelyett azzal amolyan több-kevesebb viszonyban áll: az újítás ugyanis a jogviszony más elemének módosítására is kiterjedhet, így a felek szándéka a jogalap módosítása mellett akár az alanyok módosítására is irányulhat (személyváltozással járó nováció).

b) A novációt érintő – normatív és jogtudományi – megközelítések mindegyike közös abban, hogy a jogintézmény szükségképpeni elemének tekinti az eredeti kötelelem megszűnését és azzal egyidejűleg az új kötelelem keletkezését. Innen nézve az újítás a kötelelem felek szándékán alapuló sajátos megszüntetési módozataként fogható fel.

2. A nováció alapját a jogviszony alanyainak megállapodása, ún. újító szerződés képezi. Az említett megállapodás alapvetően kétoldali, azonban mindazokban az esetekben, amikor a jogalap módosításához egyszerű vagy többszörös (a jogviszony mindkét pólusán beálló) alanycsere is társul, a szerződés három- vagy akár négyoldalúvá is válhat.

3. Újításról ténylegesen csak abban az esetben beszélhetünk, ha a fennálló jogviszony jogalapjának módosításához a felek újító szándéka (*animus novandi*) is kapcsolódik, vagyis szándékuk a módosításon felül kiterjed arra is, hogy fennálló kötelmi viszonyukat megszüntessék és annak helyén – azonos tartalommal – egy új jogviszonyt létesítsenek. Ez a szándék emeli tehát a felek módosításra irányuló megállapodását újítássá, mely szándék azonban nem vélelmezhető, hanem annak kifejezettnek kell lennie, azt bele kell foglalni a felek újításra irányuló megállapodásába.

ÁGNES JUHÁSZ

NOVATION - "A PROBLEMATIC PRIVATE LAW FORMULA"

(Summary)

In this study the author intends to walk around a legal institution, namely the novation, which is scarcely known, moreover near forgot by the private law jurisprudence in our days, but very challenging, at the same time. Defining the novation is quite difficult. On the one hand, the operative Hungarian Civil Code (Act No. V of 2013) does not contain provision on this legal instrument. On the other hand, novation-like growths, which appear in the Hungarian judicial practice, mostly wash away the margins existing between the different "neighbour legal instruments" (e.g. cession, transfer of debt, transfer of contractual position, etc.) or only mix the basic elements of these legal institutions.

The first part of the study is a short historical overview. The novation has already been known by the Roman law. As a renewal of the privity, it was a method of contract modification, since the changing of the subject or subject-matter of the contractual legal relationship was not possible under the Roman law. Later, the mentioned Roman law approach of the novation was the starting point of the debates, which appear in the German law during the 19th century. The representatives of the Roman law based legal school (called pandectist) argued, if novation should be deemed as a type of contract-modification (see *Brinz* and *Salpius*) or contract-termination (see *Windscheid*, *Dernburg*, *Liebe*, *Kuntze*, etc.). This latter approach is justified by the fact that the creation of the new legal relationship leads to the ceasing of the old (original) contractual relation at the same time.

After examining the historical background, the study concentrates on the Hungarian law. The author makes us familiar with the different novation perceptions, which appear in the early and middle ages of the 20th century in the Hungarian private law codification process and then in the jurisprudence. The author emphasizes, that novation had different meaning in the ancient ages and in the 21st century. Therefore, the author pays special attention to the changing meaning of the novation and examines, which content and function has, which role plays the novation in our days, in the contemporary private law and jurisprudence.

As a closing of the study, the author intends to give a relatively exact notion of the novation by defining its essential elements. As to the standing point of the author, novation is a "rather-notion", which has two faces. From certain viewpoint it is rather near to the contract-modification, but from other aspect it rather can be placed within those causes, which lead to the ceasing of a legal relationship. Novation is based on the so called novation contract, which necessarily includes the parties' intention on renewing their contractual relationship (*animus novandi*).

PÁKOZDI ZITA*

Új intézmények a Pp. koncepciójában – az anyagi pervezetés jogösszehasonlító megközelítésben

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény elfogadása és hatályba lépése után 2013 nyarán megindult az új polgári perjogi kódex kodifikációja is. Magyarország Kormánya 2015 januárjában elfogadta az új polgári perrendtartás koncepcióját.¹

Az új szabályozás kialakításának egyik központi kérdése a gyors, hatékony eljárás, amelynek biztosítását a Koncepció többek között a megfelelő alapelvekben látja.²

Az új perjogi kódex alapelvei között megjelenik a perkoncentráció, amelynek a jogalkotó több eszközt kívánja bevezetni, így az osztott perszerkezetet, a percezurát, az aktív bírói pervezetést, amelynek része a címben is jelzett anyagi pervezetés.

A jelen tanulmány az anyagi pervezetést kívánja megvizsgálni elsősorban a leíró és az összehasonlító módszer segítségével. Ennek keretében először a pervezetésről általában lesz szó, majd az intézmény magyar szabályozását kívánjuk áttekinteni, amelynek során a polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikk (Továbbiakban: Rpp.) és az 1952. évi III. törvény (Továbbiakban: Pp.) pervezetésre vonatkozó rendelkezéseire és kapcsolódó elveire térünk ki, utóbbin belül különválasztva a rendszerváltozásig terjedő időszakot és a jelenleg hatályos szabályokat. Ezt követően az anyagi pervezetés intézményének a német, az osztrák és a francia polgári eljárásjogban való érvényesülésével foglalkozunk. Végezetül a vizsgáltak alapján egy saját álláspont megfogalmazására kerül sor. Mindezek fényében is hangsúlyozzuk azonban, hogy a tanulmány csupán vázlatos áttekintést nyújt a témáról, az alaposabb vizsgálat a jelen kereteket meghaladó, mélyebb kutatómunkát kíván meg.

I. A pervezetés tartalmáról általában

A pervezetés azokat a bírói intézkedéseket öleli fel, amelyeknek célja az eljárás irányítása, a per menetének meghatározása és ún. megfelelő mederben tartása. A jogirodalom ezen belül megkülönbözteti az alaki és anyagi pervezetés fogalmait.³

---

* tanársegéd, SZTE ÁJTK Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék

¹ Az új polgári perrendtartás koncepciója – A Kormány 2015. január 14. napján megtartott ülésén elfogadott Koncepció (a továbbiakban: Koncepció). <http://www.kormany.hu/download/f/ca/30000/20150128%20Az%20%C3%BAj%20polg%C3%A1ri%20perrendtart%C3%A1s%20koncepci%C3%B3ja.pdf>) Letöltve: 2016.március 1.

² Koncepció: 9. p.

Az alaki pervezetés leginkább a per ütemezésére, folyamatosságára irányuló eljárási cselekményeket jelenti (például tárgyalás kitűzése, elhalasztása, határidők megállapítása, eljárási akadályok megállapítása, ezekhez fűződő jogkövetkezmények megállapítása, mint például az eljárás 6 hónapi szünetelés utáni megszűnése).

Az anyagi pervezetés során elvégzendő, illetve elvégezhető bírói cselekmények a jogvita érdemére irányulnak. Ezen belül is a legfontosabb részei a jogalap tisztázása, a tényállás feltárására vonatkozó percselekmények. Döntően ezek is eljárási cselekmények, hiszen e körben a bíróság kérdéseket intézhet a felek felé, nyilatkozattételre hívhatja fel őket akár hiánypótlás keretében, a vonatkozó rendelkezések alapján tájékoztathatja a feleket a bizonyításra szoruló tényekről, bizonyítási kötelezettségről és teheréről. Ezeknek a cselekményeknek azonban van egy, az eljárási jellegén túlmutató sajátosságuk: magára az érvényesíteni kívánt jogra vonatkoznak.

A pervezetés terjedelme és intenzitása, így azon belül annak alaki és anyagi területe egy adott jogrendszerben alapvetően attól függ, hogy a jogalkotó az adott ország politikai-gazdasági berendezkedése alapján milyen alapelveken nyugvó perjogi szabályrendszert dolgoz ki. E téren a feleknek és a bíróságnak a per tárgyhóhoz való viszonya a döntő, azaz egyszerűen megfogalmazva a rendelkezési elv, és az ehhez szorosan kapcsolódó hivatalbóli eljárás lehetősége annak mértéke, valamint a tárgyalási elv. Minél szűkebb körű a rendelkezési elv, annál inkább jelentős a pervezetés, így az anyagi pervezetés (ezen belül is a fél kitanítási kötelezettsége és tájékoztatása akár az anyagi jogokra is, vagy például a hivatalból elrendelhető bizonyítás). A rendelkezési elv talaján álló polgári perjogi szabályok érvényesülése során azonban érthetően ez a fajta bírói tevékenység háttérbe szorul, hiszen az alapelvből kiindulva az ügy ura a fél, ő dönti el, hogy amennyiben érvényesíti a jogszabályban védett alanyi jogát, úgy azt milyen kereset útján teszi, és az adott perben konkrétan mit érvényesít.

Magyary Géza a bíróság pervezető tevékenységének elemzésekor is felhívta erre a figyelmet: „Ha a törvény sok ilyen ösztönző és korlátozó eszközt ad a bíró kezébe, az ő akaratára nagyobb mértékben érvényesül a felekkel szemben, de azért a bírói pervezetés még nem jelenti a felek akarátának, különösen adatszolgáltató tevékenységüknek kiszorítását a perből. Bármily erősen szorítja azonban a bíróság a feleket arra, hogy a szükséges tényeket és bizonyító eszközöket jelöljék meg, még mindig ők azok, akik ezt teszik, s így a tárgyalási elv kiküszöböléséről, illetőleg a hivatalból való eljárásról nem lehet szó.”³

E rövid általános bevezető után rátérünk az anyagi pervezetésre, amelyet először történeti aspektusból próbálunk meg röviden feldolgozni, majd szintén rövid bepillantást adunk egyes külföldi jogokba.

II. Pervezetés a magyar polgári perjogban

II. 1. Az Rpp. 225. §-a kimondta, hogy az elnök gondoskodni köteles arról, hogy a felek homályos kérelmeiket, tényelőadásait és nyilatkozataikat magyarázzák meg, hiányos

³ Vö.: SZABÓ IMRE: *A tárgyalás és a határozatok*. in: Polgári eljárásjog I. (szerk.: Osztovits András) HVG-Orac, Budapest, 2013. 238. p.

⁴ MAGYARY GÉZA: *Magyar polgári perjog*. (Harmadik kiadás. Átdolgozta: Nizsalovszky Endre) Franklin Társulat, Budapest, 1927. 288–289. pp.

tényelődásaikat és bizonyítékait egészítsék ki, s általában a szükséges kérelmeket és nyilatkozatokat tegyék meg. A bíróság e végből a felekhez kérdéseket intézhetett.

Az Rpp.-ben a pervezetés magában foglalta a kérdezési jog gyakorlását és a felvilágosítás kérését a tényekre, jogokra és kérelmekre, a bizonyítással kapcsolatos kitanítást, a tények és jogkérdések megtárgyalását és a figyelmeztetéseket az egyes eljárási jogok gyakorlására (például pergátló kifogások előterjeszthetősége, észrevételezési jog, képvisleti jog, fellebbezési lehetőség). A Magyary-által figyelmeztető és kikérdező joghatóságnak nevezett lehetőséget⁵ a törvény a 224. §-ban rögzített azon szabálya miatt adta meg a bíróságnak, hogy az ügy „kimerítő tárgyalásban részesüljön”.

Kovács Marcell a bírói gyakorlatot áttekintve megállapította, hogy a 225. §-ban rögzített kérdezési jog akkor lép előtérbe, ha például a tényállítások hiányosak, a nyilatkozatok ellentmondásosak, azok úgymond „*túlságos általánosságban mozognak*”, vagy a „*homályos jogállításokból a tényeket ki kell hámozni*”.⁶ Jogi fejtegetések megtételére a feleket nem kellett felhívni, ugyanakkor mégis kerülni kellett a meglepetésszerű jogi álláspont kialakítását, így alkalmat kellett adni a feleknek, hogy az általuk nem említett, de a bíróság által fontosnak tartott jogszabályok felett tárgyaljanak – „*A bíró tehát igazítsa helyre a fél esetleges téves jogi felfogását, adjon neki bepillantást a jogi helyzetbe s világosítsa fel őt magatartásának jogi következményei tekintetében.*”⁷

A pervezetési tevékenység azonban az Rpp. idejében is érvényesülő rendelkezési és tárgyalási elv mentén volt gyakorolható. A bírói pervezetést ehhez mérten vélte alkalmazandónak a törvény, a bírói gyakorlat és a jogirodalom: „A bírói pervezetés csak addig fokozható, amíg a rendelkezési és a tárgyalási elvekkel ellentétbe nem kerül.”⁸ Nyomozást a bíró nem végezhetett: a kérdezési jog nem irányulhatott arra, hogy olyan tények is a tárgyalás részévé váljanak, amelyekre a felek nem hivatkoztak, illetve arra sem, hogy a bíró kiderítse, hogy kereseti igényén kívül a félnek van-e egyéb teljesítetlen ügylete.⁹ „A jogvédelem: kereset vagy kifogás alapjául szolgáló tények tekintetében nincs bírósági adatszolgáltatás, vagyis hivatalból való eljárás. Ez a polgári perben csak a tények és bizonyító eszközök tekintetében fordul elő.”¹⁰

II. 2. A Pp. a szocialista időszakban is ismerte a rendelkezési elvet, azonban azt szorosan összekapcsolta az anyagi jogszabályok érvényesülésével, amelyen keresztül a jogvitát a szocialista törvényesség és igazságosság fényében kellett eldönteni, a bíróságnak az igazság kiderítésére kellett törekednie. Ez némiképp felerősítette a hivatalbóli eljárás elvének érvényesülését, és a bíróság teljes tényállás feltárási kötelezettségét.¹¹ A bíróság a kitanítási kötelezettség körében nem csak az eljárási jogokra, hanem az anyagi jogokra vonatkozóan is tájékoztatást adott, amely szélesebb körű lett, mint az Rpp. idején. Ebbe

⁵ MAGYARY 1927, 290. p.

⁶ KOVÁCS MARCELL: *A polgári perrendtartás magyarázata. I.* Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1927. 596. p.

⁷ KOVÁCS, 1927, 598. p.

⁸ KOVÁCS 1927, 596. p.

⁹ KOVÁCS 1927, 596–597. pp.

¹⁰ MAGYARY 1927, 233. p.

¹¹ SZILBEREKY JENŐ – NÉVAI LÁSZLÓ (szerk.): *A polgári perrendtartás magyarázata.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967. 127. p.

beletartozott többek között az előterjeszthető kereseti kérelem típusa, a kereset jogalapjának tisztázása, az a törekvés, hogy a fél az őt megillető összes jogot kimerítse (akár keresetváltoztatás, viszontkereset, beszámítási kifogás útján), a kereset összegszerűségének mértéke, így a felet megillető kamatkövetelés érvényesíthetősége, a bizonyítással összefüggő tájékoztatás.

II. 3. A rendszerváltozást követően a Pp.-t módosító 1995. évi LX. törvény (továbbiakban: VI. Ppn.) számos alapvető szintű változást hozott, köztük a rendelkezési és tárgyalási elv kiterjesztését. A módosítás egyik alapvető indoka az volt, hogy a szocialista Pp.-ben „a bíróság cselekvőségének nem igazi zsinórmértéke a felek rendelkezése”.¹² „A törvényalkotó elhatározott célja volt, hogy szakítson a hivatalbóliség elvével, és ennek keretében a tájékoztatási kötelezettséget is erősen behatárolja.”¹³

Mindez a bíróság tájékoztatási kötelezettségének szűkülésével járt, az csupán az eljárási jogokra és kötelezettségekre terjedhetett ki. Ugyanakkor problémák vetődtek fel a bizonyítással összefüggő tájékoztatás körében: mi tekinthető az új módosításnak még megfelelő tájékoztatásnak, és mi az, ami már azon túlterjeszkedik. A konkrét eljárási szabályokban ez egyrészt a Pp. 3. §-ában jelent meg, amely szerint a szűk körű kitanítás is csak a személyesen eljáró félnek jár ki, másrészt a Pp. 164. §-ában, amely a hivatalból való bizonyítás főszabályát megszüntette, és azt a felek indítványához kötötte, harmadrészt pedig a Pp. 141. §-ában, amelynek révén a jogalkotó a felek aktivitását kívánta erősíteni.¹⁴

Ezek a jelenleg hatályos Pp. rendelkezései között is megtalálhatók, ugyanakkor a kódex nem különíti el élesen az alaki és anyagi pervezetést, az egyes perjogi cselekményeken túl (mint például hiánypótlás, különböző bírói felhívások a felek felé) a bizonyítással kapcsolatos tájékoztatás jelenik meg kifejezetten a jogszabálysövegben.¹⁵

III. Pervezetés külföldi perjogokban

III. 1. Németország

Németországban minden pertípusban minden peres fél részére kijár a tájékoztatás a tény- és jogkérdésekről. 2001-ben hajtottak végre kisebb módosításokat a Deutsche Zivilprozessordnung (dZPO) 139. §-án, amelynek célja a bíróság feladatainak kihangsúlyozása a joganyag ténybeli és jogi megvitatása során (*materielle Prozessleitung*).¹⁶ A jogvita felekkel való megtárgyalásának általános kötelezettségét a 139. § (1) bekezdése rögzíti (*Erörterungspflicht*). A per tárgyával való kapcsolat (*Sachverhältnis*) azokat a ténybeli és jogi vonatkozásokat jelenti, amelyeket a felek a kereset tárgyának megjelöltek: például az állított és vitatott tények, ezekre felkínált bizonyítékok. Az *Erörterungspflicht* a

¹² WALLACHER LAJOS: *Bírói aktivitás a félelyenlőség a polgári perben avagy: korlátozható-e a bírói túlbuzgóság?* Magyar Jog 1996/12. 725. p.

¹³ KISS GÁBOR: *Még egyszer a Pp. 1995-ös módosításának a pervezetésre gyakorolt hatásáról.* Magyar Jog 1999/5. Magyar Jog 1999/5. 286. p.

¹⁴ WALLACHER 1996, 727. p.

¹⁵ SZABÓ 2013, 238. p.; Pp. 3. § (3) bekezdés

¹⁶ STEIN/JONAS/BEARBEITER: *Kommentar zur Zivilprozessordnung*. 3. Band Mohr Siebeck, Tübingen, 2005. 243. p.

Sachverhältnisre irányul, amelynek során a bíróság ténybeli és jogi szempontból megvitatja a felekkel a jogvita lényegét.

A ténybeli megtárgyalás az alábbi teendőket fogja körül:

- milyen tényállításokat terjesztettek elő a felek,
- ezek részleteikben hogyan valósulhattak meg,
- az ellenfél pontosan mit vitat ezekből.

A jogi megtárgyalás során:

- alkalmat kell adni a feleknek a jogi álláspontjaik kifejtésére
- a bíróság kifejezésre kell, hogy juttassa, hogy véleménye szerint melyik jogi megoldás játszhat szerepet a döntésben (egyfajta nyílt párbeszéd a felekkel)
- közölnie kell a felekkel, hogy melyik jogi nézetet veheti figyelembe az előadott tényállás alapján a döntés meghozatalakor.¹⁷

Mindezek a perkoncentrációt segítik elő és biztosítják, hogy a 139. § (2) bekezdésében rögzített tilalomnak megfelelően ne születhessenek „meglepetés-ítéletek” (*Überraschungsurteil*). Ugyanis a bírságnak szintén az Erörterungspflicht körében utalnia kell az addig jelentéktelennek tartott tényekre és jogi nézőpontokra, ha azok a jogvita eldöntése szempontjából álláspontja szerint mégis jelentősek lennének, és ezeket is meg kell tárgyalnia velük.

III. 2. Ausztria

A bizonyítási eljárás során négy fő szakaszt lehet elkülöníteni Ausztriában: bizonyítékok megjelölése és indítványozása, bizonyítási program meghatározása (*Beweisprogram*), bizonyításfelvétel (*Beweisaufnahme*), a beszerzett bizonyítékok és az így megállapítható tényállásból levezethető jogi álláspontok megvitatása a felekkel (*Beweiserörterung*).¹⁸

A polgári per során Ausztriában is állítási és bizonyítási kötelezettség terheli a peres feleket. Ennek alapján a bíróság bizonyítást főszabály szerint csak a felek indítványára rendel el. Az indítványok után a bíróság az előkészítő tárgyaláson a felekkel megtárgyalja a tény és jogi jellegű előadásokat, majd meghatározza a bizonyítás irányát, amelynek keretében egy bizonyítási programot fogad el végzésben.¹⁹ Ehhez a végzéshez a bíróság értelemszerűen nincs kötve, a felek egyébként is a tárgyalás berekesztéséig előterjeszhetnek bizonyítási indítványokat.

A bizonyítás lefolytatása után a bíróság a bizonyítás eredményét megtárgyalja a felekkel, amelyhez egy ülést szükséges tartani. Az Österreichische Zivilprozessordnung (öZPO) 258. § (1) bekezdése alapján a bíróság minden, az eljárás során felmerülő jogkérdést meg kell, hogy vitasson a felekkel. Ez azonban nem a bíróság jogi álláspontjának ismertetésére vonatkozik, hanem a felek által előadott tények és az ezekhez szorosan kapcsolódó jog-

¹⁷ STEIN/JONAS/BEARBEITER 2005, 246. p.

¹⁸ MARIANNE ROTH – RICHARD HOLZHAMMER – ANDREA HOLLY: *Zivilprozessrecht*. Manzsche Verlag, Wien, 2012. 35. p.

¹⁹ öZPO 258. § (1) bekezdés 3) és 4) pont

kérdések tekintetében érvényesül. A bíróság tehát csak olyan tényekre és jogi megoldásra alapozhatja döntését, amelyet a felek jogállítáσαι alapján megtárgyalt velük.²⁰

Mindezeket a rendelkezéseket azért vezette be az osztrák jogalkotó, hogy elkerülhetők legyenek az ún. „meglepetés-ítéletek” (*Überraschungsurteile*).

III. 3. Franciaország

Franciaországban a bírónak a feladata teljesítése során az alábbi „hatalmai” vannak:

- *jogalkalmazás*, a Code de procédure civile (CPC) 12. cikk (1) bekezdése értelmében ugyanis a bíró a jogvitát az arra vonatkozó jogszabályok alapján köteles elbírálni, vagyis nem dönthet méltányossági alapon vagy nem jogi megfontolás alapján;
- *a tények jogi minősítése* a CPC 12. cikk (2) bekezdése alapján, amennyiben a fél a keresetlevében nem jelölte meg igényének jogi jellegét, illetve
- *újraminősítés* szintén a CPC 12. cikk (2) bekezdése alapján, ha az előadott tények és a hivatkozott jogi minősítés álláspontja szerint nem áll összhangban.

Tekintve, hogy az előzőekben említett tevékenységek a bíróság feladatainak teljesítése körébe tartoznak, azonban a minősítés nem kizárólagosan a bírósághoz kapcsolható, a fenti tevékenységek a bíró elsőbbségének nevezhetők.

A minősítés és újraminősítés nem tartoznak az objektív elemek körébe.²¹ Az újraminősítést azonban úgy lehet csak alkalmazni, hogy az ne eredményezze az objektív elemek megváltozását. Vagyis a bíró ezen elsőbbsége nem eredményezheti a per tárgyának (azaz a keresett gazdasági és szociális eredmény elérésének), valamint a tényeknek a módosítását, valamint ezek mellett is csak akkor élhet az újraminősítés jogával, ha a kontradiktórius elvet betartja,²² amely azt is előírja, hogy a bíró a szóba jöhető jogi minősítéseket, az ahhoz kapcsolódó tényeket tisztázza a felekkel.

A per tárgyat akkor sem változtathatja meg, ha a felderített tények nem támasztják alá azt, sőt magát a kereset megnevezését sem módosíthatja.

A tényekhez pedig kötvé van, vagyis olyan tényekre nem alapíthatja a döntését, amelyekre a felek nem hivatkoztak. Ebben a körben azonban a CPC 7. cikk (2) bekezdése alapján olyan tényeket is figyelembe vehet, amelyeket a felek ugyan felhoztak, de azokra nem kifejezetten a követelésük alátámasztásaként hivatkoztak (ún. *járvulékos tények*). Ebben az esetben a követelés szempontjából a fél álláspontja szerint nem releváns tényekről van szó, de azok is a jogvitához tartoznak, és mivel a fél maga tárta azokat a bíró elé, azt figyelembe veheti, függetlenül attól, hogy a fél nem tulajdonított nekik jelentőséget.

²⁰ öZpo 182a. §

²¹ Objektív elemek a per tárgya és a kereset jogalapja, azaz a tényállás. Ezek meghatározása csak az eljárás tényeit illetheti. Vagyis ez eredményezi egyrészt azt, hogy a bíróság ezeket az objektív elemeket az eljárás során nem módosíthatja.

²² Itt jegyzem meg, hogy az újraminősítésnek van további két speciális korláta: az egyik, ha a felek kikötötték az alkalmazandó jogot, a másik, ha az eljárás során a CPC 12. cikk (5) bekezdése alapján a bíró, mint békítő jár el, ahol méltányosság alapján dönti el a jogvitát. Ezek a korlátok azonban az értekezés tárgyát nem érintik.

Ez az eszköz sem vezethet azonban oda, hogy a bíró egy másik jogalapot, vagyis ténybeli komplexumot keressen a felperes kérelmének alátámasztására, tehát „a bírónak nem kötelessége kutatni, amennyiben a kereset egy másik alapon prosperálhat.”²³

A bíró a pervezetés körében azonban felhívhatja a feleket, hogy az előadott tényeket pontosítsák, jelentőségüket magyarázzák meg, illetve tisztázzák. Ezzel összefüggésben akár azt is kérheti a felektől, hogy egészítsék ki a már meglévő, előterjesztett tényeket, mert az a kérelemre vetítve hiányos. Például a felperes a kártérítés iránti igénye tekintetében előadta a tényeket a jogellenes magatartásra és a kár bekövetkezésére vonatkozóan, azonban az okozati összefüggésre, annak fennállására nem nyilatkozott egyáltalán. Ez nem tekinthető a rendelkezési elv sérelmének, a felek egyébként is bármilyen szankció nélkül megtagadhatják a felhívás teljesítését.²⁴

IV. A Koncepció által elérni kívánt célok – összegzés

A Koncepció szerint a gyors és hatékony eljárás biztosítása érdekében szükség van az anyagi pervezetésre, azonban azt is kimondja, hogy ezt definiálni kell. Ez alatt azoknak az eszközöknek a meghatározását érti, amelyek a per menetének a jelenleginél hatékonyabb mederben tartását biztosítják.²⁵

Ellenérvként fogalmazódnak meg azok a vélemények, amelyek szerint a bírói aktivitás a félegyenlőség felbillentését és a pártatlanság veszélyét eredményezné: ha például a felek bizonyítékokat és indítványokat már előterjesztettek, de azok nem konkrétak, és a bíróság erre figyelemmel további bizonyítást lát szükségesnek, lehet-e konkrét a tájékoztatás, és ez hogyan viszonyul a prejudikáláshoz.²⁶ Már a korábbi időkben is felvetődött, hogy a perbe vitt jogviszonyok mind anyagi, mind eljárási jogokat magukban foglalnak, ezért az ezekre vonatkozó tájékoztatási kötelezettség határa nehezen húzható meg.²⁷ Ezekhez hasonló informális jelzések, főként bíróságok részéről a kodifikáció eddigi szakaszában is megfogalmazódtak.

Magam ahhoz a táborhoz tartozom, aki szerint ez egy gyakorló jogász, így különösen egy bíró számára – bár kétség kívül bizonyos helyzetekben nehéz – de nem megoldhatatlan feladat. A peranyag terjedelmének meghatározása, ezzel összhangban az indokolt bizonyítási kérelmeknek való helyt adás a bíróság feladata.²⁸ Vagyis a per és a tárgyalás irányítója a bíró. De nyilvánvaló, hogy a per folyama, annak végső kimenetele, így a jogerő tárgyi terjedelme tekintetében is a feleknek is van egy koncepciójuk: a felperes egy bizonyos jogot kíván érvényesíteni, az alperes elsősorban ez ellen a jog ellen tud védekezni, e végből tudják indítványaikat is benyújtani. Ezek a helyzetek a jog- és tényállítások ellent-

²³ LOIC CADIET – EMMANUEL JEULAND: *Droit Judiciaire privé*. LexisNexis, Paris. 2011. 409. p., CHRISTOPHE LEFORTÉ: *Procédure civile*. Dalloz, Paris, 2009. 197. p.

²⁴ SERGE GUINCHARD – FRÉDÉRIQU FERRAND – CÉCILE CHANAIS: *Procédure civile. Droit interne et droit communautaire*. Dalloz, Paris. 2008. 602. p.

²⁵ Koncepció: 9. oldal

²⁶ V.ö.: ÉLESS TAMÁS – PARLAGI MÁTYÁS: *Az érvényesített joghoz kötöttség*, in: Németh János – Varga István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*. HVG-Orac, Budapest, 2014. 361. p.

²⁷ KISS 1999, 286. p. Megjegyzendő, hogy az anyagi és eljárási jogokra vonatkozó tájékoztatás tanulmány írója szerint is elhatárolható.

²⁸ HORVÁTH JÁNOS: *A polgári per tárgyalásának neuralgikus göcai*. Magyar Jog 1990/7-8. 670. p.

mondásosságát, az előterjesztett tényállás (jogalap) és a felhozott bizonyítékok, bizonyítási indítványok hiányosságát eredményezhetik, amit pedig a bíróságnak kezelni szükséges az ügy megtárgyalása útján, amely magában foglalja a kérdések feltevését, a hiánypótlás elrendelését, a nyilatkozattételre felhívást.²⁹

Egyetértek ezért azokkal az álláspontokkal, amelyek szerint a polgári perben hasznos lenne az aktívabb bírói, így a jelenleg igencsak vitatottnak tekinthető anyagi pervezetés kialakítása. Ezt egyrészt alátámasztják a külföldi példák. Ezen túlmenően is azonban hangsúlyos érv a Koncepció által megfogalmazott azon indok, amely szerint az anyagi pervezetés célja és értelme, hogy elkerülhető legyen az, hogy a vitában olyan döntés születessen, amely nem véglegesen zárja le a jogvitát.³⁰

Azt elismerem, hogy az anyagi pervezetés nem lehet tág, magára az érvényesíthető jogra vagy a perbeli jogon túl a jogviszonyból eredő további érvényesíthető jog(ok)ra, azok jogszabályi alapjára nem terjedhet ki. Az anyagi pervezetésnek a tartalma valóban nehezen definiálható pontosan, ugyanakkor álláspontom szerint a Koncepció által megvalósítani kívánt intézmény semmiképpen sem jelenti a szocialista időszakban érvényesült pervezetés újbóli megvalósulását. Az anyagi pervezetés alatt egyfajta értelmes párbeszédet látok megvalósíthatónak, amelynek során a kérdezősi-, hiánypótlási-, magyarázat-kérési jog csak szűk körű lenne, és kifejezetten a hiányos tényállás, illetve a tény- és jogállítások ellentmondásossága esetén lenne alkalmazható.

Úgy gondolom, hogy ez a jelenleg hatályos Pp. kapcsán is irányadó, és tapasztalni is olyan bírói magatartást, amely az effajta pervezetést hasznosnak, sőt szükségesnek tartja. Azzal egyetértek, hogy a jogi képviselővel eljáró félnek kötelessége megjelölni az érvényesíteni kívánt jogot jogszabályhely szerint. Azonban miért ne fordulhatna elő, hogy az eljáró bírónak és esetleg az ellenfélnek is eltérő a jogi álláspontja az adott ügyben. A per a jogi álláspontok ütköztetésére is szolgál, ez az egyik legszebb és legérdekesebb része egy peres eljárásnak. Miért éppen az ítélkező bírót hagynánk ki a vitának ebből a részéből?

ZITA PÁKOZDI

NEUE INSTITUTE IN DER KONZEPTION VON UNGARISCHEN ZIVILPROZESSORDNUNG – DIE MATERIELLE PROZESSLEITUNG IN VERGLEICHENDER STANDPUNKT

(Zusammenfassung)

Nachdem der ungarische Gesetzgeber das Bürgeliche Gesetzbuch verabschiedet hat, begann die Kodifikation der neuen Zivilprozessordnung. Die Regierung hat schon die Konzeption des Kodex am Anfang 2015 verabschiedet.

Eine der zentrale Frage der neuen Regelung ist der schnelle und wirksame Prozess.

Der neue Grundsatz ist die Prozesskonzentration, die der Gesetzgeber durch mehreren Mittel gewähren will. Einige dieser Mittel ist die sogenannte materielle Prozessleitung, die verlangt eine eher aktive richterliche Prozessführung.

²⁹ ÉLESS-PARLAGI 2014, 360–361. pp.

³⁰ KONCEPCIÓ: 9. p.

Die Studie prüft die materielle Prozessleitung mit Hilfe der vergleichenden und rechtstheoretischen Methode. Der Autor untersucht zuerst die Institut Prozessführung im Allgemeinen, dann in dem ungarischen Rechtssystem mit Rücksicht auf die erste Zivilprozessordnung vom 1911., auf das sozialistische und auf das jetzt geltende Zivilprozessgesetz. Nach dieser Analyse befasst sich die Studie mit der deutschen, österreichischen und französischen Regelung. Letztlich wird eine eigene Stellungnahme des Autors aufgesetzt.

POGÁCSÁS ANETT*

Megújulás a szerzői jogban

„... más volt Árpád ideje alatt a’ Ma-
gyarnak hasznos, más Corvin, megint
más Károl alatt, ’s ma megint más,
anno 2000 pedig ismét más leend.”

Széchenyi István¹

I. Régi téma – új köntösben

Az utóbbi évtizedekben minden valamire való, a szerzői jog jövőjével foglalkozó tanulmány szükségszerű eleme volt az a megállapítás, hogy a szerzői jognak meg kell újulnia, mégpedig úgy, hogy folyamatosan igazodva a technikai kihívásokhoz megfelelő egyensúlyt kell teremtenie a jogosultak, a felhasználók és a közönség érdekei között. Ügyelnünk kell arra, hogy a szerzői jog jövőjével kapcsolatos viták során *ne ‘ragadjunk be’ e jelszó mögé*. A legtöbb szereplő azon az állásponton van, hogy az áhitott egyensúly megtalálásához egyre kevésbé lesz elegendő néhány apró kiigazítás, módosítás a szerzői jogi szabályozásban, miközben a feladatot nem teszi könnyebbé a szerzői jogi felhasználások egyre bonyolultabban felépülő hálózata, rendszere sem.

Kompromisszumot kereső jogterületként az elmozdulásra valóban számos irányba van lehetőség, és igény mutatkozik is ezekre: mind a jogosultak, mind a felhasználók, mind a műélvező közönség oldaláról (amelyek ugyanakkor ma már messze nem csak egymástól tisztán elkülönülő kategóriák). Az a tény, hogy több – ellentétes érdekeket is képviselő – tábor tagjai gondolják úgy, hogy a szerzői jog épp a másik érdekcsoportot helyezi jobb pozícióba, számos okra vezethető vissza. E különös ellentmondás az eltérő megközelítés és szempontok mellett sokszor a *fogalmak összemosásából* fakad: szokássá vált az adat, információ és a szerzői mű azonos kategóriaként való kezelése, és a szerzői jogra épülő új vagyoni modelleknek egyszerűen a szerzői jog ellentéteiként való megfogalmazása. Emellett a szerzői jog mibenléte, célja felőli tájékoztatatlanság a jogterület igen *rossz reputációjának* a fokozódásához vezetett. A mérleg beállítását tovább nehezítik a *jogérvényesítés* és ezzel együtt a *védelmi idő* problémái és kritikái, a *legális modellek* terén szükséges előrelépés lassúsága, egyes műtípusok kapcsán a *jogszerű felhasználás* menetével valamint a *közkinccs* körével kapcsolatos bizonytalanság a ‘fogyasztók’ oldaláról.

* tudományos segédmunkatárs, PPKE JÁK

¹ SZÉCHENYI ISTVÁN: *Stádium*. Wigand Ottó, Lipcse, 1833. 153. p.

Miközben a szerzői jog alapvető célja az alkotás ösztönzése, egyre élesebb kritikák fogalmazódnak meg, amelyek szerint épp a szerzői jog a kreativitás korlátja, és ezzel egyidejűleg a szerzői jogi védelem elégtelenségét hangoztatva a kreatív iparágba történő befektetések nehézségeit is a nem megfelelő és túlzottan bonyolult szabályozásra vezetik vissza. Hol van tehát az igazság? Hatékony-e a szerzői jog, azaz képes-e a mai viszonyok között betölteni társadalmi rendeltetését? Egyáltalán miért és kiért léteznek a szerzői jogi szabályok?

Először is rögzítenünk kell, hogy nem a szerzői jog az egyetlen jogterület, amelyben különböző alapjogokra egyszerre tekintettel levő rendelkezéseket kell megalkotni, és egyszerre különböző érdekek és érdekelték szempontjait is figyelembe kell venni. A szabályozás valóban rendkívül bonyolult: a XXI. századra mind a műfajok, mind a felhasználás sajátosságai, mind az érdekelték különböző igényei szerint differenciált szerzői jogi szabályrendszer alakult ki, egyes műtípusok esetében a felhasználás folyamata laikusok számára szinte már áttekinthetetlen. Ez a technikai és kulturális fejlődés közvetlen következménye, így a valamennyi egyéni, eredeti jellegű alkotásnak védelmet biztosító szerzői jog közvetett tárgya mára az alkotások és hasonló teljesítmények meg lehetőségen tág körét foglalja magában. Más kérdés, hogy érdemi vita és jogalkotói döntés tárgyát kell képezze, hogy a szerzői jog mikro- és makroszinten történő 'terjeszkedése' valóban szükségsszerű folyamat-e az *egyes esetekben* (pl. adatbázis, szoftver, funkcionális alkotások stb.), és van-e egyáltalán a szerzői jogon kívüli alternatív megoldás rájuk nézve, avagy az – egyre több – határterület esetében további szerzői jogon belüli speciális rendelkezés megalkotása indokolt. Másodszor látnunk kell, hogy míg a szerzői jog születésekor a szerzői jogi rendelkezések kialakított tartalma az alkotók, a közönség és a felhasználók érdekeit is megfelelően szolgálták, mára a különböző érdekek eltérő irányokat diktálnak. A digitális tartalmak korában a 'közkincs' és a 'hozzáférés' fogalma is új jelentést nyer és követel magának.

Minderre az államok és a szabályozásuk alapját képező nemzetközi egyezmények azért fektetnek hangsúlyt, mert világossá vált, hogy a széles értelemben vett ún. kreatív iparág nem csak *kulturális*, de *gazdasági* szempontból is óriási jelentőséggel bír.² Márpedig ez az alkotók és a műveikre építő befektetők ösztönzését is igényli. Ehhez nyilvánvalóan – és szerencsére – nem a szerzői jog az egyetlen eszköz. Óriási (és kedvelt) csúsztatás arra hivatkozással kikiáltani a szerzői jogot a kreativitás ellenségének, hogy az alkotók már a szerzői jog léte előtt is halhatatlan alkotásokat hoztak létre, és ma is – különösen egyes műfajok kapcsán – más jelenti az elsőszámú motivációt. Valóban nagy bajban lenne az emberiség, ha kizárólag a szerzői jog ösztönözné alkotásra, és az is igaz, hogy az egyes műtípusok, teljesítménycategóriák esetében eltérő a jelentősége. Ebből azonban hiba lenne azt a következtetést levonni, hogy a szerzői jog általában véve káros a kreativitásra, és nem is jelentheti az ösztönzők *egyikét és sok esetben más ösztönzők alapját*. E szerep *megfelelő* betöltéséhez valóban szükséges, hogy a jogalkotó és a jogalkalmazó a rendkívül változatos élethelyzetekhez és igényekhez igazodó, *kellően differenciált* szabályrendszert alkosson. Azaz mind a személyhez fűződő, mind a vagyoni jogok tartalmának igazodnia kell az egyes esetkörökhöz.

² SIMON DOROTTYA: *A szerzői jogi ágazatok gazdasági súlya Magyarországon 4.* Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Budapest, 2014.

II. Szerves fejlődés?

Ez az igazodás, dinamikus egyensúlytalálás egyszerre könnyű és nehéz. A legnagyobb *nehézséget* talán épp az jelenti, hogy a rendszer hatékonysága érdekében célszerű tovább differenciálnunk *anélkül* azonban, hogy ez *szükségtelenül tovább bonyolítaná* a szabály-rendszert. Sőt, a cél a jogszerű *felhasználások minél egyszerűbbé és gördülékenyebbé* tétele mind a felhasználók, mind a közönség és mind a jogosultak számára (mindezt territoriális alapon egy globalizált világban, ami még a nemzetközi egyezmények és az uniós rendelkezések mellett is tovább bonyolítja a kérdést). *Könnyít* azonban a helyzeten az a tény, hogy a technikai fejlődés által lehetővé tett új eszközök, modellek a szereplők hatékonyabb jogérvényesítéséhez is rendelkezésre állnak, a személyhez fűződő és a vagyoni jogokat is új megvilágításba helyezve és a jogosítás útját egyszerűbbé, átláthatóbbá téve.

A digitális világban nem csak a technikai feltételek, de a felhasználói, „fogyasztói” és alkotói hozzáállás és elvárások is átalakultak. Maguk a szerzői jogászok a szerzői jog lételemeként tekintenek a ‘változásra’: mióta szerzői jog létezik, állandó alakulás jellemzi. „»A fűre lépni tilos!« táblák között alaposan kitaposott gyalogutak kanyarodnak a pázsiton keresztül. [...] Nagy a valószínűsége annak, hogy ahol ilyen ösvények kialakulnak, ott szükség is van rájuk. Elsősorban nem az arra járók hibáztathatók tehát, hanem jóval inkább azok, akik tiltó táblákkal bibelődnek ott, ahol utakat kellene építeniük.”³ A szereplők nagy része mégis „tiltótáblának” tekinti a szerzői jogot a gyakorlatban, holott számos „új út”, sőt, egész „autópályák” épültek azóta, hogy Ficsor Mihály a fenti mondatot papírra vetette 1982-ben. Mind a bírói gyakorlat, mind a nemzetközi, uniós és nemzeti jogforrások folyamatosan igazodnak az adott környezethez,⁴ az új üzleti modellek⁵ az igényeket követve folyamatosan formálódnak és terítéken vannak⁶ – azonban egyre gyorsabban jelentkezik igény újabb és újabb, még szélesebb utakra.

Az, hogy az eddigi dinamikus igazodás során tett lépések mennyire számítanak apróknak, és kell, illetve lehet-e ennél gyorsabb ütemben haladni, megosztja a témáról vélekedőket. Kétségtelen, hogy a jogterületet olyannyira behatárolja a kérdés globális volta, így a lé-

³ FICSOR MIHÁLY: *Szerzői jog: válság és megújulás*. Jogpolitika 1982/5. 3. p.

⁴ Elég itt csak példálózó jelleggel az Egyesült Államok, Hollandia, Németország vagy az Egyesült Királyság szerzői jogi reformjára utalnunk, az Európai Parlament (átdolgozott) Reda-jelentésére, illetve az Európai Unió legújabb jogszabályaira [pl. az Európai Parlament és a Tanács 2014/26/EU irányelve (2014. február 26.) a szerzői és szomszédos jogokra vonatkozó közös jogkezelésről és a zeneművek belső piacon történő online felhasználásának több területre kiterjedő hatályú engedélyezéséről; az Európai Parlament és a Tanács 2012/28/EU irányelve (2012. október 25.) az árva művek egyes megengedett felhasználási módjairól; az Európai Parlament és a Tanács 2011/77/EU irányelve (2011. szeptember 27.) a szerzői jog és egyes szomszédos jogok védelmi idejéről szóló 2006/116/EK irányelv módosításáról] és jogeseteire (pl. UsedSoft, Svensson, BestWater döntések). De hazánkban is zajlik a KJK irányelv átültetése, több ponton módosult az Sztj., megszületett a 138/2014. (IV. 30.) Korm. rendelet az árva mű felhasználásának részletes szabályairól, és a Jedlik-terv megvalósítása is folyamatban van.

⁵ Vö. pl. ROGNSTAD, OLE ANDREAS: *Restructuring the Economic Rights in Copyright – Some Reflections on an ‘Alternative Model’*. University of Oslo Faculty of Law Research Paper No. 2015/12.; MAZZIOTTI, GIUSEPPE: *New Licensing Models for Online Music Services in the European Union: From Collective to Customized Management*. EU Working Papers Law 2011/14.

⁶ Pl. az ALAI 2015. június 18–20. között Bonnban megrendezett konferenciáján külön panelben kerültek tárgyalásra: <http://goo.gl/81xQCa>. [Valamennyi, jelen tanulmányban hivatkozott internetes oldal utolsó letöltési időpontja: 2015. szeptember 30.]

tező nemzetközi egyezmények és hazánk esetében az uniós jogforrások is, hogy a nemzeti jogalkotó számára különösebben nagy mozgástér nem biztosított. A nemzetközi egyezmények módosításához, illetve új nemzetközi egyezmény megszületéséhez igen hosszú út vezethet, és erősen kérdéses, hogy egyáltalán létre tud-e jönni az ehhez szükséges egységes álláspont. Egy egységes uniós szerzői jog sem tartozik a realitások kategóriájába⁷ (hasznossága és működőképessége is kérdéses lenne⁸), bár az egységesítés más módszerekkel (harmonizáció, ezen belül is a vagyoni jogok tartalmának pontosítása) folyamatosan zajlik az Unióban.⁹ Nem könnyít a helyzeten az a tény, hogy bár az egyes szereplők párbeszédének elősegítésére vannak kiváló kezdeményezések,¹⁰ de a felek gyakran elbeszélnek egymás mellett.

Mindezekkel együtt a szerves fejlődés pártján állva magam is úgy gondolom, hogy már csak azért sem tudjuk a szerzői jogot egyszerűen „leváltani”, mert nincs *magát a szerzői jogot* leváltani képes alternatíva. Ez azonban nem jelenti azt, hogy magát a szerzői jogot ne lehetne a kor igényei szerint *tovább formálni* – sőt, ez az igazodás létének és szerepének lényegi eleme. Egyrészt tehát a szerves fejlődés nem jelenti azt, hogy csupán kisebb csiszolások, finomhangolások elégségesek lehetnek a hatékonyság fokozásához. Nem véletlen, hogy az átfogó reformok iránti igény valamennyi érdekcsoport oldaláról megfogalmazódik.¹¹ Másrészt pedig kétségtelen, hogy egyes területeken (pl. szoftver, zeneipar) több lehetőség kínálkozik sajátos működési elvekre épülő, az ösztönzés és megtérülés elvét új megközelítésbe helyező modellek alkalmazására, ezek azonban maguk is a szerzői jog alaptételéből indulnak ki. Műfajtánként és felhasználási módonként jelentős különbségeket láthatunk aszerint, hogy milyen fokú és mértékű változtatásra van szükség, mint ahogyan az európai uniós reformfolyamatok is egyre inkább műfajspecifikus módon zajlanak. A szerzői jog alapvető célja és alaptétele viszont ma is változatlanul érvényes azzal, hogy egyes műkategóriák, illetve teljesítmények, és a hozzájuk kapcsolódó jogosítási módszerek és lehetőségek szabályozását illetően a szokottnál bátrabb lépésekre lehet szükség. Sem a szerzői jog kritikája, sem a megoldási lehetőségek vázolása során nem lehet eltekinteni a szektorspecifikus sajátosságoktól.

⁷ L. pl. a Bizottság korábbi Fehér Könyv tervezetét (A copyright policy for creativity and innovation in the European Union, 13 June 2014), a már említett módosított Reda-jelentést, valamint a Bizottság Közleményét az egységes digitális piacon megjelenő tartalomról [COM (2012) 789 final, 18/12/2012.]

⁸ A Jedlik-terv például arra hívja fel a figyelmet, hogy egy uniós szerzői jogi jogcím a heterogén tagállami érdekeket és viszonyokat és a szerzői jog kulturális vonzatait nem volna képes megfelelően figyelembe venni.

⁹ Az elmúlt másfél évtizedben a harmonizáció nagy ütemben zajlott. Ahogyan a Bizottság fogalmaz: „The EU copyright legislation is a set of ten directives, which harmonise essential rights of authors and of performers, producers and broadcasters. By setting harmonised standards, the EU law reduces national discrepancies, ensures the level of protection required to foster creativity and investment in creativity, promotes cultural diversity and ensures better access for consumers and business to digital content and services across Europe.” <https://goo.gl/8PpxZW>

¹⁰ L. pl. a magyar netkonzultációt: <https://www.internetkon.hu/>, vagy az alábbi uniós konzultációkat: Public consultation on the review of the EU copyright rules: <http://goo.gl/hLa1tx>; Consultation on the review of the EU Satellite and Cable Directive, 24/08/2015: <https://goo.gl/Yz8Nbh>.

¹¹ Maga a Reda-jelentés, illetve a Bizottság egyéb dokumentumai (pl. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A Digital Single Market Strategy for Europe. Brussels, 6.5.2015. COM (2015) 192 final, <http://goo.gl/77bwr9>) is átfogó reformot sürgetnek, de korábbról is l. még pl. MICHEL WALTER – SILKE VON LEWINSKI: *European Copyright Law – a Commentary*. Oxford University Press, Oxford, 2010., vagy a Communia Egyesület törekvéseit (<http://goo.gl/Bb19C3>).

III. Bátorság vagy vakmerőség?

Megújulásra tehát több irányban is szükség van. Kérdés, hogy meddig nyúljunk vissza, azaz a szerzői jog megújulása pontosan milyen szinten kezdődjön és valósuljon meg. Az alábbiakban néhány napjainkra megfogalmazott, bátrabb lépésre sarkalló reformelképzelést veszünk számba.

III.1. A védelem tárgya és alanya

A kiindulópont továbbra is az kell maradjon, hogy elismerjük és támogatjuk az *egyéni, eredeti jellegű alkotások* létrehozóit. Kérdés, hogy a jövőben szükséges-e változtatni a szerzői jogi védelemben részesített alkotások körén: a) akár úgy, hogy bizonyos mű-, illetve teljesítménytípusokat kiveszünk a tárgyi körből, b) akár úgy, hogy – általános hatállyal vagy bizonyos műkategóriák esetében – nem a mű létrejötte, hanem nyilvántartásba vétele keletkeztetné a védelmet.

a) Ha akár mikro-, akár makroszinten egy ilyen lépés megtételére vállalkoznánk, erősen kérdéses, hogy hogyan lehetne meghúzni azt a határt, amelyen túl már hiába egyéni és eredeti jellegű az alkotás, mégsem védjük. A hatályos rendelkezések a főszabályhoz jónéhány kivételt fogalmaznak meg,¹² kérdés, hogy e kivételek körét szükséges-e, illetve tudjuk-e bővíteni anélkül, hogy az bizonytalanságot és indokolatlan különbségtételt eredményezne.

Az általános védelem¹³ meghatározását maga a technikai fejlődés követhetősége, és a társadalom érdekében is alkotó szerzőket megillető emberi jog műfajtól nem függő elismerése indokolta. A kazuisztikus és rugalmatlan szabályozást elkerülendő már az 1969. évi III. törvényünk – a szerző és a mű kapcsolatát is hangsúlyozva – abból indult ki, hogy *bármely*, az irodalom, a tudomány és a művészet körébe tartozó egyéni, eredeti alkotás védelemben részesül.¹⁴ Mikroszinten esetről esetre rajzolódik ki a határvonal (így hazánkban is a Szerzői Jogi Szakértő Testület pl. egyes műcímek, betűtípusok, szavak, minimális mozgástérrel rendelkező, funkcionális alkotásokat létrehozó művészek munkája kapcsán hozott döntései nyomán).¹⁵

Makroszinten sem könnyebb a helyzet, alapos elemzést követő jogalkotói döntés kell legyen, hogy a jelenleg szerzői, illetve kapcsolódó jogi védelem alatt álló alkotások és teljesítmények, így pl. a szoftverek és az adatbázisok helyzetét más jogterület hatékonyabban tudná-e rendezni, avagy szerzői jogi alapokra építkező, ám a szektor sajátosságaihoz jobban igazodó rendelkezések kidolgozása az indokoltabb.

Egyet kell értenünk *Benárd Auréllal*: bár a történelmi fejlődés során az általános védelem vált a kiindulóponttá, a „közös alapelvek szem előtt tartásával kell az élet által megkí-

¹² A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Sztj.) 1. § (4) bekezdés.

¹³ Sztj. 1. § (1)-(2) bekezdés.

¹⁴ A szerzői jogról szóló 1969. évi III. törvény 1. §

¹⁵ L. pl. SzJSzT 26/2003. – Filmalkotás címének és betűtípusának felhasználása más termék reklámozására; SzJSzT 25/2010. – A címhez a társított műfaji megjelölés szerzői jogi megítélése; SzJSzT 4/2007. – Szövegyezések az I. osztályos olvasókönyvekben; SzJSzT 18/2009. – Autópálya tervezéssel kapcsolatos szerzői jogi kérdések; SzJSzT 18/2007. – Parkolójegy szerzői jogi oltalma; SzJSzT 11/2002. – Abroszmotívum szerzői jogi védelme.

vánt sokféleséget kialakítanunk”.¹⁶ Ha e közös alapelveket valamennyi egyéni, eredeti jellegű alkotásra és sajátos teljesítményre fenntartjuk, az alkotókat megillető szerzői jog mint emberi jog biztosításával elismerve és ösztönözve az alkotómunkát, a tárgyi hatályt érintő további kérdés lehet, hogy indokolt-e, vagy legalábbis valamennyi műtípus esetében indokolt-e ezzel együtt a védelem ‘automatikus’ keletkezésének az elvét is fenntartanunk.

b) A hatályos szabályozás értelmében ugyanis – összhangban a BUE¹⁷ rendelkezésével – a szerzői jogi védelem nem függ formai feltételek teljesítésétől¹⁸ (az önkéntes műnyilvántartásnak a bizonyítás kapcsán lehet szerepe, a regisztráció a védelemnek nem előfeltétele.¹⁹) Egyre szélesebb körben merül fel, hogy a szerzői jogi védelem keletkezésével kapcsolatosan is megújulásra van szükség, és általános jelleggel, vagy bizonyos műtípusok esetében az iparjogvédelmi oltalmi formákhoz hasonlóan maga az alkotó dönthetne arról, hogy igényli, illetve később fenntartja-e a védelmet. Előrebozsátjuk, hogy egy ilyen *opt-in* rendszerű megoldás csak akkor működhetne megfelelően, ha gördülékenyen, egyszerűen lenne megvalósítható a regisztráció (amelyhez a technikai lehetőségek maximális kiaknázására is szükség lenne), a territorialitásból fakadó korlátokat leküzdve, univerzális jelleggel.²⁰ Mindez nemzetközi egyezményeink módosítását is igényelné, amely előrevetíti, hogy jogalkotói szándék esetén sem tehető a köz-eljövőre egy ilyen irányú elmozdulás. A kezdeményezés nyomán alaposan át kellene gondolni, mi lenne a sorsa azoknak az egyéni, eredeti alkotásoknak, amelyeket alkotójuk nem – vagy nem időben – regisztrál, dönthet-e úgy a későbbiekben a szerző, hogy mégis kéri a nyilvántartásba vételt, a regisztráció során vizsgálható-e a mű egyéni, eredeti jellege, és ha nem, mi lenne a sorsa a nyilvántartásban szereplő, de egyébként egyéni, eredeti jelleggel nem rendelkező műveknek stb. A védelmet keletkeztető regisztráció bevezetése kapcsán felmerülő nehézségek ráadásul műfajonként eltérő jellegűek és erősségűek lehetnek. A lehetőségek között az is szerepel, hogy a szerzőt megillető bizonyos jogok regisztráció nélkül, az eddigiek szerint, a mű megalkotásával keletkeznek, azonban a ‘teljes’ szerzői jogi védelemhez már szükséges lenne a nyilvántartásba vétel.

A védelem tárgya szorosan összefügg a szerzőség kérdésével. Egy *opt-in* rendszer a regisztrációt nem igénylő alkotókat a szerzői jogi jogviszony szemszögéből nem tekintené szerzőnek. A mai értelemben vett ‘szerző’ halálát jósló elméletek szerint a „modern szerző *történeti kategória*, nem mindig volt az írott kultúra szereplője, s nem is biztos, hogy az fog maradni.”²¹ A közösségi alkotás résztvevői, valamint a szerzővé válás szándéka nélkül alkotók esetében a hangsúly magára a produktumra helyeződik. Egyes elméletek újragondolnák a szerzőség fogalmát, és nem (kizárólag) a rögzített, kifejezésre jutott produktumból vezetnék le a szerzői jogi védelmet, hanem főként az alkotói szándékra, valamint az alkotó és a közönség viszonyára, egymásra gyakorolt hatására támaszkodna.²²

¹⁶ BENÁRD AURÉL: *A szocialista szerzői jog alapvető kérdései*. Magyar Jog 1960/6. 221. p.

¹⁷ Berni Unió's Egyezmény 5. cikk (2) bekezdés.

¹⁸ Sztj. I. § (3) bekezdés.

¹⁹ GRAD-GYENGE ANIKÓ (szerk.): *Kézikönyv a szerzői jog érvényesítéséhez*. ProArt, Budapest, 2014. 59. p.

²⁰ PATRY, WILLIAM: *How to fix copyright*. Oxford University Press, Oxford, 2011. 203–209. pp.

²¹ GÁCS ANNA: *Hipertext, hipermedia*. ELTE, Szabadbölcsészet, <http://goo.gl/3yzdX>.

²² BUCCAFUSCO, CHRISTOPHER: *A Theory of Copyright Authorship*. Virginia Law Review 2016/Forthcoming.

III.2. A védelem tartalma

A védelem tárgyi hatálya és keletkezése körüli dilemmák szorosan összefüggnek azzal a kérdéssel, hogy a szerzői jog jogosultjának milyen jellegű és terjedelmű '*rendelkezési jogot*' biztosítunk a megszerzett jogosultságokra vonatkozóan. A számos, a jogok átszállását, illetve átruházását tiltó szabály léte abból fakad, hogy a szerzői jog az alapjogviszonyban gyengébb pozícióba került szereplőt kívánta védeni az esetleges visszaélésektől, és egyúttal a rendszer átláthatóságát kívánta biztosítani. A jogalkotó ugyanakkor mellett foglalt állást, hogy ezt a szigorú megközelítést csak addig célszerű alkalmazni, amíg valóban szükség van rá. A hatályos rendelkezések megalkotása során tehát abból indult ki, hogy a „szabályozást világos elvi és elméleti alapokról indulva, de a gyakorlatiasság, a működőképesség és a hatékonyság szempontjainak elsőbbséget adva célszerű kialakítani, számot vetve a szerzői jognak a gazdaságban, a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban betöltött – egyre növekvő – szerepével. [...] Bizonyos műtípusok és egyes jogviszonyok esetében [...] a szabályozás – megfelelő garanciák biztosításával – adjon módot a szerzői vagyoni jogok átruházására.”²³ Kérdés, hogy indokolt-e a jelenleg meghatározott esetkörök bővítése, avagy – az átruházás kérdéskörétől továbbmenve – egy *opt-out* rendszer kidolgozása, amely alapján a jogosult mintegy 'kivonhatja' alkotását a szerzői jogi védelem alól (legalábbis a vagyoni jogok vonatkozásában).

a) A számos nyitott kérdés közül először is a szerzőt megillető *személyhez fűződő jogok* sorsáról szükséges szót ejtenünk. Az Sztj. világos alaptétele, hogy a személyhez fűződő jogokat a szerző nem ruházhatja át, azok másként sem szállhatnak át és a szerző nem mondhat le róluk.²⁴ Ez a rendelkezés egyrészt az embert megillető személyiségi jogok jellegéből fakad, másrészt abból, hogy a szerző és műve közötti eszmei kapcsolatból kiindulva „az itt védendő társadalmi érdekek az alkotás egyéni és társadalmi folyamata, a meglévő művek hitelessége. A szerző a felhasználási szerződések megkötésénél általában gyengébb tárgyalási pozícióban van, a fenti célok érdekében még esetleges saját döntésétől is meg kell védeni.”²⁵ Kérdés, hogy létezik-e ezen alaptétel megváltoztatásához megfelelő indokul szolgáló érdek, figyelembe véve azt is, hogy a hatályos rendelkezések értelmében az esetleges jogsértések megtörténte után a jogérvényesítésnek a szerző akaratából történő elmaradása, illetve a jogérvényesítésről való lemondást tartalmazó szerződés megkötése a gyakorlatban hasonló eredményre vezet mint a jogokról való lemondás – miközben a különbség alapvető.

A különféle felhasználások engedélyezésekor ma is lehetőség van arra, hogy egyes személyhez fűződő jogok gyakorlásáról az adott felhasználásra vonatkozóan rendelkezzen a szerző. A jog lényege tehát a hatályos rendelkezések szerint mindig a szerzőnél marad – kérdés, hogy indokolt, és gyakorlati jelentőséggel bírhat-e az a törekvés, amely szerint a szerző nem csak a jogok gyakorlása kapcsán kapna szabadkezet, de e jogok magváról is rendelkezhetne. Ami mind az alkotók, mind a felhasználók, mind pedig a széles értelemben vett közönség szempontjából alapvető érdek, az az, hogy a különféle módon elérhető és élvezhető, felhasználható művek kapcsán világos legyen, hogy az

²³ L. A szerzői jogi jogszabályaink felülvizsgálatáról szóló 1100/1997. (IX. 30.) Korm. határozat 2. c) és 3. d) pontjait.

²⁴ Sztj. 9. § (2) bekezdés.

²⁵ GYERTYÁNFY PÉTER (szerk.): *Nagykommentár a szerzői joghoz*. CompLex, Budapest, 2014. 95. p.

szerzői jogi védelem alatt áll-e, és ha igen, ki és milyen tartalmú jogokkal rendelkezik azzal kapcsolatosan. Különösen a digitális formában, az internetről szabadon elérhető alkotások esetében gyakori, hogy az alkotó szándéka, a jogviszony valódi tartalma, és a felhasználók, valamint a közönség tudomása és cselekvése nincs összhangban egymással. A jogosult érvénytelen joglemondása, illetve a jogérvényesítés elmaradása azonban nem teszi áttekinthetőbbé a helyzetet. Ez azért jelent óriási problémát, mert a jogszerű felhasználás menete rendkívül nehézkes akkor, ha már az adott tartalom megítélése és a rajta fennálló jogok feltérképezése is nehézségekbe ütközik. Vajon a szerzői személyiségi jogokról való lemondás lehetővé tétele javíthatna ezen a helyzeten?

Ezzel szorosan összefüggő kérdés, hogy indokolt-e elvetni azt a megközelítést, hogy a közönségtől, illetve a felhasználóktól akkor is elvárható a személyhez fűződő jogok tiszteletben tartása, ha az alkotás kapcsán látszólag senkinek sem állnak fenn személyiségi jogai, pl. az adott mű szerzőségi megjelölés nélkül (is) elérhető az interneten. Ahogyan az SZJSzT fogalmazott egyik 2012-es döntésében, „a hazai internetes tartalom-átvétel gyakorlata és az erre a területre vonatkozó szerzői jogi alkalmazás alapján elvárható az alperestől, hogy az átvett tartalom forrását keresse meg és tüntesse fel.”²⁶ Sokszor a jogosulatlan felhasználások, máskor épp az alkotók nem világos és nem megfelelően kifejezett szándéka nehezíti meg a műélvező közönség és a jogszerű felhasználásra törekvők helyzetét. De nem segíti a helyzet tisztává tételét az a gyakori ‘tartalomfogyasztói’ megközelítés sem, amely a ‘szabadon elérhető’ tartalmakat olyan homogén halmazként kezeli, amelynek bármely eleme szabadon, az esetlegesen fennálló személyiségi jogokra is tekintet nélkül felhasználható. Az alkotásokhoz kapcsolt különféle, a jogok fennálltát egyértelműsítő jelzések, ábrák, illetve bizonyos alkotástípusok esetében különféle nyilvántartások segíthetik a személyiségi jogok érvényesülését és az átláthatóságot, de a kiindulópontot ekkor is rögzítenünk kell. Ha a ‘fogyasztóktól’ elvárható, hogy egy adott ‘tartalom’ felhasználása előtt meggyőződjenek arról, hogy rendelkezik-e valaki arra vonatkozóan szerzői személyhez fűződő jogokkal, e kutatás megkönnyítése valamennyi szereplő érdeke. Ez műtípusonként eltérő nehézségű feladat. A személyhez fűződő jogokkal való ‘rendelkezés’ tágitásához nem csak annak indokoltságát szükséges alátámasztani, de az átláthatóság követelményét sem szabad szem elől téveszteni. Márcsak azért is, mert ez a jogok érvényesüléséhez, illetve a jogérvényesítéshez is nélkülözhetetlen. Alapvető érdekünk, hogy világos legyen, mi képezi a mára „óriási mennyiségben személytelenedett ismeretanyag”²⁷ részét, és melyek azok az egyéni, eredeti alkotások, amelyekhez szerzői személyhez fűződő jogok kötődnek.

b) A *vagyoni jogok* kapcsán a szerzői jog jogosultját megillető rendelkezési jog az adott műtípus, illetve felhasználási mód által meghatározott. Mind a monista, mind a dualista alapokra helyezkedő rendszerben az adott jogviszony tartalma rajzolja ki az alkotó és műve közötti vagyoni jellegű kapcsolat pontos határait, illetve a jogviszonyban résztvevők jogait és kötelezettségeit. Ez a kép az egyes műtípusok esetében más és más. Az egyik legnagyobb XXI. századi kihívás, hogy ne csak a rendkívül heterogén tarta-

²⁶ SZJSzT 8/2012. – Turisztikai honlap tartalmának szerzői jogi védelme.

²⁷ BOYTHA GYÖRGY: *Hol tart a tudás alapú társadalom? A XXI. század követelményei a képzés, az innováció és a szellemi termékek védelmének hazai és globális korszerűsítése terén.* In: Csehi Zoltán (szerk.): Boytha György válogatott írásai. Gondolat, Budapest, 2015. 532. p.

lom- és információ-halmazból legyen egyszerű kiszűrni a szerzői művek körét, de e művek felhasználásához szükséges jogosítás is egyszerűen, gyorsan és áttekinthető rendszerben valósulhasson meg valamennyi kategória esetében. Ez a *felhasználási szerződések modernizálást, a jogosítások új útjainak kidolgozását* igényli (amely az írásbeliség elektronikus környezetben történő értelmezésének kérdését is érinti).²⁸

Még izgalmasabb kérdés, hogy a vagyoni jogok határát hogyan alakítjuk. A hatályos szabályozás számos ponton differenciált (pl. a különféle szabad felhasználásokra, a közös jogkezelés eseteire, az árva művekre vonatkozó) rendelkezései összetett szempontokra vannak tekintettel. Az egyes esetkörökben eltérő irányú és mélységű változásra lehet szükség a hatékonyság fokozásához, és a territorialitásból fakadó problémák is eltérő jelentőséggel bírnak. Ahogyan Kenedi Géza fogalmazott: „... a szerző jogának törvényes védelme abból a megfontolásból fakad, hogy a közügyeknek megfelelő élénk szellemi produkció csak akkor van jól biztosítva, ha a szerzők is biztosítva vannak a munkájuk után várható vagyoni hasznok és személyes előnyök birtokában.”²⁹ Ezen nem változtat az a tény, hogy egyes területeken a hagyományos üzleti modelleket újak váltják fel, sőt. A szerzői jogi rendelkezések értelmében a jogosultnak az is joga, hogy művét ne a hagyományos módokon, hanem akár azt a ‘közkincs körébe utalva’, közvetett bevételek útján hasznosítsa, vagy sajátos mechanizmusokat alakítson ki.³⁰ Bizonyos alkotások, így a funkcionális művek vagy a szoftverek esetében jellemzőbb az áruszemlélet, sőt, egyes műtípusok létrehozása kapcsán megfordulhat a fejünkben, hogy „olyan ez már, mint egy bedolgozó rendszerben működő tömegtermelés.”³¹ Hajlamosabbak vagyunk bizonyos alkotásokat egyszerű áruként, vagy pusztán információhordozó közegként felfogni, a szerzőnek tulajdonított szerep is más és más az egyes műtípusok esetében.³² Az új lehetőségek és modellek azonban azt mutatják, hogy a kreativitás anyagi elismerése felett a digitális világban sem járt el az idő, csak formája lesz más egyes esetekben.³³ Bizonyos műtípusok útját a szerző egyre kevésbé tudja, és gyakran egyre kevésbé akarja a szó hagyományos értelmében ‘követni’, a közösségi alkotótevékenység is sajátos velejárója az internetnek. Mindez azonban a szerzői jog alapelveivel nem ellenkezik, viszont fel kell térképezni, mely pontokon van szükség megújulásra. Ilyenek lehetnek pl. az új üzleti modellek működőképességéhez szükséges, a szerződési rendszert érintő változtatások, de általában véve a *jogosítás* rendszerének átgondolása.

A megújulás sikere valamennyi területen nagyban múlik olyan legális modellek kidolgozásán, amelyek mind az alkotók, mind a felhasználók, mind a közönség számára gyors, hatékony és gördülékeny megoldást nyújtanak, és továbbra is felelősségünk megakadályozni, ha a szerzői jogot „diszfunkcionálisan, jogrendszeri rendeltetésétől idegen módon

²⁸ L. az Sztj. 45. §-át és a hozzá fűzött magyarázatot GYERTYÁNFY (szerk.) 2014, 257–58. pp.

²⁹ KENEDI GÉZA: *A magyar szerzői jog*. Athenaeum, Budapest, 1908. 23. p.

³⁰ L. pl. a CC licenzzeket, vagy a szabad szoftver rendszerét. Vö. VETTER, GREG R.: *The Collaborative Integrity of Open-Source Software*. Utah Law Review 2004/2. 563. p.

³¹ FICSOR MIHÁLY: *A tudományos-technikai forradalom és a szerzői jog válsága*. Jogtudományi Közlöny 1981/12. 983. p.

³² POGÁCSÁS ANETT: *A szerző jelentősége és művével való kapcsolata. Hova tovább szerzői jog?* Iustum Aequum Salutare 2014/4. 149–162. pp.

³³ GINSBURG, JANE C.: *The Author's Place in the Future of Copyright*, in: OKEDIJI, RUTH (szerk.): *Copyright in an Age of Exceptions and Limitations*. Cambridge University Press, Columbia Law and Economics Working Paper 2015/512.

próbálják alkalmazni (például a közérdek és a közbiztonság szempontjából nélkülözhetetlen információ illegitim indokból és célból történő visszatartására).³⁴

A határok, azaz a különféle *kivételek és korlátok* meghatározása, *rugalmasabbá* tétele állandó napirendi pontja a reformfolyamatokat sürgető párbeszédeknek. Nem csak a *védelmi idő hossza* számít állandó ütközőpontnak, de a különféle szabad felhasználások körének bővítésére is újabb és újabb igények jelennek meg, új szabad felhasználási esetkörök és a háromlépcsős teszt 'rugalmasabbá tétele' útján.³⁵ A szerzői művek engedély és díjfizetés nélküli felhasználásán³⁶ kívül is mind a felhasználók, mind az alkotók részéről egyre nagyobb az igény az 'egyszerűsített jogosításra', akár az engedélyezés és díjfizetés közös jogkezelés útján történő megvalósítására, akár sajátos egyedi engedélyezések útján. Nem csak a *közös jogkezelés* rendszere és jövőbeli szerepe van változóban,³⁷ de az egyedi engedélyezés körében is alapvető trendváltozásra lehetünk figyelmesek. A közönség számára a 'hozzáférés' fogalma egyre inkább az ingyenességet is magában foglalja, nem pusztán a technikai lehetővé tételt; az alkotók egyre gyakrabban kívánják rendelkezési jogukat egyes vagy valamennyi vagyoni jogukról történő lemondásra használni (gyakran a jogszabály által megengedett körön kívül is); bizonyos esetekben a rendelkezési jog eleve korlátozott (pl. közpénzből finanszírozott alkotások esetében), de a kreativitás ellentételezésére ezen túl is új utak nyílnak (nem maguk a 'fogyasztók' fizetnek a kreatív tartalomért, köztük a szerzői alkotásokért, hanem pl. közvetett bevételek, akár reklámok útján kereshető megtérülés). A jogosítás sajátos módozatai igen színes képet alkotnak – ebben a közegben különösen fontos, hogy az *egyértelműség elve* mentén igyekezzünk tökéletesíteni a jogosítás modelljeit.³⁸ A differenciált megközelítés fontosságát sem hangsúlyozhatjuk eléggé. Míg például az ingyenes felhasználást lehetővé tevő jogosítási rendszerek, így pl. a Creative Commons kiváló lehetőséget tudnak nyújtani, arra is tekintettel kell lenni, hogy „a CC-engedélyek csak bizonyos atipikus szerzők és más atipikus jogosultak részéről használhatók, akiknek más jövedelemforrásaik vannak, és ezért nem fontos számukra a vagyoni jogok gyakorlása, illetve bizonyos szervezetek, főleg állami intézmények részéről, amelyeknek az esetében természetes lehet, hogy legalábbis annak a közösségnek a javára, amelynek az adóiból megrendelnek és finanszíroznak szerzői jogi védelem alá eső műveket, ingyenesen tegyék azokat hozzáférhetővé.”³⁹

³⁴ ID. FICSOR MIHÁLY: *Előszó*. In: Gyenge Anikó: Szerzői jogi korlátozások és a szerzői jog emberi jogi háttere. HVG-ORAC, Budapest, 2010. 11. p.

³⁵ L. pl. a SCHEUFEN, MARC: *Copyright Versus Open Access. On the Organisation and International Political Economy of Access to Scientific Knowledge*. Springer, Bochum, 2015. 119. p.

³⁶ Sztj. 33. § (1) A szabad felhasználás körében a felhasználás díjtalan, és ahhoz a szerző engedélye nem szükséges.

³⁷ Vö. A szerzői és szomszédos jogokra vonatkozó közös jogkezelésről és a zeneművek belső piacon történő online felhasználásának több területre kiterjedő hatályú engedélyezéséről szóló 2014/26/EU irányelv áttüntetéséhez megalkotandó magyar jogi szabályozás főbb tartalmi kérdéseivel kapcsolatban megalkotott részletes koncepcióval, <http://goo.gl/vGVlEM>.

³⁸ „For many individuals and institutions, even a 99% certainty that a work is in the public domain is not comforting, if there is still a 1% chance that use of the work could subject them to financially crippling litigation.” NESSON, CHARLES R.: *Foreword*. In: Dulong de Rosnay, Melanie – De Martin, Juan Carlos (szerk.): *The Digital Public Domain. Open Book Publishers, Cambridge, 2012. xii. p. L. még: Licences for Europe* <http://goo.gl/ee0F25>.

³⁹ ID. FICSOR MIHÁLY *et. al.*: A Szerzői Jogi Szakértő Testület tanulmányai a szerzői jog digitális világhoz való alkalmazkodásáról. A Szerzői Jogi Szakértő Testület UGC-munkacsoportjának beszámolója a felhasználás

A 'rugalmasság' jegyében megtett lépések során két további szempontra is tekintettel kell lennünk. Egyrészt a szerzői jog megújulása során *bátor, de nem vakmerő* lépésekre van szükségünk. Egy meglévő, működő, 'élő' normarendszerben kell jelentős változásokat eszközölnünk, amely során a hatások mérlegelése minden egyes elmozdulás kapcsán nélkülözhetetlen.⁴⁰ Másrészt nem csak a jogosítás, de ezzel párhuzamosan a *jogérvényesítés*, és ezzel összefüggésben a *felelősség* kérdéseit sem szabad elhanyagolnunk. „A szükséges átfogó felülvizsgálat keretében paradigmaváltozásra lenne szükség. Az európai érdekek kiegyensúlyozottabb szerzői jogi politikát indokolnának. Az utóbbi időben szinte csak arról volt szó, hogy miként lenne indokolt a szerzői és szomszédos jogok korlátozása bizonyos más érdekek érvényesítése végett. *Háttérbe szorultak a színvonalas és értékes alkotások létrejöttét fenntartható módon biztosító intézkedések. Az érdekkiegyensúlyozás jelszavával lényegesen megbomlott az egyensúly az alkotók és más jogosultak terhére. [...] Szükségessé vált a jogok érvényesítését szolgáló elavult eszközrendszer felülvizsgálata. Ez mindenekelőtt az online szolgáltatók és más közvetítők együttműködési kötelezettségére és a szolgáltatásaikat igénybevevők által elkövetett jogsértésekért fennálló felelősségükre vonatkozó szabályozás alapvető revízióját igényelné.*”⁴¹

A helyzet nem reménytelen, és joggal bízhatunk abban, hogy a különféle elképzelések mégis egy irányba mutatnak. Jobban megnézve a 'copyright' és a 'copyleft' kifejezések sem ellentétpárokat, hanem komplementer törekvéseket takarnak. Ahogyan arra Mezei Péter is felhívja a figyelmet, „a szerzői jog rendszerét kritizáló tanulmányok többsége nem a jogterület alapvető célkitűzéseit, sokkal inkább a 'szerzői jogi ipar' működését támadja.”⁴² Az alapvető célkitűzésekkel való egyetértés esetén viszont ügyelni kell arra, hogy a 'kreatív ipar' kezükben tartó, „gyakran tömegtermelésre és tömeges értékesítésre berendezkedő kiadók és közvetítők (aggregátorok)”⁴³ ne épp az alkotókról feledkezzenek meg. Ehhez viszont az szükséges, hogy a közös alap megtartása mellett *szektorspecifikusan* határozzuk meg a változás mélységét és irányát, szem előtt tartva, hogy egyes szektorokban ígéretesnek bizonyuló modellek nem feltétlenül alkalmazhatók valamennyi műtípus és felhasználási mód kapcsán.

Az Európai Unió szerzői jogra vonatkozó reformtörekvéseit is ez a megközelítés jellemzi. A digitális forradalom idején a szerzői jog modernizálására az új fogyasztói szokásokra és a kulturális sokszínűségre tekintettel kell sor kerüljön – szerepelt az Oettinger biztosnak adott megbízólevélben egy évvel ezelőtt,⁴⁴ és azóta a Bizottság vonatkozó stra-

lók által generált tartalom szerzői jogi kérdéseivel kapcsolatban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2014/4. 138. p.

⁴⁰ Így pl. a szabad felhasználás körének esetleges bővítése is csak átgondoltan történhet. L. újabban a paródia kivétele kapcsán felmerülő problémákat, és ezzel kapcsolatban a Bíróság 2014. szeptember 13-i C-201/13. sz. ítéletét a Deckmyn v. Vandersteen ügyben, valamint LEE, YIN HARN: *United Kingdom copyright decisions and legislative development 2014*. International Review of Intellectual Property and Competition Law 2015/2. 226-237. p.; HAEDICKE, MAXIMILIAN: *Beschränkung der Parodiefreiheit durch europäisches Urheberrecht?* Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht, Internationaler Teil 2016/7-8. 664-670. p.

⁴¹ ID. FICSOR *et al.* 2014, 146. p.

⁴² Vö. MEZEI PÉTER: *Elképzeltem: nem lenne jó. Kritikai észrevételek egy szerzői jogi abolitionista tanulmány kapcsán*. In: Pogácsás Anett (szerk.): *Quaerendo et Creando*. Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából. Szent István Társulat, Budapest, 2014. 408-409. pp.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Mission Letter to Günther Oettinger Commissioner for Digital Economy and Society. Brussels, 1 November 2014. <https://goo.gl/Jh7y1B>.

tégiai dokumentumában.⁴⁵ Mindez a reform higgadt, átgondolt megvalósítását és a szerzői jog céljának folyamatos szem előtt tartását is igényli, a ‘fogyasztói’ tudatosság fejlesztésére való törekvéssel párhuzamosan (bízva abban is, hogy a szerzői jog megújulása a szerzői jogi tudatosság emelkedésével is fog jámi).

Széchenyi mottóul választott szavai arra intenek bennünket, hogy fel kell ismernünk az idő múlásával eléánk kerülő új és új lehetőségeket – ahhoz, hogy a szerzői jog valóban be tudja tölteni a szerepét a mai viszonyok között, *bátor*, ám *józan* lépésekre van szükség. Meg kell értenünk, hogy *a szerzői jog nem mindenható*: nem tud és nem is kíván az alkotás, a kreativitás egyedüli ösztönzője, a kreatív ipar egyedüli szabályozója lenni, de nem is kiálthatjuk ki a „bárhon és bármihez való könnyű hozzáférés”⁴⁶ akadályává. Amire valóban szükség van, az a kínákozó, *újszerű műszaki, gazdasági és jogi módszereknek* a jogosítás és jogérvényesítés terén történő alkalmazása, és ehhez a szükséges jogszabályi támogatás megadása.⁴⁷

ANETT POGÁCSÁS

RENEWAL OF COPYRIGHT LAW

(Summary)

An inevitable element of the landmark publications on the future of copyright law published throughout the past years is the establishment that copyright law shall be renewed in a way that, while continuously correspond to the technical challenges, it should provide an appropriate balance among the interests of authors and other rightholders, users and the broader public. However, we should not stick in such establishment during any disputes on the future of copyright law.

Another question is whether to what extent should we go back or, in other words, on what level should the renewal of copyright law be started and completed. This study intends to review a number of recent reform ideas, which encourage us to various brave steps. The success of the renewal on each area depends on elaboration such legal models, which provide fast, effective and smooth solutions to both creators, users and the public, and it is our responsibility to prevent any attempts to the dysfunctional use of copyright law (e.g., retaining information required for public interest and security with an illegitimate reason and purpose).

The foregoing reforms shall be executed in a calm and reasonable manner, and we should recognize the new opportunities incurring from time to time; in order for copyright law to really fulfill its functions today, brave and rational steps are required. We should understand that copyright law is not almighty: it is not aimed at being the sole incentive of creation and creativity and the sole regulatory of the creative industry; however, it may not be label as the obstacle of “*easy access to anything at anywhere*”. What is truly required is the utilization of emerging new technical, business and legal methods during the area of entitlement and enforcement, and to provide for the necessary support of legal regulations.

⁴⁵ A Digital Single Market Strategy for Europe. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, 6.5.2015 COM (2015) 192 final.

⁴⁶ ID. FICSOR *et. al.* 2014, 125. p.

⁴⁷ Uo. 128. p.

SZUCHY RÓBERT*

A szerződéskötési szabadság és annak korlátai az energiajogban, különös tekintettel a villamosenergia-szektorban

I. Bevezetés

Az energia fogalma önmagában egy rendkívül tág kört ölel fel. Számos energiafajtát ismerünk, a villamos energiától kezdve a földgázon át a nukleáris energiáig, de ezen túlmenően számos egyéb energiaforrás is létezik. A hatályos Polgári Törvénykönyv az energia fogalmát nem definiálja, azonban a törvény a tulajdonjog tárgyai közé sorolja a dolog módjára hasznosítható természeti erőket. A dologra vonatkozó szabályokat megfelelően alkalmazni kell a pénzre és az értékpapírokra, valamint a dolog módjára hasznosítható természeti erőkre is.¹ Dolognak minősül hétköznapi értelemben és a Polgári Törvénykönyv („Ptk.”) alapján a birtokba vehető testi tárgy.

A dolog módjára hasznosítható természeti erők az ember uralma és irányítása alá vonhatóak, megjelenésükben nem feltétlenül testi képződmények. Tipikusan ilyen az energia, amely előállításától függően lehet villamos energia, hőenergia vagy gáz. A dolog módjára hasznosítható természeti erők (villamos energia, napfény, szél, víz, ásványi eredetű energiahordozók) esetében szintén a dolgokra vonatkozó szabályokat kell értelemszerűen alkalmazni.² A dolog tulajdonosát egyúttal megilleti az a jog, hogy a dolog birtokát, használatát vagy hasznai szedésének jogát másnak átengedje, azt biztosítéskul adja vagy más módon megterhelje, továbbá hogy a tulajdonjogát másra átruházza vagy azzal felhagyjon.³ Ez a szabály analóg módon alkalmazható az energiák átruházására is, így tehát mind a villamos energia, mind a földgáz és más energiahordozók tulajdonjoga is adásvételi szerződés segítségével átruházható. (Bár a Ptk. kizárólag az ingatlan esetében írja elő, hogy az ingatlan tulajdonjogával nem lehet felhagyni⁴, azonban az egyes energiahordozókkal történő felhagyás komoly biztonsági és környezetvédelmi

---

* egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Kereskedelmi Jogi és Pénzügyi Jogi Tanszék

¹ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről („Ptk”) 5:14 § (2) bekezdése

² Kommentár a 2013. évi V. törvényhez.

³ Ptk. 5:30. § (1) bek.

⁴ Ptk. 5:30. § (2) bek.

kockázatot jelentene, gondoljunk csak a kiengedett gázra vagy a „kidobott” urán kapszulákra, amelyek kezelését nyilvánvalóan ágazati környezetvédelmi szabályok tiltják.)

Az alábbiakban nem elsősorban az energia dologi jogi oldalát, hanem az ahhoz kapcsolódó egyes kötelmi jogi aspektusokat tekintjük át abból a szempontból, hogy e szerződések vonatkozásában mind az Európai Unió által előírt szabályozási keretek, mind a hazai jogalkotás milyen feltételeket támaszt. Elsősorban a villamos energia és a hozzá kapcsolódó kérdések vizsgálatára szorítkozunk, de ettől függetlenül az itt elmondottak, közel analóg módon a földgázszektor szabályozására⁵ is elmondhatóak.

II. Szerződéskötési szabadság

A Ptk. kötelmi jogi szabályai szerint a szerződés a felek kölcsönös és egybehangzó jognyilatkozata, amelyből kötelezettség keletkezik a szolgáltatás teljesítésére és jogosultság a szolgáltatás követelésére.⁶ A felek szabadon köthetnek szerződést, és szabadon választhatják meg a másik szerződő felet. Továbbá a felek szabadon állapíthatják meg a szerződés tartalmát. A szerződéseknek a felek jogaira és kötelezettségeire vonatkozó szabályaitól egyező akaratallal eltérhetnek, ha a Ptk. az eltérést nem tiltja.⁷ Ez a szabály természetesen igaz a dolog módjára hasznosuló természeti erők (energiák) átruházására vonatkozó szerződésekre is, azonban látni fogjuk, hogy az ágazati szabályozások számos tartalmi előírást határoznak meg az egyes energiaforrások átruházására vonatkozó szerződésekre. Az egyes ágazati szabályozásokban számos kógens jellegű szabállyal fogunk majd találkozni.

III. Közzolgáltatási szerződés

A Ptk. az energetikai tárgyú szerződésekhez kapcsolódóan egy igencsak szűkszavú szabályozást rendel. A Ptk. tartalmazza a közzolgáltatási szerződés fogalmát⁸, amely szerint a közzolgáltatási szerződés alapján a szolgáltató általános gazdasági érdekű szolgáltatás nyújtására, a felhasználó díj fizetésére köteles. A szolgáltatót szerződéskötési kötelezettség terheli. A felhasználó a díjat havonta, utólag köteles megfizetni.

A közzolgáltatási szerződés elődje a régi Ptk.-ban a közüzemi szerződés⁹ volt. Még a törvényjavaslat indokolásában is a közüzemi szerződés elnevezés szerepelt, amit az Európai Unió irányelvei hatására változtattak meg. A jogalkotó kiemelte, hogy a közzolgáltatási szerződés elnevezés összhangban van pl. a vasúti személyszállítást igénybe vevő utasok jogairól és kötelezettségeiről szóló 1371/2007/EK rendelet¹⁰ szóhasználatával.

Nem csupán a szerződés elnevezése változott, hanem az elhelyezése is. Míg a közüzemi szerződést a régi Ptk. az adásvételt, cserét és a szállítási szerződést követően – tehát

⁵ A földgázellátásról szóló 2008. évi XL. törvény.

⁶ Ptk. 6:58.§

⁷ Ptk. 6:59.§ (2) bek.

⁸ Ptk. 6:256. §

⁹ Régi Ptk. 387. §

¹⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 1371/2007/EK rendelete (2007. október 23.) a vasúti személyszállítást igénybe vevő utasok jogairól és kötelezettségeiről.

mai fogalmaink szerint a tulajdonátruházási szerződések csoportjában – szabályozta, addig a Ptk.-ban a közszolgáltatási szerződés a vállalkozási típusú szerződések körében nyert elhelyezést. Az elnevezés és az elhelyezés változása jelzi, hogy a jogalkotó másként tekint ma erre a szerződésre mint korábban. A törvényjavaslat indokolása – szokás szerint – szűkszavú: „[...] az elhelyezést az indokolta, hogy a közüzemi szerződésben tulajdonátruházási és vállalkozási elemek keveredtek. A törvény ugyanakkor [...] a vállalkozási elemet tekinti jellegadónak”. A törvényjavaslat előkészítőinek álláspontja alapján is tehetünk kísérletet a változás okának feltárására. A kodifikátorok nem a tulajdonátruházásban látják a közszolgáltatási szerződés lényegét, hanem „a folyamatos és biztonságos szolgáltatásban”. A vállalkozási jelleg alátámasztására emeli ki a Szakértői javaslat azt is, hogy a „díj csak a szolgáltatás tényleges nyújtása esetén jár – eredménykötelem”.¹¹

Az általános gazdasági érdekű szolgáltatás körén belül több csoport különböztethető meg. Vannak olyan szolgáltatások, amelyek tulajdonváltozás lehetőségét teremtik meg, és amelyek keretében sor is kerül gáz, elektromos áram, víz, hőenergia (távhőszolgáltatás) tulajdonának megváltozására. Más esetekben a szolgáltatás a háztartásban fölöslegessé váló dolgok (szemét, szennyvíz) eltávolítását biztosítja. A postai és a telekommunikációs szolgáltatások alkotják az általános gazdasági érdekű szolgáltatás harmadik csoportját (levél, távirat, csomag továbbítás, rádió és televízió szolgáltatás, kábeltévé, internet stb.). A kommunális szolgáltatások között említhető a közvilágítás, köztisztaság, temetőfenntartás, tömegközlekedés. Az ötödik csoportot az egészségügyi, szociális szolgáltatások alkotják.¹²

A Ptk. normaszövege szerint a szolgáltatót szerződéskötési kötelezettség terheli. A jogszabályon alapuló szerződéskötési kötelezettségre a Ptk. 6:71. § rendelkezései irányadók. A Ptk. a szerződéskötési kötelezettség kapcsán nem utal a kivétel lehetőségére.

Hozzá kell tenni, hogy ez a szabályozás több szempontból is problémás lehet, tekintettel arra, hogy egyes ágazatok egyes szegmensei esetén, például a villamos energia törvényben¹³ („Vet.”) csak bizonyos szereplőkre ír elő szerződéskötési kötelezettséget, azonban például a szabadpiacon tevékenykedő villamos energia kereskedők vonatkozásában nem. A hálózati engedélyesek üzemeltetésében álló átviteli és elosztói hálózatot a hálózati engedélyesek a Vet.-ben megállapított rendszerhasználati díjak ellenében, szerződéskötési kötelezettség terhe mellett bocsátják rendelkezésre villamosenergia-továbbítás céljából a rendszerhasználók részére.¹⁴ Továbbá az egyetemes szolgáltatót a Vet. szerinti feltételekkel az egyetemes szolgáltatás vonatkozásában villamosenergia-értékesítési és szerződéskötési kötelezettség terheli, az erre jogosult felhasználó tekintetében a felhasználó külön jogszabályban meghatározott módon bejelentett szándéka esetén.¹⁵ E szabályozás a földgáztörvényben¹⁶ („Get.”) is analóg módon¹⁷ jelenik meg.

¹¹ VÉKÁS LAJOS (szerk.): *Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Compex Kiadó, Budapest, 926. p.

¹² OPTEN Ptk. Kommentár.

¹³ 2007. évi LXXXVI. törvény a villamos energiáról.

¹⁴ Vet. 35. § (1) bek.

¹⁵ Vet. 48. §

¹⁶ 2008. évi XL. törvény a földgázellátásról 34. § (1) bek. az egyetemes szolgáltatók esetén és 132. § 27. pont az elosztói engedélyesek vonatkozásában.

¹⁷ Get. 34. § (1) bek. az egyetemes szolgáltatók esetén és 132. § 27. pont az elosztói engedélyesek vonatkozásában.

A régi Ptk. biztosította, hogy a szolgáltató jogszabályban meghatározott esetekben megtagadja a szerződés megkötését, és a Ptk.¹⁸ nem helyezte hatályon kívül a külön törvényekben rögzített kivételszabályokat. A szerződés megkötése akkor tagadható meg, ha a kötelezett bizonyítja, hogy a szerződés teljesítésére nem lenne képes vagy a szerződéstől való elállásnak vagy felmondásnak lenne helye.¹⁹ Ez logikailag szoros kapcsolatot mutat a Ptk. bevezető rendelkezései között, a Ptk. 1:3. §-ában szabályozott tisztesség elvével, amely szerint a jogok gyakorlása (és a kötelezettségek teljesítése) során a felek a tisztesség és a jóhiszeműség követelményeinek megfelelően kötelesek eljárni. Amennyiben a kötelezett bizonyítja, hogy a jogszabály által előírt kötelező szerződés teljesítésére nem lenne képes vagy a szerződéstől való elállásának vagy felmondásának lenne helye, a szerződés megkötését megtagadhatja. Így például megtagadható a szolgáltató által a szerződés (vagy új szerződés megkötése), ha például a korábbi szerződés felmondására azért került sor, mert szolgáltatási díjtartozás áll fenn a szolgáltató irányába.

IV. Szerződéskötési szabadság és annak korlátai a villamosenergia-piacon

A Ptk.-ban rögzített szerződésre vonatkozó szabályokon túl mint *lex specialis* a Vet. további szabályokat tartalmaz a villamosenergia-vásárlási szerződés vonatkozásában. E ponton érdemes áttekinteni a szerződések elnevezésére vonatkozó problémakört is. A Vet. ugyanis számos különböző elnevezéssel illeti a „villamosenergia-vásárlási” szerződést. A Vet. 62. §-a e szerződést villamosenergia-vásárlási szerződésként definiálja, amely gyakorlatilag összhangban van a fent ismertetett azon szabállyal, amely a villamos energiát dolog módjára hasznosítható természeti erőnek tekinti és így adásvételi szerződés tárgya lehet, tehát „meg lehet venni”, azaz „vásárlási” szerződést lehet kötni rá. Bár talán dogmatikailag szerencsésebb és helyesebb lett volna a „villamosenergia-adásvételi szerződés” elnevezés használata. Azonban ez a megközelítés részben távol kerül a fent ismertetett „közszolgáltatási szerződés” fogalmától és tartalmától, hiszen a szerződés során a szolgáltatási elem helyett az átruházási elem kerül előtérbe.

A Vet. a villamosenergia-vásárlási szerződés vonatkozásában kötelező szerződéses tartalmi elemeket határoz meg. Egyúttal különböző tartalmi elemeket ír elő az egyetemes szolgáltatásra jogosult felhasználók vonatkozásában és az erre nem jogosultak (szabad piaci felhasználók) szerződéseire vonatkozóan. Az egyetemes szolgáltatásra jogosult felhasználónak a villamosenergia-kereskedővel kötendő villamosenergia-vásárlási szerződésének tartalmaznia kell számos elemet, illetve szerződéses klauzulát.

Így tehát tartalmazni kell a szerződő felek megnevezését, természetes személy esetén a nevének, lakcímének, jogi személy vagy a Ptk. általános szabályai szerint létrehozott jogalany esetén a székhelyének, cégjegyzékszámának vagy azzal egyenértékű azonosítójának és adószámának feltüntetésével, a szolgáltatás igénybevételének kezdő időpontját, a nyújtott szolgáltatások megnevezését, azoknak a jogszabályban foglalt rendelkezésekkel összhangban felajánlott minőségi színvonalát, valamint az ettől eltérő színvonalú szolgáltatás jogkövetkezményét, ideértve az arra való hivatkozást is, hogy az

¹⁸ Ptk. 6:71. §

¹⁹ Ptk. 6:71. § (4) bek.

eltérő színvonalú szolgáltatás miatt fizetendő kötbér megfizetése nem mentesít az okozott kár megtérítése alól. Szintén mint lényeges elem tartalmaznia kell a szolgáltatásnak a szerződés megkötésekor érvényes árát (a villamos energia árát), a villamosenergia-kereskedő ügyfélszolgálatának elérhetőségét, a szerződés időtartamát és a szerződés megszüntetésének, felmondásának feltételeit. Ugyancsak tartalmaznia kell a szerződésszegés (pl. a számlák nemfizetésének) jogkövetkezményeit, így különösen a szolgáltatásból való kikapcsolás részletes feltételeit. Továbbá rendelkezni kell arról, hogy hová lehet panaszt benyújtani vita esetén. Technikai okokból lényeges és kötelező feltüntetni a felhasználási helyet és az ún. elszámolási pont megjelölését, a szerződött villamos energia mennyiségét, valamint a számla kiegyenlítési módját és feltételeit (pl. fizetési határidő).

Az egyetemes szolgáltatásra nem jogosult felhasználók esetén néhány szerződéses elem nem lesz kötelezően lényeges szerződéses feltétel, így nem kell meghatározni a szerződésben például az ügyfélszolgálat elérhetőségét, illetve a fogyasztói panasz esetében az ügyintézés módját, valamint nem kell részletesen meghatározni az eltérő színvonalú szolgáltatás esetén a szerződésszegés esetén felmerülő jogkövetkezmények részletes leírását. E feltételeket a Vet. – mint jogszabály – lényeges tartalmi elemnek tekinti. Ez számos kérdést felvet, ugyanis ebben az esetben vizsgálandó, hogy mi lesz a jogi sorsa egy olyan szerződésnek, amelyből a fentiek közül, a jogszabály által lényegesnek minősített elem hiányzik. A Ptk. alapján ugyanis a szerződés létrejöttéhez a feleknek a lényeges és a bármelyikük által lényegesnek minősített kérdésekben való megállapodása szükséges.²⁰ Jelen esetben, ahogy láthattuk, jogszabály fog bizonyos elemeket lényeges szerződéses elemmé minősíteni.

Az irányadó gyakorlat szerint a szerződés létrejöttéhez a konszenzusnak a lényeges, illetve a bármelyik fél által lényegesnek minősített kérdésekre kell kiterjednie. A Ptk. 6:63. § (2) bekezdésének első mondata a régi Ptk. szerződés létrejöttének szabályával szövegszerűen megegyezik.²¹ Erre tekintettel e körben a korábbi bírói gyakorlatot változtatlanul alkalmazhatónak tartjuk. Így többek között a BH 409. 2003. számú eseti döntésben közzétett azon elvi kitétel is, amely szerint, ha a felek valamely lényeges kérdésben nem állapodnak meg, a szerződés nem jön létre. A korábbi bírói gyakorlat lényegesnek minősítette adásvételi szerződés esetén a vételárban való megállapodást a BH 409. 2003. számú eseti döntésében, tervezési szerződésnél a tervezési díjban, szállítási szerződésnél pedig a vételárban való megállapodást is.

A bírói gyakorlat hivatkozott döntése alapján az állapítható meg, hogy lényeges tartalmi elemnek minősül mindenképpen az, amit a jogszabály az adott szerződéstípus különös rendelkezései körében külön is nevesít, illetve a jogszabály rendelkezéseiből az énkényszerítően következik. A lényeges tartalmi elemek felsorolása általánosan nem adható meg, azt a konkrét szerződés esetében egyedileg, külön-külön kell vizsgálni²². Jelen esetben viszont a jogszabály tételesen meghatározza, hogy mit tekint lényeges elemnek.

A Ptk. kodifikációja során, ahogy azt Vékás Lajos kiemelte, a GK. 5. számú állásfoglalásának rendelkezését általánosította a jogalkotó.²³ (Érdemes egyúttal megemlíteni,

²⁰ Ptk. 6:63. § (2) bek.

²¹ Ptk. 205. § (2) bekezdés első mondat.

²² A Ptk. indokolása.

²³ Polgári Törvénykönyv Magyarázatokkal (szerk.: Vékás Lajos) Complex Kiadó, Budapest, 2013. 550. p.

hogy a 1/2014 PJE 1. pontja nem tekinti irányadónak a GK 5. sz. állásfoglalását a Ptk. alkalmazása körében irányadónak tekintett GK állásfoglalások között.) Erre tekintettel a felek által lényegesnek minősített kérdésben való megállapodás akkor feltétele kizárólag a szerződés létrejöttének, amennyiben egyértelműen és kétséget kizáróan juttatja kifejezésre a szerződést megkötni kívánó fél, hogy a konkrét kérdésben való megállapodás hiányában nem állna fent akarata a szerződés megkötésére azt nem kötné meg.

Egyetlen esetkör állapítható meg dogmatikailag a szerződési tartalomra valóra, ha a felek a szerződési tárgyalások során nem juttatták kifejezésre a lényeges kérdésnek tekintett jelleget, illetve azt, hogy a szerződést ezen lényegesnek minősített kérdés hiányában nem kívánja megkötni a fél. Ez akkor állhat fenn, ha az adott kérdés a jogszabály rendelkezése alapján minősül a szerződés nélkülözhetetlen, lényeges elemének. Ez a gyakorlatban a szerződés kötelező, kógens lényeges feltételének megállapítása esetén áll fenn leggyakrabban. Ez esetben a jogszabály alapján lényeges feltételnek minősülő kérdésben nem kell a félnek kifejezésre juttatnia akarátát, és értelemszerűen a másik fél a jogszabály tartalmának nem helyes ismerete alapján tévedésre nem hivatkozhat a szerződés létre nem jötte körében.²⁴ E szabály jelen esetben a villamosenergia-vásárlási szerződések vonatkozásban azzal a következménnyel jár, hogy a fent felsorolt, jogszabály által lényegesnek minősített tartalmi elemek tekintetében, azok hiánya esetén a szerződés nem jön létre és egyik fél sem hivatkozhat arra, hogy a szerződés létre nem jöttéről nem tudott vagy arra vonatkozóan tévedésben lett volna. E helyzet fennállása esetén a szolgáltató csupán a már szolgáltatott (átadott, átruházott) villamos energia tekintetében csak a jogalap nélküli gazdagodás alapján²⁵ követelhetne megtérítést. Nyilván itt a vagyoni előny megtérítése a legtöbb esetben pénzben lehetséges csak, hiszen a fogyasztó nem fog olyan villamos energiával rendelkezni, amelyet vissza tudna adnia szolgáltatónak, tekintettel arra, hogy azt már elfogyasztotta. Azonban két villamosenergia-kereskedő között akár az ugyanolyan mennyiségű villamos energia „visszaadása” is technikailag elképzelhető lehet, hiszen egy kereskedő rendelkezhet a szükséges villamos energia mennyiséggel. Meg kell jegyezni, hogy ha a villamos energiát dolognak tekintjük és a szerződés nem jön létre, akkor tekintettel a Ptk. 5:35. § -ra, a szolgáltatók dogmatikailag a már átadott (szolgáltatott) villamos energiát mint „tulajdoni igényt” korlátlan ideig igényelhetnék a fogyasztótól, tekintettel arra, hogy a Ptk. e szabálya szerint a tulajdoni igények nem évülnek el. Meg kell jegyezni, hogy a Vet. szerint a villamosenergia-kereskedő és felhasználó közötti villamosenergia-vásárlási szerződésből eredő polgári jogi igények két év alatt évülnek el. Továbbá az elévülés a követelés esedékességének napján kezdődik.²⁶ Ugyanakkor ha – a fentiekre tekintettel – maga a villamosenergia-vásárlási szerződés nem jön létre, akkor a Ptk. általános szabályait, köztük az általános elévülési szabályokat, valamint az általános, tulajdonjogra vonatkozó szabályokat, különösen a tulajdoni igények el nem évülésére vonatkozó szabályokat kell alkalmazni. Éppen ezért dogmatikailag szerencsésebb lett volna, ha a Vet. nem mint „lényeges tartalmi elemek”-nek minősíti e szerződéses feltételeket, hanem például e feltételek hiányához valamilyen közjogi jogkövetkezményt (pl.: bírságot) rendel, tekintet-

²⁴ A Ptk. indokolása.

²⁵ Ptk. 6:579. §

²⁶ Vet. 63. § (3) bek.

tel arra, hogy bármely elem (pl. ügyfélszolgálat megjelölésének) hiánya esetén a szerződő felek szerződési szándéka ellenére „létre nem jött” szerződésnek kell tekinteni.

A jogalkotó azonban a szerződésre vonatkozó szabályozás során még továbbment. A villamos energiáról szóló 2007. évi LXXXVI. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 273/2007. (X. 19.) Korm. rendelet („Vet. Vhr.”) magát a villamosenergia-vásárlási szerződés folyamatát is meghatározza. A villamosenergia-vásárlási szerződés megkötését a felhasználó és a villamosenergia-kereskedő is kezdeményezheti. Ha a villamosenergia-kereskedő ajánlatot tesz a felhasználó részére, annak minden lényeges körülményt, de legalább a következőket kell tartalmaznia: az ajánlat hivatkozásra alkalmas azonosító számát, a villamosenergia-kereskedő főbb adatait (társaság neve, székhelye, a villamosenergia-kereskedelmi engedély száma, honlapjának címe, ügyfélszolgálatának címe és nyitvatartási ideje és üzletszabályzatának internetes elérési útvo-nala), azt az időpontot, amelytől kezdődően a közölt feltételek teljesítése esetén a szolgáltatás nyújtása megkezdhető, a villamos energia árát vagy az ár meghatározására vonatkozó módszertant, az ajánlati kötöttség időtartamát, a létrejövő jogviszony minden lényeges elemére kiterjedő tájékoztatást és a szerződés megszüntetésének vagy felbon-tásának egyes eseteit és feltételeit. Továbbá a Vet. Vhr. előírja, hogy az ajánlatnak tartal-maznia kell a villamosenergia-vásárlási szerződés tervezetét is, amely a polgári jog-ban meglehetősen szokatlan megoldás, hiszen a szerződés megkötésére irányuló szabá-lyok nem várják el azt más esetekben, hogy az ajánlathoz már a szerződéstervezet is mellékelve legyen.

A fentiekben ismertetett szabályok alapján látható, hogy a villamosenergia-piacon a szerződések megkötésére vonatkozóan, jórészt egyébként a felhasználók védelmét célzó szándékkal, milyen sok kötöttséggel (kógens szabályozással) találkozhatunk. E szabá-lyok természetesen lényegesesek abból a szempontból, hogy a felhasználókat (fogyasztó-kat) védjék, azonban e szabályozás számos olyan rugalmatlanságot is tartalmaz, ame-lyek akadályozhatják az innovatív megoldások bevezetését.

V. Szabályozási célok

Az energiapiacon, különösen a villamosenergia-piacon számos szempontnak kell egyide-jűleg érvényesülnie. Az első ilyen szempont az ellátásbiztonság kérdésköre. Ahogy a 72/2009/EK irányelv is meghatározza, a belső villamosenergia-piac célja, hogy az Európai Unió valamennyi fogyasztója, azaz a lakosság és a vállalkozások számára valós választási lehetőséget teremtsen, új üzleti lehetőségeket nyisson és bővítse a határokon keresztül tör-ténő kereskedelmet, és ezáltal hatékonyságjavulást, versenyképes árakat és magasabb szintű szolgáltatásokat teremtsen, továbbá hogy hozzájáruljon az ellátás biztonságához és fenntarthatósághoz.²⁷ Ugyanez köszön vissza a Vet. céljainak meghatározása során is.²⁸

²⁷ 2009/72/EK irányelv (1) Preamb.

²⁸ „...hatékonyan működő villamosenergia-versenypiac kialakítása, az energiahatékonyság, az energiatakarékos-ság elveinek a fenntartható fejlődés érdekében történő érvényesítése, a felhasználók biztonságos, zavartalan, megfelelő minőségű és átlátható költségszerkezetű villamosenergia-ellátása, a magyar villamosenergia-piacnak az Európai Közösség egységesülő villamos energia piacaiba történő integrációja, az Európai Közösségek jog-

Ugyancsak kiemelkedő szerepet tölt be a fogyasztóvédelmi szabályok előtérbe helyezése is. Az Európai Unióban az ipar és kereskedelem egésze, ideértve a kis- és középvállalkozásokat is, valamint minden uniós állampolgár, aki a belső piac gazdasági előnyeit élvezi, magas szintű fogyasztóvédelemben is kell, hogy részesüljön és különösen a háztartási fogyasztók, és ahol a tagállamok azt helyénvalónak tartják, a kisvállalkozásoknak is közszolgáltatási garanciákat kell kapniuk, különös tekintettel az ellátás biztonságára és a tisztességes tarifákra, a tisztességesség, a versenyképesség és közvetetten a munkahelyteremtés céljából.²⁹

Az Irányelv egyben célul tűzi ki a verseny biztosítását is. Annak érdekében, hogy a fogyasztók teljes mértékben kihasználhassák a villamos energia liberalizált belső piacában rejlő lehetőségeket, a tagállamoknak alapvető jelentőséget kell tulajdonítaniuk annak, hogy a különböző kereskedők közötti tisztességes versenyt és a piachoz való könnyű hozzáférést, illetve új villamosenergia-termelési kapacitást biztosítsanak.³⁰

Tehát világosan látható, hogy a szabályozási célok adottak, a verseny biztosítása, a fogyasztóvédelem garantálása, valamint a magas szintű ellátásbiztonság garantálása³¹, azonban e szabályok egyben olyan kööttségeket is teremtenek, amelyek megnehezíthetik az újszerű és atipikus megoldások megvalósítását.

VI. A szabályozási keretből fakadó korlátok

A mai modern világunk számos olyan megoldást kíván, amellyel valamilyen újszerű, innovatív módon lehet az energiaforrásokkal gazdálkodni. Ilyen megoldások lehetnek az úgynevezett „Okos Városok” (*Smart Cities*)³² koncepciók kialakítása és megvalósítása, illetve különböző ESCO (*Energy Saving Cooperation*) megoldások megvalósítása.

Az „Okos Városok” koncepció olyan települést takar, amely a rendelkezésre álló technológiai lehetőségeket (elsősorban az információs és kommunikációs technológiát) olyan innovatív módon használja fel, amely elősegíti egy jobb, diverzifikáltabb és fenntarthatóbb városi környezet kialakítását. Egy várost akkor nevezhetünk „okosnak”, ha az emberi tőkébe, tradicionális (pl. közlekedés), valamint a modern információs és kommunikációs infrastruktúrába történő befektetés ösztönzi és hajtja a fenntartható gazdasági fejlődést és növeli még tovább az életszínvonalat, miközben a természeti erőforrásokat bölcsen kezelik.³³ Az okos város tehát az okos technológiát úgy használja, hogy a város infrastrukturális rendszerei és szolgáltatásai sokkal jobban kapcsolódjanak egymáshoz, intelligensebbek és hatékonyabbak legyenek.

---

szabályainak való megfelelés, és a mindezek megvalósítását biztosító, az objektív, átlátható és az egyenlő bánásmód követelményének megfelelő szabályozás kialakítása...”

²⁹ 2009/72/EK irányelv (42) Preamb.

³⁰ 2009/72/EK irányelv (61) Preamb.

³¹ SUGÁR ANDRÁS: *A piacsabályozás elméleti és gyakorlati aspektusai a közszolgáltatási szektorokban, első sorban az energiaszektor ársabályozása példáján*. Corvinus, Budapest, 2011.

³² LADOS MIHÁLY (szerk.) *Smart cities” tanulmány*. MTA Regionális Kutatások Központja Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet, Győr, 2011. 16. p. elérhető: http://www-05.ibm.com/hu/download/IBM_SmarterCity_20110721.pdf [2015.10.24.]

³³ *Smarter cities for smarter growth*, IBM Institute for Business Value, elérhető: http://www.zurich.ibm.com/pdf/isl/infportal/IBV_SC3_report_GBE03348USEN.pdf [2015.10.24.]

Az ESCO³⁴ finanszírozásnak nevezzük azt a konstrukciót, amelynek keretén belül az energiacég előfinanszírozza a teljes beruházást, s költségei a működés során keletkező energia-megtakarításból – általában öt-tíz év alatt – térülnek meg. (Érdekességgént említendő, hogy az ESCO fogalom a vonatkozó EU-s irányelv magyar fordításában helytelenül „energetikai szolgáltató vállalat”-ként lett fordítva³⁵). Az ESCO finanszírozás során tehát a kivitelező nemcsak a beruházás megvalósítását vállalja, hanem annak előfinanszírozását is. E konstrukció megoldást jelent azon partnereink számára, akiknek nem áll rendelkezésükre elegendő forrás ahhoz, hogy elavult és energiapazarló rendszereiket korszerűsítsék³⁶. A végrehajtott korszerűsítések által garantált megtakarítások mértéke lehetővé teszi, hogy a beruházás teljes költsége ezekből finanszírozható legyen. Az előfinanszírozási lehetőségek között rövidebb és hosszabb futamidejűek egyaránt megtalálhatóak. Hosszabb futamidő választása esetén már a megtérülési időszakban is érzékelhető költségsökkenés érhető el. Természetesen választható az optimum megoldás is, mely a teljes költségmegtakarítást a beruházás visszatérítésére fordítja, így optimalizálja a fejlesztések finanszírozási futamidejét.³⁷

E megoldások igen gyakran követelnének meg olyan megoldásokat, amelyek meghaladják a hatályos szabályozás kereteit, amelynek alapját egyébként – villamos energia területén például – egy, az EU Harmadik Energetikai Csomagjának³⁸ részét képező Irányelv teremti meg.³⁹ Ilyen kötettség például a Vet. Vhr. 22/D §-ban rögzített szabály, amely nem teszi lehetővé két évnél hosszabb villamosenergia-vásárlási szerződések megkötését.⁴⁰ (Bár ha szó szerint értelmezzük a mondatot, akkor ebben nincs benne kifejezett tiltás arra vonatkozóan, hogy ennél hosszabb, akár 5 éves szerződést ne lehessen kötni.) Hozzá kell tenni, hogy egy ilyen szabálynak nyilvánvaló értelme az, hogy a felhasználók ne kötődjenek indokolatlanul hosszú ideig egy szolgáltatóhoz, hiszen ez a kereskedőváltások lehetőségét akadályozná meg, ezáltal korlátozván a piaci versenyt. (Ahogy a 2009/72/EK irányelvben is megjelenik a verseny biztosítására irányuló szándék, amely alapján a kereskedőváltásokat is elő kell segíteni.⁴¹)

³⁴ Az Európai Parlament és Tanács 2006/32/EK irányelve (2006. április 5.) az energia-végfelhasználás hatékonyságáról és az energetikai szolgáltatásokról, valamint a 93/76/EGK tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről.

³⁵ 2006/32/EK irányelv 3. cikk i) pontja: „energetikai szolgáltató vállalat”: az a természetes vagy jogi személy, aki energetikai szolgáltatásokat nyújt és/vagy egyéb energiahatékonyságot javító intézkedéseket tesz a felhasználók berendezéseiben vagy helyiségeiben, és ezzel bizonyos fokú pénzügyi kockázatot vállal. A nyújtott szolgáltatás kifizetése (részben vagy egészben) az energiahatékonyság javulásának elérésén és az egyéb megállapodott teljesítménykritériumok teljesítésén alapul.

³⁶ CARY BULLOCK, GEORGE CARAGHIAUR: *Guide to Energy Services Companies*. The Fairmont Press, 2001. 16. p.

³⁷ MATUZ GÉZA: *Az ESCO, és az ún. harmadik feles finanszírozás bemutatása*. Elérhető: http://www.enerea.eu/esemenyek/IVOEN_ESCO_bemutatas.pdf [2015.09.29]

³⁸ Az EU Harmadik Energetikai Csomagja (EU Third Energy Package, röviden: „TEP”), számos területet foglal magában, a villamos energetikától kezdve a földgáz szabályozáson át a hálózatokhoz való hozzáféréséig. További információ az Európai Bizottság vonatkozó honlapján található: <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/markets-and-consumers/market-legislation> [2015.09.29]

³⁹ Az Európai Parlament és a Tanács 2009/72/EK irányelve (2009. július 13.) a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 2003/54/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről.

⁴⁰ Vet. Vhr. 22/D §: „A 12 hónapnál nem hosszabb időre kötött villamosenergia-vásárlási szerződés egy alkalommal, 12 hónapnál nem hosszabb időtartamra meghosszabbítható.”

⁴¹ 2009/72/EK irányelv (20) Preamb.: „A verseny előmozdítása érdekében a villamos energia belső piacán a nem háztartási nagyfogyasztók számára lehetővé kell tenni a kereskedő megválasztását, valamint azt hogy villamosenergia-szükségleteik fedezésére több kereskedővel is szerződést kössenek. Az ilyen fogyasztókat

Látható azonban, hogy egy ESCO konstrukció esetén, amely során akár a szolgáltató önmaga, akár egy független vállalat részt vesz ilyen projektek megvalósításában, könnyen elképzelhető, hogy olyan szerződések révén tudná csak biztosítani a beruházás megtérülését vagy egyáltalán annak biztonságát, amelyek a hatályos szabályozási keretek falaiba ütköznek. Példaként említhető az a nem ördögtől való helyzet, amely esetében egy villamosenergia-kereskedő egy energetikai hatékonyságot növelő beruházás esetén a fogyasztó helyett megvalósít egy beruházást (pl. valamilyen berendezés korszerűsítését), amely esetben elvárja azt, hogy hosszabb ideig, pl. 5-8 évig cserébe a szolgáltató ügyfele legyen. Egy ilyen ESCO jellegű konstrukció előnyös az esetlegesen pénzügyi forráshiánnyal küzdő fogyasztónak, előnyös a kereskedőnek az ügyfélmegtartás végett és ne feledkezzünk el arról, hogy számos környezetvédelmi céllal is összhangban van (kevesebb energiát fog fogyasztani a fogyasztó, kevesebb CO₂-t kell kibocsátani és még sorolhatnánk), de a hatályos hazai jogi keretek nem teszik lehetővé két évnél hosszabb villamosenergia-vásárlási szerződés megkötését, ahogy a fentiekben részletesen kifejtésre került.

VII. A szabályozási keretektől fakadó korlátok

Jelen tanulmány célja az, hogy rövid áttekintést adjon az energetikai piacon, különösen a villamosenergia-piacon meglévő egyes szerződésekről és az ahhoz kapcsolódó szabályozási problémákról. Megállapítható, hogy számos olyan szabályozási kérdés, probléma van a szektort érintő hatályos jogszabályokban, amelyek bár a fogyasztóvédelmi, az ellátás-biztonsági célokat kívánják érvényesíteni, lehetővé téve a minél szélesebb körű versenyt, egyúttal egyben korlátot is jelentenek az innovatív megoldásoknak, különös tekintettel az innovatív finanszírozási módoknak.

A jövő fő kérdése az lesz, hogy az általános célkitűzések, mint például az általános energia-megtakarításra történő EU-s törekvések,⁴² hogyan lesznek összhangban az európai uniós irányelvekkel és ennek átültetésére létrehozott nemzeti szabályokkal, amelyek számos kööttséget támasztanak. E kööttségek elsősorban a szolgáltatókat és azon alternatív megoldásokat kínáló vállalkozásokat terhelik, amelyek újító megoldásokat kívánnak bevezetni a szektorban. A kérdés nyilvánvalóan az lesz, hogy a jogalkotó enged a hatályos szabályok kööttségéből vagy ezen új szereplők számára is, az új technológiák területén is új szabályozást fog kialakítani. (Sajnos e második irány tűnik valószínűbbnek.) Azonban ha a túlszabályozás fennmarad, akkor könnyen azzal a veszéllyel találkozhatjuk szembe magunkat, hogy a kevésbé szabályozott amerikai vagy ázsiai piacok olyan versenyképesebb megoldásokat fognak tudni kínálni a fogyasztók számára innovatívabb megoldásokkal, amelyek végeredményben megint csak az Európai Unió versenyhátrányát fogják okozni, ezáltal áttételesen az EU globális, általános céljainak az elérését fogják lassítani, gátolni vagy éppen megakadályozni. A szempontokat és érveket minden új szabályozási javaslat előtt szem előtt kellene tartani.

meg kell védeni a szerződések kizárólagosságát biztosító záradékaival szemben, amelyek kizárják a versenyképes vagy kiegészítő ajánlatokat."

⁴² *Energiatahatékonyság: a 20%-os cél elérése.* A Bizottság közleménye, Brüsszel, 2008.11.13, COM(2008) 772 végleges.

RÓBERT SZUCHY

THE LIMITS OF THE CONTRACTUAL FREEDOM IN THE
ENERGY LAW, ESPECIALLY IN THE ELECTRICITY MARKET

(Summary)

The purpose of this study is to offer a short overview of the contracts present on the energy market – especially on the electricity market – and the connecting regulatory problems. The paper argues that the current laws and regulations – aimed at and serving consumer protection, security of supply by ensuring in the same time wide competition – form a barrier to innovative solutions, with special regard to innovative financial methods.

The main issue of the future will be how the service providers and entrepreneurs offering alternative, innovative solutions can overcome the limitations of the general goals, like energy saving set by the EU laws and the nationally implemented rules. Though highly unlikely, the regulator could choose to introduce new regulations for the new participants and technologies of the sector. However, if the current overregulation is maintained, the EU may suffer competitive disadvantage vis-à-vis the more flexible and innovative American or Asian markets, thus indirectly slowing down, restricting or even preventing the global, general goals the EU is trying to achieve. The points and arguments of this paper should be considered before introducing any new regulatory proposal.

TÉGLÁSI ANDRÁS*

A tulajdonjog védelme a régi és az új Ptk-ban az Alkotmánybíróság gyakorlatának fényében

I. Bevezetés

A jogrendszer valamennyi normájával szemben elvárás, hogy megfeleljen az Alkotmány által támasztott követelményeknek. Nem képeznek kivételt ez alól a magánjogi szabályok sem, tehát egy (új) polgári törvénykönyv valamennyi rendelkezésének is meg kell felelnie az alkotmányosság kritériumainak.

Jelen írás keretében az új Ptk-nak a tulajdonjog általános szabályaira vonatkozó egyes rendelkezéseit (Ötödik könyv, Dologi jog, Második rész: A tulajdonjog) kívánom ismertetni az Alkotmánybíróság (AB) korábbi gyakorlatának tükrében. Elsősorban azt vizsgálom tehát, hogy a régi Ptk. tulajdonjogi rendelkezéseivel összefüggésben hozott AB döntések mennyiben érvényesülnek az új Ptk. vonatkozó szabályaiban.

II. A tulajdoni formák elsőbbsége/egyenlősége a feldolgozás, egyesítés, be-, rá- és túléltetés szabályainál

Az 1959. évi IV. tv. (továbbiakban: régi Ptk.) megalkotásának idején – a rendszerváltástól kezdődő időkhöz képest – lényegesen eltérő társadalmi és gazdasági feltételek voltak adottak, ami alapvetően befolyásolta a kódex dologi jogi szabályait is.¹ Az 1949. évi Alkotmány eredeti szövege a termelési eszközök társadalmazására és a különböző tulajdonformák elismerésének és védelmének valamiféle hierarchiájára épült.² Ennek

* egyetemi adjunktus, Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Közigazgatás-tudományi Kar, Alkotmányjogi Tanszék

¹ MENYHÁRD ATTILA: *Észrevételek és javaslatok az új Polgári Törvénykönyv dologi jogi koncepciójának kiégyesítéséhez*. Polgári jogi kodifikáció 2002/5–6. 7. p.

² RÁCZ ATTILA: *Alkotmányjogi alapok*. BKÁE Jegyzet, Budapest, 1998. 52. p. Az 1989-es átfogó alkotmány-módosítást megelőzően a Magyar Népköztársaság Alkotmánya a társadalmi rendjéről szóló első fejezetben a termelési eszközökön fennálló társadalmi tulajdont a gazdasági rend alapjának nyilvánította [6. § (1) bekezdés], az állami és a szövetkezeti tulajdonról külön rendelkezett (8. és 10. §), valamint az ún. személyi tulajdonnak elismerést és védelmet ígért (11. §). Ugyan az 1972. évi I. törvényt követően az Alkotmány megengedte a magántulajdont is, viszont kifejezetten leszögezte, hogy a magántulajdon és magánkezdemenyezés a köz érdekeit nem sértheti (12. §). SONNEVEND PÁL – SALÁT ORSOLYA: *13. § A tulajdonhoz való jog*. In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja*. Századvég Kiadó, Budapest, 2009. 452. p.

megfelelően a régi Ptk. eredeti VIII. fejezete a társadalmi tulajdon³ fogalma alá az állami tulajdont⁴ és a szövetkezeti tulajdont⁵ sorolta, megkülönböztette továbbá a személyi tulajdont⁶ és a magántulajdont⁷. Az Alkotmány 1989. évi generális módosítása a tulajdonosok, illetve a tulajdoni tárgyak hierarchikus megkülönböztetését, azaz a tulajdoni alanyok szerint megkülönböztetett tulajdonformák preferálását megszüntetve kimondta, hogy „Magyarország gazdasága olyan piacgazdaság, amelyben a köztulajdon és a magántulajdon egyenjogú és egyenlő védelemben részesül”.⁸ Ennek hatására a tulajdonformák VIII. fejezet szerinti különbségtételét a Ptk. módosításáról szóló 1991. évi XIV. törvény megszüntette, egyidejűleg hatályon kívül helyezve egy sor, a társadalmi tulajdon javára szóló megkülönböztetést.⁹ Így a régi Ptk.-nak – az említett 1991-es módosítás előtt – a tulajdonjog megszerzéséről szóló XI. fejezetében „A feldolgozás és az egyesítés”-re vonatkozó szabályozási körben az államot (és a szövetkezetet) a választás kedvezménye illetve meg feldolgozott vagy egyesített dolog létrejötté esetén [rég Ptk. 135. § (1) bekezdés]. Hasonlóan rendelkezett az állami tulajdon védelmében a régi Ptk. 136. § (2) bekezdése, az állami tulajdonban álló anyagokkal történő beépítés esetén. E rendelkezéseket, amelyek az állam, illetve a szövetkezet számára az általános szabályoktól eltérő jogokat biztosítottak, az 1991-es módosítás hatályon kívül helyezte. Eltérő joghatást fűzött a régi (1991 előtti) Ptk. a ráépítés magatartásához is, amikor az nem a magántulajdonú, hanem állami vagy szövetkezeti tulajdonú ingatlanon valósult meg. E kérdésben a régi Ptk. 138. § (2) bekezdését is érintő jogszabály-módosítás a szövetkezeti tulajdon kiemelt védelméről szóló rendelkezést hatályon kívül helyezte.

A tulajdoni rendszerváltás menetében tehát az Országgyűlés az új tulajdoni viszonyoknak megfelelő változtatásokat részben elvégezte,¹⁰ ahol azonban erre nem került sor, ott az Alkotmánybíróságnak (továbbiakban: AB) kellett korrigálni. Így például a rendszerváltozást követően is *változatlan formában fennmaradt azt a rendelkezést, amely nem tette lehetővé állami ingatlan tulajdonjogának ráépítéssel való megszerzését*. A 29/1992. (V. 19.) AB határozat megállapította, hogy a Ptk.-nak ilyen tartalommal hatályban maradt 138. § (2) bekezdése ellentétes az Alkotmány 9. § (1) bekezdésében foglaltakkal, mert a tulajdonjog tartalmára és védelmére vonatkozó polgári jogi szabályok között az állami tulajdon tekintetében alkotmányjogilag értékelhető indok nélkül tartott fenn különbségtételt.¹¹ Ez egyébként a szabályozás körén belül következtelen és ellentmondó is. Az AB ezért az alkotmányellenes jogszabályi rendelkezést megsemmisítette.

A régi Ptk. feldolgozásra, egyesítésre, beépítésre vonatkozó rendelkezései tehát ezt követően – részben a jogalkotó, részben az AB határozatának eredményeként – össz-

³ Régi Ptk. 88. § (1)–(2)

⁴ Régi Ptk. 89. §

⁵ Régi Ptk. 90. §

⁶ Régi Ptk. 92. § (1)–(4)

⁷ Régi Ptk. 93. § (1)–(3)

⁸ Alkotmány 9. § (1). *Auer Ádám* is utal arra, hogy az Alkotmánynak ez a rendelkezése „történelmi okokra vezethető vissza”. AUER ÁDÁM: *A felelős társaságirányítás az alapjogok keresztmetszetében, különös tekintettel a tulajdonhoz való jogra*. In: Antal Tamás – Papp Tekla (szerk.): *Az alapjogvédelem nemzeti, nemzetközi és jogösszehasonlító aspektusai*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2013. 84. p. 25. l.

⁹ SÁRI JÁNOS: *Alapjogok. Alkotmánytan II.* Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 202. p.

¹⁰ SÁRI JÁNOS – SOMODY BERNADETTE: *Alapjogok. Alkotmánytan II.* Osiris Kiadó, Budapest, 2008. 233. p.

¹¹ Vö. SÁNDOR ISTVÁN: *A bizalmi vagyonkezelés és a trust*. HVG-Orac, Budapest, 2014. 383. p.

hangba került az Alkotmány tulajdoni formák egyenlőségét és egyenjogúságát deklaráló követelményével.

Az új Ptk-ban e téren már probléma nem merül fel, noha önmagában a köztulajdon és a magántulajdon egyenjogúságának és egyenlő védelmének kérdése az *Alaptörvény viszonylatában* még felvethet értelmezési vitákat. Ez a kitétel ugyanis az Alaptörvényben – szemben a korábbi Alkotmány 9. § (1) bekezdésével – már nem szerepel. Ennek magyarázatára több felfogás is található.

Az egyik, hogy mivel a tulajdonformák egyenjogúságára vonatkozó alkotmányi rendelkezést az AB már korábban is a hátrányos megkülönböztetés tilalmának – a tulajdonhoz való jogra vonatkoztatott – *lex specialisaként* kezelte,¹² vagyis az AB értelmezése alapján „főlőslegessé” vált.¹³ E felfogás szerint tehát a köztulajdon és magántulajdon egyenjogúsága és egyenlő védelme ugyanúgy „tovább él” az Alaptörvény hatálybalépése után is az Alaptörvény hátrányos megkülönböztetés tilalmát kimondó XV. cikkében.

A másik álláspont abból indul ki, hogy az AB nem „írhatja felül” az alkotmányozó akaratát oly módon, hogy egy, a korábbi Alkotmányból tudatosan kihagyott rendelkezést továbbra is „beleír” az Alaptörvénybe. *Pokol Béla* a 20/2014. (VII. 3.) AB határozathoz írt párhuzamos indoklásában kifogásolja, hogy a testület idézi és ezzel újra hatályba lépteti a korábbi Alkotmány tételét a köztulajdon és a magántulajdon kötelező egyenjogúságáról, és így az Alaptörvény kifejezett kihagyása ellenére is ismét hatályos alaptörvényi rendelkezésnek – és ezzel az állami cselekvés előtti korlátnak – tünteti fel a tulajdonformák egyenlőségét, melyet az Alaptörvény már kihagyott a rendelkezései közül.¹⁴

Pokol Béla álláspontját támasztja alá – a köztulajdon-magántulajdon tudatos elhagyása kapcsán – az Alaptörvénynek az a koncepcióváltása, amely a *nemzeti vagyon* – ide értve most már állami tulajdon mellett a helyi önkormányzatok tulajdonát is – egész Alaptörvényben hangsúlyossá váló, az eddiginél jóval fokozottabb védelmét kívánja megvalósítani.¹⁵ Ezen kívül az Alaptörvény a nemzeti vagyon mellett a magántulajdoni formák közül is kiemeli azokat, amelyek a nemzet közös örökségét képezik. Így a természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a P) cikk (1) bekezdése alapján a nemzet közös örökségét képezik, és ezek védelmét, fenntartását és a jövő nemzedékek számára való megőrzését nemcsak az állam, hanem mindenki kötelességévé teszi. Az Alaptörvénynek ez a rendelkezése (alkotmányosan) is alátámasztja az új Ptk-ban a tulajdon tárgyai közül az állatok (igaz, nem csak a *honos* állatfajok) megkülönböztetett kezelését a többi dologhoz képest.¹⁶

¹² „A 9. § (1) bekezdése ennek megfelelően az Alkotmány 70/A. §-a jogegyenlőségi tételének, valamint a 9. § (2) bekezdésében foglalt vállalkozási jog és a verseny szabadsága általános tételének a tulajdonhoz való, az Alkotmány 13. § (1) bekezdésében megfogalmazott jogra vonatkoztatott kifejtése.” 21/1990. (X. 4.) AB hat., ABH 1990, 73, 81.

¹³ SONNEVEND PÁL–SALÁT ORSOLYA: 9. § *Piacgazdaság*, In: Jakab András (szerk.): Az Alkotmány kommentárja. Századvég Kiadó, Budapest, 2009. 435. p. (2009a)

¹⁴ L. Indokolás [116]

¹⁵ Ezt támasztja alá az Alaptörvény Általános indoklása is, miszerint: „Az Alaptörvény fokozott védelmet biztosít a közpénzeknek és a nemzeti vagyonnak...”

¹⁶ 5:14. § (3)

Az állami tulajdon – általunk vélelmezett – fokozottabb védelmi igényével szembeni érveket erősíti viszont, hogy nem került át az új Ptk-ba az „Az állami tulajdon védelme” elnevezést viselő tényállás.¹⁷

III. Az alkotórész

A 709/B/2007. AB határozat azt vizsgálta, hogy a régi Ptk. alkotórészre vonatkozó rendelkezése¹⁸ sérti-e az Alkotmány által védett tulajdonhoz való jogot.¹⁹

Az AB szerint a régi Ptk. 95. § (1) bekezdése semmiképpen sem értelmezhető úgy, hogy az „ingyenes tulajdonszerzést” tenne lehetővé. Amennyiben ugyanis az alkotórészi kapcsolat be-, rá- vagy túlépítés következménye, ennek jogkövetkezményeit a régi Ptk. erre vonatkozó speciális szabályai (109-110. §, 136. §, 137-138. §) alkalmazásával alapítja meg a bíróság.²⁰ E szabályok egyike sem teszi lehetővé a felek ingyenes gazdagságát. Az AB a kifejtettek alapján megállapította, hogy a régi Ptk. 95. § (1) bekezdése nem sértette az Alkotmány 13. § (1) bekezdését, illetve ezzel összefüggésben a 8. § (2) bekezdését sem.

Az új Ptk-ban az alkotórészi kapcsolat meghatározása (5:15. §) a régi Ptk-tól nem mutat eltérést,²¹ így – változatlan alkotmánybíróági gyakorlat esetén – ennek alkotmányellenessége továbbra sem vetődhet fel.

IV. A szomszédjogi szabályok

Az Alkotmány által a dologi jogi szabályozással szemben támasztott követelmények középpontjában a tulajdon alkotmányos védelme áll.²² A tulajdonhoz való jog megsértése megállapítható szomszédjogi tényállások esetén is.²³

¹⁷ L. régi Ptk. 181. § (1)

¹⁸ Ptk. 95. § (1)

¹⁹ Vö. BOÓC ÁDÁM – SÁNDOR ISTVÁN: *Előadássorozatok a polgári jog általános tanáiból*. Patrocinium, Budapest, 2011. 117–121. p. Az Alkotmány által védett tulajdonhoz való jogról lásd: VÖRÖS IMRE: *A tulajdonhoz való jog az Alkotmányban – és az önkormányzatok tulajdonjogi helyzete*. In: Jogi Tájékoztató Füzetek elhangzott szakmai előadásokról. (34. szám) 1996, Szerkeszti és kiadja a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Jogi Tagozata, Budapest; továbbá TÉGLÁSI ANDRÁS: *A tulajdonhoz való jog alkotmányos védelme*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2013.

²⁰ *Menyhárd Attila* utal arra, hogy a tulajdon védelmének a Ptk. dologi jogi szabályait átható szempontjának és a kockázatok hatékony telepítésének az a szabály felel meg leginkább, amely szerint ráépítés, beépítés és idegen anyaggal idegen telekre való építés esetén a beépített anyag alkotórészzé válik. Ezzel az anyag a telek tulajdonosává lesz, és azon a volt tulajdonos tulajdona, valamint az anyagot terhelő jogok megszűnnek. MENYHÁRD 2002, 19. p.

²¹ Részletes indokolás az Ötödik könyv, Második rész, III. cím, IV. fejezethez (3. pont)

²² MENYHÁRD ATTILA: *A tulajdon alkotmányos védelme*. Polgári jogi kodifikáció 2004/5–6. 24. p.

²³ MENYHÁRD 2002, 11. p. *Menyhárd* itt utal az Emberi Jogok Bizottságának és Bíróságának korai gyakorlatára, melyben szép számmal fordultak elő olyan esetek, amelyekben a szomszéd ingatlanon végzett tevékenység zavaró hatása volt az eset alaptényállása. TÓTH ANIKÓ: *A tulajdonhoz való jog az európai Emberi Jogi Egyezményben*. Acta Humana 1996/22–23. 130. p., idézi: MENYHÁRD 2002, 11. p., 28. p. 40. lj. E körbe tartoztak különböző szennyezések, zajártalom, építkezés által a szomszéd ingatlanában okozott használati értékcsökkenés, de ide tartozott az a gyakran hivatkozott görög eset is, amelyben a X–XII. században alapított kolostorok elbirtoklásra alapi-

A 947/B/1997. AB határozat vizsgálta a régi Ptk. 106. §-ának – és a régi Ptké. 21. §-ának²⁴ – alkotmányellenességét, amely lehetővé tette, hogy törvénynél alacsonyabb szintű jogszabályok – akár a régi Ptk.-tól eltérő – szomszédjogi rendelkezéseket állapítsanak meg. Az AB szerint az Alkotmánynak a tulajdonhoz való jogból nem következik, hogy a szomszédjogi viszonyokat érintő valamennyi kérdést törvényben kellene szabályozni; a kizárólagos törvényi szabályozás követelménye különösen indokolatlan volna a szomszédjogok esetében. Noha a régi Ptk.-ban a diszpozitivitás elsősorban a kötelmi szabályoknál érvényesül és a dologi jogi szabályok kogenssek, a felek eltérő megállapodását lehetővé tevő 106. §-a alapján a szomszédjogi szabályok is diszpozitívak. Az AB utalt arra, hogy a régi Ptk. 100. §-a általános szabályt fogalmaz meg, amikor kimondja: „A tulajdonos a dolog használata során köteles tartózkodni minden olyan magatartástól, amellyel másokat, különösen szomszédait szükségtelenül zavarná, vagy amellyel jogaik gyakorlását veszélyeztetné.” A régi Ptk. azonban nem határozza meg és nem sorolja fel a zavaró és veszélyeztető magatartásokat (ez nem is volna lehetséges), hanem a 101–105. §-aiban néhány, gyakran előforduló kérdést szabályoz, de egyúttal megengedi a rendelkezéseitől való eltérést is más jogszabály és a felek számára. Az AB szerint, ha a szabályozás azt a követelményt juttatja érvényre, hogy a dolog használata során minden tulajdonos rendeltetészerűen, mások jogaival összhangban gyakorolja jogait, és nem tartalmaz közhatalmi beavatkozást a tulajdonhoz való jogba, akkor a tulajdonhoz való jog korlátozásáról nem is lehet szó. Kizárólag a törvénynél alacsonyabb szintű szomszédjogi szabályozás konkrét vizsgálata alapján lehet eldönteni azt, hogy az adott rendelkezés – az alkalmazott szabályozási mód miatt – alkotmányellenes-e. Az AB mindezek alapján megállapította, hogy a régi Ptk. 106. §-a és a régi Ptké. 21. §-a nem ellentétes az Alkotmány 8. § (2) bekezdésével.

Az új Ptk. a szomszédjogok közül már csak a földtámasz jogát és a szomszédos telek – kártalanítás ellenében történő – ideiglenes igénybevételenek eseteit határozza meg, a tradicionális szomszédjogok többsége ugyanis – ahogy arra a törvény indokolása rámutat²⁵ – külön jogszabályban megfelelően rendezhető.²⁶ Az új Ptk. viszont az általa – igaz, szűkebb körben – szabályozott szomszédjogi szabályoktól való eltérést már *expressis verbis* nem teszi lehetővé más jogszabály vagy a felek megállapodása számára.

V. A szükséghelyzet

A 945/B/1996. AB határozat a régi Ptk. 107. §-át is vizsgálta, amely a szükséghelyzetre vonatkozó általános rendelkezéseket tartalmazta. Az AB szerint értelemszerű, hogy a

---

tott tulajdoni igényét nem akarta az állam elismerni, amikor a kolostorok vagyonának állami tulajdonba adását írták elő törvényben arra az esetre, ha a kolostor nem tudta ingatlan-nyilvántartási bejegyzéssel igazolni tulajdonjogát. Vö. TÓTH 1996, 130. p. és lásd a Bíróság ítéletét a The Holy Monasteries v. Greece ügyben [application no. 13092/87; 13984/88, Judgment of 09 December 1994]. idézi: MENYHÁRD 2002, 11. p., 28. p. 41. lj.

²⁴ A régi Ptké. 21. § szerint a régi Ptk.-nak a szomszédjogra vonatkozó rendelkezéseitől eltérő szabályokat a települési önkormányzat rendelete is megállapíthat.

²⁵ Részletes indokolás, az Ötödik könyv, Második rész, IV. cím, VI. fejezethez.

²⁶ L. a szomszédjogok és a tulajdonjog korlátainak különös szabályairól szóló 2013. évi CLXXIV. törvényt. A szomszédjogokról lásd: LENKOVICS BARNABÁS: *Dologi Jog*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2014. 92–93. pp.

régi Ptk. 107. §-a elvont fogalmakat tartalmaz, hiszen előzetesen nem határozhatók meg a szükséghelyzetnek minősülő állapotok, valamint a szükséghelyzetben elfogadható károkozás módja és mértéke. A bíróságok feladata, hogy a törvényértelmezés során esetről esetre feltárják a régi Ptk. 107. §-ában található általános kategóriák értelmét és alkalmazási körét. A bírói törvényértelmezés²⁷ során kialakított – és a későbbi bírósági döntéshozatal számára is irányadó – segédfogalmak és kiegészítő tételek hozzájárulnak ahhoz, hogy a jogalanyok igazodni tudnak az általános jogszabályi rendelkezések bírói értelmezésből kirajzolódó értelméhez.

Az új Ptk. a szükséghelyzetre vonatkozóan – a korábbi Ptk.-val gyakorlatilag egyezően – továbbra is csak általános rendelkezéseket tartalmaz,²⁸ így ezek konkretizálása továbbra is a bíróságok feladata marad, amely felett ugyanakkor az alkotmánybírói kontroll lehetősége az Alaptörvény hatálybalépésével azóta megerősödött, ami új fejezetet nyithat e tárgykör tekintetében.

VI. Az elidegenítési és terhelési tilalom

A 333/B/2001. AB határozat a régi Ptk. 11. § (4) bekezdése: „*elidegenítés és terhelés jogát szerződéssel csak a tulajdonjog átruházása alkalmával lehet korlátozni vagy kizárni és csak abból a célból, hogy a tilalom az átruházónak vagy más személynek a dologra vonatkozó jogát biztosítsa.*” alkotmányellenességét vizsgálta

Az indítványozó álláspontja szerint a támadott rendelkezés sérti az Alkotmány 9. §-ának (1) bekezdését, mert „a Ptk. a fejlett piacgazdaságokban általános szerződésbiztosítékként is működő terhelési és elidegenítési tilalom (lásd pl. az angolszász jogterületen az ún. 'negative pledge clause'-ként ismertek) rendkívüli leszűkítésével sérti a piacgazdaság Alkotmányban rögzített követelményét”. Az AB viszont kimondta, hogy az a szabály, amely szerint a tulajdonos rendelkezési jogának szerződéssel történő korlátozását csak meghatározott esetkörben vállalhatja, nem jelenti a piacgazdaság létének veszélyeztetését. Az AB – visszautalva a 26/1993. (IV. 29.) AB határozatra²⁹ – hangsúlyozta, hogy az elidegenítési és a terhelési tilalom a tulajdonos rendelkezési jogának súlyos korlátozása. A jogalkotó ennek a korlátozásnak a szerződéses vállalását a tulajdonos védelme, illetve az adósvédelem érdekében szűk körben tette lehetővé. A korlátozásnak ez az oka alkotmányos alapon nem kifogásolható; a célszerűségi alapon történő vizsgálat pedig nem tartozik az AB hatáskörébe.³⁰

Az új Ptk. szerint elidegenítési és terhelési tilalmat már nemcsak a dolog átruházásával egyidejűleg lehet alapítani, mint a régi Ptk. szabályozása alapján, hanem anélkül is. A javaslat indokolása szerint „[e]z felel meg egyébként a Ptk. szerződési jogi szabá-

²⁷ Vö. TÓTH J. ZOLTÁN: *A jogértelmezéshez használt módszerek a mai magyar felsőbbírói gyakorlatban.* Magyar Jog 2012/4. 193–208. p.; a korábbi alkotmánybírói hatásköröket összefoglalóan lásd: PATYI ANDRÁS: *Protecting the Constitution (The Characteristics of Constitutional and Judicial Review in Hungary 1990–2010).* Schenk Verlag, Passau, 2011.

²⁸ 5:26. §

²⁹ ABH 1993, 196.

³⁰ 26/1993. (IV. 29.) AB hat., ABH 1993, 196, 203.

lyozását átható szerződési szabadság elvének is.”³¹ Álláspontom szerint az indokolásnak ez a kitétele nem helytálló – még ha jogi kötőerővel egy törvény indokolása nem is bír –, ez ugyanis épp a korábbi szabályozás alkotmányellenességét igazolná, hiszen ha ez az új Ptk. szerinti szabályozás felel meg a – nemcsak a Ptk. szerződési jogi szabályozását átható, hanem alkotmányos jogként is elismert – szerződési szabadság elvének,³² akkor *a contrario* az ezt korlátozó régi Ptk-beli rendelkezés eddig nem felelt volna meg ennek az elvnek. Az AB ugyanakkor – mint láthattuk – nem állapította meg e rendelkezés alkotmányellenességét.

Emellett ugyanakkor továbbra is fenntartja az új Ptk. azt a szabályozást, hogy az elidegenítési és terhelési tilalom csak a tulajdonjog tárgyára vonatkozó jog biztosítása érdekében köthető ki.³³

VII. A kereskedelmi forgalomban illetve a kereskedelmi forgalmon kívüli tulajdonszerzés

Az 1536/B/1992. AB határozat „a kereskedelmi forgalomban, valamint a magánforgalomban a jóhiszemű vevő részére eladott dologgal és annak tulajdonszerzésével kapcsolatos”, régi Ptk. 118. §-ában tett megkülönböztetés alkotmányosértő voltát vizsgálta.

Az AB szerint a kereskedelmi, illetve a kereskedelmi forgalmon kívüli tulajdonszerzés, továbbá a köztulajdon és a magántulajdon egyenlőségének elve között nem állapítható meg alkotmányjogilag értékelhető összefüggés. A testület rámutatott arra, hogy a jogalkotó – a forgalom biztonsága érdekében – a származékos jogszerzés alapelvéből, mint általános szabályból indult ki, amelynek az a lényege, hogy – főszabályként – csak a tényleges tulajdonos ruházhatja át a tulajdonjogot más személyre. A vizsgált szabályozás kapcsán a forgalom biztonsága ésszerű indoknak tekintendő, ennek megfelelően az ezen alapuló – kereskedő, kereskedelmi forgalmon kívüli eladó között tett – megkülönböztetés nem minősíthető önkényesnek.³⁴

Menyhárd Attila a nem tulajdonostól való jóhiszemű szerzés kapcsán rámutat arra az alkotmányossági kérdésre is, hogy ti. a tulajdonszerzés fejében kompenzációt kell-e biztosítani a tulajdonát elvesztő számára. Erre a kérdésre *Menyhárd* szerint az érdekkonfliktusban összemért érdekek adhatnak választ. A nem tulajdonostól való jóhiszemű szerzés eseteiben a tulajdonszerzéshez és a dolog értékéhez fűződő érdekek nem feltétlenül követik egymást: a tulajdonszerzés biztosítása a jóhiszemű szerző számára nem jelenti azt, hogy a nem tulajdonos átruházóval szemben az eredeti tulajdonos nem érvé-

³¹ Részletes indokolás a VII. fejezet, A rendelkezési jog c. részhez.

³² Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint a piacgazdaság lényegi elemét képezi a szerződési szabadság, amely önálló alkotmányos jog, de nem alapjog. Korlátozása mindazonáltal nem történhet kellő alkotmányos indok nélkül. 13/1990. (VI. 18.) AB hat., ABH 1990, 54, 55.; 32/1991. (VI. 6.) AB hat., ABH 1991, 149, 159.; SALÁT – SONNEVEND: 2009a, 436. p.

³³ 5:31. § (1); LENKOVICS 2014, 99. p.

³⁴ E gyakorlattal kapcsolatban ugyanakkor *Pokol Béla* rámutat arra, hogy az ésszerű indok vagy ezzel szemben az önkényesnek minősítés mindig csak jogon túli szempontok alapján lehetséges, és ebben általános normatív támpont és döntési alap nem adható meg. POKOL BÉLA: *Gondolatok az alkotmánybírósági döntések elvi alapjairól*. Jogelméleti Szemle 2012/1. 162. p.

nyesíthet kártérítési vagy jogalap nélküli gazdagodás iránti igényt.³⁵ Ha azonban a szabályozás ilyen igényt nem biztosít az eredeti tulajdonos számára, a szabályozás alkotmányellenes lesz, mert az elidegenítő érdekei e vonatkozásban nem védendők az eredeti tulajdonossal szemben.³⁶

Az új Ptk. gyakorlatilag változatlan formulával tartalmazza, hogy a kereskedelmi forgalomban jóhiszeműen és ellenérték fejében szerző megszerzi az átruházással az ingó dolog tulajdonjogát akkor is, ha az átruházó nem volt tulajdonos.³⁷ Újdonság, hogy kereskedelmi forgalomban való szerzésnek minősül az, ha a vevő olyan eladótól vásárol, aki az adásvételi szerződést jogszerűen folytatott, üzletszerű gazdasági tevékenysége körében, saját nevében köti meg.³⁸

A kereskedelmi forgalmon kívüli – régi Ptk. 118. § (2) bekezdés szerinti – tulajdon-szerzés ugyanakkor nem került be az új Ptk.-ba, noha ennek – a forgalom biztonságában manifesztálódó – ésszerű indokát az AB – mint azt láthattuk – elfogadta. Ugyanakkor *Menyhárd Attila* e korábbi szabályozást problematikusnak látta, lévén, hogy az eladó és a tulajdonos viszonyának tisztázása biztosan meghaladja a vevő lehetőségeit.³⁹

VIII. Az elbirtoklás

Az elbirtoklásra vonatkozó szabályok közül a régi Ptk. rendszerváltást megelőző rendelkezése szerint nem lehetett elbirtoklás útján tulajdonjogot szerezni olyan dolgon, amely társadalmi tulajdonban volt, vagy az állam, illetőleg szövetkezet birtokából jogtalanul került ki.⁴⁰ A régi Ptk. módosításáról szóló – már korábban említett – 1991. évi XIV. törvény következtében e körben a régi Ptk.-nak a tulajdonjog "formáira" vonatkozóan, az Alkotmánnyal össze nem egyeztethető szabályozása megszűnt.

A 38/B/2002. AB határozat a régi Ptk. elbirtoklásra vonatkozó 121. § (1) bekezdését vizsgálta. Az AB utalt arra, hogy az elbirtoklás esetében a jogi szabályozás nem a közhatalom, hanem a polgári jogi jogviszony másik – a tulajdonossal egyenjogú – jogalanya javára mondja ki a tulajdonjog elvonását. A 800/B/1993. AB határozat már rámutatott arra, hogy az alkotmányjogi elbírálásnál különbség van a tulajdonjog közjogi és magánjogi korlátozása között. Ezért a határozat megállapítása szerint a tulajdonjog sérelmének a polgári jogi szabályozás körébe tartozó egyik fontos esetkörénél, a kártérítésnél, az Alkotmány tulajdonvé-

³⁵ HAGER, JOHANNES: *Verkehrsschutz durch redlichen Erwerb*, C. H. Beck'sche Verlagsbuch-handlung, München, 1990. 82. p.; idézi: MENYHÁRD 2004, 30. p. *Hager* ennek alapján vezeti le a jóhiszemű szerző nem tulajdonostól való tulajdonszerzésének alkotmányosságát akkor, ha a szerzés ellenérték fejében történt. Ha a szerzés ingyenes, a jóhiszemű szerző érdeke kevésbé érdemes védelemre, mint az eredeti tulajdonos érdeke. Ezért ingyenes szerzés esetén nem volna alkotmányos az eredeti tulajdonos tulajdonvesztésének árán a jóhiszemű szerző tulajdonszerzésének védelme. Ellenérték fejében szerző jóhiszemű személy esetén a jogalkotó szabadsága, hogy a szerző vagy az eredeti tulajdonos számára biztosítja a tulajdont: alkotmányos szempontból mindkét megoldás egyenértékű, egyik sem alkotmányellenes. (magyarul idézi: MENYHÁRD 2004, 32. p. 70. l.)

³⁶ MENYHÁRD 2004, 30. p.

³⁷ 5:39. § (2)

³⁸ 5:39. § (3)

³⁹ MENYHÁRD 2002, 20. p.

⁴⁰ Lásd az 1991-es módosítást megelőzően hatályos Ptk. 121. § (3) bekezdését.

delmi szabályai csak annyiban játszanak meghatározó szerepet, hogy a törvényhozónak a felelősségi rendszer kialakítása során mind a károsult, mind a károkozó pozícióját egyenlő súllyal mérlegelnie kell, a szabályozás egyéb szempontjainál viszont a törvényhozónak szabad mérlegelési lehetősége van.⁴¹ Azokra az esetekre vonatkozóan pedig, amelyekben a tulajdonjog tárgyát nem a tulajdonos, hanem más birtokolja, az 1437/B/1991. AB határozat kimondta, hogy a birtokost a tulajdonossal szemben is megilletik a birtokvédelem jogi eszközei, és ez nem jelenti a tulajdonhoz való alkotmányos jog sérelmét.⁴²

Az AB rámutatott arra, hogy elbirtoklás esetében – bár nem szerződéses viszonyban – olyan helyzetről van szó, amelyben a tulajdonos nem gyakorolja jogát, és a tulajdonjog tárgya a tulajdonostól különböző személynek a birtokában van; ez a személy jelenik meg a környezet előtt úgy, mint aki tulajdonos. A forgalmi élet biztonsága indokolja a tulajdonos és a birtokos jogi helyzetének megváltoztatását, az elbirtoklással történő tulajdonszerzés elismerését. Ezen túl a törvényhozónak az elbirtoklás feltételei meghatározásánál – az Alkotmány keretei között – szabad szabályozási lehetősége van mind az elbirtoklás idejének, mind az elbirtoklás megszakadása feltételeinek a megállapítása tekintetében.

Az elbirtoklás kapcsán *Menyhárd Attila* rámutat arra, hogy a magánjogi szabályozásban számtalan olyan helyzet van, amely a tulajdon elvonásával jár, és látszólag ez az elvonás alkotmányos elvekkel nem támasztható alá.⁴³ *Menyhárd* kifejti, hogy ezekről a helyzetekről biztosan tudható, hogy az alkotmányos értelemben vett tulajdon elvesztésével járnak, a tulajdon elvesztése a szabályozás következménye, de nem tekinthetőek kisajátításnak, sem pedig a tulajdon társadalmi kötöttségének körébe nem vonhatók.⁴⁴ *Menyhárd* a magánjogi szabályozás ezen elemeinek az alkotmányos tulajdonvédelemmel való összeegyeztethetőségét akként magyarázza, hogy a magánjogi szabályozás céljánál és természeténél fogva érdekkiegyenlítő szabályozás, a magánjog – ezen belül a tulajdonjog – az egymással szemben álló tulajdonosi érdekek érvényesülésének a rendezése, ami szükségképpen vezet az egymással szemben álló felek közül legalább az egyik érdekeinek a háttérbe szorulásához (korlátozásához) a másikéval szemben.⁴⁵ A magánjogi – különösen a dologi jogi – szabályozásnak az alkotmányos tulajdonvédelem szempontjából való megítélése során ezért *Menyhárd* azt tartja az egyetlen helyes megoldásnak, ha a jogalkotó alkotmányos kötelezettségének a magánjogi jogalanyok közötti érdekkonfliktusok feloldását tekintjük, a jogalkotó cselekvési szabadságának körébe utalva azt, hogy az egyes érdekütközéseket melyik fél javára miként oldja fel, ha ezek az érdekek egyaránt azonos mértékben védelemre érdemesek.⁴⁶ Ha az összemért érdekek nem egyaránt érdemesek védelemre, a jogalkotó akkor jár el alkotmányosan, ha az érdekeket a kevésbé védendő érdeket hordozó jogalany háttérbe szorításával, a védelemre érdemes érdek javára dönti el.⁴⁷ A jogalkotóval szemben támasztott alkotmányossági követelmény ugyanakkor nem az opti-

⁴¹ ABH 1996, 420, 421–422.; 423/B/1996. AB hat., ABH 2003, 935, 939.

⁴² ABH 1993, 567, 568–569.

⁴³ *Menyhárd* az elbirtoklás mellett ide sorolja például az elévülést is, amelynek következménye a tulajdon kártalanítás nélküli elvesztése, a túlépítés és a ráépítés szabályait, a nem tulajdonostól való tulajdonszerzés eseteit, vagy az ingatlan-nyilvántartásban bízva ellenérték fejében szerző védelmét a tulajdonossal szemben. MENYHÁRD 2004, 30. p.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Uo.

mális eredmény elérése, hanem a megfelelő érdekmérlegelésen alapuló szabályozás kialakítása.⁴⁸ Az érdekkonfliktusban összemért érdekek adhatnak választ arra a kérdésre is, hogy a tulajdonszerzés fejében kompenzációt kell-e biztosítani a tulajdonát elvesztő számára.⁴⁹ Ennek alapján – *Menyhárd* szerint – az elbirtoklás a tulajdonát elvesztő fél érdekeinek a háttérbe szorítása miatt nem alapoz meg kompenzációs kötelezettséget.⁵⁰

Az új Ptk. az elbirtoklás idején nem változtat.⁵¹ A törvény indokolása is kifejezésre jut-tatja, hogy „[a]z elbirtoklás alapvető szabályainak a megváltoztatása a jelenlegi szabá-lyokhoz képest nem indokolt.”⁵² Az indokolás az ingó és ingatlanok közötti – elbirtoklási időre vonatkozó – különbség kapcsán utal arra, hogy „[a]z elbirtoklási időt ingatlanok ese-tében a 2001. évi XIX. törvény hosszabbította meg tizenöt évre. Ez a változtatás az állam tulajdonvesztésének megakadályozása érdekében történt, és egy átmeneti időszak nehé-zségeinek megoldását célozta; mögötte nem húzódtak meg olyan megfontolások, hogy a tízéves elbirtoklás a gyakorlati tapasztalatok szerint indokolatlanul rövid lett volna. Mivel azonban a tizenöt évre emelt elbirtoklási idő valamennyi ingatlantulajdonos érdekeit védi, és az elbirtoklási időnek tíz évre való leszállítása nehezen követhető és bizonytalansággal járó tulajdoni helyzeteket teremtené, a Javaslat fenntartja az ingatlanokra előírt tizenöt éves elbirtoklási időt.”⁵³

Menyhárd Attila ugyanakkor úgy véli, hogy az ingatlanokra is vissza kellene állítani a 10 éves elbirtoklási időt, bár azt ő is elismeri, hogy ez esetben nehézséget okozhatnak a visszaállított 10 éves elbirtoklási idő hatályba lépése kapcsán keletkező problémák, amik egyes esetekben az elbirtoklási időket hosszabb idő elteltével nehezen követhetővé teszik, ezért ez a változtatás jogpolitikai döntést igényelne.⁵⁴

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo. Az Emberi Jogok Európai Bírósága is foglalkozott az elbirtoklás és – az Emberi Jogok Európai Egyezmény 1. kiegészítő jegyzőkönyvének 1. cikkében foglalt – tulajdonhoz való jog sérelmének össze-függésével. A *J. A. Pye (Oxford) Ltd. & J. A. Pye (Oxford) Land Ltd. Egyesült Királyság elleni ügyben* (application no. 44302/02., Judgment of 30 August 2007) a Kamara úgy foglalt állást, hogy az angol jog el-birtoklásra vonatkozó szabályai sértik az Egyezmény által garantált tulajdonhoz való jogot, mivel a jogbiz-tonssággal kapcsolatban fennálló közérdek a közhiteles nyilvántartásba vett ingatlanok esetén nem akkora súllyal esik latba, mint az ilyen nyilvántartásban nem szereplő egyéb dolgok esetén. A Kamara továbbá méltánytalannak találta, hogy ilyen esetben a tulajdontól való „megfosztással” egyidejűleg a bejegyzett tu-lajdonos semmilyen kárpótlásra nem jogosult. Ezzel szemben a Nagykamara úgy látta, hogy az elbirtoklás intézménye nem a tulajdontól való „megfosztásként” értékelendő, hanem olyan intézkedésként, amellyel az állam a tulajdonnak a „köz érdekében történő használatát szabályozza”. A Nagykamara rámutatott arra, hogy több európai jogrendszer is ismer az elbirtokláshoz hasonló jogintézményt. A Nagykamara vizsgálta, hogy a kérdéses szabályozás kellő egyensúlyt teremtett-e a fennálló közérdek és a tulajdonosok egyéni érdeke között. Ennek kapcsán abból indult ki, hogy a jogszabály jóval azelőtt hatályba lépett, hogy a házaspár az in-gatlant birtokba vette volna, másrészt a kérelmezők részéről bármilyen olyan magatartása, amely tulajdonosi jogaik gyakorlásának szándékát kifejezte volna, megszakította volna az elbirtoklási időszakot. A bíróság állás-pontja szerint az elévülési jellegű határidők folytán történő jogvesztéssel kapcsolatban kártérítési kötelezettség előírása az ilyen szabályozás alapvető természetével volna ellentétes, tekintettel arra, hogy ezeknek a határ-időknek a léte éppen azzal a – jogbiztonságból eredő – követelménnyel függ össze, hogy bizonyos időszak el-telte után már ne lehessen egyes jogokat vitatni vagy bíróság előtt érvényesíteni. (*Németh Attila* fordítása. Lásd: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéleteiből*. Fundamentum 2007/4. 114–115. p.)

⁵¹ 5:44. § (1)

⁵² Részletes indokolás a XII. fejezethez (Elbirtoklás)

⁵³ Uo.

⁵⁴ MENYHÁRD 2002, 18. p.

IX. A közös tulajdon szabályai

A 374/B/1996. AB határozat a régi Ptk. közös tulajdonra vonatkozó – egyebek közt a 139. §, 140. § (2) bekezdése, 143. § (1) és (3) bekezdése, 149. § (1) és (3) bekezdés – rendelkezéseinek alkotmányellenességét vizsgálta.

Az AB szerint a közös tulajdon mint jogintézmény az Alkotmány 13. §-ában foglaltakkal nem áll ellentétben, hanem a tulajdonjog biztosítását kimondó alkotmányi rendelkezéssel összhangban van. Nem alkotmányellenesek a közös tulajdonnak a többségi elven nyugvó határozathozatali rendelkezései és a kisebbségnek biztosított jogvédelem sem.

Éppen a kisebbségnek – szavazategyenlőség esetén pedig bármelyik tulajdonostársnak – az a joga, amellyel a sérelmes határozatot bíróság előtt megtámadhatja, a garancia arra, hogy a jogközösség a tulajdonjog alkotmányi biztosítása szerint működjék. Mivel közös tulajdon esetén a jognak eszmei megosztásáról van szó, s mert az egyes hányadok a megosztott joggal teljesen egyenlőek, mindegyik tulajdonostársat a maga eszmei hányadához képest a tulajdonjog minden jogosítványa megilleti. E jogok gyakorlásának biztosítésként szolgál a többségi elv, illetőleg a kisebbségnek biztosított bírósági jogvédelem.

Tekintettel arra, hogy az új Ptk. a közös tulajdon korábbi szabályain elvi jellegű korrekciót nem hajtott végre,⁵⁵ e szabályozás alkotmányosságával kapcsolatban aggály nem vethető fel.

X. A telki szolgálat

A 785/B/1997. AB határozat a régi Ptk. telki szolgálatra vonatkozó 166. § (1) bekezdése és a 167. §-ának alkotmányosságát vizsgálta. Az indítványozó szerint jogsérelmet szenvedett, mivel a helyi önkormányzat építési engedélyt adott ki a tulajdonában lévő ingatlanról szomszédos ingatlanra, annak ellenére, hogy az közzétartott nem volt összekötve, ezáltal az Alkotmányban biztosított tulajdonjoga sérült, amit a régi Ptk. 166. és 167. §-ai tettek lehetővé.

Az AB az indítványt elutasította. A testület kiindulópontja az volt, hogy a régi Ptk. 166. § (1) bekezdése adja meg a telki szolgálat fogalmának jogszabályi definícióját, egyben meghatározza annak legfontosabb tartalmi elemeit: a használatot, valamely magatartás tűrését, illetve attól való tartózkodást. Létrehozatalára törvény, hatósági határozat és a felek szerződése alapján kerülhet sor, továbbá – a régi Ptk. 168. § (2) bekezdésében foglaltak szerint – elbirtokolható. A régi Ptk. 167. § rendelkezésén alapul az ún. "szükségbeli út" szolgálat. A tulajdonjog részjogosítványait a birtoklás, a használat és hasznok szedése, valamint a rendelkezési jog alkotja. A telki szolgálat ezen belül a birtoklási jogot, a használat és hasznok szedésének jogát korlátozza, tehát tulajdonjogi részjogosítvány korlátozását jelenti, az ún. "szükségbeli út" szolgálat pedig a magánfelek „kényszerhelyzetét” rendező, ténylegesen szomszédjogi szabályozás. Az AB szerint a régi Ptk. 166. § (1) bekezdésében, továbbá a 167. §-ában foglalt szabályok az Alkotmány 13. §-ának rendelkezéseivel nem állnak az alkotmányos tulajdon védelem szempontjából értékelhető összefüggésben. Ezt az AB ezen túlmenően egyrészt azzal támasztotta alá, hogy a szolgalmi jog gyakorlásának terjedelmét a régi Ptk. maga általános elvekkel és tételes szabállyal is korlátozza, másrészt pedig azzal,

⁵⁵ A közös tulajdonról lásd: LENKOVICS 2014, 150–188. pp.

hogy a vitás ügyek bírói úton történő rendezésének eszköze ezzel együtt elegendő garancia a szembenálló tulajdonosi érdekek egyensúlyának a jogbiztonság követelményei mellett való érvényesülésére.⁵⁶ Az AB rámutatott arra, hogy a szolgálat létesítéséhez, fenntartásához szükséges feltételek tekintetében – ideértve az esetleges kártalanítási igény érvényesítését is – a tulajdonosok számára biztosított a bírói út igénybevételeének lehetősége. Ha az „uralkodó” és a „szolgáltató” telek tulajdonosai között a jogvita a szolgalmi jog keletkezését követően, későbbi időpontban teszi szükségessé a szolgalmi jog fennálltának, valamint a szolgálat gyakorlása terjedelmének vizsgálatát, a vitás ügyek bírói úton történő rendezésének eszköze megint csak elegendő garanciát nyújt ahhoz, hogy az egymással szemben álló érdekek egyensúlya a jogbiztonság követelményeinek megfelelően érvényesülhessen.

XI. A kisajátítás

A kisajátítás valamely alanyi jogként fennálló tulajdonjog teljes vagy részleges elvonását jelenti.⁵⁷ Kisajátításról – akár részleges, akár teljes kisajátításról – akkor beszélünk, ha egy konkrét, az alkotmányos védelem körébe vont tulajdoni tárgyat részben vagy egészben közérdekből tulajdonosától elvonnak és egy harmadik személyre ruháznak.⁵⁸

A kisajátítás régi *Ptk-beli rendelkezéseit*⁵⁹ az 58/1991. (XI. 8.) AB határozat vizsgálta. A határozatot megelőzően a régi Ptk. 178. § (2) bekezdésének második fordulata szerint az a fél, aki a kártalanítást sérelmesnek tartotta – ha jogszabály másként nem rendelkezett – a bírósághoz fordulhatott. A (3) bekezdés pedig kimondta, hogy a bírósági eljárás a kisajátítást kérő birtokba helyezését nem gátolja.

A határozatban az AB vizsgálta továbbá a kisajátításról szóló 1976. évi 24. tvr. 20. §-át is, amely a kártalanítási összeg kifizetésére 60 napos, a csereingatlan birtokba bocsátására 30 napos, a kártalanítás és a csereingatlan értéke közötti különbözet megfizetésére pedig ugyan-csak 60 napos határidőt engedett.

Az AB megállapította, hogy a régi Ptk. 178. § (2) bekezdésének második mondata két vonatkozásban is alkotmányellenes rendelkezést tartalmaz. E törvényhely jogszabály eltérő rendelkezésére utaló felhatalmazása ellentétes az Alkotmány 13. § (2) bekezdésében meghatározott alkotmányos tétellel, mert ez a tulajdon kisajátítását – számos egyéb feltétel mellett – csak törvényben szabályozott módon teszi lehetővé. Márpedig a régi Ptk. 685. §-ának a)

⁵⁶ MENYHÁRD 2004, 28. p.

⁵⁷ MENYHÁRD 2004, 29. p.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ A kisajátításra vonatkozó rendelkezést az 1989. évi XXXI. törvény iktatta be 13. §-ként az Alkotmányba, majd az 1990. évi XL. törvénnyel történt módosítás során a tulajdonhoz való jogról szóló rendelkezés mellett, annak alkotmányi garanciájaként nyerte el jelenlegi helyét az Alkotmányban. Ezt megelőzően a kisajátítást a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 177–178. §-ai, valamint az 1976-ban megalkotott 24. számú tvr. és annak végrehajtásáról szóló 33/1976. (IX. 5.) MT rendelet szabályozták egészen 2007-ig. Az Alkotmánybíróság ugyanis a 35/2005. (IX. 29.) AB határozatában mulasztásos alkotmányértékelést állapított meg, mivel a tulajdonhoz való jogot sértő alkotmányellenes helyzet jött létre azáltal, hogy az Országgyűlés a kisajátításról szóló 1976. évi 24. tvr. szabályait nem hozta összhangba a kisajátítással szemben az Alkotmány 13. §-ának (2) bekezdésében megállapított követelményekkel, és felhívta az Országgyűlést, hogy jogalkotási kötelezettségének 2007. június 30-ig tegyen eleget. Ennek eredményeként született meg a kisajátításról a 2007. évi CXXIII. törvény.

pontja szerint a régi Ptk. alkalmazásában jogszabály alatt a jogforrasi hierarchiában alacsonyabb szinten álló jogszabályokat is érteni kell. Minthogy pedig csak a törvényi szintű szabályozás felelhet meg az Alkotmány 13. § (2) bekezdésének, a rendelkezést formai, alaki okból alkotmányellenesnek találta az AB. Ezen kívül a határozat a támadott rendelkezés tartalmi alkotmányellenességét is megállapította annak következtében, hogy kifejezetten csak a kártalanítás összecszerűségét sérelmező fél számára nyitotta meg a bírósági jogorvoslat lehetőségét. Ezzel pedig kizárja magának a kisajátítási határozatnak a bírósági felülvizsgálatát, ami az AB szerint alkotmányellenes korlátozásnak minősül.

Az 58/1991. (XI. 8.) AB határozat a régi Ptk. 178. § (3) bekezdését is – miszerint a bírósági eljárás a kisajátítást kérő birtokba helyezését nem gátolja – megsemmisítette, mondván a kisajátítást kérőnek a bírósági felülvizsgálatot megelőző – általánosságban lehetővé tett – birtokba helyezése sérti az Alkotmány 13. §-ában biztosított tulajdonhoz való jogot, és ellentétben áll az Alkotmány 70/K. §-ában biztosított garanciális elvvel, amelynek alapján az alapjogok megsértésével kapcsolatos állami döntések elleni kifogások bíróság előtt érvényesíthetők. A kisajátítást kérő előzetes birtokba helyezése ugyanis számottevően megnehezíti a kisajátítást szenvedő perbeli pozícióját és ez a kártalanítás feltétlen követelhetőségének, mint alkotmányos alapjognak a sérelmével járhat.⁶⁰

Ez a határozat a kisajátításról szóló tvr. 20. §-át is megsemmisítette, az ugyanis a kártalanítási összeg kifizetésére, a csereingatlan birtokba adására nézve olyan – indokolatlanul hosszú – határidőket állapított meg, amelyek miatt nem érvényesült kellőképpen az azonnali kártalanítás alkotmányos elve. Az AB rámutatott arra, hogy ugyan az azonnali kártalanítás – a szabályozás alkotmányos szintjén – nem jelenthet alkotmányosan meghatározható pontos teljesítési határidőt vagy határnapot, de – összhangban az egyenlő jogi védelemmel –, feltétlenül megköveteli a kisajátítást kérő birtokba helyezésének és a kisajátított kártalanításának az egyidejűségét. A támadott szabályozással szemben tehát alkotmányos követelmény a teljesítési határidők egységes meghatározása, mert az azonnaliság az AB értelmezésében – ebben az összefüggésben – egyidejűséget jelent. Ha tehát a közigazgatási szerv – ha kivételesen is, de – határozatát azonnal végrehajthatóvá nyilváníthatja, ezt alkotmányosan csak úgy teheti meg, ha ezzel együtt rendelkezik a kártalanítás azonnali, egyidejű teljesítéséről.

Az új Ptk. a kisajátításról a régivel azonosan rendelkezik. Az Alaptörvény XIII. cikk (2) bekezdése szerint rögzített követelmények mellett – úgymint a kivételesség, közérdekű cél és az azonnali, teljes és feltétlen kártalanítás – továbbra is csak *ingatlan* kisajátítását teszi lehetővé, szemben az Alaptörvény „tulajdon” kifejezésével, amely elvileg magában foglalja az ingó dolgokat is, sőt, elméletileg az alkotmánybírósági gyakorlat szerint az alkotmány által tulajdonként védett vagyoni jogokat is. Az új Ptk. – novumként – rögzíti, hogy a kártalanítás nyújtására az köteles, aki a kisajátítás alapján a tulajdont megszerzi. Ez a korábbi Ptk.-ban nem szerepelt, a kisajátításról szóló 2007. évi CXXIII. törvény (Ktv.) ugyanakkor eddig is ily módon rendelkezett, azzal a különbséggel, hogy lehetővé tette törvény ettől eltérő szabályozását.⁶¹

⁶⁰ Az AB ugyanitt rámutatott arra is, hogy a törvényhozó a Ptk. támadott rendelkezésével tartalmilag ellentétes szabályt alkotott az 1991. évi XXVI. törvény 5. §-ában, mert eszerint a közigazgatási határozat csak akkor válik végrehajthatóvá, ha ellene bírósági felülvizsgálatnak nincs helye. A közigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálatáról és annak alkotmányos hátteréről átfogóan lásd: PATYI ANDRÁS: *Közigazgatás – alkotmány – bíráskodás*. Universitas Győr Nonprofit Kft, Győr, 2011. 90–141. pp.

⁶¹ 2007. évi CXXIII. törvény a kisajátításról 21. § (1)

Álláspontom szerint a kisajátítás új Ptk-ban történő rögzítése egyrészt dogmatikailag is hibás, másrészt a jogalkotási törvénnyel is szembemenő. A polgári jog – ahogy azt az új Ptk. a Bevezető rendelkezések között is rögtön az elején leszögezi – a mellérendeltség és egyenjogúság elve szerint szabályozza a személyek alapvető vagyoni és személyi viszonyait. A kisajátításra ugyanakkor egyik sem érvényes, hiszen a kisajátítással az állam, vagyis egy nem mellérendelt fél egy közigazgatási hatósági aktussal szerez tulajdont egy magánszemélytől. A jogalkotásról szóló törvény (Jat.) szerint pedig jogszabályban nem ismételhető meg az Alaptörvény vagy olyan jogszabály rendelkezése, amellyel a jogszabály az Alaptörvény alapján nem lehet ellentétes.⁶² Nem beszélve arról, hogy a Jat. szerint továbbá „[a] szabályozás nem lehet indokolatlanul párhuzamos vagy többszintű”,⁶³ márpedig a kisajátításról külön törvény, a 2007. évi CXXXIII. törvény (is) rendelkezik.

Az AB az Alaptörvény hatálybalépését követően az első valódi alkotmányjogi panasz eljárásban hozott kisajátítási tárgyú döntésében, a 3349/2012. (XI. 19.) AB végzésben visszautasította a konkrét bírósági ítélet felülvizsgálatát, kimondva, hogy „a bírósági eljárás teljes egészének ismételt felülbírálatára azonban nem rendelkezik hatáskörrel.”⁶⁴ A kisajátítási ügyekben hozott bírói döntésekkel szembeni alkotmányjogi panasz indítványokat ugyanakkor – álláspontom szerint – nem lehet egy tekintetbe venni általánosságban bármely más, magánfelek közötti jogvitában született döntés elleni indítvánnyal. Általánosságban ugyanis teljes mértékben helyeselhető, hogy az AB tartózkodik a magánfelek közötti jogvitákkal kapcsolatos bírósági eljárások ismételt felülvizsgálatától. Kisajátítás esetében ugyanakkor az egyik fél, a kisajátítást kérő maga a Magyar Állam, amely a kisajátítás – vagyis a magánszemélyek tulajdonának elvonása – révén tulajdonhoz jut. Nem véletlen, hogy az Alaptörvény – és szinte kivétel nélkül valamennyi ország alkotmánya – a tulajdonhoz való jog garantálása mellett külön szól a kisajátítás alkotmányos feltételeiről. A rendes bíróságok a kisajátítási eljárásnak csupán a jogszerűségét, törvényszerűségét vizsgálhatják, vagyis, hogy a kisajátítás megfelelt-e a 2007. évi CXXXIII. törvénynek. Itt tehát sajátos „paradox” helyzet alakul ki, hiszen a kisajátítás törvényi feltételeit az az állam alkotja meg, amellyel szemben kell(ene) biztosítani az egyének tulajdonhoz való jogát épp e törvény által.⁶⁵ Ebben a helyzetben tehát az AB – álláspontom szerint – fokozottabb alkotmányossági felülvizsgálatot kell(ene) biztosítson a magánszemélyek számára, hiszen itt nem arról van szó, hogy a magánfelek jogvitájában az egyik fél tulajdonának elvonása a másik magánfél javára történik (mint pl. kártérítés megfizetése esetén).

⁶² 2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról 3. §. A jogalkotási törvényről részletesebben lásd: CSINK LÓRÁNT: *Mérföldkő a jogalkotásban*. Új Magyar Közigazgatás 2011/8. 3–7. p. A kézirat megjelent: Pázmány Law Working Papers 2011/22. 1–10. pp. <http://www.plwp.jak.ppke.hu/images/files/2011/2011-22.pdf>

⁶³ 2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról 3. §

⁶⁴ Lényegében hasonló okokból utasította vissza az indítványt a 3375/2012. (XII. 15.) AB végzés is.

⁶⁵ Ez nemcsak a kisajátításra, hanem általában valamennyi alapvető jogra érvényes Magyarországon, tekintettel arra, hogy a korábbi Alkotmány és az Alaptörvény is az alapvető jogokra vonatkozó szabályok megállapítását törvényre bízta. [L. Alkotmány 8. § (2) bekezdés, Alaptörvény I. cikk (3) bekezdés]. Az emberi jogok körének szabályozási szintje szempontjából kialakult külföldi gyakorlat ugyanakkor jelentős eltéréseket mutat: az Egyesült Államok alkotmányának első kiegészítése például kifejezetten megtiltja bizonyos alapjogok tekintetében az alkotmányi szintől alacsonyabb szinten történő szabályozást. Ehhez képest a német alaptörvényben csak az ott kifejezetten nevesített esetekben van lehetőség a jogok törvényi szintű szabályozására is (ezt törvényi fenntartásos szabályozásnak nevezik). Lásd: RAB HENRIETT: *A nyugdíjbiztosítási ellátások fenntarthatóságának jogi garanciái*. HVG-Orac, Budapest, 2012. 50. p.

A kisajátítási törvénynek megfelelő, törvényes kisajátítási eljárás is eredményezhet alaptörvény-ellenességet.

Csak néhány lehetőséget említenék:

– részleges kisajátításra a törvény szerint csak akkor van lehetőség, ha az ingatlan visszamaradó része a megengedett legkisebb teleknagyságot eléri. Ha az ingatlan visszamaradó része a megengedett legkisebb teleknagyságot nem éri el, akkor nincs helye részleges kisajátításnak.⁶⁶ Mindez azt jelenti, hogy szélsőséges esetben, ha valakinek csak azt a telekrészt sajátítják ki, amely üres, ám a visszamaradó telekrészen, amin a lakóépület található, nem éri el a megengedett legkisebb teleknagyságot, akkor a tulajdonos akarata ellenére is ki kell sajátítani azt a telekrészt, amin a lakóingatlana fekszik. Fordított esetben pedig hiába válik egy telek a kisajátítás következtében teljesen lakhatatlanná (pl. mert ott megy el az autópálya), ha a visszamaradó rész eléri a minimálisan megengedett legkisebb telekméretet, akkor ennek kisajátítását a tulajdonos nem kérheti;

– a törvény szerint az államon illetve a helyi önkormányzaton kívül kisajátítást kérő lehet az államon és a helyi önkormányzaton kívüli harmadik személy is, ha közérdekű célt megvalósító tevékenységet lát el, továbbá akit törvény az állam javára, saját nevében, kisajátítást kérőként való eljárásra kötelez. Mindez azt jelenti, hogy a törvény lehetőséget nyit magánszemélyek más magánszemélyek javára történő tulajdonelvonására, ami kétségesse teheti az Alaptörvényben előírt „közérdek” követelményét.⁶⁷ Ezért az AB-nek itt is fokozott alkotmányossági kontrollt kell gyakorolni a kisajátítások felett.

A kisajátítás kapcsán tehát nem feltétlenül csak a Ktv.-t kell összevetni az Alaptörvénnyel, hanem annak jogértelmezését is. Ha ugyanis végeredményben a tulajdonos nem kap azonnali, teljes és feltétlen kártalanítást tulajdonának elvonása miatt, akkor az a bírói döntés az Alaptörvénybe ütközik. Megjegyzem, rendszerváltás előtt a Ktv. 2007-es megalkotásáig a bíróságok annak az 1976. évi 24. sz. törvényerejű rendeletnek az alapján hoztak „törvényes” döntéseket, amellyel kapcsolatban az AB megállapította, hogy az Országgyűlés mulasztásos alkotmány sértést követett el, és a tulajdonhoz való jogot sértő alkotmányellenes helyzetet idézett elő azáltal, hogy a kisajátításról szóló tvr. szabályait nem hozta összhangba a kisajátítással szemben az Alkotmány 13. §-ának (2) bekezdésében megállapított követelményekkel.⁶⁸

Fontos rendelkezés ugyanakkor az új Ptk-ban is – a korábbi Ptk-nak megfelelően –, hogy amennyiben a tulajdon korlátozása az ingatlan rendeltetésszerű használatát lehetetlenné teszi vagy jelentős mértékben akadályozza, a tulajdonos az ingatlan kisajátítását kérheti.⁶⁹ Ezt a kitélt álláspontom szerint magában az Alaptörvényben kellett volna rögzíteni.

⁶⁶ Ktv. 6. § (3)

⁶⁷ Ugyanakkor az Alkotmánybíróság a korábbi Alkotmány 13. § (2) bekezdésében rögzített kisajátítás közérdekűségének vizsgálatakor elismerte, hogy a tulajdonkorlátozás vagy tulajdonelvonás gyakran „közvetlenül” más magánszemélyek javára szól (és csak a társadalmi problémák megoldása által a „köz” javára) – mint például a városrendezés, földreformok, bérlovédelem sok esetében.” 64/1993. (XII. 22.) AB hat., ABH 1993, 373, 381–382. Ennek a gyakorlatnak a veszélyeiről lásd: TÉGLÁSI 2013, 218–219. pp.

⁶⁸ 35/2005. (IX. 29.) AB hat., ABH 2005, 379.

⁶⁹ 5:27. § (2)

zíteni,⁷⁰ ez ugyanis a tulajdontól való – állam által történő – ún. *lopakodó megfosztással* (*creeping expropriation*) szemben jelentene alkotmányos garanciát,⁷¹ szemben az egyszerű többséggel elfogadott – és ilyen arányban bármikor módosítható – Ptk-beli garanciával.

A kisajátítással összefüggésben újabban a 15/2014. (V. 13.) AB határozat foglalkozott, megállapítva, hogy az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény 30. § (1) bekezdésének alkalmazása során, az ott szabályozott korlátozási kártalanítás a tulajdonosokkal azonos feltételekkel tulajdoni várományosként a pénzügyi lízingbe vétőt is megilleti.⁷²

XII. Összegzés

Az imént kifejtettek alapján összefoglalóan megállapítható, hogy az új Ptk. tulajdonjogi rendelkezései tulajdonképpen megfelelnek az AB elmúlt két évtizedes gyakorlatában megjelenő alkotmányos követelményeknek. Az igazi kihívás az egyes rendelkezések bírósági értelmezésének – most már lehetővé váló – alkotmánybírósági felülvizsgálata lesz, amely egyes esetekben megerősítheti a rendes bírói joggyakorlat által – akár az új Ptk. hatálybalépése előtt, akár azt követően⁷³ – kialakított tételeket, ugyanakkor ezzel összefüggésben hosszú távra „kőbe is vésheet” bizonyos alkotmányos követelményeket.

ANDRÁS TÉGLÁSI

PROTECTION OF PROPERTY RIGHTS IN THE PREVIOUS AND THE NEW CIVIL CODE OF HUNGARY IN THE LIGHT OF THE JURISPRUDENCE OF THE CONSTITUTIONAL COURT

(Summary)

The paper aims to preliminarily examine the provisions regarding property law in the new Hungarian Civil Code effective in 2014 insofar as compliance with constitutionality is concerned. The Constitutional Court of Hungary reviewed many of the legal provisions relating to property rights in the previous Civil Code (Act IV of 1959 on the Civil Code of

⁷⁰ Ezt a 2010/2011-es alkotmányozás menetében is hangoztattam. L. TÉGLÁSI ANDRÁS: *A tulajdon szerepe az új Alkotmányban*. In: MOLNÁR BORBÁLA–GYOMBOLAI ZSOLT–TÉGLÁSI ANDRÁS (szerk.): *Gazdasági alapjogok és az új magyar Alkotmány*. Tanulmánykötet. Kiadja az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottsága. Budapest, 2011. 179. p.

⁷¹ A *creeping expropriation* kérdéséről bővebben lásd TÉGLÁSI ANDRÁS: *A hatékonyság kérdése a tulajdon kisajátítása kapcsán*. *Iustum Aequum* Salutare VIII. 2012/3–4. 189. p.

⁷² Ennek az alkotmányos követelménynek a bírósági gyakorlatban történő konkrét érvényesüléséhez lásd a Kúria Kfv. III. 37.891/2014. sz. ítéletét.

⁷³ Szintén érdekes kérdés lesz a régi Ptk. szabályain alapuló korábbi bírói gyakorlat „továbbélése” vagy épenséggel „elvetése” kiváltképp az olyan esetekben, ahol az új és a régi Ptk. tekintetében szövegszerűen nem történt változás.

the Republic of Hungary) since the beginning of its operation in 1990. This paper collects the most relevant decisions of the Constitutional Court scrutinizing the rules of property law in the former Code Civil with an emphasis on the constitutional requirements expressed by the Court regarding Hungarian property law. The aim of this paper is to arrive at a conclusion regarding whether the provisions of property rights changed with the effectiveness of the new Civil Code (compared to the previous one) and whether these new provisions may be in accord with those constitutional requirements that had been previously declared by the Constitutional Court under the previous Civil Code. As a rough conclusion of the paper, one can say that Hungarian property law has not changed much in the new Civil Code compared to the former one, so that it may raise serious problems in terms of constitutionality. However, it shall be noticed, that up to now (i.e. 30th September 2015) the Constitutional Court has not yet reviewed any of the provisions relating to property law in the new Civil Code. Therefore the initial conclusions of the paper are only theoretical and hypothetical and may be overridden by subsequent concrete judgments of the Constitutional Court.

TÓKEY BALÁZS*

A végintézkedési szabadság korlátai az új Ptk.-ban

I. Bevezetés – a végintézkedés korlátainak csoportosítása

A végintézkedési szabadságot a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: új Ptk.) 7:10. §-a biztosítja. Ebben a tekintetben a korábbi szabályozáson annyiban pontosít, hogy az a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: 1959-es Ptk.) 623. § (1) bekezdésével ellentétben a végrendelet kifejezés helyett a végintézkedés szót használja. Ez jobban kifejezi azt, hogy az örökhagyó nemcsak végrendelet, hanem egyéb végintézkedési forma (öröklési szerződés, valamint halál esetére szóló ajándékozás) alkalmazásával is élhet a végintézkedési szabadsággal.

A végintézkedési szabadság több szinten jelenik meg. Először, az örökhagyó szabadon dönthet arról, hogy egyáltalán kíván-e élni a végintézkedési szabadságával, azaz tesz-e végintézkedést vagy sem. Ezt nevezhetjük a végintézkedés megtétele szabadságának. Másodszor is, ha az örökhagyó végintézkedést tesz, akkor annak tartalmát szabadon alakíthatja ki: ez a végintézkedés tartalmi kialakításának szabadsága. Harmadszor, az örökhagyó a végintézkedését, ha azt végrendelet formájában tette, akkor szabadon megváltoztathatja, a végrendelettel érintett vagyonról a későbbiekben mind élők között, mind halál esetére szabadon rendelkezhet: ez a végintézkedés megváltoztatásának szabadsága.

A végintézkedési szabadság azonban nem korlátlan, abszolút szabadság. A végintézkedési szabadság valamennyi szintjéhez lényeges korlátozások kapcsolódnak, amelyek természetesen nem öncélúak, hanem az örökhagyó, az örökösök, illetve harmadik személyek érdekeit védik. A végintézkedés megtételének szabadságához fűződő korlátok két nagyobb csoportba sorolhatók. Az első csoportot a személyi korlátozások alkotják, ugyanis nem mindenkit illet meg az a jogosultság, hogy végintézkedést tegyen: aki bármilyen okból – ez lehet az életkora, bíróság általi gondnokság alá helyezés vagy a pillanatnyi állapota – cselekvőképtelen, érvényes végintézkedést nem tehet. A második csoportba a formai korlátozások tartoznak: végintézkedés csak személyesen, a meghatározott alaki előírások betartásával tehető. Sőt bizonyos személyek csak meghatározott fajtájú végintézkedést tehetnek.

A végintézkedés tartalmi kialakításának szabadságát számos jogszabályi korlátozás szűkíti, értelemszerűen ezek a tartalmi korlátok. Az új Ptk. is jó néhány ilyen rendelkezést tartalmaz: például csak igen szűkre szabott keretek között teszi lehetővé az utóörökösnevezést, vagy említhetjük azt is, hogy taxatív módon meghatározza a kitagadási okokat.

---

* egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék

A végintézkedés megváltoztatásának szabadsága eleve csak a végrendeletek között értelmezhető, hiszen a másik két végintézkedési forma (az öröklési szerződés és a halál esetére szóló ajándékozás) mint kétoldalú jogügylet köti az örökhagyót is. Tehát a más személyekkel szemben vállalt kötelezettségvállalások a későbbiekben korlátozhatják az örökhagyót abban, hogy a végintézkedését megváltoztassa, valamint hogy a végintézkedéssel lekötött vagyonáról élők között vagy halál esetére rendelkezzen. Ilyen kötelezettségvállalás az öröklési szerződésen és a halál esetére szóló ajándékozáson kívül még a közös végrendeletből keletkezhet. Megjegyezzük, hogy a lemondás álláspontunk szerint akkor sem korlátozza az örökhagyót a végintézkedési szabadságában, ha az meghatározott személy javára történt. Ugyanis az ilyen lemondás ellenkező kikötés hiányában csak arra az esetre szól, ha a meghatározott személy az örökhagyó után örököl. Vagyis az örökhagyó nem köteles – akár végintézkedés tételével – biztosítani azt, hogy örökölhessen utána az a személy, akinek a javára a lemondás szól. Ha a lemondásban megnevezett személy nem örököl, akkor a lemondás egyszerűen nem lép hatályba az örökhagyó halálakor, hiszen csak arra az esetre szólt, ha a lemondásban nevezett személy örökölt volna, de ez a feltétel nem következett be. Ha pedig ellenérték fejében történt a lemondás, akkor a lemondótól a többi örökös mint az örökhagyó jogutóda az ellenértéket az új Ptk. 6:119. § (2) bekezdésének megfelelően hatálytalan szerződés alapján nyújtott szolgáltatásként visszakövetelheti.

Végül a végintézkedési szabadságot olyan korlátozások is szűkítik, amelyek kívül esnek magán a végintézkedésen. Ez alatt azokat az eseteket értjük, amikor az örökhagyó olyan érvényes végintézkedést tesz, amely elvileg hatályosul is az örökhagyó halálakor, az örökhagyó vagyona mégsem kerül teljes mértékben és az általa meghatározott módon a végintézkedésben megnevezett örökösökhöz és egyéb jogosultakhoz. Ide tartozik egyrészt a kötelesrész intézménye, amely formálisan nem korlátozza a végintézkedési szabadságot, hiszen az örökhagyó örökösei a végintézkedésben megnevezett személyek lesznek, ugyanakkor a kötelesrészre jogosultak elsősorban az örökösökkel szemben érvényesíthetik kötelesrész iránti igényüket, ezért az örökhagyó vagyonának legalább egy részét az örökösök az örökhagyó akarata ellenére kénytelenek kiadni a kötelesrészre jogosultaknak. Az osztályos egyezség vagy a visszautasítás intézménye szintén lehetőséget ad arra, hogy az örökösök vagy az örökhagyó által örökösnek szánt személyek utólag felülírják az örökhagyó akarátát. A továbbiakban terjedelmi okokból a végintézkedési szabadságnak csak a végintézkedéshez kapcsolódó korlátozásaival fogunk foglalkozni, és ezek közül is elsősorban csak azokkal, amelyek tekintetében az új Ptk. a korábbi szabályozáshoz képest fontosabb változást hozott.

II. A végintézkedés megtételének szabadságához fűződő korlátozások

Ahogy a bevezetésben is említettük, ide a személyi és formai korlátozások tartoznak. Mivel az előbbiekkal kapcsolatban az új Ptk. érdemi változást nem hozott (a vonatkozó megfogalmazásbeli változások a cselekvőképességi szabályok módosulását követik), ezért ebben a pontban csak a formai változásokra térünk ki.

II.1. A közvégrendelethez kapcsolódó formai változások

A közvégrendelethez kapcsolódó legfontosabb formai változás az, hogy az új Ptk. szerint már csak közjegyző előtt lehet közvégrendeletet tenni, bíróság előtt viszont már nem. Ez azonban nem hat ki jelentősen a végintézkedési szabadságra, mert a gyakorlatban korábban is csak közjegyző előtt tettek közvégrendeletet az örökhagyók.¹ A közvégrendeletnek az összeférhetetlenségből fakadó érvénytelenségére vonatkozó szabályok kisebb változásai sem tűnnek olyan súlyúnak, hogy érdemben befolyásolnák a végintézkedési szabadságot.

II.2. Az írásbeli magánvégrendelethez kapcsolódó formai változások

Az írásbeli magánvégrendelethez kötődnek leginkább olyan, a formai korlátozásokat érintő módosítások, amelyek eredményeként szélesedik a végintézkedési szabadság. Ezek közül elsőként említendő az, hogy az új Ptk. 7:17. § (1) bekezdése – az 1959-es Ptk. 629. § (1) bekezdésével ellentétben – már nem kívánja meg azt, hogy az írásbeli magánvégrendelet esetén a keltének helye és ideje magából az okiratból kitűnjék, hanem megelégszik azzal is, ha a végrendelet készítésének ideje az okiratból kitűnik. Ebből kifolyólag bővül a végintézkedési szabadság, mert a formai korlátozások szűkülnek: az új Ptk. már nem követeli meg a végintézkedés érvényességéhez a készítés helyének feltüntetését az okiratban. A szövegváltozással kapcsolatosan felmerül azonban egy értelmezési kérdés: a korábbi szabályozással szemben az új Ptk. a „kelte” helyett a „készítés” kifejezést használja. Álláspontunk szerint ebből az következik, hogy a végintézkedésnek egyértelműen nem kell szabályos keltezést tartalmaznia, hanem az is megfelel a formai elvárásoknak, ha a készítés ideje egyértelműen kiderül akár a végintézkedés folyó szövegéből (például arra utal az örökhagyó, hogy a végintézkedést éppen az 50. születésnapján írta). Ezzel kapcsolatban még arra utalnánk, hogy az új Ptk. kapcsán nem lenne helyes fenntartani azt az 1959-es Ptk.-hoz kapcsolódó bírói gyakorlatot, miszerint a keltezés téves megjelölése egymagában a végintézkedés érvénytelenségét vonja maga után, hanem – szükség esetén – a valóságos adatok bizonyításának az útját nyitja meg (BH 2011. 225.), hiszen a téves keltezésből éppúgy nem derül ki a végintézkedés készítésének valós időpontja, mintha egyáltalán nincs keltezés.

A több lapból álló magánvégrendeletekkel kapcsolatban annyi változást hoz az új Ptk., hogy enyhít a korábbi szabályozás szigorúságán, és holográf végintézkedés esetén már az is elegendő, ha az örökhagyó az utolsó lapot írja alá. Ez szintén a végintézkedési szabadság bővüléseként értelmezhető, mert a folyamatos aláírások hiánya nem képezi már akadályát annak, hogy az örökhagyó akarata halála után érvényesüljön. Ezzel kapcsolatban megjegyezzük, hogy továbbra sem egyértelmű az, hogy hogyan kell alkalmazni a sorszámozást abban az esetben, ha a végrendeletet úgy készítik több lapra, hogy az egyes lapok mindkét oldalára írják. Az 1959-es Ptk. bírói gyakorlatában született olyan döntés, mely szerint több lapból álló végrendelet esetén az első lap tekintetében elegendő annak csupán egyik (a konkrét esetben a második) oldalát – a kicserélhetőség, illetve a meghamisíthatóság elkerülését szolgáló garanciális rendelkezés érvényre juttat-

¹ Az új Ptk.-hoz fűzött miniszteri indokolás (a továbbiakban: Indokolás) 682.

tása érdekében – olyan sorszámmal ellátni, amely a több különálló lap sorrendiségét megfelelően, annak azonosítására alkalmas módon meghatározza (BDT 2012. 2642.). Ugyanakkor olyan ítéletek is ismertek, amelyek úgy foglaltak állást, hogy több lapból álló végrendelet esetén egyértelműen következik a vonatkozó törvényi rendelkezésből, hogy az első lapot is sorszámozással kell ellátni, nem elegendő az, ha a szerződés sorszámozott rendelkezéseiből következik, hogy a sorszámozott második lap az elsőnek a folytatása. A szigorú törvényi előírás elmaradását nem pótolja annak megállapítása, hogy a törvényhozói akarat – amely az okirat egyes lapjainak kicserélhetőségének megakadályozására vonatkozott – a sorszámozás nélkül is megvalósulhatott. A végintézkedések alaki hiányosságait nem lehet a törvény szövegével szemben másként értelmezni (BH 2008. 122.). Ez utóbbi bírósági határozatból az a következtetés vonható le, hogy a sorszámozásra vonatkozó formai előírásokat a lehető legszigorúbban kell venni. Így álláspontunk szerint akkor járunk el helyesen, ha több lapból álló végrendelet esetén mindegyik lapnak csak az egyik oldalára írunk, és úgy sorszámozzuk az összes lapot. Hiszen abban az esetben, ha az egyes lapok mindkét oldalára kerül szöveg, és ennek megfelelően az oldalakat sorszámozzák, akkor nem teljesül szó szerint a törvényi feltétel (a lapok helyett az oldalakat sorszámozták), és fennáll annak a veszélye, hogy a bíróság a végintézkedést érvénytelennek minősíti. Az sem tűnik követendőnek, hogy csak a lapokat számozzuk, a hátoldalakat pedig nem, hiszen ilyenkor arra lehet hivatkozni, hogy nem egyértelmű, hogy a szöveg egyes oldalai milyen sorrendben követik egymást, vagy, hogy a számozatlan oldalakat nem később illesztették-e a szöveghez (különösen akkor, ha azokat nem írták szintén alá) stb.

II.3. A szóbeli végrendelethez kapcsolódó formai változások

A szóbeli végrendeletekkel kapcsolatosan két olyan változást kell megemlíteni, amelyek formai szigorítást jelentenek, és ezzel elvileg szűkítik a végintézkedési szabadságot. Az első az, hogy a szóbeli végrendelet tételének második feltétele – az 1959-es Ptk. 634. §-ával elentétben – az új Ptk. 7:20. §-ával szemben már nem tartalmazza azt a kitétele, hogy az is tehet szóbeli végrendeletet, aki úgy van életét fenyegető rendkívüli helyzetben, hogy írásbeli végrendeletet csak jelentékeny nehézséggel tehetne. Tehát az új szabályozás szerint már csak azok a személyek tehetnek szóbeli végrendeletet, akik olyan, az életüket fenyegető rendkívüli helyzetben vannak, amely írásbeli végrendelet tételét egyáltalán nem teszi lehetővé. Egyelőre nem teljesen világos, hogy ez mennyiben jelent majd tényleges szigorítást a gyakorlatban is, azaz hogy hogyan határolhatóak el azok a helyzetek, amelyekben az örökhatyó csak jelentékeny nehézséggel tudna írásban végrendelkezni. A gyakorlatban az a jellemző, hogy a szóbeli végrendelkezésre okot adó helyzet az örökhatyó valamilyen betegségből fakadó rosszulléte. Ezekben az esetekben a bíróságok jellemzően megállapították azt, hogy a hirtelen rosszullétből fakadó állapot, az ezzel együtt járó halálfélelem az örökhatyó olyan pszichés és fizikai állapotát eredményezi, amely az írásbeli végrendelet megtételének objektív lehetőségét kizárja (BH 1991. 473.). Elképzelhetőnek tartjuk azonban, hogy az új Ptk. eltérő szabálya miatt a bírói gyakorlat már csak olyan helyzetekben fogja megállapítani azt, hogy a szóbeli végrendelet megtételének feltételei fennálltak, amelyekben fizikai képtelenség lenne az írásbeli végrendelet megalkotása [például a rosszullét kapcsán az örökhatyónak az a keze, amivel ími szokott, teljesen lebénul (BH 2013. 126.)].

A második változás az, hogy az új Ptk. 7:41. § (2) bekezdése alapján csak újabb írásbeli végrendelettel lehet hallgatólagosan visszavonni korábbi végrendeletet. Az 1959-es Ptk. ilyen megkötést nem tartalmazott, a 650. § (2) bekezdése alapján bármilyen fajtájú végrendelettel vissza lehetett vonni a korábbi végrendeletet. A módosításnak egyébként az volt az oka, hogy az a személy, aki olyan rendkívüli helyzetben van, amely az életét fenyegeti, kevésbé képes arra, hogy a döntését megfelelően megfontolja. Ilyenkor könnyebben befolyásolható, és fennáll annak a veszélye, hogy nem látja át az újabb végintézkedése következményeit – tekintettel a korábbi végrendeletére is.² Ennek ellenére a kifejezett visszavonásra vonatkozó szabályok nem változtak a korábbi szabályozáshoz képest: tehát azzal kapcsolatban az új Ptk. sem rendelkezik úgy, hogy a végrendeletet kifejezetten csak írásbeli végintézkedési formában lehetne visszavonni. Ezzel kapcsolatban felmerült a jogirodalomban egy olyan értelmezési lehetőség, miszerint az ellentmondásos szabályozás lehetőséget adna arra, hogy az örökhagyó szóban kifejezetten visszavonhatja a korábbi végrendeletet (hiszen erre lehetőséget ad az új Ptk. is), majd hatályos végintézkedés hiányában szóbeli végrendeletet tehet.³ A magunk részéről ezzel az értelmezéssel nem értünk egyet, ugyanis az kiüresíti az új Ptk.-nak az új szabályát: ha lehetséges lenne a korábbi végrendelet szóbeli végrendelettel való kifejezett visszavonása után újabb szóbeli végrendelet tétele, azzal teljes mértékben meg lehetne kerülni a jogszabályi rendelkezést. Így álláspontunk szerint az új Ptk. helyes értelmezése szerint szóbeli nyilatkozattal egyáltalán nincs lehetőség a korábbi végrendelet – sem kifejezett, sem hallgatólagos – visszavonására, az örökhagyónak legfeljebb csak arra van lehetősége, hogy azt olyan módon kiegészítse, amely mellett a korábbi végrendelet is teljes mértékben hatályosul. Megjegyezzük, hogy ez a változás a végintézkedés megváltoztatásának szabadságához fűződő korlátozásokhoz is kapcsolódik, de azért soroljuk ide, mert alapvetően a visszavonás formáját érinti az új rendelkezés.

A fent említett korlátozásokon túl a szóbeli végrendelethez kapcsolódik egy olyan módosítás is, amely elvileg növeli a végintézkedési szabadságot: az új Ptk. 7:21. §-a a korábbi szabályozással ellentétben arra is lehetőséget ad, hogy a jelnyelvet használó végrendelező jelnyelven adja elő szóbeli végrendeletét. A törvényszöveg nem utal rá, de az új szabályból értelemszerűen az következik, hogy ha a végintézkedést jelnyelven teszik, akkor mindkét tanúnak értenie kell a jelnyelvet, hiszen elsősorban ők fogják majd később bizonyítani a végintézkedés tartalmát. Éppen ezért várhatóan nagyon ritkán fog sor kerülni ilyen módon történő végintézkedésre. Megjegyezzük, hogy az új rendelkezéssel kapcsolatban az az értelmezési kérdés merül fel, hogy van-e lehetősége arra az örökhagyónak, aki teljesen ép beszédkészséggel rendelkezik, de emellett tudja használni a jelnyelvet, hogy úgy tegyen szóbeli végrendeletet, hogy mind szóban, mind jelnyelven előadja a végakarátát, mert az egyik tanú csak a szóbeli, a másik pedig csak a jelnyelvi előadást érti. Ez a kérdésfelvetés ahhoz hasonlítható, hogy előadható-e a szóbeli végrendelet két különböző nyelven, ha a tanúk nem beszélnek közös nyelvet. Álláspontunk szerint erre azért nincs lehetőség, mert fennáll annak a veszélye, hogy a két előadás eltér egymástól, és így később nem deríthető ki, hogy mi volt az örökhagyó valódi szándéka.

² VÉKÁS LAJOS: *Öröklési jog*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2014. 68. p.

³ ANKA TIBOR: *Végintézkedésen alapuló öröklés*. In: Osztovits András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja IV. kötet*, Opten, Budapest, 2014. 564. p.

II. 4. A közös végrendelet

Végül lényeges formai változásnak tekinthető az is, hogy az új Ptk. 7:23. § (2) bekezdése lehetőséget ad arra, hogy házastársak – és a Bét.⁴ 3. §-a alapján a bejegyzett élettársak – az életközösségük fennállása alatt közös végrendeletet tegyenek. Ezzel szemben az 1959-es Ptk. 644. §-a a közös végrendeletet minden esetben érvénytelennek minősítette. A módosítás okaként az Indokolás az alábbiakat jelölte meg: „Gyakorlati igények ennek a lehetőségnek a megnyitását tették szükségessé, adott esetben a viszonyossággal kapcsolatos értelmezési problémák vállalása árán is. Az egymás befolyásolásának lehetősége mint a közös végrendelettel szembeni szokásos ellenérv ugyanúgy felmerülhet külön okiratba foglalt végrendeletek esetében is, ha azokat egymásra tekintettel alkotják”.⁵ Az új Ptk. egyébként azért is biztosítja a házastársak számára a közös végrendelet megtételének a lehetőséget, mert közöttük a házassági életközösség alatt – ellenkező tartalmú házassági vagyoni jogi szerződés hiányában – vagyontársaság áll fenn. Közös végrendelet tételére a jövőben várhatóan akkor kerül majd sor, ha a feleknek nincs leszármazója. A közös végrendelet alaki érvényességi kellékeit az új Ptk. egyébként a Mtj.⁶ 1964. §-ának rendelkezéseit követve határozza meg.⁷ A közös végrendelet tétele több értelmezési kérdést is felvet. Pl. holográf forma esetén lehetőség van-e arra, hogy a házastársak különböző időpontban tegyék meg a nyilatkozatukat. Álláspontunk szerint erre van lehetőség, hiszen a Ptk. nem tartalmaz erre vonatkozóan egyértelmű tilalmat, ugyanakkor 7:17. § (1) bekezdése alapján mindkét nyilatkozat készítése idejének ki kell derülnie magából a végintézkedésből. Emellett az sem egyértelmű, hogy arra van-e lehetőségük az örökhagyóknak az új Ptk. alapján, hogy a közös végrendeletüket a közjegyzőnél letétbe tegyék. Erre véleményünk szerint két megkötéssel van lehetőség: egyrészt a végrendeletnek mindenféleképpen meg kell felelnie a 7:23. § (2) bekezdés által előírt formai feltételeknek (azaz hiába teszik letétbe a közjegyzőnél azt a gépirással írt végrendeletet, amelyet mindkét házastárs aláírt, az tanúk általi hitelesítés hiányában nem lesz érvényes), másrészt a végrendelet letételekor mindkét örökhagyónak meg kell jelennie a közjegyző előtt, mert csak így érvényesül az a feltétel, hogy a végrendeletet az örökhagyó személyesen helyezte letétbe a közjegyzőnél.

III. A végintézkedés tartalmi kialakításának szabadságához fűződő korlátozások

III.1. Az utóöröklés kivételes megengedése

A végintézkedések tartalmára vonatkozó szabályok között az egyik lényeges változás az utóöröklésre vonatkozó szabályok módosulása. Az új Ptk. 7:28. § (1) bekezdése ugyan főszabályként továbbra is tiltja az utóöröklést, de a (3) és (4) bekezdése két esetben ki-

⁴ A bejegyzett élettársi kapcsolatról, az ezzel összefüggő, valamint az élettársi viszony igazolásának megkönnyítéséhez szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2009. évi XXIX. törvény.

⁵ Indokolás 683.

⁶ Az 1928-as Magánjogi törvényjavaslat

⁷ VÉKÁS 2014, 46. és 70. p.

vételezen lehetővé teszi azt, ami a végintézkedési szabadság bővüléseként értékelhető. A utóörökös megnevezésének általános tilalma alól az első kivétel a házastárs – és a Bét. 3. §-a alapján a bejegyzett élettárs – halála esetére szóló utóörökös-nevezés. Az Indokolás szerint „különösen előnyös lehet az ilyen végrendeleti rendelkezés szerzői jogdíjakhoz, szabadalmi díjakhoz és más folyamatosan és időszakonként visszatérően érvényesíthető vagyoni követelések tekintetében”.⁸ A második kivétel pedig a substitutio pupillaris esete. Ez azt jelenti, hogy az örökhagyó arra az esetre nevezhet utóörököst, ha az előörökös úgy halna meg, hogy haláláig nem szerez végintézkedési képességet első-sorban azért, mert cselekvőképtelen kiskorú marad. Substitutio quasi pupillarisként nevezik azt az alesetet, ha az előörökös mentális zavara következtében nem szerezhet végintézkedési képességet.⁹ Ezekre az esetekre az utóörökös nevezését azért engedi meg az új Ptk., mert az nem sérti az előörökös végintézkedési szabadságát tekintettel arra, hogy azzal egyébként sem rendelkezne a végintézkedési képesség hiánya miatt.

Az utóöröklésre vonatkozó új szabályozással kapcsolatosan szintén több értelmezési kérdés merül fel. Először is az új Ptk. nem rendezi azt a kérdést egyértelműen, hogy az utóörökös kinek a jogutóda lesz: az eredeti örökhagyóé vagy az előörökösé. Erre a kérdésre a válasz még viszonylag egyértelműen következik a Hetv.¹⁰ 101/A. § (1) bekezdéséből, mely szerint azt a vagyontárgyat, amelynek az örökhagyó előörökösé volt, az előörökös mint örökhagyó után lefolytatott hagyatéki eljárásban az utóörököst nevező örökhagyó hagyatékaként kell átadni az utóörökösnek. Azaz az utóörökös az örökhagyó hagyatékaként szerzi meg az utóörökséget, tehát az örökhagyó jogutóda lesz. Ehhez kapcsolódóan merül fel az a további kérdés, hogy ha az utóörökös az eredeti örökhagyó jogutóda, akkor az örökhagyó halálakor is kell-e jogképességgel rendelkeznie az utóörökösnek, vagy elegendő az, ha az előörökös halálakor jogképes. Nem oszttjuk ezzel kapcsolatban azt a jogirodalmi álláspontot,¹¹ hogy az utóörökösnek nem kell már az örökhagyó halálakor jogképesnek lennie, mert az utóörökséget csak az előörökös hagyatékának megnyílásakor szerzi meg, és ezért elegendő, ha ez utóbbi időpontban jogképes. Véleményünk arra alapozzuk, hogy az ipso iure öröklés elvéből fakadóan az örökösnek az örökhagyó hagyatékának a megnyílásakor jogképesnek kell lennie, függetlenül attól, hogy a hagyatékot mely időpontban szerzi vagy kapja meg ténylegesen. Éppen ezért az új Ptk. külön fikcióval rendezi azt az esetet, amikor az örökhagyó a végintézkedésével rendel alapítványt: ilyenkor az alapítvány bejegyzése esetén a hagyaték megnyílásától kezdve lesz jogképes (lásd az új Ptk. 3:388. és 7:25. §-át). Az utóöröklésre viszont nem tartalmaz ehhez hasonló különös rendelkezést az új Ptk., ezért az utóörökösnek mint minden más örökösnek az örökhagyó hagyatékának megnyílásakor kell jogképesnek lennie. Emellett az utóörökösnek akkor is jogképesnek kell lennie, amikor az előörökös meghal, hiszen jogképesség hiányában nem tudja megszerezni az utóörökséget. Az értelmezésünk mellett az a gyakorlati érv is szól, hogy az előörökös az eredeti

⁸ Indokolás 683.

⁹ TELLER MIKSA: *A végrendelet tartalma*. In: Szladits Károly (szerk.): Magyar magánjog. VI. kötet. Öröklési jog, Grill Kiadó, Budapest, 1939. 331. p.

¹⁰ A hagyatéki eljárásról szóló 2010. évi XXXVIII. törvény.

¹¹ ANKA 2014, 504. p. Megjegyezzük, hogy ez az általunk vitatott álláspont megegyezik a második világháború előtti jogirodalmi állásponttal is (lásd: TELLER 1939, 324. p.).

örökhagyó halálakor pontosabban számolhat azzal, hogy lesz-e utóöröklés, és ennek megfelelően az érintett vagyontárgyak nagyobb valószínűséggel nem esnek ki a forgalomból.

Az sem teljesen egyértelmű, hogy az utóörökös öröklésének feltétele-e az előörökös öröklése. Az új Ptk. az 1959-es Ptk.-hoz hasonlóan csak azt az esetet szabályozza, hogy az utóörökös helyettes örökösként örökölhessen, ha az előörökös az örökhagyó előtt hal meg (ilyenkor érvényesül helyettes örökös nevezéseként az elsősorban nevezett örökös halála esetére történt örökösnevezés). De mi történik akkor, ha például visszautasítja a hagyatékot az előörökös? Álláspontunk szerint a mens testatoris elvéből az következik, hogy az utóörökös örökösként örökölhessen. Ezt támasztja alá az is, hogy az utóörökös nem az előörökös, hanem az eredeti örökhagyó jogutódja, így öröklésének nem feltétele az, hogy az előörökös is megszerezze a hagyatékot.

Szintén az utóörökléshez kapcsolódó kérdés, hogy az örökhagyó alkalmazhatja-e együttesen az utóöröklés tilalma alóli két kivételt. Magyarán megteheti-e azt, hogy előörökösének házastársát, utóörökösének leszármazóját nevezi, és emellett arra az esetre, ha leszármazója úgy halna meg, hogy haláláig nem szerez végintézkedési képességet, további utóörökösének egy harmadik személyt nevez meg. A második világháború előtt, az utóöröklést elfogadó joggyakorlathoz kapcsolódó jogirodalmi álláspont szerint az örökhagyó az utóörökös utóörökösét nem nevezhette meg, tehát az utóörökös az utóörökséggel minden esetben szabadon rendelkezhetett.¹² Véleményünk szerint ez az új Ptk.-ra is irányadó, mert a törvényszöveg alapján csak az elsősorban nevezett örökös után lehet utóörököst nevezni. Ennek megfelelően az utóörökös után azért nem lehet újabb utóörököst nevezni, mert az elsősorban nevezett utóörökös már nem tekinthető elsősorban nevezett örökösnek, hiszen annak szükségszerűen csak az előörökös tekinthető. Ezért az örökhagyónak választania kell, hogy az utóöröklés két esete közül melyikkel kíván élni, egyszerre nem alkalmazhatja a kettőt.

Az utóörökléssel kapcsolatosan az tűnik a legfontosabb kérdésnek, hogy az előörökös milyen korlátok között rendelkezhet az utóöröklés alá eső hagyatékkal. Leszármazó esetén nem tűnik bonyolultnak a válasz, hiszen e kérdést az új Ptk. egyáltalán nem érinti. Ebből az következik, hogy az előörökös az utóöröklés alá eső hagyatékot szabadon birtokolhatja, használhatja, el- és felhasználhatja, hasznosíthatja, a rendelkezési jogát pedig csak a cselekvőképességi szabályok korlátozzák (e korlátozások azonban jelentősek, pl. nem adhat a szokásos mértéket meghaladó ajándékot).

Házastárs esetén már nem ilyen egyszerű a helyzet. Az Indokolás szerint az új Ptk. „nem korlátozza az előörökös házastárs rendelkezési jogát: a házastárs a neki juttatott hagyatékkal szabadon rendelkezhet. Ez az utóörökös nevezés ún. maradék-utóöröklést jelent tehát. Korlátok felállítására csak felesleges bonyodalmakhoz vezetne. Helyesebb e helyett az örökhagyóra bízni, hogy hagyatéka mely részére nevezi előörökösnek házastársát és utóörökösnek valaki mászt”.¹³ Az új Ptk. 7:28. § (3) bekezdésének szövege azonban nincs összhangban az Indokolással, mert a törvényszöveg szerint az utóörökös nevezése az előörökös házastársnak csak a visszerhes rendelkezési jogát és a szokásos mértékű ajándéknál nem nagyobb értékre vonatkozó ingyenes adományozási jogát nem érinti. Ebből álláspontunk szerint az következik, hogy az előörökös házastárs ugyan szabadon birtokol-

¹² TELLER 1939, 326–327. pp.

¹³ Indokolás 683.

hatja, használhatja, el- és felhasználhatja, hasznosíthatja az utóörökléssel érintett hagyatékot, de azt csak visszerhesen terhelheti meg (mert az ingyenes megterhelés a szokásos mértékű ajándékozáson már túllépne), és csak visszerhesen idegenítheti el. Ezzel kapcsolatban vitatjuk azt az álláspontot, hogy az elidegenített vagyontárgy helyébe lépő újabb vagyontárgy már nem esne az utóöröklés alá, és hogy az előörökös házastárs öröklési szerződéssel szabadon rendelkezhetne az utóörökléssel érintett hagyaték felett.¹⁴ Ha elfogadnánk ezt az álláspontot, az véleményünk szerint arra az eredményre vezetne, hogy kiüresednének az új Ptk.-nak az előörökös házastárs rendelkezési jogát érintő korlátozásai. Ugyanis az a visszerhes rendelkezés, amelynek az eredményeként az ellenérték kikerül az utóöröklés hatálya alól, az az utóörökös szempontjából azonos eredményre vezet, mint a hagyaték elajándékozása. Ez utóbbit az utóörökös védelmében nem teszi lehetővé az új Ptk., ennek a szabálynak viszont csak akkor van értelme, ha az elidegenítés körében is megkapja a hasonló védelmet: azaz az elidegenített vagyontárgy helyébe lépő érték szintén utóöröklés alá esik.

Az előörökös házastárs rendelkezési jogának korlátozottságával kapcsolatban azt sem szabályozza az új Ptk., hogy mit tehet az utóörökös, ha az előörökös megsérti ezeket a korlátokat. Vitatjuk azt az álláspontot, hogy ilyenkor az utóörökös pert indíthatna a jogügylet érvénytelenségére hivatkozva.¹⁵ Ugyanis igencsak bizonytalan az, hogy ezek az ügyletek milyen alapon lennének érvénytelenek, mert az új Ptk. nem minősíti azokat kifejezetten sem semmisnek, sem megtámadhatónak. Ráadásul azok alapvetően nem törvénybe, hanem a végintézkedésbe ütköznek. Ennél már megalapozottabbnak tűnne azok fedezetelvonó jellegére hivatkozni. Ezzel kapcsolatban azonban felmerül még az a kérdés, hogy van-e keresetőségi joga az utóörökösnek, ugyanis ő csak várományi joggal rendelkezik, hiszen egyáltalán nem biztos, hogy túléli az előörököst, azaz bizonytalan az, hogy egyáltalán jogosult lesz-e majd az utóöröklés alá eső hagyatéokra. Éppen ezért ahogyan a törvényes örökös sem rendelkezik aktív perbeli legitimációval az örökhagyó által kötött szerződés érvénytelensége iránt indított perben (EBH 2013. P. 10.), úgy álláspontunk szerint az utóörököst sem illeti meg keresetőségi jog az előörökös által kötött szerződések érvénytelensége – vagy inkább fedezetelvonó jellege – miatt indított perekben. Azzal az állásponttal¹⁶ viszont már egyet tudunk érteni, hogy az utóörökös az előörökös halála után – tehát amikor várományosból jogutóddá válik – kártérítési igényt érvényesíthet az előörökös örököseivel szemben.

III.2. Az utóhagyományhoz fűződő változások

Az utóhagyománnyal kapcsolatban azt a változást kell megemlíteni, hogy az új Ptk. azt maradék-utóhagyománnyá minősíti át. Az 1959-es Ptk. ugyanis megtiltotta az előhagyományosnak azt, hogy az utóhagyomány tárgyával akár élők között, akár halál esetére rendelkezzen. Ezzel szemben az új Ptk. alapján az előhagyományos rendelkezési joga megegyezik az előörökösnek nevezett házastárs rendelkezési jogával, ami azt je-

¹⁴ Anka 2014, 506. p.

¹⁵ Anka 2014, 509–510. pp.

¹⁶ Anka 2014, 509–510. pp.

lenti, hogy az utóhagyománnyal kapcsolatban is relevánsak a fent említett értelmezési kérdések. Emellett – a végintézkedési szabadságot növelve – a korábbi szabályozással ellentétben az új Ptk. azt is lehetővé teszi, hogy az örökhagyó az előhagyományos rendelkezési jogának korlátait szabadon határozza meg. Ennek elsősorban az az oka, hogy az előörökösssel szemben az eredetileg nevezett hagyományos vonatkozásában a juttatásnak nincs egzisztenciális jelentősége.¹⁷

III. 3. A kitagadási okok fontosabb változásai

A végintézkedési szabadság tartalmi korlátaival kapcsolatban még a kitagadási okok változásait kell megemlíteni. A kitagadási okok számos ponton módosulnak. A módosítások összességében növelik a végintézkedési szabadságot.

A változások közül elsőként az említendő meg, hogy az új Ptk. feljogosítja örökhagyót arra, hogy az elkövetőt bármilyen a sérelmére elkövetett bűncselekmény miatt kitagadja – szemben az 1959-es Ptk.-val, mely csak súlyos bűncselekmény esetén adott erre lehetőséget. Emellett azzal is szélesedik a kitagadás lehetősége, hogy az örökhagyó már nemcsak a házastársának – valamint a Bét. 3. §-a alapján bejegyzett élettársának – és egyenes ági rokonának, hanem az élettársának a sérelmére elkövetett cselekmények miatt is kitagadhatja az elkövetőt. Ráadásul e cselekmények köre is bővül annyiban, hogy az életükre törés mellett a sérelmükre elkövetett súlyos bűncselekmény is megalapozza a kitagadást, az 1959-es Ptk. még megkövetelte a súlyos büntetést.

A kitagadási okok között az új Ptk. már nem tartalmazza azt az esetet, amikor a kötelesrészt jogosultat „jogerősen ötévi vagy azt meghaladó szabadságvesztésre” ítélték. Ehelyett az örökhagyó akkor tagadhatja ki a kötelesrészt jogosultat, ha őt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, és a büntetését még nem töltötte ki.

Az említett módosításokon túl újabb kitagadási okokat is tartalmaz az új Ptk., ezek a következők: az elvárható segítségnyújtás elmaradása; nagykorú leszármazónak az örökhagyóval szemben tanúsított durva hálátlansága; valamint a szülő kitagadása olyan okból, amely a szülői felügyeleti jog megszüntetésére adna alapot.

E változások közül a még ki nem töltött, végrehajtandó szabadságvesztésre ítélet és az elvárható segítségnyújtás elmaradásához kapcsolódik a legtöbb kérdés. Az előbbi esetben ellentmondásosnak tűnik az, hogy az örökhagyó egyenesági rokonának, házastársának vagy élettársának sérelmére elkövetett bűncselekmény esetén csak akkor tagadható ki a kötelesrészt jogosult, ha a bűncselekmény súlyosnak minősül, ugyanakkor e pont alapján akár kevésbé súlyosnak tekinthető, például gondatlanul elkövetett bűncselekmény alapján is kitagadható. Emellett igen nehezen értelmezhető „a büntetését még nem töltötte ki” kitétel. Ez egyrészt irreleváns körülménynek tűnik a kitagadás szempontjából, másrészt az sem egyértelmű, hogy meddig kell kitöltenie a büntetést a kötelesrészt jogosultnak ahhoz, hogy érvénytelen legyen a kitagadás: a kitagadást tartalmazó végintézkedés megtételéig vagy a hagyaték megnyílásáig? Ha ez előbbi értelmezést vesszük, akkor még erőteljesebb lesz a fent említett ellentmondás, ha az utóbbit,

¹⁷ Vékás 2014, 55. p.

akkor pedig mind az örökhagyó szándékától, mind az elkövető cselekményétől függetlenül a kitagadás érvényessége.

Az elvárható segítségnyújtás elmaradását a bírói gyakorlatnak kell majd megtöltenie tartalommal, a törvényszöveg megfogalmazása ugyanis túlságosan sok bizonytalanságot rejt magában. Álláspontunk kifejezetten szűkítően kellene értelmezni ezt a kitagadási okot, mert az egyébként a szövegezése alapján tetszőlegesen tágítható lenne, viszont a kitagadás intézményéből és a többi kitagadási okból az következik, hogy csak igazán súlyos cselekmények alapozhatják meg a kitagadást. Ezért véleményünk szerint csak akkor tagadható ki a kötelesrészt jogosult ebből az okból, ha az örökhagyónak jelentős segítségre volt szüksége, és ezt a segítséget mástól sem kapta meg. A törvényszöveg megfogalmazásából az viszont egyértelműen következik, hogy a kötelesrészt jogosulttal szemben ebben az esetben szubjektív mércét kell alkalmazni, mert az új Ptk. 7:78. § (1) bekezdésének g) pontja nem az adott helyzetben általában elvárható, hanem „a tőle”, azaz az érintett kötelesrészt jogosulttal szemben elvárható magatartásra utal.

IV. A végintézkedés megváltoztatásának szabadságához fűződő korlátozások

IV.1. Az öröklési szerződéssel vagy halál esetére szóló ajándékozással leköötött vagyon

A korábbi szabályozáshoz hasonlóan az örökhagyó az új Ptk. alapján sem jogosult a végintézkedése megváltoztatására azon vagyontárgyak tekintetében, amelyeket öröklési szerződéssel vagy halál esetére szóló ajándékozással leköötött. Az öröklési szerződésre vonatkozó normaszöveg azonban több ponton eltér az 1959-es Ptk.-tól. Egyrészt az új Ptk. 7:50. § (1) bekezdése kifejezetten semmisnek nyilvánítja az örökhagyónak élők között vagy halála esetére az öröklési szerződéssel leköötött vagyontárgyat elidegenítő vagy megterhelő rendelkezését – természetesen továbbra is azzal a kitételrel, hogy ez nem érinti harmadik jóhiszemű személy visszerhesen szerzett jogát. Ez nem tűnik érdemi változásnak annak ellenére, hogy az 1959-es Ptk. 657. § (1) bekezdése nem utalt kifejezetten a semmisségre, mert az ilyen ügylet semmissége az 1959-es Ptk. 114. § (1) bekezdéséből egyébként is következett. Megjegyezzük, hogy az öröklési szerződésnek ebből a kvázi dologi hatályából továbbra is az következik, hogy igencsak visszasz következményekkel jár az, ha az örökhagyó még egy öröklési szerződést köt ugyanarra a leköötött vagyontárgyra. Ez egyébként leginkább úgy fordulhat elő, hogy mindkét szerződéses örökös életjáradékot fizet, és így nem is szereznek tudomást a másikról az örökhagyó haláláig. Ebben az esetben a később megkötött öröklési szerződés szerződéses örököse örököli meg az adott vagyontárgyakat, és a korábbi öröklési szerződés szerződéses örököse legfeljebb kártérítési igénnyel élhet az örökhagyó örököseivel szemben.

A fentivel szemben a végintézkedési szabadság szempontjából lényegesebbnek tűnik az a változás, hogy a rendelkezési tilalom csak akkor köti az örökhagyót, ha az öröklési szerződésben a felek nem rendelkeznek eltérően. Ehhez kapcsolódóan az új Ptk. azt sem írja elő kötelezően, hogy az öröklési szerződéssel leköötött ingatlanra – az örökhagyóval szerződő fél javára – az ingatlan-nyilvántartásban elidegenítési és terhelési tilalmat jegyezzenek be. Ehelyett az új Ptk. „azzal a joggal ruházza fel az örökhagyó szerződő part-

nerét, hogy bármikor, tehát akár a szerződés megkötésekor, akár (ha ennek szüksége később merül fel) későbbi időpontban élhessen bejegyeztetési jogával. Az elidegenítési és terhelési tilalom bejegyzéséhez az örökhagyó bejegyzési engedélye nem szükséges.”¹⁸ Megjegyezzük, hogy az 1959-es Ptk. újabb bírói gyakorlata szerint az öröklési szerződéssel kapcsolatos elidegenítési és terhelési tilalom ingatlan-nyilvántartási bejegyzése a szerződés érvényességének egyébként nem volt feltétele, az pusztán a szerződéses örökös jogát védte. A bejegyzés teljesítéséhez nem a szerződés érvényessége kötődött, hanem az a hatálya, hogy a szerződésen alapuló további jogokat, valamint végrehajtási jogot csak a tilalom jogosultjának a hozzájárulásával lehetett bejegyezni (BH 2014. 75.).

A halál esetére szóló ajándékozással kapcsolatos szabályok érdemben nem változtak. Arra az öröklési szerződés szabályai közül továbbra is csak az alaki előírásokat kell alkalmazni, egyebekben az ajándékozási szerződésre vonatkozó rendelkezések az irányadók. Így abban az esetben, ha az örökhagyó a halál esetére szóló ajándékozás után az ajándék tárgyával rendelkezne, akkor ez a jogügylet az öröklési szerződéssel ellentétben nem lesz semmis, hanem – eltérő kikötés hiányában – a halál esetére szóló ajándékozási megállapodás megszégésének minősül. Ennek megfelelően a megajándékozott legfeljebb a szerződésszegésből fakadó jogait gyakorolhatja.

IV.2. A közös végrendelet egyoldalú visszavonásának korlátai

A közös végrendelet lehetővé tételekor is abból indult ki az új Ptk. jogalkotója, hogy jellemzően akkor kerül rá sor, ha a végrendelezők egymásra tekintettel nyilvánítják ki a végakarataikat. Ebből következően – a végintézkedési szabadságot némileg korlátozva – a közös végrendelet örökhagyója csak a meghatározott keretek között módosíthatja utólag a végintézkedést – tekintettel a másik örökhagyóra. Így az új Ptk. 7:43. § (3) bekezdése alapján érvénytelen lesz a közös végrendeletbe foglalt rendelkezés egyoldalú – akár kifejezett, akár hallgatólagos – visszavonása, ha annak lehetőségét a közös végrendelet kifejezetten kizárja, vagy ha azt nem zárja ki a végrendelet, de az egyoldalú visszavonásra a másik végrendelező értesítése nélkül kerül sor. Ennek megfelelően – ha arra lehetőség van, akkor – az egyoldalú visszavonásnak addig kell hatályosulnia, amíg a másik örökhagyó végintézkedési képességgel rendelkezik.¹⁹ Hiszen azért lesz a visszavonás érvényességi feltétele a másik örökhagyó erről való értesítése, hogy ő erre tekintettel megváltoztathassa a saját végrendelezését. Ha a másik örökhagyó már nem tudja megváltoztatni a végintézkedését, mert már nincs végintézkedési képessége, akkor az értesítés funkcióját veszíti. Ha ez egyik örökhagyó már nem rendelkezik végintézkedési képességgel, akkor a másik örökhagyó még akkor sem tudja visszavonni a végintézkedését, ha a 7:43. § (4) bekezdése alapján a már végintézkedési képességgel nem rendelkező örökhagyó rendelkezései is hatályukat vesztenék, mert e kivételt csak akkor lehet alkalmazni, ha a visszavonás érvényesen megtörtént. A visszavonás kizártsága különösen vonatkozik arra az esetre, ha a másik örökhagyó már elhalálozott, hiszen akkor egyrészt nem is lehetne őt értesíteni, másrészt az általa tett rendelkezések már kiváltották a célzott joghatásokat.

¹⁸ Indokolás 685.

¹⁹ Anka 2014, 574–575. pp.

V. Összegzés

Az új Ptk.-nak a végintézkedési szabadságot érintő, elsősorban a végintézkedésre vonatkozó rendelkezések között található változásaival kapcsolatban összességében azt állapíthatjuk meg, hogy inkább növelték a végintézkedési szabadságot. Ezek közül kiemelendő egyes formai – pl. a kelezés helyét már nem kell tartalmaznia a végintézkedésnek – és tartalmi – pl. az utóöröklés lehetőségének biztosítása kivételes esetekben – korlátozások enyhítése.

Ugyanakkor fel kell hívnunk ezzel kapcsolatban két sajátos jelenségre a figyelmet. Egyrészt a változások a legtöbb esetben újabb és újabb értelmezési kérdéseket vetnek fel. Ez pedig szűkítheti a végintézkedési szabadságot, ugyanis előfordulhat az, hogy az örökhagyó azért nem fog az általa elsődlegesen kívánt formában vagy tartalommal végintézkedni, mert nem akarja azt megkockáztatni, hogy a nem egyértelmű szabályozás miatt a végintézkedése végül nem válhatja ki a kívánt joghatásokat.

Másrészt az is feltűnő, hogy a végintézkedési szabadság növelése kétélű fegyver is lehet: ha bizonyos tekintetben növeljük a végintézkedési szabadságot, az más tekintetben csökkentheti azt. Például az utóöröklés korlátozott lehetővé tétele – mely növeli az eredeti örökhagyó végintézkedési szabadságát – az utóöröklés alá eső vagyontárgyak tekintetében egyben korlátozza az előörökös végintézkedési szabadságát. Vagy az új Ptk. egyfelől lehetővé teszi meghatározott körben közös végrendelet tételét – mely növeli az örökhagyók végintézkedési szabadságát, másfelől viszont – a közös végrendelet jellegéből adódóan – korlátozza annak egyoldalú visszavonhatóságát, ami a végintézkedési szabadság szűkítését jelenti.

BALÁZS TÓKEY**THE LIMITS OF THE FREEDOM OF TESTATION IN THE NEW
HUNGARIAN CIVIL CODE****(Summary)**

The freedom of testation is the most important principle in succession law. However, this is not an absolute freedom: it has several limits which could be classified as the following. First, the testator cannot freely choose the form of his last will: these are the formal limits. Second, the testator may freely choose the content of his last will, but there are exceptions: these are the substantive limits. Third, the testator may freely change his last will, but there are cases when the testator undertakes a commitment in his last will which can be modified only with the consent of the obligee of the commitment: these are the limits deriving from an obligation to a third person. Fourth, there are limits of the freedom of testation which are outside the last will: e.g. the legitime (forced share) or the disclaimer of inheritance.

In our article we present those limits of the freedom of testation which are amended by the new Hungarian Civil Code. Regarding all the amendments, we can say that the regulation of the new Hungarian Civil Code has decreased the limitations of the freedom of testation. However, the new rules have two side effects. First, there are several questions about the interpretation of the new norms, and these uncertainties could tighten the freedom of testation: the testator will not choose that form and that content for his last will which fits him the most if he cannot be sure – because of the uncertainties about the regulation – that it will not be null or void and will have all of its well-aimed legal effects. Second, there is a sensitive equilibrium in connection with the freedom of testation and its limits to satisfy the interests of all the persons who are affected by the succession. So if the freedom of testation increases in one aspect because of an amendment of the concerning law, it can be the decrease of the freedom of testation in another aspect.

ZOVÁNYI NIKOLETT*

Utasjogok az Egyesült Államokban és Európában

I. Bevezető gondolatok

A XX. században a légiközlekedés az utazás világszerte elterjedt formájává vált. A történelem folyamán a repülésben rejlő határtalan előnyök mellett annak veszélyeit is hamar felismerték az állam jogalkotási jogával felruházott közigazgatási szervek. E felismerés következtében a repülés és légiközlekedés területét – a technika megjelenését követően nem sokkal – nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt szabályozták. A polgári légiközlekedés szemszögéből az 1929-es Varsói Egyezmény¹, majd az azt hatályon kívül helyező Montreali Egyezmény² minősülnek a legfontosabb nemzetközi egyezményeknek, melyekhez a világ országainak döntő része csatlakozott az évek folyamán³. Mivel azonban alkalmazásukhoz nemzetközi elem bizonyítása szükséges, ezért az Európai Unió vagy az Egyesült Államok határain belüli légiközlekedésben nem alkalmazhatók szabályai.

Ezen túl azonban a világban zajló folyamatok is abba az irányba hatottak, hogy nemzeti szinten is szabályozzuk az ágazatot. A '90-es években megjelentek a diszkont légitársaságok, ami az utasszám növekedésével járt együtt az olcsó utazási lehetőségek következtében. A légiközlekedés piacán egyre komolyabb verseny alakult ki a szolgáltatók között az utasokért folytatott harcban. Mind jobban körvonalazódni látszott az igény a kizárólag személyi sérülésekre, halálesetekre, elveszett poggyászokra, valamint a járatok késése miatt az utasokat ért individuális károkra koncentráló Varsói és Montreali Egyezmények, valamint a nemzeti jogalkotási termékek mellett olyan szabályozási eszközökre, melyek az utasok számára valamilyen többletjogot biztosítanak. A '90-es években így jelent meg új irányként az Európai Unió szabályozása, amely olyan káresemények, mint a járatkésés, -törlés és beszállás megtagadása esetén is védelmet nyújtott és a mai napig nyújt az utasoknak.

---

* tudományos munkatárs, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar és MTA-DE Közszerzői Kutatócsoport. – A tanulmány alapjául szolgáló kutatásokat a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara támogatta.

¹ A nemzetközi légifuvarozásra vonatkozó 1929. évi Varsói Egyezmény (Magyarországon az 1936. évi XXVIII. törvény hirdetett ki).

² A nemzetközi légifuvarozásra vonatkozó egyes jogszabályok egységesítéséről szóló Montrealban, 1999. május 28. napján elfogadott Egyezmény (Magyarországon kihirdetve a 2005. évi VII. törvénnyel).

³ A Varsói Egyezményhez több mint 130 ország csatlakozott. Lásd: RUEDA, ANDRES: *The Warsaw Convention and Electronic Ticketing*. Journal of Air Law and Commerce, 2002. 403.p.

A légitörvények jogi kiemelkedő jelentősége mind a kontinentális, mind az angolszász jogrendszerekben az írott jogi szabályozás meglétét vonja maga után. A nagyszámú és bonyolult technikai és felelősségi szabályok ismertetése és elemzése helyett jelen írás az utasok helyzetének vizsgálatára helyezi a hangsúlyt a járatok késése, törlése és a beszállás megtagadása események bekövetkezésekor. Az Európai Unióban a 261/2004/EK rendelet⁴ szabályainak köszönhetően – immár az Európai Unió Bíróságának joggyakorlatával és esetjogával megtámogatva – az utasok különleges védelmet élveznek. Az Amerikai Egyesült Államokban azonban már közel sem ilyen egységes és kiforrott rendszerben működik az utasok védelme, hovatovább még annak a kérdésnek a megválaszolása sem egyszerű, hogy milyen jogok illetik meg az utasokat a repülőgépek hosszú késése vagy törlése esetén. A tanulmány elsődleges célkitűzése ezért az amerikai utasjogi rendszer elemzése és vizsgálata, valamint a szabályozás összevetése az Európai Unió által kialakított védelmi rendszerrel.

II. Utasjogok az Európai Unióban

Az Európai Unió jogalkotási joggal felruházott szervei felismerték azt a tényt, hogy az utasok repülőútjuk során talán a járat késése, törlése, valamint a beszállás megtagadása esetén vannak a objektíve eltérő helyzetben, más közlekedési eszköz igénybevevőikhez viszonyítva is.⁵ Éppen ez indokolja az utazás ezen fázisában a magasabb fokú védelmet. Az utasok védelme érdekében az Európai Parlament és a Tanács már 1991-ben megalkotta 295/91/EGK rendeletét, amely a menetrendszerű légitörvényekben visszaautasított beszállás kártalanítási⁶ rendszerének közös szabályainak megállapításáról rendelkezett. A 295/91/EGK rendelet csak azokra az utasokra tartalmazott védelmi és kártérítési szabályokat, akiknek beszállását a repülőgép fedélzetére annak ellenére utasították el, hogy érvényes jeggyel és megerősített helyfoglalással rendelkeztek, valamint az előírt időben és módon az utasfelvételnél megjelentek. Ezen a három kitétlen túl még annak a feltételnek is teljesülnie kellett azonban, hogy a visszaautasított beszállással érintett utasok valamely menetrend szerint közlekedő légitársasággal kötöttek légi személyszállítási szerződést, nem pedig charter járatral való utazásra szerződtek.⁷

A rendelet felülvizsgálata több ponton fontos változást hozott. Az Európai Parlament és Tanács 261/2004/EK rendelete a visszaautasított beszállás és légi járatok törlése vagy hosszú késése esetén az utasoknak nyújtandó kártalanítás⁸ és segítség közös szabályainak megállá-

⁴ Az Európai Parlament és Tanács 261/2004/EK rendelete (2004. február 11.) a visszaautasított beszállás és légi járatok törlése vagy hosszú késése esetén az utasoknak nyújtandó kártalanítás és segítség közös szabályai megállapításáról, és a 295/91/EGK rendelet hatályon kívül helyezéséről.

⁵ Ezt maga az Európai Bíróság is elismerte és kifejezésre juttatta a C-344/04. sz. IATA és ELFAA ügyben.

⁶ Az eredeti angol nyelvű szöveg „compensation” kifejezést használja, ami kártérítést jelent, nem pedig kártalanításként értelmezendő.

⁷ 295/91/EGK rendelet (1991. február 4.) a menetrendszerű légitörvényekben visszaautasított beszállás kártalanítási rendszerének közös szabályainak megállapításáról, 2. cikk a) pont.

⁸ A 261/2004/EK rendelet (2004. február 11.) a visszaautasított beszállás és légi járatok törlése vagy hosszú késése esetén az utasoknak nyújtandó kártalanítás és segítség közös szabályairól hivatalos magyar nyelvű fordítása felváltva, egymás szinonimájaként használja a kártalanítás és a kártérítés jogi fogalmait. A két fogalom a magyar jogi terminológiában nem feleltethető meg egymásnak. Mivel a rendeletben szabályozott jogintézmény a kártérítés, ezért a továbbiakban a kártérítés terminológiáját használjuk a tanulmányban.

pításáról a beszállás megtagadásán túl már rendelkezik a járatok késése és törlése esetén követendő szabályokról, vagyis a három kiemelt jelentőségű kárszituációban a légiutasokat megillető jogokról. Az utasoknak biztosított jogokon túl fontos újítása a rendeletnek, hogy nem tesz különbséget a menetrend szerinti és a charter járatok utasai között. Hatálya kiterjed a Közösségen belüli járatokra, továbbá harmadik országból induló és a Közösség területére érkező járatokra, ha utóbbit közösségi légitfuvarozó üzemelteti, azonban egyik esetben sem kizárólag az EU polgáira terjed ki védelme.

Egy járat késése vagy törlése, illetőleg a beszállás megtagadása komoly gondokat okozhat az utasoknak. Nehezebbé teszi a helyzetet az a tény is, hogy ezekről az információkról általában az utasok nem értesülnek előre, csak a repülőtéren a beszállásra várva szembesülnek a problémával. Éppen ezért tartja az Európai Unió is indokoltnak védelmüket, mivel kiszolgáltatott helyzetbe kerülve kell órákat, esetleg napokat a reptéren tölteniük. Nemegyszer utazásuk valamelyik közbenső állomásán rekednek rövidebb-hosszabb időre vagy fontos üzleti tárgyalásukat késik le, melynek következtében káruk keletkezik. A járat törlése és – az Európai Unió Bíróságának a *Sturgeon*⁹ és *Nelson*¹⁰ ügyekben hozott határozatában megjelenő jogértelmezésének köszönhetően – 3 órát meghaladó késése esetén az utasokat megilleti a szükséges és elégséges ellátáshoz való jog, a repülőjegy átfoglalásához való jog, a segítségnyújtáshoz való jog, ingyenes telefonhívásokhoz való jog, szükség esetén éjszakai szálláshoz, valamint kártérítéshez való jog. A rendelet az indulási repülőtér és a célállomás közötti távolság alapján¹¹ fix 250, 400 és 600 euró kártérítés megfizetésére kötelezi a légitársaságokat. Mentésülés a felelősség alól kizárólag a rendeletben szabályozott hat esetkör¹² bekövetkezése esetén lehetséges. A felsorolt körülmények rendkívüli eseménynek minősülnek, amelyek a légitársaságok ellenőrzési és tevékenységi körén kívül esnek. A légitársaságok felelősségének ilyen szigorú szabályozása azonban kizárólag az európai szabályozás sajátossága.

III. Az amerikai Szövetségi Légiközlekedési Törvény

Az Amerikai Egyesült Államokban a légiközlekedés kialakulásának kezdetétől a törvényhozók – felismerve a repülésben rejlő veszélyeket – kiemelt figyelmet szenteltek az ágazatnak, megfelelő biztonsági és működési szabályok, törvények¹³ lefektetése mellett szabályozták és irányították a légiközlekedési szektort, gondosan ügyelve azonban arra,

⁹ C-402/07. és C-432/07. sz. *Christopher Sturgeon and others v. Condor Flugdienst GmbH és Stefan Böck and Cornelia Lepuschitz v. Air France SA* egyesített ügyek.

¹⁰ C-581/10 és C-629/10. sz. *Nelson és társai kontra Deutsche Lufthansa AG és a TUI Travel és társai kontra Civil Aviation Authority* egyesített ügyek.

¹¹ A rendelet 7. cikke alapján a kártérítés összege 250 EUR minden 1500 kilométeres vagy annál rövidebb repülőútra, 400 EUR az 1500 kilométernél hosszabb Közösségen belüli repülőútra és minden egyéb, 1.500 és 3.500 kilométer közötti repülőútra, az előbbi két kategóriába nem tartozó útra pedig 600 EUR.

¹² A rendelet sajátosan csak a preambulumban szabályozza a mentésülés eseteit, azonban az Európai Unió Bírósága ezt a rendelet részének tekinti, és kizárólag az ezekre vonatkozó hivatkozást fogadja el. Ez a hat rendkívüli körülmény a következő: politikai instabilitás, az érintett járat működésével össze nem egyeztethető meteorológiai feltételek, biztonsági kockázatok, váratlan repülésbiztonsági hiányosságok, az üzemeltető légitfuvarozó működését befolyásoló sztrájkok és légiforgalmi irányítási döntés.

¹³ Néhány példa erre: *Air Commerce Act of 1926*, *Civil Aeronautics Act of 1938*, *Federal Airport Act of 1946*, *International Aviation Facilities Act of 1948*, *Airways Modernization Act of 1957*, stb.

hogy a túlszabályozott rendszer ne álljon a fejlesztések útjába. Emiatt és a túlzottan kautikus szabályozás elkerülése érdekében szövetségi hatáskörbe vonták az ágazat szabályozását. Ez a tétel az Alkotmány alapján azzal járt, hogy a szövetségi jog elsőbbsége miatt a tagállamok már nem szabályozhatták maguk a területet.¹⁴

A szabályok betartása érdekében több állami szervet¹⁵ is létrehozta, feladatuk sokszínű volt. Az elsősorban az utasok biztonságára koncentráló szabályok a légitársaságok számára technikai előírásokat tartalmaztak, amelyek betartását, valamint a fejlesztés irányait ellenőrizték az ágazat felügyeletét ellátó szervezetek.

Azonban mindezen intézkedések ellenére az '50-es években három nagy légiközlekedési baleset is történt utasok százának életét követelve. Ez vezetett el végül a Szövetségi Légiközlekedési Törvény (*Federal Aviation Act of 1958*, FAA) 1958. augusztus 23-ai elfogadásához, ami mérföldkőnek számított az USA-ban. A jogszabály alapvető célja egy független Szövetségi Légiközlekedési Bizottság (*Federal Aviation Agency, FAA*) felállítása volt. A bizottság felhatalmazást nyert arra, hogy

- kialakítsa, fenntartsa és működtesse a légi navigációs létesítményeket, valamint hogy biztosítsa ezen létesítményekben a kutatás és fejlesztés növekedését,
- kialakítsa és működtesse a légi közlekedés ellenőrzésére és irányítására hivatott közös rendszert, annak érdekében, hogy biztonságosan és hatékonyan használják a légteret mind a polgári, mind a katonai repülésben,
- kihirdesse, alkalmazza és kikényszerítse a biztonsági szabályok és előírások betartását a repülőgépek gyártóival és üzemeltetőivel szemben, és
- biztosítson elmozdulási lehetőséget, támogatást és fejlesztést a polgári repülés szektorának Amerika területén és azon kívül is.

A törvény hatályon kívül helyezett több korábbi jogszabályt¹⁶, ugyanakkor fenntartotta a Polgári Légügyi Testületet (*Civil Aeronautics Board*) – hatáskörének módosítása mellett – annak érdekében, hogy a légiközlekedés gazdasági helyzetét szabályozza és vizsgálja a légügyi baleseteket. A Szövetségi Légiközlekedési Bizottság a továbbiakban is részt vett ugyan a balesetek kivizsgálásában, azonban csak azért, hogy közvetlenül észlelni tudja új biztonsági előírások vagy a meglévők megváltoztatása iránti igényt.¹⁷

Ezt követően 1978-ban fogadtak el egy mai napig fontos jogszabályt, az *Airline Deregulation Act*-et (ADA), amely kimondta, hogy a tagállamok nem hozhatnak olyan törvényt, amely a légitársaságok árazásához, útválasztásához vagy szolgáltatásaihoz kapcsolódna. Az ADA után egészen a XX. század végéig, XXI. század elejéig nem történt a területet érintő jelentős változás.

¹⁴ DINU, MADELINE C.: *State Aviation Officials – Some of Their Duties, Responsibilities, and Activities*. Journal of Air Law and Commerce, 1947. 309–317.pp.

¹⁵ Aeronautic Branch, ami 1934-től Bureau of Air Commerce; Civil Aeronautics Authority; Civil Aeronautics Board; Airways Modernization Board.

¹⁶ Így az 1926-os Légi Kereskedelmi Törvényt (*Air Commerce Act of 1926*) és az 1938-as Polgári Légügyi Törvényt (*Civil Aeronautics Act of 1938*).

¹⁷ MORRIS, Sherman O.: *The Federal Aviation Act of 1958*. University of Kansas City Law Review, 28. 1959–1960. 35–41. pp.

IV. Utasjogok megjelenése az USA-ban

2001. szeptember 11-ét követően jelentős változás állott be a kialakult és működő rendszer és az utasok kapcsolatában. A 2001. szeptemberi eseményeket követően nagymértékben visszaesett a légiforgalom az USA egész területén. A visszaesés után pár évvel, az utasforgalom újra visszaállt a korábbi szintre, majd meg is haladta azt, ami azzal járt, hogy az utasoknak egy új típusú problémával kellett szembenéznie.¹⁸ A repterek forgalmának növekedése azzal járt, hogy a repterek elérték vagy megközelítették kapacitásuk felső határát. A légitársaságok a kiélezett versenyben pedig arra törekedtek, hogy árbevételüket növeljék. Kialakítottak mindezek következtében egy olyan gyakorlatot, hogy ha bizonyos okokból – legyen az műszaki vagy időjárási viszonyok miatt bekövetkező – a repülőgép késést szenved, az utasok a repülőgép fedélzetén, a kifutópályán maradnak, mindaddig míg a gép nem képes felszállni. Ez akár azt is jelenthette adott esetben, hogy 6-10 órát töltöttek az utasok a repülőgép fedélzetén ülve a kifutópályán anélkül, hogy folyadékot vagy ellátást kaptak volna. Többször előfordult az is, hogy a gép szellőztető berendezése és illemhelye sem működött ez idő alatt. Ekkor és ennek következtében jelent meg az igény bizonyos minimális utasjogok biztosítása iránt. Látunk kell azt, hogy Európában ebben az időszakban már túl voltunk a légiutasok jogait először szabályozó rendeleten¹⁹, és 2004-ben már el is fogadták annak fejlettebb²⁰, az utasokat még inkább védelemben részesítő változatát. Az utasok segítségére a sajtó sietett, aki megszellőztette a légitársaságok túlkapásait, felhívva a jogalkotó szövetségi és tagállami kormányok, politikusok és a fogyasztóvédő szervezetek figyelmét a problémára, a szolgáltatások színvonalára.

IV. 1. New York Passenger Bill of Rights

New York állam, más államokkal együtt el kívánt fogadni egy törvényt, amely az utasokat védi a légitársaságokkal és azok gyakorlatával szemben, mivel az utasok a hosszú késések és járateltörések esetén nem kaptak ellentételezést. Még az is több alkalommal előfordult, hogy a gép késése esetén csak a reptereken vagy a gépek belsejében történő, órákig tartó várakozás után törölte járatát a légitársaság.

Azonban a jogszabálytervezet elfogadását követően, hatályba lépése előtt a *U.S. Court of Appeals* ítéletében²¹ mondta ki, hogy New York állam nem alkothat ilyen tartalmú jogszabályt, arra csak a szövetségi kormány (*federal government*) képes. A döntés a légitársaságoknak és a lobbysoportjuknak, az *Air Transport Association of*

¹⁸ DEMAY, JONATHAN E.: *Recent Developments in Aviation Law*. Journal of Air Law and Commerce, 73. 2008. 131–319. pp., 317.p.

¹⁹ 295/91/EGK rendelet (1991. február 4.) a menetrendszerű légiközlekedésben visszautasított beszállás kártalanítási rendszerének közös szabályainak megállapításáról.

²⁰ Az Európai Parlament és Tanács 261/2004/EK rendelete (2004. február 11.) a visszautasított beszállás és légijáratok törlése vagy hosszú késése esetén az utasoknak nyújtandó kártalanítás és segítség közös szabályai megállapításáról, és a 295/91/EGK rendelet hatályon kívül helyezéséről.

²¹ N.Y. Gen. Bus. Law § 251-g., 4 Av.L.Rep.(CCH) 75,519.

America megnyugvást hozott, míg az utasokat védő aktivistákat és legalább 9 állam törvényhozóit felmérgecsítette.²²

A döntés alapjául és kiindulópontjául az alábbi ügy szolgált. A John F. Kennedy nemzetközi reptéren 2007. február 14-én, Valentin napon a JetBlue Airways majdnem 10 órán keresztül hagyta több ezer utasát a jégviharban a kifutópályákon álló repülőgépeken várakozni a rossz idő elmúlására és a felszállásra. Az utasok nem kaptak információt sem a pilótáktól, sem a légiutas-kísérőktől a külső körülményekről. Mindemellett néhány gép személyzete azt is megtagadta az utasoktól, hogy ételt vagy italt szolgáltasson fel a fedélzeten ragadtaknak,²³ amin az a tény sem változtatott, ha valamelyik utas cukorbetegségben szenvedett.²⁴

A sajtó megszéllőztette az esetet, amelynek hatására New York állam törvényhozása, két szenátor támogatása mellett, egy javaslatot fogadott el. A javaslat szerint amikor az utasok felszállnak a repülőgép fedélzetére, és amely időtől számítva a repülőgép késése a felszállásig eléri a 3 óra hosszát, a légitársaságnak a következőket kell biztosítania szükség szerint az utasoknak:

- elektromos áramot annak érdekében, hogy működjön a légbefűvő rendszer és a világítás,
- működő és használható fedélzeti mosdókat kell üzemeltetnie,
- megfelelő ételmezt és innivalót, illetve egyéb frissítőket kell felszolgáltatnia.

A törvényjavaslat azt is megkövetelte volna, hogy a légitársaságok tiszta és látható elérhetőségi információkat közöljenek az utasokkal, ahol meg tudják tenni panaszukat, és ahol a törvényjavaslat által biztosított jogokra is felhívja a légitársaság az utasok figyelmét. Ezen túl a légitársaságoknak arról is tájékoztatnia kellene utasait, hogy New York állam törvényhozása létrehozta a Légitársaságok Fogyasztói Tanácsadó Irodáját. Az iroda hatásköre kiterjedne arra, hogy a panaszokat az ügyészhez továbbítsa, aki utasenként 1.000 dollárra bírságozhatná a légitársaságokat a fogyasztóknak nyújtott szolgáltatás elégtelen volta miatt.²⁵

A jogszabály 2008. január 1-jén lépett volna hatályba, de az *Air Transport Association of America* megelőző intézkedésként megállapításra irányuló keresetet nyújtott be a *US District Court of the Northern District of New York* előtt kérve annak kimondását, hogy New York államnak nincs hatásköre egy ilyen törvény elfogadásához. Az egyesület azzal érvelt, hogy a légitársaságokról szóló 1978-as törvény (ADA) már korábban szabályozta a kérdést, és így az elfogadott 2007-es jogszabály az USA alkotmányában rögzített, önszabályozó kereskedelem és szövetségi jog elsőbbsége elveit sértene.

A kerületi bíróság elutasította a keresetet. Az ADA ugyanis kimondta, hogy a tagállamok nem hozhatnak olyan törvényt, amely a légitársaságok árazásához, útválasztásához vagy szolgáltatásaihoz kapcsolódna. A per során értelmezési problémát vetett fel annak megállapítása, hogy mit értünk szolgáltatás alatt, és az ilyen helyzetekben a légi-

²² MCCANN, THOMAS A.: *Consumer News – Second Circuit Shuts Down New York's Airline Passenger Bill of Rights*. Loyola Consumer Law Review, 2007–2008. 494–507.pp.

²³ H.R. 1303, 110th Cong. § 41782 (f) (2007).

²⁴ N.Y. Gen. Bus. Law § 251-g., 4 Av.L.Rep.(CCH) 75,519.

²⁵ NANKIN, KENNETH S.: *The Empire State's New Airline Passenger „Bill of Rights” – Gone in a New York Minute?* Aviation Law and Policy, 2004–2008. 19.111–19.120. p.

társaságok által biztosított ellátás beletartozik-e a szolgáltatás fogalmába, mivel az ADA nem definiálta a szolgáltatás szó jelentését. A kerületi bíróság érvelése szerint, a 2007-es törvény az utasok egészségügyi és közbiztonságát szolgálja, amely területek a szövetségi hatáskörök egyik legfontosabb területét adják.²⁶ A szolgáltatás kifejezés tartalmába tehát beletartozik a légitársaságok által ilyen helyzetekben nyújtott szolgáltatás, amit tagállami szinten ezért nem lehet szabályozni.

IV. 2. Passenger Bill of Rights

A Szenátus és a Képviselőház két törvénytervezetet is benyújtott az események hatására még 2007-ben. Mindkét javaslat alapja a *United States Code* 49. cikke volt, miszerint biztosítani kell a légiutasok számára, hogy a legalapvetőbb szolgáltatásokhoz hozzájussanak és ne legyenek arra kényszerítve, hogy aránytalan és emberi méltóságot sértő módon több órát töltsenek bezárva egy földön ragadt repülőgépbe.²⁷ A Szenátus javaslata alapján azokban a szituációkban, amikor a járat késik, a légitársaságoknak kötelező lenne ételt, vizet és megfelelő illemhely-használati lehetőséget biztosítaniuk.²⁸ Amennyiben pedig a késés a 3 óra hosszát meghaladja, úgy lehetőséget kell adni az utasoknak, hogy legalább 3 óránként egyszer elhagyhassák a jármű fedélzetét.²⁹ A szabály alól lennének azonban kivételek. Három óra késést követően sem kell az utasok leszállását a gépről megengedni és biztosítani, ha 30 percen belül várható a felszállás vagy ha az utasok leszállása a biztonságukat veszélyeztetné.³⁰

A Képviselőház javaslata ennél részletesebb volt. Megkövetelte volna ugyanis a légitársaságoktól, hogy speciális eljárási szabályokat dolgozzanak ki az utasok panaszainak kezelésére.³¹ Ezen túl mindenképpen kötelezővé tette volna a légitársaságnak, hogy lehetővé tegyék az utasok kiszállását 3 órát meghaladó késés esetén.³² A reptéren és a gép fedélzetén várakozó utasoknak az elérhető legrészletesebb tájékoztatást kellene kapniuk a kialakult helyzetről, a gép késéséről, törléséről vagy átszervezéséről.³³ A képviselőházi javaslat is kitért az utasok azon alapvető jogára, hogy élelmet, ivóvizet kapjanak, valamint megfelelő szellőztetést és mellékhelyiség használatot biztosítson a légitársaság és szükség esetén orvosi ellátásban is részesítse utasait.³⁴ Szintén törvényerőre emelte volna a Képviselőház a légitársaságokkal szembeni azon követelményt, hogy publikálják és frissítsék legalacsonyabb árait és tervezett közlekedési időpontjait, valamint minden szükséges erőfeszítést tegyenek meg annak érdekében, hogy az utasok elvesztett poggyásza 24 órán belül visszakérüljön az utasokhoz.³⁵ A Képviselőház azt is kiemelte, hogy a Közlekedési Minisztériumnak (*Secretary of Transportation*) együtt

²⁶ Rowe v. N.H. Motor Transp. Ass'n, 128 S. Ct. 989 (2008).

²⁷ S.678, 110th Cong. (2007); H.R. 1303, 110th Cong. (2007).

²⁸ S. 678, 110th Cong. § 41781 (a) (1) (A)-(B) (2007).

²⁹ S. 678, 110th Cong. § 41781(a) (2) (A) (2007).

³⁰ S. 678, 110th Cong. § 41781 (a) (2) (B) (i)-(ii) (2007).

³¹ H.R. 1303, 110th Cong. § 41782 (a) (2007).

³² H.R. 1303, 110th Cong. § 41782 (c)(1) (2007).

³³ H.R. 1303, 110th Cong. § 41782 (b)(1) (2007).

³⁴ H.R. 1303, 110th Cong. § 41782 (c)(3) (2007).

³⁵ H.R. 1303, 110th Cong. § 41782 (e)(1) (2007).

kellene működnie a légiszállítókkal és ki kell dolgoznia egy olyan rendszert, ahol a hosszú késést szenvedett gép pilótája visszatérhet a kapukhoz és kiszállíthatja az utasokat anélkül, hogy elvesztené a felszállási sorban elfoglalt helyét,³⁶ valamint újra kellene tárgyalni a légitársaságok és légikikötők vészhelyzetben irányadó forгатatókönyveit annak érdekében, hogy ilyenkor is hatékonyan koordinálják a repülőtereken ragadt repülőgépeket.³⁷

A két javaslat közül egyik sem került elfogadásra, viszont azok legfontosabb újításai a Közlekedési Minisztérium kötelező erejű rendelkezésének köszönhetően 2009 óta a gyakorlatban érvényesülnek. Ennek köszönhetően belföldi járatok késése esetén az utasok 3 óránál hosszabb ideig nem tarthatók a repülőgép fedélzetén, kivéve, ha biztonsági előírások vagy a repülőtéren műveletek akadályozása miatt a légirányító nem engedi a pilótának a kapukhoz való visszatérést. A késés kezdetétől számított 2 órán belül a légitársaságoknak étellel és ivóvízzel kell ellátnia az utasokat, ezen túl a mellékhelyiségeket is üzemeltetniük kell, valamint a megfelelő orvosi ellátásról is gondoskodniuk kell szükség esetén.

IV. 3. A légitársaságok felelőssége

Miként az a jogszabályi háttér vizsgálatából kitűnik, az Amerikai Egyesült Államokban a nemzeti jog által nem olyan körülhatárolt a légitársaságok felelőssége a járatok késése, törlése és beszállás megtagadása előfordulásakor mint az Európai Unióban. Lényegében az utasok különböző jogalapokra hivatkozva tudják érvényesíteni a járatok késése, törlése vagy a beszállás megtagadása miatt keletkezett kárukat. A kártérítési kereset jogalapja lehet szerződésszegés, *tort* vagy akár egyidejűleg mindkettő.

Az angolszász *tort*oknak alapvetően két fajtáját különböztetjük meg, az *intentional* (szándékos) és a *negligent* (gondolatlan) *tort*okat. A *negligent tort*ok esetében jellemzően a *duty of care* követelményének megsértése során valamilyen káros eredménynek (vagyonai hátránynak vagy nem vagyonai sérelemnek) kell előállnia a gondosság követelményével szembe helyezkedő magatartás következményeként. Az *intentional tort*ok rögzített tényállások, amelyek nem eredményorientáltak, így akkor is felelősségre vonják a jogsértőt, ha a tényállást ugyan kimerítette, de a kívülágban is manifesztálódó hátrányt a sértett/károsult fél nem tud bizonyítani. A légifuvarozók felelősségével összefüggésben annak lehet nagy jelentősége késés, járat törlés során, hogy amennyiben a szándékosság bizonyítható a légifuvarozó oldalán, úgy az *intentional infliction of emotional distress* elnevezésű *tort* megvalósulhat, így a kártérítési felelőssége is megáll a légitársaságnak. Ennek hiányában azonban csak akkor tartozik kártérítéssel a fuvarozó, ha az utas valamely hátrány elszenvedését bizonyítja.

Azonban nemcsak a szabályozásban vannak hiányosságok és bizonytalanságok, hanem a jogalkalmazásban is, ezért a bíróságok esetről esetre vizsgálják a légitársaságok és utasok közötti különböző jogviták körülményeit, amely relációban annak is nagy szerepe van, hogy belföldi vagy nemzetközi járatról van szó. Mivel – ahogyan korábban is említettük – a nemzetközi szabályokat a Montreali Egyezmény szabályozza, a tanulmány szempontjából a nemzeti szabályok vizsgálatára helyezzük a hangsúlyt.

³⁶ H.R. 1303, 110th Cong. § 41783 (a) (2007)

³⁷ H.R. 1303, 110th Cong. § 41783 (b)(1) (2007).

A nemzeti jog részletesen tárgyalja szövetségi szinten a légitársaságok számos kötelezettségét, amely kötelezettségek főként a biztonsági előírásokban öltenek testet. Ezen túl jelenleg csupán törvényjavaslatokat és egy közlekedési minisztériumi rendelkezést találunk az utasok jogairól, amely jogalkotási termékek azonban nem térnek ki a légitársaságok késésért és járatatlanságért fennálló felelősségére. Szemben tehát az Európai Unióban kialakított rendszerrel, ahol a késésekért és törlésekért való felelőssége a légitársaságoknak objektív, itt közel nem beszélhetünk ilyen részletesen kimunkált rendszerről. A kérdés rengeteg bizonytalanságot vet fel a gyakorlatban, kezdve azzal, hogy megállapítható-e ilyen helyzetekben a légitársaságok felelőssége, és ha igen, akkor milyen mértékig terheli őket felelősség, illetve mi történik abban az esetben, ha az utasnak nyújtott jóvátétel összege a szállító általános szerződési feltételeiben korlátozva van.³⁸

A kártérítési keresetek ezen csoportjánál a legelső kérdés annak tisztázása, hogy mi a kártérítési kereset jogalapja, szerződésszegés vagy *tort*, esetleg más. A légitársaságok jogalapként a szerződésszegésért való felelősség mellett érvelnek, amely az utas és légitársaság viszonyát szabályozó általános szerződési feltételek alapján megítélhető ilyenkor az abban előre rögzített korlátozott összeghatárok között és elvetik a kereset érvényesítésének jogalapjánál a *tortok* alkalmazását. Ugyanakkor az utasok arra hivatkoznak, hogy az általános szerződési feltételek alapján rendelkezésükre álló eszközök, mint például a pénzvisszatérítés vagy a repülőjegy átfoglalása, túlzottan behatároltak és nem nyújtanak valamennyi szituációban megfelelő elégtételt, ezért a szerződésszegés mellett *tortokat* is alkalmazni kell és lehet. A légitársaságok az utasok érveivel szemben arra hivatkoznak, hogy még ha elfogadható lenne is a *tortokra* való hivatkozás járatkésés és -törlés bekövetkezésekor, a felelősség mértékére ekkor is alkalmazni kell az adott tagállam jogszabályai által előírt maximumot.³⁹

Az amerikai bíróságok gyakorlatára általában is igaz, különösen pedig ezeknél az ügyeknél, hogy szigorúan veszik az általunk is alkalmazott *pacta sunt servanda* alapelvet, az általános szerződési feltételek és a repülőjegy alapján jön létre a szerződés a légitársaság és utas között, így ezek alapján bírálják el a felek jogvitáját. Maga a Legfelső Bíróság rámutatott arra, a szerződések önként elvállalt kötelezettséget teremtenek, ahol az egyik fél ajánlatát a másik szabad akaratából fogadja el.⁴⁰ A gyakorlatban tehát nyitva áll az utasok előtt a lehetőség az általános szerződési feltételek alapján a szerződésszegés jogkövetkezményeinek érvényesítésére, azonban a jogvita végeredménye esetről esetre különböző lesz és nagymértékben fog függni az ítélkező bíró személyétől. A szövetségi szabályok kötelezően meghatározzák a légitársaságok számára, hogy milyen kérdésekre kell kitérniük az általános szerződési feltételeikben, így tájékoztatni kell az utasokat, hogy az általános szerződési feltétel és a repülőjegy a köztük létrejövő szerződés részét képezik, azonban a szövetségi jog megengedi a légitársaságoknak, hogy saját maguk határolhatják be szerződésszegésük esetén felelősségük maximális mértékét.

Vannak olyan bírók, akik a szerződésszegésért való kártérítésen kívül a *tortok* feltételeinek meglétét is megállapítják az előzővel párhuzamosan, ha például az utas fizikailag is megsérül a késés vagy járatatlanság következtében. Egy ítélet alapján kijelenthető, hogy "meg-

³⁸ RAFFAELE, STEVEN: *Hurry up and Wait: Air Carrier Liability for Flight Delays*. SMU Air Law Symposium, New York, February 21–22, 2008. 2.p.

³⁹ Az USA jog alapján a *tort* ügyeknél tagállamonként eltérő a maximálisan megítélhető kártérítés összege.

⁴⁰ *American Airlines v. Wolens*, 513 U.S. 219., 228–29 (1995)

alapozott az a tétel, hogy egy egyszerű szerződésszegés nem minősül egyben *tort*nak is, ha csak a szerződésszegés mellett nem került a szerződéstől függetlenül fennálló jogi kötelezettség is megszegésre.⁴¹

Összegezve megállapítható, hogy az Egyesült Államok joga nagymértékben esettfüggő ezen a területen, és hogy alapvetően a bíróságok tiszteletben tartják azt az alaptételt, hogy a szerződés a felek között törvényerővel bír. Látnunk kell azonban azt is, hogy vannak olyan esetek, amikor a bíróságok mégis az általános szerződési feltételek alkalmazásán túl *tort* iránti igényt is megállapítanak, különösen ha a szerződésen kívüli kötelezettséget is megsért a légitársaság, vagy a késés mértéke és körülményei az utasok emberi méltóságát sértik.

A fenti érvek mellett az ADA is a légitársaságoknak kedvez, amikor kimondja elsőbbséget az adott területen más tagállami jogszabályokkal szemben. A *tortok* alkalmazása ugyanis tagállami jogszabályi alapon történik, és az ADA kimondja azt, hogy tagállamok jogalkotással nem befolyásolhatják a légitársaságok árait, ütszervezését és szolgáltatásait. A szolgáltatások szó jelentését a Legfelső Bíróság tágan értelmezi, és a jegykezelésen, beszállításon és fedélzeti szolgáltatáson kívül a légitársaság üzletpolitikájának alakítása is beleérthető a fogalomba.

V. Utasvédelem kétféle felfogásban

Mindezek alapján megállapítható, hogy az utasjogok természete és megítélése nagymértékben különbözik az Amerikai Egyesült Államokban és az Európai Unióban. A szabályozási különbségek véleményünk szerint az utasokat megillető védelem eltérő felfogásában keresendők, különböznek a szabályozás mögött meghúzódó érdekek.

Míg az Európai Unió jogalkotási termékeiben erőteljesen megjelenik az utasok pénzügyi érdekeinek védelme, addig az USA-ban az utasok kizárólag egyénileg tudnak igényt érvényesíteni, amennyiben a szerződésszegés következtében káruk keletkezik vagy személyiségi jogaikat megsérti a légitársaság a tanulmányban tárgyalt események során.

Ebből is látszik, hogy Amerikában az utasok személyiségi jogainak, emberi méltóságának védelmére helyeződik a hangsúly, míg az európai szabályozás egyik kezdeti kritikája épp az volt, hogy a szükségletek elnagyolva nyertek elismerést. A járatok késése vagy törlése esetén ugyanis a rendelet alapján a szükséges és elégséges ellátást kellett a légitársaságoknak biztosítani, ugyanakkor nem tudtuk, mit tekint a rendelet az ellátás tekintetében szükségesnek és azzal egyszerre elégségesnek is. Mindehhez azonban hozzá kell tennünk azt a kiegészítést, hogy az Európai Unióban – különösen az Európai Unió Bíróságának ítéleteiben – is egyre inkább visszaköszön egyfajta kompenzálás a késés és járat törlés következtében elszenvedett hátrányok kiegyenlítése érdekében.

A két rendszer egyik utolsó nagy különbségeként jelenik meg, hogy mi áll a szabályozás hátterében. Azt mondhatjuk, hogy az Európai Unióban a free businesszt az EU maga korlátozza, amikor a gazdaság egy ágazatát a hivatkozott rendeletben testet öltő és keményen kikényszerített kötelezettségekkel sújtja. Mindeközben az Amerikai Egyesült Államok az önszabályozó versenyt helyezi előtérbe – a biztonsági előírások szigorú betartása mellett –, ahol a természetes szelekció érvényesül, és az utasok légitársaságokkal kapcsolatos tapasztalatai döntenek arról, hogy melyik légitársaság képes talpon maradni a piacon.

⁴¹ Clark-Fitzpatrick, Inc. v. Long Island R.R., 70 N.Y. 2d 382, 389 (1987)

A gyakorlati tapasztalatok és véleményünk alapján még akkor is az Európai Unió által választott szabályozási mód a megfelelőbb a késés, járat törlés és beszállás visszautasítása eseteiben, ha a rendelet sok jogértelmezési kérdést vet fel, és bizonyos szabályainál túlzott terhet ró a légitársaságokra.

NIKOLETT ZOVÁNYI

PASSENGER RIGHTS IN THE EUROPEAN UNION AND THE USA

(Summary)

Aviation became a wildly accepted form of travel and transportation during the 20th century. State legislative bodies realized that operating aircrafts and conducting activities in the aviation business qualify as dangerous activities, so the aviation sector needed a set of safety and liability rules to guarantee safety to passengers. In 1929 a conference was held in Warsaw where participating states adopted an international convention about the unification of certain rules relating to international carriage by air. Over the years, more than 130 states ratified the convention. In 1999 the Montreal Convention revisited the Warsaw Convention rules and implied minor changes in its text. Although there are multiple legislative products in both the international and domestic level related to aviation, in the beginning of the 21st century a new approach came into the picture. This new phenomenon is the recognition of passenger rights, whether states should provide more powerful rights to passengers and protect their interests during the flight?

9/11 was a big turmoil in the aviation sector too, and air traffic decreased significantly as a consequence of the attacks. It took a couple years until finally everything got back to normal, and the intensity of air travel even superseded its past results. In the European Union more and more people prefer flights to train or car travel, and we may experience the same in the United States too. Aviation is one of the busiest and safest way to travel. Carriers compete to each other in order to convince millions of passengers to choose their services. In this heavy competition, passengers may suffer harm by carriers in the form of breaching the travel contract. Based on this assumption, the European Union's legislative bodies enacted new rules for events like cancellation, delay and overbooking. Carriers shall pay a fix amount of compensation unless they successfully prove defenses. In the meantime, passengers are kept on board the plan for hours waiting to take off in the U.S. and they get nothing in terms of services or compensation.

The essay focuses on these situations and the development of passenger rights comparing the two systems to prove the European Union places more emphasis on the protection of passengers' interest and operate a more passenger friendly service system than the federal government of the United States.

SZEGEDI
EGYETEMI
KIADÓ